HORVÁTH JÓZSEF

A III/III. FŐNÖKE VOLTAM

AJÁNLÁS

Ajánlom ezt mindazoknak, akik velem együtt izgulták végig ennek a könyvnek a megszületését, és folyamatos ösztönzésükkel, bírálataikkal, nem utolsósorban anyagi segítséggel hozzájárultak a kiadásához.

Köszönet érte. *A szerző*

HORVÁTH JÓZSEF

A III/III. FŐNÖKE VOLTAM

AVAGY

A CÉG EGYÜTT BUKOTT A RENDSZERREL

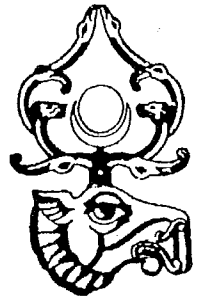

PÜSKI és MET PUBLISHING CORP.
BUDAPEST, 1998

© Horváth József

A borítólapot ifjú Fábos György készítette

PÜSKI KIADÓ Kft.
Budapest I., Logodi u. 16. 1012. Telefon: 201-4444
Felelős kiadó: DR. PÜSKI SÁNDOR
PÜSKI KÖNYVESHÁZ
Budapest I., Krisztina körút 26. 1013. Telefon: 175-7763

MET PUBLISHING CORP.
HUNGARY–FLORIDA, USA
Felelős kiadó: V. Bánkuty Géza

ISBN: 963 9040 78 9

Tipográfia, szedés: DOBÓ NÁNDOR, CAD BT.
Készült a debreceni ALFÖLDI NYOMDA gondozásában
Felelős vezető: GYÖRGY GÉZA vezérigazgató

PRINTED IN HUNGARY

FIGYELMEZTETÉS!

Szokatlan egy könyv szerzőjétől, hogy előszó, ajánlás helyett, figyelmeztet, de szeretem a tiszta helyzeteket.

Eddig három könyvet írtam. Mindegyiket egyetlen témáról. Az életemről, és persze arról a közegről, ami az életemet közrefogta.

Hogy ez a közeg egy bukott rendszer ? Hogy ennek a rendszernek a keretében működött egy biztonsági szolgálat, amely az akkori megállapítás és sokak hite szerint az 1960-as évektől a törvényesség szigorú betartásával a nép érdekében tette a dolgát, a mai értékelés szerint viszont a rendszer vezetőinek hatalmát volt hivatva védeni és a mindössze országosan négyszáz fő körüli létszámával tartotta félelemben az ország lakosságát? Hogy ebből a szolgálatból a legkisebb szeletet napjaink embere egyszerűen III/III-nak hívja? Hogy ennek a szervezetnek voltak hivatásos tagjai és kapcsolt személyei, akiket úgynevezett hálózati személyeknek hívtak, vagy még pontosabban, ügynököknek, informátoroknak, „besúgóknak" és társadalmi kapcsolatoknak?

Tessék kérem választani. A kérdések adottak, sőt tetszés, ízlés, kívánság, idő, vagy akár érdek szerint is bővíthetők.

Mégis, miközben tudom, hogy mind a megfogalmazott kérdések, mind pedig az igényelt válaszok a végtelenbe vesző sort mintázzák, ennek megfelelően gyanítom, hogy nem tudok eleget tenni minden igen tisztelt olvasó igényének. Újra „írógépet ragadok" tehát és írni kezdek. Miért teszem ezt? A magyarázat egyszerű: izgat a téma.

Vállalva tehát az esetleges csődöt, megírom a negyedik könyvet is. Erről az egy témáról. Ezt tartja most kezében a kedves olvasó.

Mindezt abban a reményben teszem, hogy sikerül újabb tényekkel közelebb hozni a múltnak ezt a szeletét, világosabbá tenni ennek a szervezetnek és magának a RENDSZERNEK a működését, nem csak hazai, de nemzetközi összefüggésekben is. Ugyanakkor szeretném elkerülni azt a mindig kísértő megállapítást, ami a memoárírókat veszélyezteti, hogy az „igazságot" írom meg.

Ezt nagyképűségnek érezném és nem is lenne igaz. Csak azt írom, amit én láttam, hallottam, vagy látni véltem. Amit igaznak hittem, vagy még ma is igaznak hiszek.

Mi az igazság? Tehetik fel joggal a kérdést. Engedjék meg, hogy ezt magamnak tegyem fel, a saját felfogásom szerint.

Személy szerint mit tartok igazságnak? Hogy ítélem meg az igazságot? Nos szerintem „egy olyan távolság, amit okos törekvéssel mindig közelíthetünk, de talán soha el nem érünk."

Ez a könyv tehát a tények, összefüggések, vélemények, feltételezések furcsa kavalkádja, melyben az igazságról vallott véleményem és a valóság ikertestvérként jelennek meg. A kezdetektől a nagy bukásig. Gondolatban

tehát mégegyszer végigjárom az elmúlt évtizedek néhány fontosnak ítélt eseményét, felidézem a Közép-Európa „szocialista felét" működtető bábok cselekvését, egymásra hatását és az alárendeltek, a nép tömegei által kibocsátott SOS jeleket.

A végeredmény már ismert, lehetséges tehát, hogy ezzel csökkent az izgalom „kínálati oldala", a részletek azonban néha izgalmasabbak mint az egész. Ha a figyelmeztetés ellenére Ön, Kedves Olvasó, belevág az olvasásba, kérem tartson velem, hátha megéri.

Budapest, 1994. július 30. *A Szerző*

I. FEJEZET

VÁLASZTÁS, KIVÁLASZTÁS, KIVÁLASZTOTTSÁG

Minden ember életében jelentős szerepet tölt be az, hogy az élet által számára teremtett többé-kevésbé kényszerű helyzetben, az elétárt lehetőségek közül mit választ. Jó választás esetén gördülékenyen zajlik az élete, a rossz választás pedig szomorú sorsot, nyomorúságot tartogat számára.

A kiválasztás már egészen más kategória. Míg az előző esetben a döntésben aktívan vesz részt az érintett, az utóbbi esetben passzív, tárgyi szerepre redukálják személyét. Igaz, a döntés itt is lehet pozitív az egyén számára, de ebben neki vajmi kevés szava van. Persze ezt nem az elmúlt évtizedekben találták ki az emberek.

Az Ószövetségi példát valamennyien ismerjük.

„Népemmé fogadlak Titeket, és Ti Istenetek leszek, és megtudjátok hogy Én, az Úr vagyok, a Ti Istenetek" – mondta az Úr Mózesnek. (Ószövetség, Mózes második könyve 6. pont.)

A kiválasztás és ennek nyomán a kiválasztottság tehát „megegyező" hivatkozási alappal rendelkezik. Igaz, az elmúlt több mint fél évszázadban Európa keleti felén nem ez volt a hivatkozási alap. Az eredmény azonban így sem maradt el. A pártállam hierarchiájába csak ennek révén lehetett bekerülni. Onnan azonban csak „kiebrudalni" vagy bitó alá küldeni lehetett. Magam is kiválasztott lettem. Bármilyen irányba való elfogultságtól azonban – úgy vélem – megkímélt a működő kontrollom, a nem működő karriervágyam és a jószerencsém. Ehhez talán még azt is hozzátehetném, hogy ellenségeim is megtettek minden tőlük telhetőt. Így aztán egyáltalán nem érdemem, hogy a kiválasztottságtól kezdve meddig emelt a „Jószerencsém" liftje, hol ért utól a minden emelkedő felé leselkedő zuhanás. Minden esetre a történtek megismerése érdekében többször is vissza kell majd térnem térben és időben az eseményekhez, mint ahogy most is teszem.

Egy dunántúli megyében jártam az ötvenes évek végén. Élt ott néhány barátom. Egy szociológus például, akinek kedvenc és sokszor idézett mondása volt: Az élete folyamán minden ember sokszor választhat, többször dönthet önmaga sorsáról. Ugyanebben a témakörben egy filozófus barátom egyetlen alkalommal, egy éjszaka beszélt velem erről négyszemközt, 1958. október végén.

Mindketten, pótmeghívottként vettünk részt „egy nagyobb társaság" összejövetelén, ahol a pincetulajdonos házigazda születésnapját ünnepelték meg. A duvasztó ételektől hamar elpilledtek a résztvevők, de a házigazda igazi vendéglátó módjára gyors egymásutánban töltögette a különböző márkájú, évjáratú borait, amitől a hangulat hamar emelkedni kezdett. Először csak a házigazdára emelt poharak, elmondott tósztok uralták a pince

előtér meglehetősen visszhangos akusztikáját. Aztán valaki elkezdett énekelni. Eleinte itt is pianóban, népdalokat, magyar nótákat, aztán hősi szovjet katonadalokat. De ahogy fogyott a bor, és emelkedett a hangulat, egyre mélyebben tárult fel a szellem és a rejtett érzelem. Még messze jártunk az éj felezőjétől, de már a székely himnuszt harsogta minden jelenlévő, mit sem törődve azzal, hogy a himnusz messze hangzó szövege erre a társaságra irányíthatja mások figyelmét. Aztán már csak egy lépés és a trágár dalok szövegét ordította a felfűtött indulat.

Az említett filozófus barátom a szemével intett nekem. Kimentünk a szabadba. Emlékszem, a hold már magasan járt, a csillagok milliárdjai sejlettek fenn az égen, bár észak felől lassan egy sötét felhő közeledett. A szél enyhén fújdogált. Ott került ismét szóba az ember döntési lehetősége.

Több mint két órát sétáltunk a közeli erdő széléig, majd a mellette húzódó erdei úton a város felé, amely mintegy négy kilométerre tőlünk, szentjánosbogárnyi fényekkel hívta fel magára a figyelmet.

Tőlünk sokezer fényévnyi távolságban a csillagok, a háztól távolodóban csökkenő hangerővel a székely himnusz megismételt hangjai, egészen közelről, az éjszaka neszei, lábunk alatt a száraz avar zizzenése, körülöttünk a cirpelő tücskök, a szentjánosbogárnyi fényű város, az alvó polgáraival, mi ketten gondolatainkkal. Aztán az eső is megjött, de csak néhány percig tartó ijesztésként, hogy a föld lehelete eljuthasson az orrunkig és arcunkat az áztató víz lehűtse.

Beszélgettünk. Mindenről. A világról, középpontban az emberi élet értelméről.

Az apropót egészen biztos, hogy Nagy Imre és társai kivégzése adta. Illetve az a hír, amiről mi a cégnél soha nem beszéltünk. Egyébként is a kor szokásai szerint mi „nem politizáltunk". Mert az, hogy ismételgettük a sajtóban leírtakat, vagy a hozzáfűzött kommentárokat, végighallgattuk az eligazításokat, vagy az ügynökök beszámolóit, azt nem tartottam akkor sem és ma sem tartom politizálásnak. A papagájt is meg lehet tanítani arra, hogy beszéljen. Ezzel persze nem akarok senkit sem lebecsülni, sőt azt sem szeretném elhitetni, hogy nem volt véleményünk a körülöttünk zajló társadalmi és politikai eseményekről. Sőt. Nagyon is volt, de azt nem tudhattuk, hogy az általunk kimondott véleményt ki, mikor, hol fogja félreérteni és ezért számunkra mikor kerül sor egy kellemetlen helyzetre, amelyből esetleg nem lesz kiutunk.

Tehát nem politizáltunk, csak az általános emberit kutattuk hangosan. Még egymás között, még ebben a békességes közegben is hét, ha nem nyolc lakat alatt őriztük igazi véleményünket. Csak az emberi lét nagyon is általános kérdései, azok is filozófiai síkon, szinte megfoghatatlanul fogalmazódtak meg szavakban. Ezek a szavak úgy buggyantak ki a barátom szájából, mint ahogy lépéseink egymásutánisága ezen a kitaposatlan erdőszélen, bizonytalanul. P. J. barátom egészen másként ítélt és beszélt az ember

választási lehetőségeiről. Szerinte az embereknek életükben igazán legfeljebb egyszer van lehetőségük sorsukat meghatározó döntés meghozatalára. Akkor dől el néha minden.

– Egyetlen döntésen múlik, hogy valaki tudós lesz-e, vagy politikai cégtábla, miniszter, vagy mártír, boldog, vagy boldogtalan, rövid, vagy hosszú életű. A sor tetszés szerint folytatható – mondta és elhallgatott.

Nem mondta ki és én sem, de biztos vagyok benne még most, évtizedek múltán is, hogy Nagy Imrére gondolt. Tudom, nem szerette őt. Puhának, öregurasnak tartotta döntéseit, szerinte túl engedékeny volt Rákosival szemben. Most hogy sorsa beteljesedett, másként látta őt, vagy csak másként mondta? Ezt már sohasem fogom megtudni. Velem együtt ő sem tudta, hogy mi történt a kulisszák mögött 1956 novemberétől 1958 nyaráig. de azzal mindketten tisztában voltunk, hogy egy országnak nem lehet két miniszterelnöke. Márpedig Magyarországon ez volt a helyzet. Nagy Imrét a parlament választotta meg. A Magyar Forradalmi Munkás Paraszt kormányt és annak elnökét, Kádár Jánost, Dobi István erősítette meg. A trónra emelés mozzanata Moszkvára utalt. Nagy Imre nem volt hajlandó lemondani. Nem adott egyetlen aláírást sem az életéért. A két miniszterelnök, egy ország dilemmáját most a halálos ítélettel megoldották. Az én bíráló barátom valószínűleg már akkor tudta, amit én csak jóval később sejtettem, értettem meg, akkor is csak félig, hogy az ember sorsáról, néha az egyénnél ostobább, érzéketlenebb, de nagyobb erővel rendelkező hatalom dönt és a gépezetben, ha az megindul, csak eszköz az ember. Nem tudnám most sem megmondani, hogy megértettem-e őt, vagy csak a köztünk lévő barátság okán bólogattam a sötétben. A többségében racionálisan szelektáló agyam ezt a mozzanatot nem őrizte meg.

Mint ahogy most évtizedek múlván sem értem, hogy az 1945–48-as esztendők fellendülő politikai élete, a közös sors, a közös gondolkodás, az új, szabadabb élet utáni vágy és az ennek alapján szerveződő közegek (pártok!) hogy tudtak kinevelni, miért engedték kinevelődni maguk közül a diktátorokat. Hogy hihettek a félrevezető szavaknak, gesztusoknak. Hogy léphettek generációk arra az útra, amely a szakadék felé taszigálta az országot, bizonytalanságba hangolta a gondolkodó elmét, takarékra állította a nemzet alkotó erőit. Hogyan lehetett tüzet kiabálni, miközben a víz fojtogatott?

Egyetlen elfogadható magyarázat van, amely kézenfekvő. A Moszkvai Medve ölelő karjának ereje. Ez valóban óriási erő. De soha nem fojthatott volna meg semmit, ha a Nyugat a második világháború után nem dob bennünket oda a győzelem koncaként.

Lehet, hogy az emberiségnek, a kapitalizmusnak nevezett rossz és a szocializmusnak nevezett rossz között kell leélni az életét? Nem léphetünk ki ebből a bűvös körből egy olyan társadalom felé, amelyben tömegméretekben van jelen a boldogság, működik az emberi értelem, uralkodik a sza-

badság rendje és föld alá kényszerülnek az ordas eszmék, a negatív emberi törekvések? Mindez naivitás? De térjünk vissza ahhoz az éjszakához és a barátommal folytatott beszélgetéshez! A téma annyira lekötött bennünket, hogy szinte észrevétlenül nagyon messze eltávolodtunk a vendéglátó gazdánk pincéjétől. Ahogy körbenéztünk, azt állapíthattuk meg, hogy közelebb kerültünk a városhoz, mint a kiinduló pontunkhoz. Mégis visszafordultunk. Alig néhány száz méter után azonban meglepetve tapasztaltuk, hogy az egész társaság, három gépkocsival, a tőlük alig kétszáz méterre húzódó földúton, a műút felé tart.

– Megfeledkeztek rólunk – mondta tömören a barátom. Én káromkodtam egyet.

– Jobb is így – mondta maliciózusan – legalább nem kell magyarázkodni – és főként újra inni – tette hozzá és közben az órájára tekintve közölte még: – A reggeli ébredésig már úgy sincs sok hátra. Legalább tiszta fejjel kezdjük a napot.

Újra a város felé vettük az utat. Másnap megtudtuk, hogy valóban megfeledkeztek rólunk.

– Tudod jócskán felöntöttünk a garatra – mondta csillogó szemekkel a házigazda és eszébe sem jutott, hogy elnézést kérjen.

A városig vezető úton barátomnak új témát adott az ember fontosságának kérdése.

– Fontos csak addig vagy, amíg adni tudsz, amíg valami hasznot hajtasz azoknak, akik ítélkeznek feletted, akik döntenek a sorsodról, netán te vagy döntési helyzetben mások sorsa felett. Ezt soha ne felejtsd el – mondta ellentmondást nem tűrően.

Nem válaszoltam. Talán a fáradtság miatt, vagy egyszerűen azért, mert igazat adtam neki. Meg őszintén szólva arra is gondoltam, hogy valami nagy konfliktusa lehetett a főnökeivel, vagy a családdal, mert ez a határozott ítéletalkotás nem volt jellemző rá. Nem azonnal, hanem kiérlelten mondott véleményt. Ritkán tévedett. Alig egy héttel az éjszakai beszélgetés után eltűnt. Körözését is kiadta a rendőrség. Néhány héttel később pedig megtalálták egy Buda környéki erdőben felakasztva. Az erdő vadjai és bogarai már kikezdték a testét, a rövid és szenvedésekkel teli földi létének hüvelyét. A szellemi létét csak a közeli barátai ismerték és őrizték meg. Ha voltak rajtam kívül mások is, ha találtak benne megőrizni valót. S ha egyáltalán valamit is jelentett ez a szó, hogy „BARÁTSÁG" az elmúlt félévszázad alatt Magyarországon. Saját tapasztalataim nem túl meggyőzők e téren. Az azonban biztos, hogy bár sok kötetnyi mondanivalója volt és arra készült is, folyton halogatva a kezdést, hogy ezeket megírja, mégis csak egyetlen írás őrzi őt, a búcsúlevél. Ebben az írásban egyetlen felkiáltójeles mondat, „Nem bírtam tovább!"

Filozófus volt. Racionális gondolkodás és beszéd volt a kenyere. Az általa leírt mondat olyan, mint a tengereken bajba jutott hajósok segélykérése: S.O.S., azaz mentsétek meg lelkeinket. A mondatot úgy is felfoghatjuk, mint a korról írt véleményét. Ő túl fiatalon döntött a sorsáról. Azt nem tudtam megítélni, hogy vajon neki is ez volt az egyetlen döntése, vagy volt másik is? Talán ez sem az ő döntése volt, csak mások döntését figyelembe véve cselekedett?

Nem tudom miért, de ez az éjszaka, ez a barátom, ez a vég jutott eszembe azután a telefonbeszélgetés után, amit 1969 tavaszán egy kora reggeli időpontban folytattam le, egy váratlan hívás után. A telefonáló az MSZMP KB egyik osztályvezető-helyettese volt. Korábban nem ismertem, csak a nevét hallottam.

– Te vagy az Horváth elvtárs ? – búgta a kagylóba, bemutatkozás után.

– Igen én. Horváth alezredes – válaszoltam nyilván eléggé meglepődötten és egy kissé feszülten. Miközben azon járt az eszem, hogy mit akarhat tőlem kora reggel a pártközpont nagyhatalmú osztályvezető-helyettese, aki mellesleg az egész adminisztratív apparátust felügyeli az országban. A főnöke amolyan „csúcsminiszternek" számított a hatalmi hierarchiában. Az osztály felügyeleti hatáskörébe tartozott az igazságügy, a honvédelmi és a belügyminisztérium, a Legfelsőbb Ügyészség, a bíróságok, a Munkásőrség és a helyi tanácsok is. Ezeknek a szerveknek a vezető garnitúrája megkülönböztetett figyelemmel fogadta az innen jövő hívásokat, baráti figyelmeztetéseket éppen úgy, mint a kérést, netán keményebb figyelmeztetést, az „eligazítást". A vezetők megértő figyelme és félreérthetetlen cselekvőkészsége mellett, időnként személytől függően, még az alázat is színre lépett.

A nevét nyomatékosan megismételte, amiből nyomban meggyőződhettem hogy M. J. van a telefonnál, az illetékes osztályvezető-helyettes és nincs nagyon megelégedve azzal a fogadtatással, amiben részesítettem. Rendfokozat szerint ezredes, akit már hosszú ideje tartanak ezen a poszton. Nyilván a legnagyobb megelégedésre végzi munkáját. Összeszedtem magam és határozott hangon jelentkeztem nála. Miközben azon meditáltam, hogy pont velem akar beszélni, aki alezredes, alosztályvezető, egy szürke senki, akinek néha még azt sem mondják, hogy „állj odébb" ? Csak a tekintet szigorúsága löki odébb. Rám a beosztottjaimon és a közvetlen vezetőimen kívül, a kutya sem figyel oda. Túl hosszú meditációra nem volt időm. M. J. most már folyamatosan beszélt.

– Azért hívtalak fel, mert a főnököd B. György ezredes továbbképzésre javasolt. Meg kellene beszélnünk a teendőket, de úgy gondolom, hogy nem telefonon. – Mondott még néhány mondatot, de azok már nem jutottak el az agyamig. Amikor abbahagyta, alig tudtam megszólalni a meglepetéstől.

– Továbbképzésre? Hova? Milyen továbbképzésről van szó? És miért? – Ugrottak be szellemi horizontomra a kérdések szaggatottan és azokat azonnal ki is mondtam. Csak a szaggatott szuszogás jelezte, hogy a vonal másik végén lévő partner egyáltalán nem örülhet ennek a kérdésdömpingnek.

Nem mintha nem fért volna rám egy alapos továbbképzés, sőt bizonyos kérdésekben alapképzés is. Egy ember, aki iskolaköteles korban csak négy elemit végez, annak már soha, semmiféle iskoláztatás sem fogja pótolni a tíz-tizenhét éves kor között elmulasztott éveket, az ebben az időben megszerezhető tudást, emberi magatartást. Mindenféle utólagos szorgalom, csak pótanyagot adhat a már kialakult embernek, műveltségben, erkölcsben, magatartásban.

Már egész életében magában hordja majd a kamaszkor elmulasztott, fel nem fogott pozitív reflexeit. Igaz, azóta elvégeztem a gimnáziumot, a jogi egyetemet, elkényszerített az ostobaság a Marxizmus-Leninizmus esti egyetemére, amit a köznyelv csak „Alibi Sulinak" hívott. Egy közepes szeminárium szintjét sem érte el. Olvastam, tanultam, jól vizsgáztam, figyeltem, gondolkodtam. Nyolc év kihagyás. Túl sok! Mi több, behozhatatlan... És már harmincnyolc éves vagyok. Végre megszólaltam.

– Nem értem, hogy kerültem szóba? És... hova akarnak küldeni? – Tettem fel sután és dadogva a kérdéseket. – Nincs félreértés?

A vonal másik végén lévő nem volt hozzászokva a sok kérdéshez. Főként nem az olyan ostobákhoz, amiket én hordtam össze zavaromban. Idegesen közbeszólt.

– Gondolom, jobb lenne ha bejönne a pártközpontba – nyomatékosította a helyszínt – és most már magázódva beszélt. – Itt szépen megbeszélnénk a teendőket.

A hangsúlyváltás kijózanított. Gyorsan helyreraktam a mindig ellenállásra kész szellemi és lelki folyamataimat. Ez segített át eddig is a nagyobb konfliktusokon.

Nem kérdezni. Menni. A rossz ellen nem sokat tudok tenni – súgta bennem most is, mint mindig a beidegződött kötelességtudat.

– Természetesen. Értem. Kérem mondja meg, hogy hova kell mennem, melyik emelet hányas szoba? ... Kinél kell jelentkeznem?

Ahogy elhallgattam, az újabb mondat már ismét barátságosabbnak tűnt, bár egy kis értetlenséget is éreztem. Mintha azt mondta volna: Ez az ember nem tudja hol lakik az Isten, de aztán menetrendszerűen érkezett a válasz.

– Az ötödik emeleten van az irodám. De a tudakozóba menjen, ott majd kitöltenek az ön számára egy belépőt és eligazítják pontosan hol talál meg.

– Hát akkor, a viszontlátásra holnap délelőtt tíz órakor.

– Viszontlátásra – nyögtem ki a kötelező szöveget, de már csak a süket telefonkagylónak. Ugyanis a telefon kattant és a kérdések sora, amelyekre választ szerettem volna kapni bennem ragadt, mint már annyiszor életemben. Az első helyzetre már csak halványan emlékszem. Régen volt. Még gyermekkoromban. Az első igazi nagy kérdéseket édesanyám halála váltotta ki és egyben rekesztette belém tizenhárom évesen. A háború utolsó évében karácsony előtt néhány nappal halt meg. Akkor, amikor már elérhető közelben éreztük a háború végét, amikor már a Budapest körül bezárult

gyűrűben vergődött és az életéért küzdött egy korábban győztes hadsereg, miközben napjait meghosszabítva az egész fővárost, értékeivel, lakosaival tönkretette. Anyám egy légitámadás során szerzett megfázás, súlyos tüdőgyulladás szövődményében hunyt el, harminchárom évesen. Itthagyva egy általa összetartott családot, három gyereket, melyből én a tizenhárom esztendőmmel a legidősebb voltam, és egy magába roskadt férjet. Visszaemlékezve erre az időre, talán egyedül, én voltam az, aki feltettem a nagy kérdést, életemben először, de nem utoljára. Miért kellett meghalnia? Ilyen fiatalon miért sújt valakit a halál? S vele együtt egy családnak miért kell összeomlania? Miért? Tőle akartam még hallani az életről, annak értelméről, a családról, a jövőről, a gondjairól, az örömeiről, gondolatairól, melyek sötét éjszakákon ébren tartják, és állandó forgolódásra késztetik a hitvesi ágyban. De ő elmenekült a kérdéseim elől. Apám pedig, aki megszokta, hogy anyám döntsön minden kis kérdésben, ennek többször hangot is adva, sőt dicsekedve, hogy ő jól megoldotta az életét, mert minden kis kérdésben a feleségének kell döntenie és – tette hozzá megfelelő hatásszünet után mint a legtehetségesebb színészek a színpadon – nagy kérdések pedig eddig még nem voltak.

Igen, apám hitte is ezeket. De miért? Miért hitt valamit olyan nagy hittel, mikor az élet sokkal bonyolultabb annál, hogysem előre megsejthessen az ember valamit is biztosan? Miért volt olyan elégedett azzal, hogy az összes felelősséget anyám vállára rakta? Most hogy meghalt, hogy nincs többé, aki a kis kérdésekkel foglalkozzon, mi lesz velünk gyerekekkel, akiket ők alkottak meg, hoztak a világra, de mivégből?

Apám akkor testileg-lelkileg oly mélyen megsérült, hogy soha többé nem lelte meg önmagát, végképp az alkoholba menekült. Miért? És miért nem fogadta el a több irányból is jelentkező szánakozó, segítő, talán szerető kezet. Nők voltak, akik minket gyerekeket is vállaltak volna, anyánk helyett anyánkként léptek volna a megüresedett helyre.

Apám legidősebb nővére fülem hallatára mondta.

– Bolond vagy te öcsém. A három gyerekre gondolj legalább. Magad nem fogod tudni felnevelni őket. Asszony kell a házhoz, méghozzá minél hamarabb.

Apám konokul hallgatott és ivott. Keveset beszélt, a két kisebb testvér gondozását rám hagyta és esténként titokban hidegvizes borogatást rakott a lábai közé. Negyvennégy éves volt ekkor. A hátralévő kilenc esztendejét nő nélkül töltötte el. Nem tudták őt elcsábítani, és bevinni sem az anyakönyvi hivatalba, sem az ágyba. Mindezek már akkor is a kérdések özönét zúdították rám. Válaszok azonban nem születtek. Minden torzóban maradt meg kérdésként is, és a végiggondolatlan válaszkísérletek sem vezettek el messzebbre. Így hát fiatal koromtól kezdve megízleltem a konfliktushelyzeteket, a megválaszolatlan kérdések keserű ízét és a bizonytalan lét lelki nyomorúságát.

Felmerül a kérdés, vajon sorsunkat a feltételezettnél nem határozottabban és egyértelműbben az előző generációk sorsa, szándéka, cselekvése határozza-e meg? Nem ők azok, akik nemcsak meghatározott keretek közé hoznak világra bennünket, de ott is tartanak egy életen át? Így hát nekik köszönhetjük mindazt, amit jónak, vagy tőlük kérhetjük számon mindazt, amit rossznak tartunk? S ha igen, ha kiiktatjuk saját felelősségünket ebből a folyamatból – amit magam elképzelhetetlennek érzek – akkor mit érünk el vele? Kérdések és ismét csak kérdések. Az élő, gondolkodó ember élete tehát kérdések sorozatából áll. Egyfelől egészen biztos. De akkor mi van a válaszokkal? Azok is egyértelműek, azok is vég nélküliek? Azokkal is együtt kell élni mint a kérdéshalmazzal? Azt hiszem, hogy itt másként áll a helyzet. A válaszokkal már másként kell bánni. Itt van az emberi lét, a jövő taposóaknasora. Az a veszélyes terep, amit talán senki nem akart elhelyezni, de amiben mindenki egy kicsit benne van. Bár itt őszinte vallomást elvárni bárkitől is ostoba naivitás. Az érdekviszonyok, az ismeret, a tudás, a bölcsesség, a különböző hatások, vagyis végtelen egyszersmind véges sora, az ismert és ismeretlen tényezőknek raja rakja előttünk a taposóaknákat és mi haladtunkban megsemmisülünk. Itt hullanak el a legbátrabbak, a legnemesebbek, a legtöbbet érők, az életminőség letéteményesei, a jövő felé mutató elmék és előre merészkedő felderítők. Sok névtelen harcos. Az ő értéküket, mint ahogy a kérdéseinkre a válaszokat, csak a történelem adja meg, ha megadja. Csak a történelmet vallathatjuk. De én mint egy ember a sok közül, már csak zárt pályán, behatárolt állomásig juthatok el. A saját kérdéseimre a család már elhalt tagjai válaszolhatnának. Sírjuk felett azonban csak a mindenütt megélő gaz él, mementóként a ma még élők figyelmeztetésére. S ha hinni akarsz még valamiben, a korhadt fejfájukra szálló madarak énekét figyeld. Még akkor is, ha ezt a hangot a te jövőd ígéreteként, de az elmúlás közeledéseként is értelmezheted.

Igen, ez az. Itt kell valahol a kérdésekre a választ megkeresni. Az emberi lét harc. Harc a fennmaradásért, a szépért, a jóért. Erre születtünk. Minden, ami ezzel ellentétes irányba visz bennünket idegen tőlünk, a szándékunktól. De mivel emberi, nem kerülhetjük el. Csak egyet tehetünk. Létünk megteremtett kereteiben mozogva azt jobbá és értelmesebbé próbáljuk alakítani. Mindezt nem önzetlenül, magunk, gyermekeink, unokáink, a jövő generációi életéért. Mi nem csak azt teremtjük meg részükre, hogy milyen legyen az életük, de azt is, hogy hogyan emlékezzenek ránk, milyen lesz emlékünk a jövőben. Virág, vagy gaz nő sírjainkon.

A telefont követően, a nap hátralévő részében minden „mozgott" körülöttem. Mintha valami különleges, belső hírszolgálati iroda adta volna tudtul az egész belügyben a furcsa telefon tartalmát. A beszélgetés után alig félórával jelentkezett telefonon a személyzeti osztály egyik referense.

– Szervusz öregem, gratulálok – hadarta szinte egyfolytában vékony

cérnahangján. – Szerencsés csillagzat alatt születtél. – tette hozzá. Hangjában nem volt nehéz tetten érni az irigységet.

– Szervusz – válaszoltam –, de mondd, nem tudhatnám meg végre, hogy pontosan miről is van szó – bukott ki belőlem talán kissé szemrehányóan.

– Hogyhogy, hát nem tudod? – dobta vissza a labdát saját térfelemre értetlenül.

– Nem, tényleg nem tudom. Nagyon hálás lennék, ha végre valaki felvilágosítana – mondtam gyorsan, mivel hajlandóságot éreztem benne arra, hogy néhány kérdésemre válaszoljon.

– Moszkvába mész öregem, az SZKP főiskolára. Három esztendő, előtte félév tanulás, nyelvi előkészítés – lökte ki a szavakat, mintha az éppen esedékes Nobel-díjasok listájára vették volna fel a nevemet.

– Egyébként azonnal ott leszek nálad – tette még hozzá – egy terjedelmes kérdőívet kell kitöltened. Viszem magammal.

Mondtam volna, ha lehet csak délután jöjjön, mert sok dolgom van, és mindezt délelőtt kellene elvégeznem. A telefont azonban letette, mint az előző beszélgetőpartnerem. Igazat mondott, valóban néhány perc múlva, arcán széles mosollyal belépett. Kezeiben egy több lapból álló kérdőívet szorongatva. Sugárzott az arca, csillogott a szeme, az egész ember egy nagy boldogságcsomagnak nézett ki. Gyors mozdulattal letette a kezében lévő kérdőívet és két kezével megragadta az enyémet. Hosszan szorongatta, miközben többször is megismételte, gratulálok neked, fontos ember leszel. A kérdőívet viszonylag gyorsan kitöltöttük. A szokásos típuskérdések voltak, adatok, szülők, testvérek, rokonok, külföldi rokonok külön rovatban, előéletem, munkahelyeim... szép sorban minden, ami kell és ami nem, ahhoz, hogy tudják rólam ki vagyok. De ebből tényleg megtudják?

Délután a Belügyminisztérium Pártbizottságának egyik titkára hívott. Ő is gratulált. Pedig tudtam, hogy ott kelti rossz híremet, ahol csak módja van rá. Igaz nem ok nélkül. Munkájával kapcsolatban három alkalommal is szót emeltem nyílt fórumon, mert ostoba bürokratikus és alacsony színvonalú volt. Éppen az embert nem vette figyelembe, pedig végig arról igyekezett meggyőzni. De úgy látszik a fontossá válás szele, még az ő merev agytekervényeit is mozgásba hozta.

– A jövő emberének már a bölcsőjénél ott kell lenni – mondta, de egészen biztos voltam benne, hogy ezt a mondatot nem ő találta ki.

Az egész napom ezzel az üresjáratos gratulációval telt el. Éjszaka nyugtalanul aludtam. Vegyes érzelmeim a szokott nyugodt alvásomat is megzavarták. Most utólag mondhatnám, hogy nem akartam elfogadni ezt a kiküldetést, hogy elegem volt mindenből, hogy csak kényszerpályának tartottam és igyekeztem kibújni alóla. De ez nem lenne igaz. Valóban örültem neki. Annak, hogy három teljes éven keresztül csak tanulhatok. Nem lesz más kötelességem. Éjjel-nappal új ismeretszerzés tart majd fogva, végre pótol-

hatok valamit a gyermekkorban mulasztottakból. Naivan azt hittem még ekkor, hogy lehetséges. Izgatott az ismeretlen ország, amiről sokat hallottam és amiről nagyon sok jót feltételeztem. Végre saját szemeimmel győződhetek meg az igazságról, az ottani valóságról, új emberek, új világ. Vajon tényleg olyan-e, mint ahogy eddig a könyvekből, filmekből, politikai előadásokból hallottam, vagy most is, mint eddigi életemben mindig, hiányérzettel fogok szembetalálkozni? Ilyen és ehhez hasonló gondolatok kavarogtak bennem este lefekvés előtt és még hajnalban is ezek tartottak ébren. Másnap reggel a megadott időben a pártközpont tudakozójának egyik ablaka előtt álltam és vártam, hogy kitöltsék a belépési engedélyt. Az ablak mögött ülő kormányőr akkurátusan kérdezgetett, minden adatomat meg kellett ismételnem annak ellenére, hogy az előtte lévő személyi igazolványban pontosan leírva, az igazolvány maga pecséttel ellátva hivatalosan elolvasható volt. Az éberség, gondoltam, nehogy a saját személyi igazolványommal, az engem ábrázoló fényképpel valaki más lépjen be a szentélybe. Végre tíz óra előtt néhány perccel beléptem az épületbe, ahol tíz évvel korábban a biztonsági szolgálat működött, és ahol az én munkahelyem is volt. A Fehér Ház, ahogy a köznyelvben élt az épület, egyszerű állami intézkedésként, „párthatározat" alapján került a párt tulajdonába és vált az állami irányításnak is a központi helyévé. Az ötödik emelet, ahol jelentkeznem kellett, korábban éppen a Belső Biztonsági Szolgálat, akkor ötös osztály körlete volt. Az osztályvezető-helyettes szobája csak néhány méterre volt attól a szobától, ahol annak idején a tanuló éveimet töltöttem, ahol megismerkedtem a biztonsági szolgálat életével és ahol első negatív élményeim keletkeztek, amelynek végeredménye lett egy rossz minősítés: „CIA által felkínált ügynököt szervezett be a belső elhárítás hálózati állományába" állt fehéren, feketén. Bűnöm szinte megbocsáthatatlan, nem csak ennél a szolgálatnál, de a világ minden biztonsági szolgálatánál. Hogy miért nem rúgtak ki azonnal? Máig nem tudom biztosan, csak sejtem. Két okot tételezek fel. Az egyik, hogy a beszervezés végrehajtására a magasabb parancsnok adott utasítást, tehát nyilván magát is támadottnak vélte, másrészt pedig a minősítés készítőjéről köztudott volt, hogy különböző koncepciós perekben aktív kihallgató volt. Többek között az utolsó munkája éppen a Nagy Imre ügyhöz kötötte. Ami a folyosóra lépés pillanatában eszembe jutott, az volt, hogy nyilvánvalóan hiányzik ez a minősítés az anyagomból. Valaki eltávolíthatta, mert különben a mindig működő éberség nem engedett volna idáig eljutni, ahol most vagyok. Persze a felmerült gondolaton nem értem rá sokat rágódni, mert időközben megérkeztem és hamarosan szembetalálkoztam a vendéglátómmal. Magas, sovány, fáradt arcú, megtört szemű ember volt, táskás szemekkel, nikotinos kezekkel és enyhén hajlott háttal.

– Ez tehát a tisztelt és mindenki által sokat emlegetett M. J. ezredes? – tört fel bennem a kérdés és ösztönösen arra gondoltam, hogy ha a minősítésem a kezébe kerül egy évtizeddel korábban, vajon vadászból vad lettem

volna-e? Bíróság, vagy csak internáló tábor jutott volna osztályrészemül? Mindjárt ezután következett, a másik kérdés. Kinek köszönhetem, hogy ez a minősítés kikerült a személyi anyagomból? Meg aztán mekkora rizikót vállalt az, aki ezt megtette? Körbejárhattam a kérdést, mert vendéglátóm egy telefonbeszélgetés erejéig magamra hagyott. Nem figyeltem arra, ami elhangzott, de a hang tónusából ítélve „felfelé beszélt", sűrűn hangzott el, hogy értettem, igen, természetesen. Aztán végül én kerültem sorra. Ismét tegezésre váltottunk. Igaz csak a csendőrpertu erejéig, én szigorúan magáztam és számára láthatóan ez volt a megfelelő.

– Örülök, hogy személyesen is megismertelek Horváth elvtárs, szerintem szorgalmas, becsületes, nyílt eszű vagy, jó vezetői kvalitásokkal és nagy jövővel. Fontos ember válik belőled, amihez ez az iskola megfelelő alapot fog nyújtani. Ritka az olyan ember, akiről a vezetői, beosztottai, a pártszervek, a külső kapcsolatok egyformán csak jókat mondanak és a személyi anyaga is rendben van. Ilyen emberekre van szükségünk. Akik jó szakemberek és akiket a társadalmi közeg is elfogad. A szocializmus építésének mostani szakaszában csak akkor tudunk eredményeket elérni, ha az ilyen szakemberek kerülnek a vezetés kulcspontjaira, akik alkotó módon közelednek a valósághoz és képesek működtetni a gazdaságot, az egész államszervezetet, a modern elveknek megfelelően. – Hosszan beszélt, fennkölten, de meg kell vallanom, soha senki nem mondott nekem még ilyen szépeket. Már éppen azon voltam, hogy meghatódjak és elhiggyem mindazt a szépet, jót, amit rólam felsorolt, amikor hirtelen vége szakadt az audenciának. Felállt és kezet nyújtott. Hosszan és keményen szorítva a kezeimet, a szemembe nézett és a következő szavakkal bocsátott utamra.

– Mostantól arra gondolj mindig, hogy téged a Párt, a nép küldött tanulni, tőled sokat várunk és visszatérve fontos emberként, remélem, még sok közös sikerben lesz részünk.

Kábult fejjel léptem ki az irodából. Egyetlen becsületes mondatot nem mondtam, kérdést fel nem tettem. Igaz, a bennem feszülő kérdések egyikére sem kaptam választ.

Csak otthon, aznap este, feleségem és kamasz fiam társaságában elemeztem a helyzetről rendelkezésre álló információkat. Megállapítottam, hogy szakmám, az információszerző munka egyik legpocsékabb eredményét értem el. Még azt sem tudtam, hogy mikor kell kiutazni, egyedül, vagy családostól és ha nem, akkor van-e mód az időszakonkénti hazajövetelre.

Persze, mint ahogy az életben legtöbbször lenni szokott, a legszervezetlenebb dolgok is valahogy összeállnak és megoldódnak. Így volt ez az én esetemben is. Csepegtetve, néhány hét alatt minden fontosnak tartott dologról értesültem. Még azt is megtudtam, hogy kik támogattak és kik szóltak ellenem. Az egyik leginkább ellenem szóló éppen az volt, aki a legjobban szorongatta a kezemet és leghangosabban gratulált a szerencsés lehetőségemhez.

Igaz, hogy az első pillanatokban félelmet és örömet egyszerre szerző továbbtanulási lehetőség a néhány hetes tájékozódás és lelkesedési hullám elülése után már nem tűnt olyan szépnek, és ha akkor elmondhattam volna őszintén, hogy mekkora konfliktusok keletkeztek bennem, akkor az ellenzők érveit támogattam volna magam is. Nem a tanulástól, nem is az ismeretlen körülményektől féltem, csak a családtól való távollét tette keserűvé a lehetőséget. Igaz, már akkor eljutottak hozzám olyan hangok, amelyek a tervezett „előléptetésem" okán, máris fúrni kezdtek.

Utólag visszagondolva a féléves nyelvi előkészítőre és a hároméves moszkvai tanulásra, végül is hálás vagyok a sorsnak, hogy erre lehetőséget biztosított. Elsajátítottam egy nyelvet, megismertem egy több mint száz nemzetiséget összefogó országot, amelyet egy párt, egy ideológia, a II. világháború megnyerésének dicsősége által kiváltott „össznépi öntudat" és persze a hatalom gépezetének aktív működése tartott egyben. Igaz ebben az egységben akkora ellentétek feszültek, amekkorával én korábban még soha sehol nem találkoztam. A három esztendő alatt kapcsolatba kerültem több országból, különféle kultúrát hordozó, ott tanuló hallgatókkal, nem is beszélve a hazai nemzetiségiek sokszínű tömegéről. Itt volt életemben először alkalmam igazán beletekinteni kívülről egy nagyhatalom politikájába. A hatalom és a társadalom viszonyának boszorkányüstjét takaró fedelet felemelve tanulmányozni azt. Igazán itt jöttem rá arra, amit itthon soha nem mertem volna megfogalmazni, hogy az egy nép, egy ideológia, egy párt, egy vezér, testvériség és biztos jövő jelszavai mennyire megalapozatlanok, sőt hazugok. A propaganda és a valóság aszinkronja itt vált végleg tudatossá bennem. Itt hullott le a lepel a „szocialista" jelzővel illetett, gazdaság, kultúra, ország, jövő jelszavairól és szememről a hályog. Végül is soha nem jutottam volna el kétségeim ilyen magas fokához, és későbbi önmagamhoz, vagy ahogy helytelenül megfogalmazták, „reformkommunista" nézeteimhez. Soha nem tettem volna azt, amit a későbbi években, döntő helyzetben félelem nélkül tettem a moszkvai évek, az ott tanultak, tapasztaltak nélkül. Soha nem kérdőjeleztem volna meg, még magamban sem azoknak a pilléreknek a létét és igazságát, amelyeken az egész rendszer, annak működése és vezetőinek hatalma nyugodott. Ezek a saját szemmel látott, átélt, végigszenvedett, lelkileg feldolgozott tapasztalatok más emberré tettek, mint aki voltam az iskolára küldés előtt. Téved, aki azt hiszi, hogy hazuggá, vagy éppen antikommunistává váltam. Nem, ezt tagadom, még akkor is, ha nem találják eléggé meggyőzőnek, amit állítok. Mindössze annyi történt, hogy rájöttem a tévedésre (turpisságra?), arra, hogy akik hirdetik a szocializmust, és annak különböző válfajáról már mint elért eredményről beszélnek, mindössze hazugok, kóklerek, vagy jobb esetben naivak, alkalmatlanok arra, hogy egy országot, egy népet irányítsanak. Becsapják a világot, kihasználják a népeket. A következtetés amit levontam, szintén nem az volt, hogy nincs lehetőség egy jobb társadalom,

egy emberibb jövő megvalósítására. Van. Hittem ezután is és hiszem, míg élek, de nem azon az úton, amin bennünket kényszerrel és naivitásunkat kihasználva járattak. Ekkor döntöttem el magamban, hogy bármilyen feladatot kapok, soha nem fogok a humanizmus útjáról letérni. Hogy minden helyzetben ragaszkodni fogok a meghirdetett és elfogadott jóhoz, s csak azt fogom tenni és támogatni. Ekkor már tisztában voltam azzal, hogy le kell ereszkedni a csillagok magasságából a földre. Hogy nem hivatkozni kell a népre, hanem vele együtt, közösen, az ő érdekükben cselekedni. Hogy a bölcs megoldáskeresést előtérbe kell állítani, az egy ember bölcsnek kikiáltott nézeteivel szemben. Csak az ígéreteket kellett volna legalább részben megvalósítani, de ehhez nem volt meg sem az erő, sem az elhatározottság, sem a tudás, az élen állókban.

Radikális megoldásra sem az elmeszesedett agy, sem az elmeszesedett államgépezet nem képes. A moszkvai évek után, reménytelen magaslatokat és rémisztő mélységeket láttam magam körül. Féltem. De talán agyrémnek tűnik, mégis leírom: abban biztos voltam, hogy akikre mindig is hivatkoztak, de akiket végül is félrevezettek, őszinte szavakkal és becsületes cselekedetekkel újra harcba lehet vinni az ország jövőjéért. Igaz nem „revolúcióban", csak „evolúcióban" gondolkodtam. Erre éppen a moszkvai tapasztalatok szolgáltak alapul.

A három esztendő alatt a főiskola vezetése arra törekedett, hogy a marxista-leninista elméletet magas szinten elsajátítsa minden résztvevő. Ezért küldték a hallgatókat az érintett pártok Moszkvába, arra számítván, hogy ezek a hallgatók, bár egyik sem volt harminc év alatti, az adott országban a szocializmusnak nevezett társadalom kiváló és következetes vezetői lesznek, valamilyen kulcsfontosságú helyen. Az élet azonban zseniális rendező. Mindent megold, legfeljebb késésben van. Azok, akik ilyen tervekkel küldtek bennünket tanulni hályoggal a szemükön, kővel a szívük helyén és üres szólamokkal az agyukban éltek, semmit nem tanulva a valóságból. Moszkvában azonban a valóság ordított minden pillanatban, minden helyszínen, minden emberből. Mégpedig akkora hangerővel, hogy a nagyothallók is a fülükhöz nyúltak, mert a hang sértette őket.

Megérkezésünktől kezdve, évtizedekkel kerültünk hátrább a történelemben. Mindaz, amit addig láttunk saját hazánkban, csak apró semmiségnek tűnt történelmi, gazdasági, kulturális és egyéb tapasztalatainkban. Igazán itt találkoztunk a Brezsnyev által „fejlett szocializmusnak" kikiáltott társadalom igazi arcával. De menjünk sorjában. Igaz, kötetekre lenne szükség ahhoz, hogy a teljességet megközelítsem, de talán néhány fontos hétköznapi részlet eljuttat mindenkit a helyes képhez, megnyílnak a fantázia zsilipjei és az elrozsdásodott kapukon keresztül is betör a kristálytiszta víz.

Tulajdonképpen három oszlopon nyugodott a tanterv. Az egyik, hogy a klasszikusokat fel kellett dolgoznunk. Marx, Engels, Lenin, ezek voltak a fő tanagyagok, az SZKP határozatairól és történelméről, a fejlett szocializ-

mus építésének gyakorlati kérdései szóltak az előadásokon. Ebben a részben kapott helyet néhány kiegészítőnek titulált tantárgy, mint a statisztika, a vezetéselmélet, az orosz népek története, valójában az orosz cárok harca a környező népek legázolásáért, a munkásmozgalom története stb. A harmadik főterület volt a gyakorlatokon való részvétel. Vagyis itt akarták bizonyítani, hogy mennyire eredményes a szocialista építés. Gyárak, hivatalok, állami gazdaságok, szövetkezetek, tudományos intézetek látogatása szerepelt e körben. Lehet, hogy okos lépésnek tartották ezt a konstrukciót, de éppen ez nyitotta fel a szemeket, itt értük tetten az elmélet és a gyakorlat között tátongó hihetetlen űrt.

Sok gyárban, „okosan" nem vittek le bennünket az üzembe, csak az igazgatói irodáig jutottunk és ott az igazgató tájékoztatását hallgattuk végig. Mellette természetesen ott ült a párttitkár, a komszomol titkár, a szakszervezeti titkár. Az imponáló számok felsorakoztatása, egy rögtönzött filmbemutató és az általunk, rendszerint tíz, tizenöt percre behatárolt kérdések, és a válaszok következtek. Itt, ha a párttitkárnak, vagy bármelyik tisztségviselőnek tettük is fel a kérdést, általában az igazság hordozója, az igazgató adta meg a végső választ. Volt azonban olyan hely, ahol az üzembe is beléphettünk. Helikoptereket gyártó, valóban modern üzemnek nézett ki. Hatalmas terem, sokat tudó gépek, mint kiderült, az NSZK-ból vásárolták, amelyen az alkatrészek gyártása folyt. Délelőtt tíz óra után járt az idő. A teremben lévő hat gép közül, mindössze egyet üzemeltettek. A többi mellett teázás folyt egy kis beszélgetéssel, mint mondta a kísérő párttitkár, munka előtt jólesik egy kis eszmecsere. Tudják nagy Dinamó drukkerek és tegnap győzött a csapatuk. A következő gépnél két sakkozó mosolygott felénk.

– Mindjárt befejezzük, Borisz Boriszovics – kiáltotta az egyikük.

A következő gépnél egy fiatal, alig húszéves férfi a gépet törölgette, látható cél nélkül. Csak az ostoba nem vette észre, hogy az idegenek jöttére alibi mozgás. A következő gépnél hatan álltak egy kupacban. Egy csinos, szőke nő, még így overallban is kívánatos, fitos orral, dudorodó mellekkel, a hátsó rész is izgalmat keltő, na és a szemei! Ahogy beszélt! Nem csak a körülötte lévő férfiak szeme csüngött rajta, de a kísérőnkkel együtt a miénk is ott ragadt.

– A legjobb pártcsoportbizalmink – mondta a nyilvánvalónak tartott kíváncsiságunkat kielégítve.

– Tegnap délután volt az alapszervezeti vezetőség ülése, ahol a feladatainkat beszéltük meg a munkafegyelem megjavítására.

A csoportunk egyik tagja, a cinizmusra mindig hajló Újhelyi Tibor már kérdésre nyitotta a száját, de aztán láttam, erőt vett magán. Soha nem fogjuk megtudni már, hogy milyen kifogások hangzottak el a munkafegyelemmel kapcsolatban és milyen intézkedéseket tartottak szükségesnek bevezetni. Azt azonban még ott megtudtuk, hogy a jól dolgozó munkások százötven rubelt is megkeresnek, míg a lógósok csak százharminc, száznegyvenet visznek haza.

– Igazi ösztönzés – mondta az egyik csoporttársam, aki a szakszervezet egyik jövendő fontos emberének tekinthette magát. Hangjában nem vették észre a gúnyt.

– Igen, mi sokat adunk arra, amit Brezsnyev elvtárs mondott a legutóbbi kongresszuson, hogy minden területen jobban kell ösztönözni a jól dolgozókat.

Ez egy különlegesen kiemelt mintaüzem volt.

Egy másik gyakorlati foglalkozásunk a Legfelsőbb Tanács egyik hivatalában folyt le. Itt egy testes hölgy fogadott, már a hivatal bejárata előtt. Udvariasan felkísért a hivatalvezetőhöz, akinek a nevét oly gyorsan hadarta el, hogy képtelenek voltunk megjegyezni. A főnök ellentéte volt a hölgynek. Sovány, bajuszos, enyhén sápadt és a haját sem cseréltem volna el az enyémmel, pedig az akkorra már igencsak meggyérült.

A kommunikáció lassan, vontatottan indult. Nem mondta, de érzékeltette, hogy a hátára kellünk púpnak. Aztán valahogy előkerült a közlési vágy és a mi emberünknek „szófosása" lett. Az eredményeket hangsúlyozta ő is. Ebben addig sem kételkedtünk, mert olyan helyen nem sikerült járnunk, ahol ne az lett volna a jellemző. Pedig vágytunk már egy kis konfliktushelyzetre, problémák sokaságára, nehezen áthidalható ellentétekre, működési zavarra, emberi vagy hivatali gyengeségre, megoldási verziókra. – Sajnos, ezzel nem tudott szolgálni. Igaz, két nagyon fontos határozatot akart bemutatni nekünk, amit a Legfelsőbb Tanács hozott, az egyiket mindjárt az elején, a másikat pedig már menet közben. Sajnos a pedáns hivatalba betért kisördög mindkettőt úgy eldugta, hogy eljövetelünkig nem tudták megtalálni. Persze nem múlt el eredmény nélkül ez a tanulmányi kirándulás sem. Megkaptuk a Legfelsőbb Tanács épülete felett lobogó vörös zászló „pirinyósított" változatát, és megtudtuk az előtérben üldögélő kis copfos kislány rózsaszín bugyijának keletkezési helyét, no meg az árát is. Igaz, nem nekünk mondta el a titkot, de amíg vártunk a főnöki fogadásra, addig a kolléganőjének megmutatta az ominózus bugyi mását, hosszan elmagyarázta, hogy mennyi ideig állt sorban érte, mit fizetett és aki szerencsésebben ült le mint én, az még a felhúzott szoknya alá nézve, megfelelő szögben magát a funkcionáló bugyit is szemrevételezte. Erre csak a „kisügyesként" általunk elnevezett barátunk volt képes. Igaz rá is fizetett. Mint másnap bevallotta erről álmodott, de bármily furfangosan is igyekezett lehúzni azt nyamvadt fehérneműt, nem sikerült.

Észtországban egy szövetkezetbe is eljutottunk, amelyik más volt, mint a többi. Miután kivételesen kellemes emlékeim vannak erről a szövetkezetről, nem szeretném leírni, hogy hol található, nem szeretném, ha bárkit is azonosítani lehetne. Ki tudja, hátha bajuk lenne az ott élőknek. A mindenütt tapasztalható szegénység, igénytelenség, szervezetlenség és rossz

munkaszervezés, itt hiányzott. Már a megérkezés is felüdítő volt. Az elnök az épület bejárata előtt várt bennünket. De nem egyedül, hanem egy igen csinos hölgykoszorú közepette. Középmagas, átlagos arcú, magas homlokú, csillogó szemű, mozgékony, gyorsbeszédű, és tekintélyt parancsoló ember volt. Üdvözlése eltért a szokott kincstáritól. Barátaim – kezdte és az elvtárs szót ki sem ejtette. Nem mondta, hogy óriási eredményeket értek el, nem akart tanítani. Közölte, hogy bizony a szövetkezet nehéz terep. Itt az időjárás néha nagyobb úr minden vagy akár az összes egyéb tényezőnél. Nekik már két esztendeje nem volt gondjuk, de a korábbi években összeszedett nehézségeiket a családok és maga a szövetkezet még a következő évben is nyögni fogja. Ezzel együtt – mondta –, nem panaszkodunk. Vannak nálunk rosszabb helyzetben lévők. – Ebben a tónusban beszélt talán tíz percet. Aztán elnézést kért, hogy bennünket a saját helyzetükkel fárasztott. (Első és egyetlen ilyen eset volt!)

– És most, kedves barátaim, érezzék jól magukat. A programot nem mondom el, mert részben hallgatni unalmas, részben pedig szeretnénk kellemes meglepetésekkel szolgálni.

Sikerült.

Bemutattak egy tízperces filmet, ami az egyik évben hármas esküvőt tartó fiatalokról készült. Nem propaganda. Nem rendezett. Hétköznapi beszéd, ünnepi ruha, szerelem és boldogság az arcokon, az ajándékok, amelyeket a fiatalok kaptak, csak villanásra sem jelezték, hogy a szövetkezet, vagy a komszomol adta. Apropó! Csak búcsúzáskor tudtuk meg ki a párt- és a komszomol titkár, akkor is külön kérdésre. Aztán bemutattak két népi táncot, amely annak a területnek a sajátja, talán két-három percig tartott. Elmondtak egy klasszikus orosz verset és egy észt verset. Ez utóbbit mint megtudtuk, fogadó házigazdánk írta, akinek ez már a második kötetéből való volt. Megnéztük a megmunkált földek egy részét és az állattelepet, de az előbbit csak buszból, míg az utóbbit alig tíz perc alatt belülről, az épületből. Az ólak tiszták, rendezettek, az állattenyésztők mosolygósak. A mindössze félóráig tartó szemle után sok kérdésünk volt. A házigazda szerényen és szellemesen válaszolt. A jövőről nem volt hajlandó színes képet festeni. Jelezte, hogy a bajok sokasodnak, de ezzel nem akar bennünket terhelni.

– Meg kell oldani a problémákat. Nem lehet előlük kitérni – mondta mély meggyőződéssel.

– Nos, barátaim – mondta a félóra elteltével – most néhány falatot bekapunk, és aztán elmegyünk innen néhány kilométerre. A program ott folytatódik.

Roskadozó asztalok, sok hideg étel, egyik gusztusosabb, mint a másik. Evés közben faggattuk az elnököt, dicsértük az ételeket.

– A lányaink készítették, – mondta büszkén. Először éreztem rajta ezt az érzést, amit eddig mindenütt fő motívumként kellett elkönyvelni akkor is,

ha az embernek inkább sírni lett volna kedve. Este hajókirándulás volt, erről beszélt, ezt jelezte még az estebéd előtt. Csodaszép tavon, kellemes környezetben, halk fülbemászó zene mellett, terített asztalok előtt mindaz, amit szépnek, jónak, kellemesnek hívnak, ami hat az emberre, megjelent. Volt, aki azonnal felcsapott horgásznak, mások fürdőruhára vetkőztek és fürödtek a kellemesnek látszó vízben, aki nem hozott magával fürdőnadrágot, vagy a kedve úgy hozta, az meztelenül fürdött. Csak az első nudistába átmentet mosolyogták meg, a másodiknak már tapsoltak, a többieket, akik utánozták a bátrakat, már örömmel fogadták maguk közé a vízben fogócskát játszók. Hajnalig tartott ez a kellemes kirándulás. Mindenki örült, boldog volt, kivéve a bennünket kísérő öreg tanárt. Ő bizonyára arra gondolt, hogy mi lesz ennek a csodálatos, általa bizonyára erkölcstelennek ítélt napnak a következménye.

Mi egyetlen igazán kellemes napnak könyveltük el. Feledhetetlen élményeket szereztünk. Csodás embereket ismertünk meg. Azóta is többször gondolok erre a napra. Keresem a csoda okát, de csak egyetlen okra tudok következtetni. Ezek az emberek kulturáltak voltak, európai módón élték életüket, rendezték be hétköznapjaikat.

Ezekről a tanulmányutakról, gyakorlati tapasztalatszerzésekről meg kell még jegyeznem, hogy általános szokásként ajándékot adtunk és kaptunk. Egyszerűbb helyeken egy földgömb körül keringő vörös csillagot, amelyet műanyagból öntöttek. Volt, ahol Lomonoszov emlékplakettet, netán füzetet, ceruzát kaptunk. Ahol már adtak is magukra valamit, ott Dzerzsinszkij szobra, vagy Jurij Gagarin plakettje került a számunkra előkészített ajándék főhelyére, melyet kiegészített egy hivatali vagy gyári programfüzet. De ahol kitettek magukért és feledhetetlenné akarták tenni számunkra a találkozást, onnan egy műanyagból öntött Lenin szobor is kijárt. Szép számban összegyűlt a három év alatt. Mi persze ennél földhözragadtabbak voltunk. Magyar konyakot, tokaji aszút, cseresznyepálinkát adtunk egy-egy hímzett terítővel, pálinkás készlettel, vagy herendi porcelán figurával. Az italkészletek megcsapolását nem bántam, mert ez a vehemensebbek máját védte, mivel a három év alatt még az is belekóstolt az alkoholba, aki itthon antialkoholista volt.

Mit mondhatok sommásan a három évről? Azt hiszem, nem túlzás azt állítani, hogy az ideológiában és a gyakorlati szocializmusban mereven hívők legalábbis bizonytalanná váltak. A bizonytalanok, az erősítésre szorulók, a kételkedők, a kiábrándultak számára pedig világossá vált, hogy felhalmozódott kételyeik nem alaptalanok. Egy hazug világ közepébe jutottak. Hogy a szép szavak csak azért hangzanak el, hogy elbódítsanak mindenkit. Hogy a valóságnak semmi köze sincs a folyamatosan hirdetett elvekhez. A megtapasztalt erkölcsöt még megérteni sem tudtam. Miközben hirdette a nők emancipációját, egyenjogúságát, addig elképzelhetetlenül nehéz helyzetbe hozta őket. És itt nem akarok olyan ócska trükkhöz folya-

modni, hogy a bevásárlásról beszéljek, ami minden háziasszonynak napi néhány órát vett el az életéből, és akkor még nem biztos, hogy megkapta azt, amire a főzéshez szüksége volt, a minőségről nem is beszélve. Arról sem akarok szólni, hogy a nők ruházkodása mennyi gondot vetett fel. Még csak arra sem gondolok, hogy az igazán nehéz munkát mindenütt a nők végezték, míg az építkezésnél, a közlekedésben, a hivatalokban, a gyárakban a férfiak voltak a vezetők. Csak egyetlen tényt szeretnék elmondani. Sokszázezer nő maradt férj és még több gyerek apa nélkül a családjogi törvény alapján, amely semmiféle hátrányt nem jelentett arra a férfira nézve, aki előbb feleségül vett egy nőt, vagy házastársi-élettársi kapcsolatba lépett vele, aztán született két-három gyerek, majd egyik napról a másikra eltűnt, mint a kámfor, néhány ezer kilométerrel távolabb új élettársi kapcsolatba lépve élte tovább az életét. De az sem volt különleges, hogy néhányan ebből játékot csináltak és ha megunták az új asszonyt, innen is továbbálltak. Volt, aki már negyedik, ötödik „családját" is otthagyta, s büszkén mondta, hogy ez a szabadság. A szerencsétlen nők, az elhagyottak és a gyerekek pedig egy fizetésből kínlódtak, torzó családban éltek, vagy csak tengették életüket. Nem volt véletlen, hogy elterjedt a nézet, a világon legolcsóbbak a moszkvai nők. Pedig értékük szerint nem ezt érdemelték volna. Csak Moszkvában többszázezer nő élt egyedül megcsalva, elhagyatva, gyerekkel kínlódva, örömtelenül. A gyerek neveléséhez az állam tíz rubellel havonta hozzájárult.

Ekkora szabadsághoz jutottak ezek a nők. Pedig egy jó szóért, apró kedvességért, mindent megtettek volna. A baráti körben volt egy fiatal újságírónő. Egy gyereket nevelt, a férje otthagyta. Az újság főszerkesztője bújt néha az ágyába, nagydarab, kövér, gusztustalan ember, aki még csak meg sem simogatta. Pestiesen szólva csak „dugásra" használta, de még ezért is hálás volt neki. Ő mondta el, hogy Brezsnyevet dicsérő cikket kellene készítenie, mert főnöke szerint ezzel felhívná magára a figyelmet.

– De – mondta – inkább köpni volna kedvem, nem írni. – És arcán igazi indulat jelent meg. Vele beszéltem egyszer egy hajnali órában, kint az erkélyen, a többiek hangos éneklése közepette. Először versekről, melyeket kívülről mondott el szép intonálással, aztán az életről és végül a politikáról.

– Tudod Joszif – kezdte elgondolkodva – Ez egy erkölcsöt nélkülöző kulturálatlan, önhitt, totális uralom. Ez uralkodik a szocializmus nevében és járatja le naponta a világ szeme előtt, talán örökre. Ez uralkodik a forradalom és a nagy honvédő háború győztes népe felett. Kenyér helyett hazug önteltséget osztanak. Szabadság helyett még ma is börtönök és internáló táborok jutnak a legkisebb vétségért vagy másként gondolkodásért. Az istenáldotta népet emlegetik, miközben ott bujkál minden szavuk és cselekedetük mögött a hatalméhség. A modernizálódó élet eszközei helyett a börtönök zárait modernizálják, amelybe mindannyian benne ülünk. Csak gondold meg, soha nem juthatok nyugatra, keletre, vagy délre, a határon

kívülre. Igaz, szép hazám van, szeretem, de mást is látni akarok, újságíró vagyok, számomra a tér egyben oxigént is jelent. – Próbáltam leállítani, az elkeseredettségére utaltam, leintett.

– Ne tedd ezt velem, nem ittam annyit, hogy ne tudnám, mit beszélek. Hidd el, itt minden elrohad és éppen az általam megismert legszebb nézetek egyike alapján. Talán az ókeresztények éltek így a katakombákban, de azzal az ígérettel, hogy majd a másvilágon mindenért kárpótolja őket az úr. Én nem vagyok hívő. Itt a földön szeretnék emberi sorsban élni, részesülni. De erre nincs lehetőség. Olyan ez az ország, mint egy rossz kupleráj. Mindent és mindenkit meg lehet venni. Csak a piros lámpa hiányzik. Naponta hallom, hogy kik tűnnek el a környezetemből. A propagandában hívők, de egyszer megbotlottak, akik komolyan a népben gondolkodnak, és cselekedni aszerint akarnak, a naivak, a félreállók, vagy a szorgalmasok. Egyformán fizeti őket a sors, a hatalom, lágerrel, emigrációba kényszerítéssel, börtönnel, vagy halállal.

Később már nem találkoztam vele. Nem tudom, megírta-e a kívánt, Brezsnyevet dicsőítő cikket. Megvallom, a nyíltsága megijesztett. Akkor még a túl sok benyomás emésztésével voltam elfoglalva. Azt hiszem, a bizonytalanság és a bizonyosság határmezsgyéjén jártam. Magam akartam végigjárni az utat és eljutni az igazsághoz.

Kemény három évet kellett elviselni hazától, családtól, barátoktól távol. Értelmesnek vált cselekvésből kizártan úgy, hogy kétségeimet csak suttogva mondhattam el tanulótársaimmal, mert senki nem tudhatta a másikról, hogy a következő budapesti útján nem készít-e jelentést az életünkről, véleményeinkről, amelyek késő éjszakai fáradt beszélgetéseinken elmondott, kiérleletlen kétségeinket tartalmazzák.

Nekem, aki a biztonsági szolgálattól jöttem, többszörös volt a kínom, mert tudtam, hogy ennek nagy a lehetősége. A többiek nem ismerve az életnek ezt az oldalát, néha boldog naivitással öntötték ki magukból kétségeiket, ha néhány pohár italt elfogyasztva helyzetünkről, jövőnkről, politikáról, életviszonyokról, várható nehézségekről került szó. Itt tapasztaltam életemben másodszor, hogy a szesz mekkora veszélyt jelent az emberre. A moszkvai éjszakák részeg emberekkel voltak tele. Pedig nagy szigorral tartották be a törvényt, hogy délelőtt tizenegytől este öt óráig lehet szeszt vásárolni. De talán éppen ezért mindenki a szükségesnél három, négyszer többet is megvett, virágzott emellett a fekete-kereskedelem. Minden taxis, minden vezető gépkocsivezetője egész „italarzenált" tartott a kocsijában. Elég volt tehát egy taxit vagy egy állami kocsit leinteni hajnalban, és a kifogyott italkészletet azonnal fel lehetett tölteni. Igaz, a hivatalos árnál jóval drágábban. Egy Sztolicsnaja Vodka például az üzletben 3 rubel hatvanöt kopekbe került. Éjjel ugyanezért tíz rubelt kellett „leperkálni", ahogy az egyik rendszeresen vásárló barátom mondta. Ilyen alapon aztán ha hajnalban, korán végigjártuk a Gorkovát vagy Novoszlobodszkaját, tucatnyi ré-

szegbe ütköztünk, főként, ha a menetrend szerinti „gyűjtőjárat késett", – mert ezeket, akiket összeszedtek, kijózanítóba vitték, ahol háromnapos „társadalmi munkával" kellett kiegyenlíteni a „begyűjtés" számláját. Ennél is kellemetlenebb volt hallani a baráti körbe kerültek véleményét, akik melankolikusan jelentették ki:

– Vodka nélkül, az általa szolgáltatott mámor nélkül kibírhatatlan lenne az élet itt Moszkvában. Nem csoda, hogy igazi nagy koponyák, írók, művészek, mérnökök, közgazdászok, orvosok tartották ezt, akik közül volt olyan, akinek felsőosztályos tanár létére kilencven rubel volt a havi fizetése, miközben egy pártmunkás három-négyszáz rubelt, egy trolibusz vezető kétszáznyolcvanat, a honvédség tábornoka pedig ezer rubelt keresett, a külön boltban való vásárlás lehetőségével együtt. Ez a tanár egy alkalommal tetemes mennyiségű vodka elfogyasztása után kijelentette:

– Hazudunk. Érted? Nyíltan hazudunk mindannyian. Hazudunk a külföldnek, állampolgárainknak, magunknak és még a gyermekeinknek is. És ez a legszörnyűbb tett, amit elkövethetünk. Pedig – tette hozzá már józan csendes hangon – nem kellene. Egy kis őszinteséggel el lehetne intézni mindent. Igaz, ahhoz be kellene vallani, hogy eddig hazudtunk. De mondd, megbocsátás nincs a világon?

Nem válaszoltam, olyan váratlanul szegezte nekem a kérdést. De aztán észrevettem, hogy nem is vár választ tőlem, maga adja meg azt is.

– Van megbocsátás. A keresztényi megbocsátás nem ismer határokat.

– De a hazugságot ott sem bocsátják meg – mondtam. Ő azonban folytatta.

– Brezsnyev pedig csak hazudik. Hazudik a klánja is. Mi pedig ebbe beledöglünk, ha még sokáig tart. Csak Brezsnyevék élik túl. Ők még a végítélet napján is, a műfogsoruk elkopása után is, még a jóisten ítélőszéke előtt is hazudni fognak. Meglátod. Még ott is uralkodni fognak.

– Ne mondj ilyeneket – csitítottam és óvatosan körülnéztem, pedig hallótávolságon kívül volt mindenki. Láttam, hogy az élénk gesztikulálása miatt figyelnek bennünket.

– Le vannak szarva – mondta, mikor észrevette az óvatos tekintgetésemet, annak irányát. – Már nem érdekel semmi –, mondta és felkapta a közelében lévő félig telt vodkás üveget és addig le nem tette, amíg egy csöpp volt benne.

Az első évfolyamon tanító egyik fiatal filozófia tanárom, amikor búcsúzni kerestem fel őt a lakásán, kivételesen nem rúgott be, mint majdnem mindig tette.

– A búcsúzás komoly dolog – mondta, – most nem iszunk, csak ha elmész, egyetlen kortyocskát. De halld amit mondok. Nehogy mindent komolyan vegyél abból, amit neked itt mondtak. Ezek az emberek többségében rendes, tisztességes, jószándék hordozói. Lehetne belőlük mindegyikből őszinte, becsületes és igazmondó is. De a kormány nem engedi. Más

nálatok, Magyarországon, valami más van, ott talán az igaz útra térhettek. Csak azt használd fel, amit saját józan eszeddel is jónak tartasz. Egyben ne tétovázz. A népet soha ne hagyd cserben. Azt nem bocsátja meg neked senki. A nép, mint mindig a történelemben, igazi vezetőre vár. Egyszer az is eljön. Sajnos, lehet, hogy nem a mi életünkben. De eljön.

Nem tudtam mit válaszolni. Valóban egy kupica vodkával búcsúztunk, kívántunk egymásnak minden jót. A végén orosz szokás szerint megöleltük egymást. Nem protokoll – ölelés volt. Miközben gyalog mentem a Szadovaján, a gyéren világított lámpák, a vadul rohanó gépkocsik között, arra gondoltam, hogy barátomnak azért abban igaza van, hogy Magyarország valóban kilóg a sorból. Mindig is kilógott ötvenhat után. De vajon eléggé kilóg-e? Lehet, hogy a barátomnak igaza van? Olyat mondott, amire építhetek, ha hazaérek? Sok előadásából, hosszú monológjaiból csak ez a figyelmeztető mondat maradt meg igazán bennem akkor, az autóktól hangos úton. Az összes többi kiesett az emlékezés lyukacsos hálóján. Lehet, hogy az embert egyetlen mondat jellemzi, mint P. J. barátomat, vagy mint az imént búcsúzó filozófus ismerősömet, majdnem barátomat? Egyetlen mondat, egyetlen gesztus, egyetlen cselekedet. Ez határozhat meg egy embert. Az összes többi csak felesleges, kidobni való kacat, az összes eltöltött idő már felesleges, vagy lényegtelen. Szegeden figyeltem meg egyszer a tiszavirág születését, nászát és halálát. Néhány óra csupán. Természeti csoda. Születik, szeretkezik, csodálatos táncot járva, majd eltűnik. Igen. Nem meghal, hanem eltűnik, mint a legcsodálatosabb jelenség. Azon az éjszakán nyugtalanul aludtam, mint mindig, ha valami lényegi változás előtt álltam az életben. Hazafelé készülődtünk, az utolsó éjszakát töltöttük Moszkvában. Mint minden este, akkor is összejöttünk az egyik szobában. Ki-ki beszámolt arról, hogy hol tart a csomagolásban, mi hiányzik még, amit reggel meg szeretne venni, miben kér segítséget a többiektől. Az egyik társunk javaslatára felbontottunk egy üveg italt is, de most fordult elő először, hogy mindenki megelégedett egyetlen pohárkával. Az ital fele ottmaradt reggelre, a napot pálinkával kezdők örömére. A hangulat csendes volt. Rajtam kívül mindenki tudta, mi lesz a feladata otthon. Nyilván erre gondoltak. Én pedig már nem is tudom, azt hiszem üresnek éreztem mindent.

– A görögtűz nem melegít, – mondta egy ünnepi tűzijátékot néző apa, aki fiát oktatva annak kérdésére válaszolta ezt.

– Apu – fordult a gyerek apja felé, – ott ahol ég az a tűz, biztos nagyon meleg van, ugye? Milyen óriási, és milyen szép, de jó lenne télen melegedni mellette.

– A görögtűz kisfiam nem melegedésre való. Télen olyan tűz kell, amelyik felmelegíti a lakást. A görögtűz nem melegítésre, látványosságra való.

– Menjünk aludni, mondtam a lassan elfáradni látszó társaimnak. Az utolsó éjszakánk Moszkvában. Hátha valami szép álmunk lesz.

– Ne számíts rá, – válaszolt valaki. Arra meg különösen ne, hogy a szép

álom beteljesedik. Az csak akkor fordul elő, ha új helyen alszol és előtte megszámolod a szoba sarkait. De ha nem hiszel nekem, akkor kérdezz meg egy álomfejtőt. Ismerek egyet a belvárosban, ha kéred a címét, átadom.

– Az engem is érdekel – szólt közbe valaki, de már nem tudom, hogy ki volt.

– Talán ha együtt elmennénk, és megmondanánk neki, hogy az SZKP főiskoláján tanultunk három évig. Mondja meg mi lesz a sorsa, a jövője a szocializmusnak, adna valami kedvezményt is a tarifából.

A viccre mindenki nevetéssel reagált, de valahogy hamisan csengett ez a nevetés.

II. FEJEZET

AZ ELSŐ FELADATOK ÉS A VÉGREHAJTÁS NYOMÁN JELENTKEZŐ FELISMERÉSEK.

A moszkvai évek maradéktalanul rányomták bélyegüket egész lényemre, gondolkodásomra, „világlátásomra", cselekvési készségemre, lelki kapcsolódásomra, jövőképemre. Tömören kifejezve egy jelentősen megváltozott ember lépett ki 1973 júniusában a Moszkva–Budapest gyorsvonatból. Bár ezt külsőleg, csak mintegy tizenkét kilogrammnyi súlyveszteséggel lehetett érzékelni.

Kiutazásom előtt még éltek bennem az illúziók. Ebben az illúzióban a Szovjetunió és a baráti szocialista országok szövetségének közös, szivárványosan szép jövőjének, valahol helye volt gondolataimban, érzéseimben, elképzeléseimben, mindabban, ami a cselekvést mozgásba hozhatja. Még hittem, mert valamiben hinni akartam, hogy a kezdetekben elrontott, rossz anyagból készített, hanyagul összerakott és hozzáértés, karbantartás nélkül működtetett szerkezet rendbehozható. Hittem, hogy elsősorban külső okok vittek bennünket holtvágányra. Hogy az ostoba jelszavak, hamis illúziók, eltorzult vezetők, akik tönkretették lelkünk békéjét, meghamisították tudatunkat, szellemi és érzelmi rabszolgává tettek bennünket, gondoskodtak arról is, hogy a kezdetekben még jól működő immunrendszert kikapcsolják, működésképtelenné tegyék, mint az AIDS vírusa. Hogy mindaz, ami rossz, csak egy növekvőben lévő kamasz társadalom növekedéssel együtt járó zavara, járulékos hiba, mely kinőhető. Az úttörés nehézségeit elviselő mindig aránytalanul nagyobb szenvedésnek kitett generációk vagyunk, mint az amerikai telepesek, de utódaink számára már kitaposott utat, javuló lehetőségeket, sok örömmel járó létet teremtünk.

Lehet, hogy a kiküldők között akad ilyen szándék is. De a végeredmény minősít, szokták mondani, és ez valahol racionális érv. Itt a szándék visszájára fordult. Minden illúziónkat elvesztve jöttünk haza. A kiküldőkről bizonyítva, hogy rossz mérnökök, statikai baklövések sorát követték el, és emiatt az Óceánon átvezető szivárványhíd leszakadt. Sőt, valamennyiüket maga alá temette. A mentési munkák, már csak a rom eltakarításához voltak elegendők. Ezen a hídon, ezzel a csapattal már nem lehet átkelni. Új híd építésére pedig már nem akadt jelentkező. Akiket illetett, rájöttek, hogy ez a híd nem oda vezet, ahova menni akarnak.

A moszkvai valóság és a tágabb térség valósága minden ellenséges propagandánál elszomorítóbb volt. A virágzó gazdaság mítosza, a hatalmas léptékű fejlődés, a grandiózus számok, melyekkel a szovjet gazdaság a kapitalizmussal szembeni fölényét igyekezett bizonyítani, nem volt más, mint egy minősíthetetlenül alacsony színvonalú gazdasági kényszerpályán törté-

nő kirakatfejlesztés. Ezen a pályán egy tonna acél egyenlő száz személyautóval, vagy ezer számítógéppel. A számok bűvölete itt, a rozsdamarta személygépkocsik, a rozoga tehergépkocsik, az ormótlan trolibuszok, a mindenütt jelenlévő avultság, század eleji technikai fejlettség mellett nevetségessé vált. Nem kellett gazdasági szakembernek lenni ahhoz, hogy világossá váljék: ez a személyes érdektől teljesen megfosztott gazdaság a nyugati gazdasággal szembeállítva és magasabbrendűnek kikiáltva egy illuzionista tett, még akkor is, ha ezt pártnak, fő elvtársnak vagy akármi másnak hívják.

Az áhított és Mekka felé irányított táblákkal ellátott út szakadékba vezet. Rosszul tervezték és korrigálni nem hajlandóak. Ami szörnyű volt számomra, hogy nem tudtam ellenőrizni felismeréseim igazságát. A környezetemben mindenki mást mondott. Hirtelen szakadt rám a szellemi és materiális pusztaság. Ki téved? Vagy senki, csak mindenki hallgat, vagy sokat beszélve a hallgatást fedi és a valóságban mások is így látják, mint én, de az össznépi félelem, a szivárványhíd varázsa, az illuzionista működése hat?

Csak abban voltam biztos, hogy az 56 után megmaradt reményem vészes gyorsasággal elolvadt és a nulla felé tendál.

Feltehető a kérdés, miben hittem még? Mibe kapaszkodtam? Volt-e realitása annak, hogy a vállalt feladatot érdemes megtenni, hogy nem szabad félreállni? Pontosan nem tudnám megfogalmazni. De valahogy úgy voltam, mint az a parasztember a múlt században, aki soha nem jutott el a falu határán túlra. Mindent csak a faluban történtek, hallottak, a Boriska néni, a János bácsi által mesélt történetek és az életösztön alapján hitt és tett. De ha ez kibújást jelent az egyenes válasz alól, akkor tudok még egyet, egy megfoghatóbbat mondani. Az iskola befejezése előtt, utolsó programként kéthetes „gyakorlaton" vettünk részt Esztóniában. Ahol csak megfordultunk, mindenütt az érdeklődés középpontjába kerültünk. Megkülönböztetett nyitottság, ami nem volt jellemző abban az időben, kitüntetett figyelem és segítőkészség fogadott bennünket. Volt, aki megjegyezte:

– Itt kellett volna eltölteni ezt a három évet. Bizonyára sokkal hasznosabb és kellemesebb lett volna.

A megjegyzés általános helyesléssel találkozott.

Az SZKP Központi Bizottságában jóváhagyott program szerint a végzős hallgatókat a felépült szocializmus, a magasan fejlett szocialista társadalom irányításának gyakorlatába kell bevezetni. A program szerint nekünk kellett tapasztalatokat szerezni házigazdánktól. A valóság azonban itt is rácáfolt az elképzeltekre. Ahol csak megfordultunk, mindenütt, tehát az Észt Legfelsőbb Tanács Elnökénél, a würtzjárvei tanács elnökénél és titkáránál, a helyi termelőszövetkezetek elnökeinél, a tallini tanács elnökénél, a helyi ipari kombinát sokat próbált és kivételesen nyílt, fogadóképes igazgatójánál, és több más helyen mindenütt, csak bennünket kérdeztek, sőt, kifejezetten faggattak. Mindenről, iparirányításról, a termelőszövetkezetek irányításáról, gépellátottságáról, kereskedelmi tevékenységéről, az állam

működésének apró részleteiről. Kiemelt szerep jutott a pártirányítás érvényesüléséről szóló kérdéseknek. A gazdasági mechanizmusról olyan hévvel érdeklődtek, mint a hívők Jézus csodatevéseiről, bűneik bocsánatának lehetőségeiről, a menyországban várható életről. Végig az volt az érzésünk, hogy a szokás szerinti dologgal állunk szemben, és a központilag megfogalmazottakat halljuk vissza. Tehát nemcsak a program formai részét, de a tartalmi oldalát is részleteiben megszabták. „Kérdezni tőlük a gazdasági mechanizmusról, annak gyakorlati tapasztalatairól és lehetőség szerint befolyásolni őket a revizionista útról való letérés érdekében!" Szólt az „ukáz". Nos, nagyot tévedtünk. Semmi ilyesmiről nem volt szó. Egyértelművé vált, hogy kérdéseiket két dolog motiválta. Az egyik, hogy a finnugor népek családjába tartozunk és mint rokonok kíváncsiak voltak ránk, hogy élünk, mit, miért, és hogyan teszünk. De talán még ennél a motívumnál is erősebb volt, hogy hírünk Esztóniában jó volt. Meggyőződésük volt, hogy mi előrébb tartunk a társadalom építésében, jobb a termelőerők és termelési viszonyok összhangja, bátor kísérleteink nemcsak nekünk, hanem előbb-utóbb nekik is hasznukra fog válni. A gazdasági mechanizmus avatott szakértői sem tudtak volna minden kérdésükre válaszolni, egyszerűen azért, mert ők is csak tapogatóztak az ismeretlen terepen, csak kísérletezés történt abban a kérdésben, hogy lehet az eddig legyártott selejtes acélból aranyat csinálni. Inkább az alkimisták szinte vallásos hitét, mint a reális valóságot kézbentartó szakember elemzését láthattuk. Így van az akkor is, ha mindannyian örültünk, mert „valami" történt, mert egy halvány remény villant fel előttünk, mert a kísérlet mindig magában hordozza a feltalálás lehetőségét. Ezért aztán gyengécske magyarázatainkkal inkább zavart idéztünk elő a gazdasági gondolkodásban, mint igazi használható tapasztalatot. De ezt is hálásan fogadták, mint vándor a jó szót és a tiszta vizet. Persze ezt az egész fogadtatást az említetteken kívül másért is jól kell érteni. A brezsnyevi vezetés első szakaszának a végén jártunk ekkor. Az már egyértelműen látszott, hogy a hruscsovi Szovjetunió megkezdte a hátrálást, gazdaság, politika, ideológia, erkölcs stb. terén. Megindult a megállíthatatlan átmenet minden területen. Talán három terület számított kivételnek: erősödött a propaganda, nőtt a hadsereg ereje, és a KGB újra kezdte menetelését a „régi dicsőség", a mindenhatóság felé. Az előző időszakok összes bűnéhez tekintélyes szorgalommal kezdte felhalmozni a magáét Brezsnyev és csapata is.

Nem volt tehát véletlen, hogy az impérium nyugati végén lévő, az átlagnál már így is jobban élő, műveltebb, szélesebb látókörű párt és állami vezetés és a vele összefonódó gazdasági elit egyre inkább kimutatta ellenszenvét Brezsnyev és az öregedő, megújulásra képtelen vezetés iránt, miközben nyugat felé tapogatózott. Ebben a kérdésben nem tapasztaltunk semmi különbséget az észt őslakosság és a betelepült, mintegy 40%-ot képviselő oroszok között. Így volt ez akkor is, ha közben a mélyben erőteljes nemzetiségi ellentétek feszültek közöttük.

Ezeknek a vezetőknek már nem a párt, nem Brezsnyev, nem is a Szovjetunió és nem a szocializmus jelentették a vonzerőt. Ha beszéltek is róla, inkább a szemforgató cinizmus, mint a hit hangján tették, miközben erőteljesen előtérbe tolakodott a jövő, a nyugati tapasztalatok, a modernizálás, a napi gondok, és a kijutási stratégia. A magyar tapasztalatok csak a személyünk miatt váltak aktuálissá. A három esztendő utolsó aktusa, tehát a kilenc fős végzős főiskolás csoportra és benne személy szerint rám is, olyan hatást gyakorolt, amely hazai viszonyainkat illetően reménykeltőek voltak. Ezek az élmények a főiskola záróvizsgái, a diplomakiosztások, a búcsúzások és a hazautazás lázában is fogva tartottak nemcsak engem, de a csoport minden egyes tagját.

Együtt jöttünk haza Újhelyi Tibor, Ábrahám Béla, Hidasi Lajos, a „kisügyes"-sel és a többiekkel. Vonattal, jól felpakolva. Haza kellett szállítanunk mindazokat a háztartási eszközöket, amellyel megoldottuk a főzést, vasalást, mosást és egyéb, a háztartás vezetéséhez szükséges és nélkülözhetetlen dolgokat, amit az iskola előtt feleségeink megtettek helyettünk. A főiskolai élet alatt azonban „magad uram, ha szolgád nincs" gyakorlata élt. Az eszközök három év alatt otthonról kerültek ki, részben pedig ott vásároltuk, de nem hiányzott a csomagokból a Moszkvában olcsó könyvek sora, a kezdetleges, de a háztartásban nélkülözhetetlen eszközök, szerszámok (vasaló NDK-s gyártmány, fúró, csavarhúzó, fogók stb. csehszlovák gyártmány) és persze a barátoknak szánt apró ajándékok. Mindezeket kiegészítette a közel negyven órás utazáshoz szükséges italmennyiség, amelynek fő eleme a grúz konyak és a moszkvai sör volt.

Ahogy átléptük a határt, minden jelentősebb állomásnál akadt egy búcsúzkodó. Elkezdődött tehát a csomagok előkészítése, búcsúzás, az ígérgetés, hogy csak az iskola fejeződött be, de nem a barátság. Írunk, telefonálunk, gondolunk egymásra, várjuk egymást stb. Olyan volt a hangulat, mint a szerelmesek elválásakor. De ez is, az is magában hordja a hűtlenség ígéretét is. Ez lett végül is a sorsa. Megszokott menetrendszerű szavak, tartalom nélkül. Nyíregyháza, Debrecen, Szolnok. Átszállásokkal Szeged, Békéscsaba, Miskolc. Mire Budapestre befutott a vonat, már csak én és a Dunántúlra igyekvők szálltak le. A vonatnál így is kisebb csapatok vártak bennünket, munkatársak, akik „jó előre megkezdeni a bevágódást" jelszóval kijöttek az új főnök elé, néhol a főnökök is megjelentek, de rokonok, barátok is akadtak szép számmal.

Engem csak a szűk családom tagjai vártak. Munkahelyem még nem volt. A levegőben „röpködő" beosztások ott is maradtak. Szappanbuborékokként tűntek el a semmiben.

Ekkor már biztos voltam benne, hogy nem nyertem meg a kiküldők tetszését. A „Maga fontos ember lesz" – hangoztatott mondatból a „lesz" szócska kimaradt. Persze azt sem tartottam kizártnak, hogy a „fontos" és az „ember" is kikopott egyesek tudatából.

– Lehet, hogy bajt hoztam az engem javasoló vezetőre? – futott át rajtam a gondolat, mert az köztudott volt, hogy minden javaslatért a párt előtt felelősséggel tartozott a javasló. Sajnáltam volna, mert igazán rendes embernek tartottam Baranyai Györgyöt, aki volt főnökömként fantáziát látott bennem és vállalta a kockázatot azzal, hogy javasolt az iskolára.

Aztán a megérkezést követő napon, reggel korán indultam el „volt" munkahelyemre gyalog. Gyönyörű napsütéses idő volt. A körúti forgatagban csinosabbnál csinosabb nők, könnyű, merészen kivágott ruhákban, miniszoknyákban, mosolygós arccal libbentek elém és tűntek el mellettem, mint a szitakötők a tavaszi réten. Mégis borongós hangulatban róttam az utat. Amióta hazajöttem, érthetetlen feszültség élt bennem. Pedig hogy vártam a hazatérés napját?! Ezt talán csak Hidasi Lajos hallgató társam tudta igazán, akivel együtt róttuk, télen és tavasszal, vagy az iskolakezdés után, ősszel Moszkva utcáit, és közben a hazatérés időpontját latolgattuk. Ő maga még az első napi „ünnepi" ebéd menüjét is felsorolta és közben csorgott a nyálunk. Most, ahogy befelé haladtam a sokaságban, gyalog a körúton, egyáltalán nem éreztem azt a felszabadultságot, amit reméltem három éven keresztül annak minden napján és minden ébren töltött órájában.

A korábbi vezető akkori helyettese fogadott. Ekkor már ő volt a teljhatalmú úr. Tábornok. Erőltetett mosoly, művi kedvesség, melegség nélküli légkör fogadott.

– Sajnos, konkrétumot nem tudok mondani. Még nincs döntés, hogy mi lesz a feladatod – mondta és közben elnézett az ablakon keresztül a teljesen tiszta, minden felhő nélküli égre. Hiába kerestem a szemeit.

A dolog egyértelművé vált – állapítottam meg magamban és abban a pillanatban ostoba módon azt kívántam hogy bár ne fogadtam volna el a kiküldetést. Akkor most csendben biztos állásom és munkám lenne. Szabadságra küldtek.

– Pihend ki magad – mondta atyáskodón – majd még hozzá tette – munkád biztos lesz.

Nos az utóbbi három szóban nem kételkedtem. Sajnos a biztonsági szolgálat az elmúlt évtizedekben soha nem volt munka nélkül. Azt is vele végeztették el néha, ami a politika dolga lett volna.

A vegyes érzésekkel és hangulatban eltöltött szabadság után vált egyértelművé, hogy osztályvezetői „kinevezésben részesülök", a III/III csoportfőnökség ifjúságvédelmi osztályának leszek a vezetője, de ez nem mellékirány, hanem egyik legfontosabb területe az állambiztonsági munkának.

– Remélem meg vagy elégedve a bizalommal, amely ezzel feléd irányul? Gondolom, politikailag érted, hogy amikor a nemzet nagy ünnepén, március 15-én a belváros utcáit, a randalirozó fiatalok veszik birtokba, akiket az ellenségeink irányítanak, akkor ennek a megszüntetése egyik legnagyobb feladat és egyben legszebb is.

Hosszasan ecsetelte a régi helyettes, most „új főnök" a munkát meghatározó körülményeket, állambiztonsági nyelvre lefordítva az operatív helyzetet, benne annak az osztálynak a helyzetét, amit át kell vennem, és amivel meg kell oldani az „ifjúság védelmét országosan" és meg kell szüntetnem azt az áldatlan állapotot amelyik 1970 óta jellemzi a fővárost. S hogy pontosan helyén kezeljem a feladatot és abban a saját személyemet, közölte:

– Nem hitbizományként kapod ezt a beosztást. Ha nem sikerült megoldanod, amit most rád bízott a párt és a Belügyminisztérium vezetése, akkor sajnos csak átmeneti lesz ez a beosztás.

Szó volt még arról is, hogy az elődöm „más fontos beosztásba került", mint megtudtam, a Belügyminisztérium Pártbizottságának egy osztályvezetője lett. Később arra is rájöttem, hogy „felfelé buktatták, mivel pártmunkás volt előtte is". Az egy osztályra kiterjedő hatáskörből, most az egész minisztériumra kiterjedő lesz a hatásköre. Megérdemelte. Az osztályt, amit eddig vezetett, derekasan szétzilálta. Már délelőtt „mámoros" hangulat uralkodott nála és a bennfenteseknél, akik, hogy kedvében járjanak, egy kisebb fajta büfé italkészletét megszégyenítő mennyiséget tartottak a páncélszekrényükben, miközben a kínálatra is ügyeltek. Persze úgy kellett rendet teremtenem és értelmes munkára hangolnom mindenkit, megszüntetve a „italraktározási vonzalmat", hogy közben dicsérnem illett az elődöm. Isten, vagy stílszerűen a párt tudta volna megmondani, hogy mi lett volna a következménye egyetlen negatív jelzőnek, amit tőlem jóindulattal elszállítottak volna elődöm által összesített hangulatjelentés alapanyagai közé.

Nos, miután kísérletet tettem saját helyzetem és az azt meghatározó körülmények leírására, adós vagyok azzal, hogy a csoportfőnökség munkájáról leírjam mindazt, amit érdekesnek tartok, és amit most évtizedek múltán, a „rendszerváltás" után a biztonsági szolgálat különleges rendje és titoktartási kötelezettség mellett leírhatok. Kísérletet teszek arra, hogy csak az érthetőség kereteinek figyelembevételével írjak, az unalmas dolgokról. De szeretném, ha ez a téma legalább általános szinten, a modern államok állampolgárainak ismeretszintjéig itt is megvalósulna. Nem akarok egy bukott kor felszámolt biztonsági szolgálata mellett korteskedni, nem szeretném, ha valaki egyetlen mondatomat is így fogadná. Mindössze abból indulok ki, hogy minden modern állam rendelkezik biztonsági szolgálattal. Ezek a biztonsági szolgálatok a működő legitim hatalom részei, a biztonságpolitika megvalósításának fontos szervezetei. Az irányításuk törvényes keretek között a koalíció kormányának hatáskörébe tartozik, de a nemzeti érdekképviselet kereteiben az ellenzék pártjai is segítséget remélhetnek a munkájukhoz. Csak így képesek a mindenkori nemzeti érdek helyes és eredményes képviseletére. Csak azok az országok tudnak eredményes külés belpolitikát folytatni, amelyek ennek a szolgálatnak megfelelő törvényi kereteket, folyamatosan működő felügyeletet, megfelelő titkosságot, és

mint egyik legfontosabbat, hazai és nemzetközi támogatottságot tudnak biztosítani. Egyébként bedugulnak információs forrásai.

Tévedés ne essék, az elmúlt közel félévszázad titkosszolgálati működése nem ezt példázta. Sajnos a szolgálat feladatra irányultsága, törvényi rendezettsége, és felügyelete, hogy csak a legfontosabbat emeljem ki, nem ilyen volt.

A biztonsági szolgálat egészének az volt a feladata, hogy az alkotmányos rendet sértő személyek és csoportok tevékenységét felderítse és tevékenységük operatív dokumentálását elvégezze. Az e körbe tartozó feladatokat az alkotmány és a büntető törvénykönyv mintegy tíz paragrafusa írta elő. Az alkotmányban nyert rögzítést, hogy „a párt a szocialista állam irányítója", tehát ennek védelme volt az egyik fő feladat, ennek büntető törvényi vetülete volt a „szervezkedés", „lázadás" többek között, és az úgynevezett véleménybűncselekmények, mint az „izgatás" és a „közösség megsértése". Ezek a bűncselekmény fajták a belső biztonsági szolgálat szakmai kompetenciájába tartoztak, ezek országos gazdája volt.

Az első két bűncselekményfajta központi irányítást követelt, míg a vélemény-bűncselekmények a rendőri hatáskörben kerültek rendezésre. A többi bűncselekményi kategória, a zendülésen kívül, amely a katonai elhárítás feladatkörébe tartozott, a hűtlenség, a kémkedés tipikusan kémelhárítási kategória volt.

Persze a biztonsági szolgálat működése nem merült ki az információszerzésben. Feladata volt a védelem és a biztosítás egyfelől, olyan területeken mint a „népgazdaságvédelem" vagy „ifjúságvédelem", de védeni kellett a terrorcselekményektől a katonai, az állami, a fontos gazdasági, kulturális objektumokat, így például az Operaházat, a rádiót és a televíziót is. Nem lehetett figyelmen kívül hagyni, hogy a müncheni olimpián túsz-szedési akciót hajtottak végre arab terroristák, tehát nemzetközi sport rendezvények, ifjúsági rendezvények (Olimpia, Világifjúsági Találkozó, Európa Bajnokság, a nagyobb tömegeket megmozgató koncertek is ebbe a körbe tartoztak stb. Ezek a biztosítások állambiztonsági szempontból soha nem azt jelentették, hogy a résztvevők közvetlen személyi biztonságát fizikai erővel védték. Ezt a rendőri szervek oldották meg. A biztonsági szolgálat csak „előzetesen szerzett információt" arról, hogy nem készül-e olyan cselekvés, törvényellenes személyek és csoportok részéről, amit meg kell akadályozni, vagy ami miatt a tervezett rendőri erőket meg kell növelni, illetve olyan megelőző intézkedést kell bevezetni, ami elejét veszi a tervezett terrornak, diverziónak, a normális működést zavaró tevékenységeknek, s így védi az ott résztvevők személyi biztonságát, életét.

Ilyen típusú biztosítások voltak a nagyobb tömegeket megmozgató nemzeti ünnepek, felvonulások, a hetvenes évek elején megtartott külön ünnepségek idején. Ezekben az ünnepségekben és az ott megforduló és hangadó személyekben veszélyt éreztek a hatalom emberei. Ez volt a ma-

gyarázata annak, hogy 1973 nyarán, amikor kinevezésemre sor került, elég indulatos módon, és lekezelően adták tudtomra, hogy mi a feladatom (egyszer s mindenkorra meg kell szüntetni ezeket a randalírozásokat)! Mit tehettem? Az alkotmányt, és a törvényt kellett védenem. Negyvenkét évesen huszonöt év szolgálattal, egy hároméves továbbképzéssel a hátam mögött, kijelentettem:

– Értettem a feladatot. Kérek engedélyt, hogy megvizsgáljam a körülményeket, végiggondoljam a lehetőségeket.

– Nincs sok idő – mondta jelentőségteljesen a főnököm. – Mindenek előtt kezdd meg a kapcsolatfelvételeket azokkal a vezetőkkel, akik párt, állami és KISZ vonalon felelősek a rendezvények megszervezéséért, levezetéséért. – Egy pillanatra itt megállt. Láttam erősen gondolkozik, aztán mikor megszólalt, a hangja enyhén visszafogottabb, halkabb lett.

– Holnap reggel hívd fel Fejti Györgyöt, őt bízták meg azzal, hogy koncepcionálisan végiggondolja a helyzetet és tegyen le az asztalra egy megoldási elképzelést. De jól vigyázz – emelte meg a hangját, – ő a jövő embere, gondold meg mit mondasz neki, hogyan viselkedsz.

Őszintén szólva nem sokat törődtem azzal, hogy a „jövő emberével" vagy a ma emberével kell tárgyalnom. Az volt a véleményem, hogy minden tárgyalásnál alapkérdés a felek kulturált megközelítése, a tények szigorú tisztelete, tolerancia mások véleménye iránt és végül is döntést csak akkor szabad hozni, ha annak világos eredménye látható, vagy feltételezhető.

A Fejti Györggyel végül is megszervezésre kerülő beszélgetés előtt szeretném befejezni a csoportfőnökség kompetenciájának, korlátainak bemutatását, mert ez hozzátartozik ahhoz, hogy megítélhető lehessen a helye, a szerepe és a tevékenysége.

Az eddig felsorolt három funkció mellett volt még egy, amely nem önálló funkció volt, inkább az előzőek végrehajtásának mikéntjére vonatkozó módszer. Ez pedig az úgynevezett „megelőzés". Ami pontosabban és közérthetőbben azt jelentette, hogy korai stádiumban kell felismerni minden államellenes próbálkozást, elképzelést, tervet és úgy kell fellépni, hogy lehetőség szerint senkit ne kelljen büntetéssel, elmarasztalással sújtani. Minél több embert meg kell menteni attól, hogy államellenes bűncselekmény miatt eljárás induljon ellene. A módszer a hatvanas évek első felében jelentkezett, amikor a hatalmi bázis kiszélesítésének feladata került mindent megelőzve napirendre. Ettől kezdve országos kampány indult és éveken keresztül tartott, hogy az állománnyal megértessék ennek a fontosságát és megkíséreljék ennek a végrehajtására megtanítani.

A siker elég lassan jelentkezett. Igaz, a hatásgyakorlók nagy száma miatt, a különböző erők más-más elképzelésének jelentkezése miatt, ez nem is lehetett másként.

Itt kell megemlítenem, hogy a szervezetben dolgozók nagyon jól tükrözték a társadalmi átlagot. Nálunk is voltak „szektások", akik reggel egy

ellenséget, délben egy ellenzékit, vacsorára pedig az engedékeny revizionista vezetőket, kollegákat szerették volna villahegyre tűzni és megemészteni. Szerencsére erre nem volt senkinek lehetősége. A szervezet kompetenciája pedig világosan körülhatárolt volt. Tehát nem végezhettünk tanúkihallgatást, sem terhelt kihallgatást, nem vehettünk fel jegyzőkönyvet, tehát nem fenyegethettünk senkit azzal, hogy börtönbe kerül, nem mi állítottuk össze azt a vizsgálati dossziét, amelyben valakinek az akkori törvények elleni fellépését regisztrálták (vagy koncepciózták), és nem mi adtuk át az ügyészségnek vádemelés végett. Sőt már az operatív ellenőrzés legelső fázisánál miniszteri parancs kötötte meg a kezünket. Csak akkor kezdhettünk hozzá még a legsúlyosabbnak látszó államellenes üggyel gyanúsított ellenőrzéséhez is, ha ahhoz a „jogi alosztály" véleményével, és annak alapján a miniszterhelyettesi engedéllyel rendelkeztünk. De tovább megyek. A biztonsági szolgálat nem bíróság, tehát nem ítélhetett el senkit, sőt a bíróságot még csak befolyásolni sem volt lehetősége és végül hogy teljessé tegyem a képet, a III/III, az ún. belső biztonsági szolgálat nem tartott házkutatást, nem vett részt az elítéltek őrzésében. Tudom, unalmas volt mindezt végig olvasni, de napjainkban, amikor ismerethiány miatt önmagában is rossz irányba tájékozódhatnak az emberek, nem árt a tények aprólékos, néha unalmas felsorolása. Mindez gondolom mindenki számára világossá teszi, hogy a III/III beosztottai, ha akartak volna sem férhettek volna hozzá egyetlen magyar állampolgárhoz sem, hogy kiéljék „bosszúszomjukat", legfeljebb a vele egyet nem értő kollegáját vagy vezetőjét szidhatta némelyik, de az álmoskönyv tanulsága és saját tapasztalatom szerint nem vezetett a kívánt eredményre. Legfeljebb a legközelebbi jutalomra javasoltak listájáról való lekerülést eredményezte.

Az általános bemutatáshoz még egy momentumot tisztázni kell. A biztonsági szolgálat eszközrendszerét minden modern országban egy bonyolult szervezet mozgatja. A CIA, az FBI, az angol, vagy a francia biztonsági szolgálat éppen úgy, mint a KGB, vagy a Kelet-Európában működők közül akármelyik, a modern biztonsági szolgálati eszközök felhasználására külön-külön szervezeteket hozott létre és működtetett. Nem volt ez másként a magyar biztonsági szolgálatnál sem. De éppen azért, hogy a modern eszközök és módszerek ne kerülhessenek szétforgácsolásra, a szervezet koncentráltan egy kézben összpontosulva végezte dolgát. Ezért bármelyik szerv, így a III/III sem gyűrhette maga alá a más funkciót ellátó szervet. A szervezetek mindegyike, a miniszterhelyettes közvetlen irányítása alá tartozott. Ha bármelyik szerv igénybe akarta venni más szerv szolgáltatását, úgy megfelelő keretek között, írásban kellett kérnie a szolgáltatást, személyi adatok, jogi megalapozottság, időtartam, a kérés lényege stb. alapján. És az arra illetékes szerv vezetője döntötte el végül a teljesítést, egészében vagy részleteiben, vagy a teljesítés elutasítását.

Ha ehhez hozzátesszük, hogy a központi szervek elsősorban országos hatáskörrel a „szakirányítást végezték", de funkcióikból adódóan más szerveknek is teljesítettek, úgy világos volt a koncepció. Egy kézben összpontosítva a teljes vertikumot a felső vezetés biztosíthatta, hogy csak az történhet, ami a számára megnyugtató. Ugyanakkor, ha bárhol zavarok keletkeznek, egy személyen keresztül belenyúlhatott a folyamatba, és az is egyértelmű volt, hogy a politika menetközben jelentkező igényeit is gyorsan, zökkenőmentesen ki tudta elégíteni. Meg kell mondani, hogy a hatvanas évek közepétől egyre kevésbé jelentkeztek a beavatkozási cselekvések. A szervezet addigra már beállt egy meghatározott munkastílusra, amelytől sajnos, időnként nem állt távol – egyrészt a párt alkotmányos helyéből, másrészt a büntető törvénykönyvben lévő vélemény-bűncselekmények kényszere és a megszüntethetetlen beavatkozási törekvések miatt – a „politika-rendőrségi" szerepvállalás.

Gondolom, nehéz volt átrágni ezeket a nehezen emészthető száraz mondatokat, de a megértéshez szükséges volt.

Már csak azért is, mert napjainkban a biztonsági szolgálatok tevékenységéről úgy beszélnek, mint valamikor az én gyerekkoromban az ördögről, a Mikulásról vagy a boszorkányokról, akik földöntúliak voltak, és arra specializálták magukat, hogy óvodásokat, vagy a rosszalkodó kisiskolásokat „elvigyék". Igaz, ezek a lények földöntúliak és végül is veszélytelenek voltak, de napjainkra a régebben veszélyes politikai rendőrségi szerepre kárhoztatott szervek mára már biztosan fogatlan oroszlánokká váltak.

Visszatérve a kapott feladatra, az ifjúság védelmére, ahogy az első nap estére némi közelképet szereztem a helyzetről, nem tűnt valami könnyűnek a feladatom. Világossá vált előttem, hogy egy alapjában jól felkészült állomány, rossz vezetés következtében szétzilálódott. Az első dolog tehát egy feszesebb rendet teremteni. A következő dolog, hogy az „ifjúság védelmét" újra kell értelmezni, mert ez a szélsőséges, totálisan vett értelmezés, nemcsak végrehajthatatlan, de beavatkozást is jelent más szervek tevékenységébe. Sőt a munkát is parttalanná teszi, mert mindennel foglalkozva, az ember végül semmit sem csinál meg. Elhatároztam, hogy ebben a kérdésben néhány jól felkészült emberrel konzultálok és megkezdem a szervezet célirányosabb munkára hangolását. Ott volt azonban az ominózus március 15-i ünnepségek ügye, amivel kapcsolatban széles körű tárgyalásokat kellett folytatnom. Az első ütemben a KISZ illetékeseivel.

Dr. Maróthy László, a KISZ KB első titkára volt az első azon a listán, amit összeállítottam magamnak azokról, akiket a következő hetekben fel kell hívni és a velük egyeztetett időpontban fel kell keresni. Elég hosszú volt a lista, mert az általam szükségesnek ítélteken kívül az úgynevezett MUSZ (muszály) emberek sokaságát tartalmazta, akiket ha kihagyok, sértődésre számíthatok. Így aztán a megadott időben hozzáfogtam a telefonáláshoz. Az első telefon tehát Maróthyt illette. Meglepődtem, mert igen

nagyvonalúnak mutatkozott. Legalábbis bennem ezt a benyomást keltette, amikor rövid úton közölte:

– Az agitációs és propaganda munkáért felelős titkár fogja össze ezeket a dolgokat. Vele egyeztess.

Megértettem és a sort folytattam. A megjelölt titkár fogadott, és közel félórás eligazításban részesített arra vonatkozóan, hogy mit jelent március tizenötödike a magyar ifjúságnak. Csak azért érdekes megjegyezni, mert a „randalírozó" fiatalok ugyanezt mondták, szinte szó szerint. A négy esztendő „március 15-i ünnepség megzavarásában" jeleskedő és a rendőri biztosítással szembekerülő fiatalok vallomásáról készített jelentések mindegyike azt hangsúlyozta, hogy méltó módon, szabadon akarták megünnepelni ezt a napot, minden protokolláris kötöttség és korlátozás nélkül. 1848 szelleme ma is él és kötelez – olvastam az egyik jelentésben, az ELTE magyar szakos hallgatójának jegyzőkönyvbe vett vallomását.

Ha ilyen szépen és jól egyetértünk, akkor mi a baj? A tájékoztatás után, amelyben a történelem szereplőinek a neve éppen úgy benne volt, mint a hangsúly alapján a tisztelete is. Agyrém, gondoltam, de kimondani nem mertem. A beszélgetés végén megállapodtunk, hogy ez csak az első találkozásunk, majd egy bizottságot hoz létre a KISZ KB és oda tisztelettel meghívnak, ott majd mód lesz arra, hogy a teendőket összehangoljuk. Ő utasított főnökömhöz hasonlóan Fejti Györgyhöz, aki a KISZ KB és a párt egyetértése alapján konkrét koncepciót és programot dolgoz ki.

– Azt javasolom, hogy napi kapcsolatban legyünk, a terv minél tartalmasabb kialakítása érdekében –, mondta és utamra engedett. Nem értettem pontosan, a biztonsági szolgálat egyik vezetője miért avatkoznék be az ifjúság március tizenötödikéibe, miért kell ahhoz külön koncepció, hogy azt méltó módon megünnepelhessék és főként a napi kapcsolat mire kell? De elengedtem a fülem mellett a részleteket, azt meg a főnököm is utasításba adta, hogy vegyem fel a kapcsolatot vele, tehát apelláta nincs.

A telefonon történt bejelentkezést követő napon egy ritka szép októberi verőfényben mentem végig a Duna-parton, hogy a megadott időre pontosan odaérjek. A fehér ház hátsó traktusán lévő kapun kellett bemennem, és ha pontosak az emlékeim, úgy az épület kilencedik emeletén kellett megkeresnem az irodáját. A folyosó utolsó szobája volt. Az ablakai a Jászai Mari térre néztek. A délelőtti nap teljes szemtelenségében tűzött a szemembe, ahogy beléptem az ajtón. Pedig a sötétítő függöny szinte teljesen behúzott állapotában a szobát félhomályba borította. Az a keskeny rés azonban, amin keresztül a nap sugarai betörtek, pont a szemeimbe világítottak. Az első pillanatban mindent csak foltokban rögzítettem magamban. Szemben az iratszekrény, balra az íróasztal, mögötte egy férfi egy utolsó mondatot fejezhet be az előtte lévő iraton, jobbra kanapé, dohányzó asztal és két fotel. Kényelmes bőrhuzattal. Az ablaknak háttal Fejti György ült le a kézfogás és bemutatkozás után. Nekem a balján mutatott helyet. A nap a

házigazda cinkosává vált. Úgy a szemembe világított, hogy továbbra sem láttam tisztán. A házigazdám arca csak kontúrjaiban volt érzékelhető, a beszéde közben arról semmit nem tudtam leolvasni. Ellenben az én arcom nyitott könyvvé vált, amelyet a nap sugarai még az apróbb ráncok rezdülésének részletéig is látni engedtek. Nem tudom miért, de az jutott eszembe, hogy az ötvenes évek államvédelmi hatóságának nyomozói is valami ilyesmivel operáltak. Igaz, ők semmit nem bíztak a természetre, az elektromosság, a felerősített villamosság erősebb hatású, és tetszés szerint alkalmazható volt. Egy biztos, kínosan kiszolgáltatott állapot. Nemcsak hogy a partnerem szemeit nem láttam, de még az arca is félhomályban volt. Igen zavart. Mielőtt beszélni kezdett, még egy látogatója is volt, akivel felállva néhány szót váltott is, így tovább elemeztem a helyzetet, amibe kerültem. Egyértelműnek látszott, hogy Fejti György nem ismerte sem az ÁVH 1950-53 között vallató tisztjeit, sem a módszerekkel nem lehetett behatóan tisztában, tehát, amit most csinált, az ösztönszerű. Itt jöttem arra rá, hogy a partneren felülkerekedni akarók mindegyike maga ösztönösen is megtalálja azt megoldást, amely adott esetben célravezető lehet. Létrehoz egy egyenlőtlen helyzetet, amelyben a kiszolgáltatott fél esélyei a valóságosnál jóval alacsonyabbra csökkennek. Itt nem az érvek ereje, hanem a lelki, a fizikai erő, a hatalom ereje dönt. Fejti György visszafogottan viselkedett, az önmagában biztos ember külsődleges jegyeivel. Csendben, tőmondatokban, de nagyon is egyértelműen, szinte ellentmondást nem tűrően beszélt. A zavart állapotom miatt nyilván mindent nem jegyeztem meg pontosan, de a lényeges momentumok, a fontos mondatok, a helyzet egészének fő motívumai ma is élénken élnek bennem.

– A párt nagyon sokat ad arra, hogy a nemzeti ünnepeink méltóságát minden körülmények között megőrizzük – kezdte –, miután azonban egyre inkább mozgásba lendültek azok az erők, amelyek ezeket az ünnepeket nemtelen cselekedetekre akarják felhasználni és ezen belül különösen veszélyes az, hogy ezekhez a még éretlen fiatalokat veszik segédcsapatokként igénybe, nem törődve azzal, hogy ezek a fiatalok szembekerülnek a törvénnyel és egész életükre kiható, negatív élményeket szereznek, a helyzet nagyon komoly. Mindent meg kell tenni a helyzet konszolidálására és arra, hogy ezek a nemzeti ünnepek méltó helyre kerüljenek. Ne lehessen őket egymással szembeállítani, egyiket a másikkal szemben kijátszani, és főként ne lehessen a fiatalokat a szocialista rend elleni fellépésre felhasználni.

– Értem – szóltam közbe, mert el szerettem volna kerülni azt a benyomást, hogy egy magnetofon vagyok, amelyre diktálni szokás.

– A kérdés csak az, hogy miként lehet ezt elérni és már ne is haragudjon, de azt sem látom most még világosan, hogy ezt a kérdést miért a KISZ-nek és főként az állambiztonsági ifjúságvédelemnek kell megoldani.

Nem tudtam leolvasni az arcáról a hatást, pedig szemem lassan már

kezdett hozzászokni a félhomályhoz és a nap sugarai is kissé kíméletesebben sütöttek be az ablakon, más szögben érve a szemeimet.

– Nézze, mi felelősek vagyunk az ifjúságért. Ők a jövőnket jelentik. Nem adhatjuk át őket az ellenséges erőknek.

Ezt már pontosan értettem. A kérdés most már csak az, hogy ezt nem az egész társadalomnak kellene-e megtennie, mindenekelőtt a pártnak, hogy az ifjúság számára vonzó helyzetet, biztató jövőt ne csak ígérjen, de politikáját, gyakorlati munkáját is eszerint végezze. Enélkül ugyanis csak pótcselekvés, rózsaszín álom, terméketlen gondolkodás és üresjáratú cselekvés minden. De nem szóltam semmit. Éreztem hogy itt a beszéd, az általam felvetni szándékozott szöveg, csak az eltávolításomat és az idő előtti leváltásomat hozná. A március 15-i tüntető fiataloknak pedig legfeljebb több rendőrt, esetleg türelmét vesztett rendőrt, vagy ami még rosszabb, ostoba, hatalmát kiélni akaró vezetőt hozna, aki nem a szavak, nem a humánum nyelvén, hanem a társadalmi érdekre és nyugalomra, a rendre hivatkozva, a gumibotok és egyéb rendőri intézkedések tárházának megnyitására helyezné a hangsúlyt. Ezt nem akartam. Fejti György azonban meg akart ismertetni a körvonalazódó elképzeléssel, hogy ahhoz kapcsolódva mi is készüljünk.

– Egyre inkább körvonalazódik egy helyes koncepció, amely mindenre figyelemmel, képes lesz megoldani a helyzetet. Ez pedig a Forradalmi Ifjúsági Napok bevezetése. Ez egységes koncepció alapján összefogja a magyar ifjúság legjobbjainak és döntő tömegeinek a szándékát, elképzelését az ezen ünnepek feletti örömét és méltó keretet szolgáltat az ünnepeknek.

– Mit jelent ez a gyakorlatban? – szóltam közbe.

– Április negyedike a felszabadulásunk ünnepe, március 21-e a Tanácsköztársaság ünnepe és a március 15-e. Egy keretben, politikai és lelki egységben. Természetesen – tette hozzá – megadva mindegyiknek a súlyát. A csúcs mindenekelőtt az április 4-e, erre kell koncentrálnunk a fő erőket és a méltó kereteket.

– Értem – mondtam ki azt hiszem eléggé vontatottan, ami valószínűleg fel is tűnhetett Fejti Györgynek, de ő sem reagált. Az állás tehát kettőnk között egy-egyre alakult. Motyogtam még valamit, ha nem tévedek arról, hogy a munkánkat ezeket figyelembe véve alakítjuk, hogy jelentem az elhangzottakat vezetőimnek, de ezeket már csak protokoll szövegnek kell tekinteni.

Visszafelé menet, ha lehet, még gondterheltebbnek éreztem magamat. Az járt az eszemben, hogy a főnököm fontos embernek mondta Fejti Györgyöt, pedig a beosztása csak osztályvezető. Az irodája sem az a különleges. Bizonyára valami olyant tud, amit én nem. De elég sokáig kellett várnom, míg megtudtam, hogy a titok nyitja „Mariska néninél" van. Kádár János feleségénél, aki különös jelentőséget tulajdonít néhány fiatal tehetség előrejutásának, az örökösödési harcban. Akkor már több nevet is hallottam és később ezek a nevek egyre többször jelentkeztek közéleti hírekben, Kádár

János mellényzsebéből előhúzott fecniken és a politika horizontján. Eszembe jutott még az is, hogy a fenyegető szavak ezután még aktuálisabbak. Nem tudtam elképzelni, hogy ezekkel a szellemi termékekkel, íróasztal mellett leírt agyalmányokkal megoldható-e a konfliktus, a rendszer által asztalra rakott étlap és az ifjúság, de talán a bővebb társadalom által kívántak között. Mielőtt a Roosevelt téri épület aulájába értem, világossá vált előttem, hogy a kórház portását fogják leváltani, ha kell, mert a professzor halálba operált valakit. Racionális megoldás ez itt, Kelet-Európában.

Nem voltam feldobott állapotban most sem, mint már annyiszor a múltban. Mindenesetre pontosan jelentettem hogy mit hallottam Fejti Györgytől. A véleményemet megtartottam magamnak. Főnököm pedig elégedett volt. Csak azt nem sikerült megtudnom, hogy a vázolt megoldással, vagy azzal, hogy erről pontosan beszámoltam. Természetesen a beszélgetést pontosan le kellett írni, a javaslatokat a végrehajtásra, vagyis a mi munkánkra ki kellett izzadni és a miniszteri jóváhagyás után a munkát aszerint kellett végezni. Megjött a hetvennégyes esztendő és menetrend szerint beindultak a séták, a külön ünnepségek és a negatív észrevételek a munkánkat illetően. Szerencsére a Párt és a KISZ jól vizsgázott. Így a mi erőfeszítéseink és végzett munkánk is belefért a keretbe. Megtarthattam hát a beosztásomat is. Megerősödött bennem az a tudat, hogy jó dolog ez az átlagolás. A két eredményes szerv és egy lényegében gyengén muzsikáló átlaga megfelelő.

A gyenge munkánk mögött mi volt? Valamennyi, az ifjúság védelmével foglalkozó beosztottam járta a középiskolákat, egyetemeket, hivatalos és társadalmi kapcsolatainkat és igyekeztünk sugalmazni. Minden nemzeti ünnep megünneplésénél fontos a tisztelet és a méltóság, hogy az egyetnemértés, az ellenállás kifejtésére nem a március 15-i rendbontás, hanem a méltóságteljes ünneplés az igazi, a követendő. A politikai követelések megfogalmazása mindennapos feladat, nem pedig az ünnepeké.

Ehhez járult még, hogy ahol rendbontásra, készülődésre kaptunk információt, azt jeleztük az érintett tantestületeknek és kértük előzetesen, igyekezzenek okos szóval leszerelni a készülődést, és jó irányba terelni azt. Szeretnénk, ha nem lenne szükség semmiféle rendőri intézkedésre. Nos tévedtünk, mert több mint ötszáz kezdeményezés történt, ahol ugyan nem minden esetben lépett fel a biztosításban részt vevő rendőrség, de mind a készülődés, mind a helyzet mutatója figyelmet érdemel. Hogy ezt kellett-e tennünk? Nem hiszem. Csak azt tudom, hogy az adott helyzetben ezt tehettük. Hogy célravezető volt-e a Forradalmi Ifjúsági Napok meghirdetése? Nem tisztem eldönteni. Tény, hogy négy-öt éves lecsendesülő folyamat következett, langyos, hivatali ünnepség, de a következő évben már nem az én tisztem volt az ünnepséggel kapcsolatos információgyűjtés megszervezése és vezénylése. Legnagyobb meglepetésemre a leváltás ugyan nem, de a kiemelés bekövetkezett. 1974 őszén engem neveztek ki a csoportfőnökség egyik helyettes vezetőjévé. Egy év telt el az iskola után. Az új kinevezés 1974 október elsejétől szólt. Még meg sem melegedett alattam a kényelmes karosszék, arra sem volt időm, hogy gondolkodjak az új helyzetemen és a feladataimon, azon, hogy alkalmas leszek-e ennek az ellátására. Az idő rohant. Az események torlódtak. A fény felé igyekvő bogarak már megkezdték a „rámrepülést". Még nem tudtam eldönteni, hogy most már fontos ember vagyok-e, vagy csak egy lépést tettem, előre, vagy a bukás irányába. Az élet azonban nem adott haladékot. Nem lehetett megállni a parkolóban, hogy végiggondoljam a következő útszakaszt a maga kanyaraival, bukkanóival, veszélyes csomópontjaival.

Alig egy hét elteltével jelentkezett az új, ha lehet még nehezebb feladat, aminek a megoldását rám bízták.

Már nem emlékszem, hogy honnan jött az információ. A legvalószínűbb, hogy a pártból, magától Aczél Györgytől, vagy valamelyik közvetlen munkatársától. Egy biztos, a feladat végrehajtására és az eredményességére nagy hangsúlyt helyeztek. Bár hozzá kell tennem, hogy ezzel ellentétes igényű feladatot soha nem kaptunk. Csak fontosat!

Sőt még fontosabbat! Ilyen a világ, tele fontos feladattal, nehogy ellustuljanak a vadászkutyák. Az első információ még így szólt:

– Most szóltak a pártközpontból. Kaptak egy fülest. Szentendre környékén egy községben a katolikus parókia mellett egy parasztházat vett bérbe két író. A szándékuk, hogy ott konspirált körülmények között rendszerellenes röpcédulákat gyártsanak és terjesztésre előkészítsenek. Van nekünk ilyen információnk?

– Nincs – válaszoltam habozás nélkül.

– Azért nézzetek utána, mert a pártközpontban biztosak benne, hogy mások is tudnak erről, nemcsak az őket informáló.

– Értem. Megnézetem, de ebben az információszegény helyzetben bizonyára emlékeznék rá, ha valami, ehhez csak megközelítően figyelmet érdemlő információ keletkezett volna.

Telefon letéve. Tárcsázok, kérdezek, utasítok a kívánságnak megfelelően. Tovább olvasom a megkezdett ügyiratot, amiben megzavart a telefon. Újra csengés, ismét fontos közlemény. Kiegészül az alapinformáció.

– Itt nagyobb dologról van szó – hangzik a kiegészítés. – Nemcsak röpcédulát, de politikai pamfletet is készítenek és most már az is ismert, hogy Konrád György író és Szelényi Iván szociológusokról van szó. Az informátor azt is elmondta a pártközpontban, hogy tényekkel, adatokkal akarják igazolni pamfletjükben a kormány és általában a vezetés alkalmatlanságát.

– Mást nem mondott ez az informátor? – önt el a harag, amit nyilván észrevesz a jó fülű főnököm.

– Nem, mást nem mondott, de remélem ennyi elég arra, hogy gyorsan utánanézzetek a dolognak. Egyébként, – tette hozzá szemrehányóan, – szegénységi bizonyítvány, hogy nem a mi hálózataink fedezték fel.

Nem válaszoltam, mert amit mondani tudtam volna, csak ismétlése lett volna annak, amit már két-három esetben megreszkíroztam és a legnagyobb fokú elégedetlenséget váltottam ki, közte egy kérdő mondatot is az alkalmasságomat illetően. De valóban dühített, hogy azt hitték rólunk, minden kilométeren ott áll egy csapat ügynök és az elhaladó gépkocsikat megállítva arról érdeklődik:

– Uraim! Önök nem akarják megdönteni a hatalmat? Esetleg nem készülnek valami jóvátehetetlen cselekvésre a szocializmus építése ellen?

Nem szóltam hát semmit, csak tovább adtam az információt azzal, hogy elnézést kértem (tőlem nem kértek) amiatt, hogy csöpögtetve adom tovább az információt, de én is így kaptam. Természetesen a hozzáértés megkérdőjelezésére vonatkozó kitételt lenyeltem, bár az valamennyiünkre érthető volt.

Megindult a gépezet teljes szélességben. Mit tudunk a felmerült nevű emberekről? Szembekerültek-e már a törvényekkel? Adataik, lakhelyük, szemük színe, kedvenc hajszínük és ételeik. Egyszóval a személyekről, mindent. Aztán a helyiségről ugyanezt. Forrókká váltak a telefonok, a vonalak másik végén belügyi tisztségviselők, nyilvántartók, figyelők, vezetők és beosztottak, ügynökök, hivatalos és társadalmi kapcsolatok. Mindenki, akit el lehetett érni, aki valamit tudhatott a két feljelentett emberről.

Másnapra összeállt a kép. Igaz, közben többször is kérdezték, hogy mi van, sikerült-e már ellenőrizni az adatokat, és igaz-e, amit az informátor jelentett? De sajnos nemcsak a születésnél kell kivárni a kilenc hónapot, de a biztonsági szolgálatnál is vannak olyan dolgok, amelyeket nem lehet rátekintésre megállapítani. Arról nem is beszélve, hogy a „gondolatanalizáló" gépet még nem találták ki a nagy testvéreink. Így hát ki kell várni, amíg az ősi eszközzel, a nyelvvel sikerre jutunk.

A telefonok persze így sem voltak impotens cselekvések eszközei. Minden alkalommal a találékony vezetői elme és a pártközponti „abszolút mindenhez értés" újabb és újabb ötleteket adott a munka meggyorsítására. Ilyen alkalommal mindig sajnáltam, hogy az épületes javaslatokat nem rögzítettem le az utókor számára. Bizonyára szórakoztató olvasmány lett volna minden titkosszolgálati ember számára már az iskolákon, a kiképzést elősegítendő. De persze mint Murphy törvényei, ez is hasonló sikert aratott volna értő közönség előtt. Sajnos, nemcsak ezt mulasztottam el.

Néhány nap alatt azonban az összes jó ötlet és segítség ellenére eljutottunk a megjelölt helyre, megszereztük a kéziratot, egy példányban. Igaz, a végrehajtásban résztvevők kútásók módjára a mélybe ástak, ahol nylonban, védett állapotban megtalálták a XX. század talán „legnagyobb összeesküvésének" igazi írásos dokumentumát.

A dokumentum „Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz" címet viselte. A földi rejtekhelyéről való kivétel ellen semmiféle kifogást nem emelt, nem robbant, nem fertőzött, általában véve is nagyon csendesen viselkedett.

Éjfél elmúlt, mire beszállították, xeroxozták, hogy utána fel lehessen terjeszteni, illetve ki lehessen értékelni, az eredeti példányt „nyughelyére" visszatenni.

A huszárcsínyt annak rendje-módja szerint jelentettem. Az csak természetes, hogy azonnal kérték az anyagot. Lassú a xeroxgép, ki kell várni, míg elkészülnek a másolatok. Nyugtasd meg az érdeklődőket, hogy mostantól kezdve nálunk van az anyag. Ezzel már nem fogják megdönteni a hatalmat, annál is inkább, mert ez egy tanulmány, ahogy az első pillanatban ránézésre megállapítható.

– Ne légy cinikus, a tartalomról beszélj, – horkantott a főnököm.

– Nehéz lenne megmondani, mert amit eddig elolvastam, néhány mondat, az számomra nemcsak hogy nem egészen érthető, de nem is látom igaznak, már a címet sem.

– Hogy érted ezt? – hangzott a gyanúsítással felérő kérdés.

– Úgy, hogy a címe „Az értelmiség útja az osztályhatalomhoz", tehát semmiféle felhívás, jelszó, röpcédula. Sima elemzés.

– Na jó, olvasd el és majd reggel egy példányt adjál nekem, meg szóbeli tájékoztatást is kérek a lényegről.

Mit mondhattam? Parancsot hallottam, arra pedig csak egy választ ismer a szolgálati szabályzat.

– Értettem.

Ha jelentősebb kérdésem merült fel, akkor mindig egy női munkatársam jutott az eszembe.

Igaz, ha külföldi vendégeknek reprezentálni akartam volna, vagy Lollobrigida alteregóját kellett volna kiválasztani, netán az akkor már külföldről beszüremlett szépségversenyre kellett volna valaki, aki méltán képviselhette volna a nálunk dolgozó nők szépségét, akkor nem ő jutott volna eszembe. De itt, most a belső szépség, az okos és szép, sőt igaz gondolatokat kellett volna feltárni, és ezzel a főnökömet holnap reggel megnyugtatni.

Mészáros Béláné telefonszámát tárcsáztam és közvetítettem felé a főnöki kívánságot.

Mindez reggelre kell, de hogy ne maradjál egyedül, én is itt maradok a szobámban. Megkísérlem végiggyűrni magamat ezen a nehéz szövegen – aztán még hozzátettem – gondolom valakit bent kellene tartani és egy „az elvtársak számára is fogyasztható anyagot" kivonaton elkészíttetni.

– Mást nem kívánsz? – tette fel a kérdést, amit magamban nem minősítettem, mivel ismertem szókimondó természetét, és tulajdonképpen a merészebb ő volt, mert én is erre gondoltam anélkül, hogy ki mertem volna mondani.

– Persze meg lesz – mondta. – Akkor egy lányt is bent kell tartani, meg korábban kell, hogy bejöjjön a xeroxgép kezelője. Biztos vagyok benne, hogyha elküldjük egynek, vagy kettőnek, egy óra múlva már tizenkettő kell, ha nem több.

– Rendben, tégy belátásod szerint. Ami pedig az elolvasás utáni elemzést illeti, gondolom együtt kellene elvégezni, hogy szóban azt mondhassam el, ami közös vélemény.

– Rendben – mondta lehangoltan.

A következő órák azzal teltek el, hogy miközben főtt a kávé, és három adag is elfogyott, megittam egy üveg kristályvizet, mert az idegen nyelvű szótár átforgatása miatt állandóan kifogyott a nyálam, és hogy őszinte legyek, egyfolytában szidtam azt, aki volt szíves jópofáskodni, információival pofavizitre meglátogatni a „bajszost", ahogy magunk között Aczél Györgyöt hívtuk, nyilván a kör bennfentes tagja lehetett, mert csak az tudhatott ilyen ismereteket továbbadni, és vele piros pontot szerezni.

Már világosodott, amikor Mészárosné megjelent a szobámban, előzetes bejelentés nélkül és lassú, kacsázó lépteivel egyre közelebb hozta termetes alakját, miközben a kifejező szemeiben nyomdafestékre nem kívánkozó szöveget olvastam ki.

– Hát jó reggelt Gabika! – mondtam kedélyesen, miközben majd leragadt a szemem és egy ásítást is alig tudtam elnyomni.

– Látom, te is túljutottál az anyagon.

– Tessék, itt van, tegyétek a fülük mellé. Ezt aztán hetekig olvashatják, akkor sem tudnak belőle kihozni semmiféle ellenségeset.

– Ez már ítélet, ha jól értem – vetettem közbe.

– Miért? Nem arra kíváncsiak? – nézett rám ártatlanul, kissé felhúzott szemöldökkel. – Nem értem mi a p...k kellett ezzel nekünk foglalkozni? Persze csak azért kérdezem így, mert lányos és szende akarok maradni.

– Értelek. Ezek szerint mint mindig, most is egyezik a véleményünk, hogy ez politikai kérdés, tudományos elemzést érdemel és nem holmi fakabátoknak kell vele foglalkozni.

– Így van – mondta és bár vártam, hogy valamit még hozzáfűz, nem tette.

– Tudod, hogy ennél többet kell mondanom – figyelmeztettem.

– Mondd azt, hogy legközelebb zavarják el a nyüzsgő pasasokat, ne hallgassanak rájuk. Ha valamit meg akarnak tudni, kérdezzék meg a delikvenseket. Ők majd útbaigazítást adnak.

Vagy félórán át próbáltam egyeztetni az álláspontunkat, de elég nehezen ment. Mészárosné eléggé haragosan ismételgette, hogy ez egy olyan kérdés-csoportot vett elemzés tárgyául, amelyre nem tudjuk a helyes választ és nem is ránk tartozik. Kit érdekel ma, hogy az értelmiség valóban hatalomban van-e, és hogy a pártelit meg a vele összefonódott értelmiség hogyan hajtja végre a megtermelt nemzeti jövedelem újraelosztását?

– Hogy őszinte legyek, engem érdekel, de korántsem hiszek abban, hogy nálunk az értelmiség bejutott a hatalom berkeibe. Gondolj csak arra a sok ostoba, kemény fejű, meggyőzhetetlen és marhaságokra ösztönző pártmunkásra, akik nap mint nap nemcsak kollégáikat, nemcsak a szakértelmiséget, vagy a gazdaságot, tudományt, kultúrát és egyebet visznek vakvágányra, de minket is messze terelnek saját funkciónktól, és olyan kérdést raknak elénk, amit nemcsak hogy nem tudunk, de nem is akarunk megoldani.

– Sajnállak, de mégis mondd meg a főnöködnek, hogy mi a véleményünk. És persze itt a választási lehetőség. Olvassák el az elkészített huszonkét oldalas kivonatot, vagy ha van idejük és helyesen akarnak dönteni, akkor a teljes kéziratot. – Ezzel letette a kezében lévő papírhalmazt.

– Te jó Isten! Hány példányban hoztad be?

– Ne ijedj meg. Két eredeti és huszonöt kivonatos példány. Aki nem akar közel háromszáz oldalt elolvasni, annak a huszonkét oldal is elég lesz.

Neki lett igaza. A két példány elég volt, mert a miniszter és Aczél György tartott csak igényt a teljes kéziratra, később kiderült, hogy Biszku Béla és a vizsgálati osztály is ezekből dolgozott. A Politikai Bizottság tagjai, a Miniszterelnök és a KB titkárai megelégedtek a kivonattal.

Azt nem tudtam eldönteni később sem, amikor néhány nap múlva a főnökömnek ellentmondva mégis eljárásra került a sor, minek alapján kinek a javaslatára döntött Biszku Béla az írók, Konrád György és Szelényi Iván 72 órás őrizetbe vétele mellett, mikor a kérdéssel kapcsolatban Aczél György is az őrizetbe vétel ellen szavazott, sőt, mint utólag eljutott hozzám, maga volt az, aki Kádárt tájékoztatta a helytelen döntésről, aminek nyilván jelentős szerepe lehetett abban, hogy Kádár utólag az egész intézkedést megkérdőjelezte és a döntésthozókat elmarasztalta (a döntés idején, Moszkvában ünnepelte a forradalmat).

Mindenesetre, hogy csak 72 órás őrizetbe vétel történt, az nem az elrendelőn múlott.

Számomra viszont ez a két esemény és a közte lévő idő, no meg a hétköznapokon történtek, újabb adag negatív töltetet adott be, méghozzá akkora dózisban, hogy szinte szédelegtem. A kéziratot többször elolvastam, szinte minden mondatát végigelemeztem, és az eredmény lesújtó volt. No nem a kéziratról, hanem arról a kisszerűségről, ami a döntéshozót mozgatta. Világos volt előttem, már az első olvasatra, hogy a két író nem a hatalom ellen, hanem a hatalom működésével kapcsolatban felmerült gondolatait rögzítette. Az is egyértelmű volt, hogy kísérletet tettek a társadalmi változások egy szeletének, az értelmiségnek és a hatalmat gyakorló vezetőknek az összefonódására, cselekvésére, tartalmi és formai vonásoknak a megértésére és egyfajta magyarázatára. A többszöri elolvasás bennem, a témáról nem gondolkodóban, sőt hozzánemértő kívülállóban egy sor kérdőjelet váltott ki. Igazság és féligazság, kiérlelt és kiérleletlen gondolatok sorjáztak, mint addig általam elolvasott minden tudományos dolgozatban. Éppen ez volt az erénye, hogy új, még nem vizsgált kérdést mert elővenni és vizsgálni. A felfogásom szerint minden pártokmány, minden jelszó, minden, amit a jövővel hoztak összefüggésbe, azt kívánta volna meg, hogy az ilyen

tanulmányokkal foglalkozók párt, állami, akadémiai támogatásban részesüljenek és minden feltétel biztosíttassék nekik.

De ha már a támogatottság elmaradt, legalább hagyták volna dolgozni őket.

Bő egy esztendő telt el azóta, hogy hazajöttem, megtört hittel, de cselekedni akarással. De nem ezt akartam tenni. Egyre idegenebbé vált minden, ami körbevett. Most már azt sem tudtam megemészteni, hogy a biztonsági szolgálatot egyre inkább a politikai rendszer kiszolgáló lányává igyekeznek tenni. Hogy mindazt, amit a társadalomnak kellene elvégezni, amit a családok, iskola és főként egy stabil, a tömegek által támogatott legitim vezetés kellene, hogy politikai eszközökkel mozgasson, irányítson, ha mindenképpen egysíkúságot akar, de tartsa távol attól azt a szervet, amelynek az összes modern állam törvényesen meghatározott kereteit ettől a síktól távol, szigorúan védett, titkos eszközök használatával jelölt meg, és amely azt kell hogy biztosítsa, hogy a sokat emlegetett nép, nemzet, az ország legitim hatalmának mozgásterepét tegye tisztává, biztosítsa számára az őt megválasztó nép hozzáértő, pontosan informált, kulturált és eredményes szolgálatát.

Még mindig és ismételten bebizonyítottan, naivitásom hálójában vergődtem. Igaz, már kevésbé szorított ez a háló, tágabb lett és naponta tágítottam, nemcsak én, de a környezetem is, de mégis minden a szokott mederben folyt, lényegi változtatásra nem volt lehetőség. Hiába jöttem rá fokozatosan saját cselekvési terepemen és az általam ismerten keresztül, hogy az ideológia, amely talán kezdetben tömegeket mozgósított, ma már gúzsba köti azokat.

Nehéz volt megemésztenem, hogy a jelszavak, amelyeknek hittem egykoron, nem mások mint vásári luftballonok. „Az emberiség történetében első olyan társadalom, amelyet a tudomány irányít.", hirdeti az ideológia. Nevetnem kellett önmagamon. Több évtizede ellenkező gyakorlat trágyahalmazán állunk. Zöld legyek raja élősködik rajta. „Megteremtjük a tömegek demokráciáját, a kisebbség demokráciája helyett." Ki hiszi el, hogy ebbe az irányba tettünk lépéseket? A Moszkvából mozgatott bábhoz kapcsolt, minden egyes vezető. Önálló akarata nem lehet, a nép pedig soha nem volt ilyen távol a demokráciától, mint most. Az élet minden területén jól elhatároló, nehezen felhúzható sorompók állnak. Ezeket a hatalom nehezen húzza fel. Még én sem utazhatom nyugatra, aki ha igaz „félig fontos" ember vagyok. De rajtam kívül néhány tucat vezető és a liblingjein kívül mindenki más csak kegyként kap útlevelet. Azt amiért nyugaton senki nem áll sorban, úgy kapja meg, mint nálunk bárki egy kiló kenyeret a boltban. Igaz, mindenki eljuthat egyetemre, tanulhat, tudós lehet, de egyre szorosabb kapcsolatot kell kiépítenie saját gondolatrendőrségével, mert különben vége a pünkösdi királyságnak. A legnagyobb tudós is mit ér, ha tudását nem használják, ha nem kamatoztatják, ha nem válik közkinccsé a

felfedezése. Kiderült előttem ennek az ügynek a kapcsán, hogy Konrád, Szelényi mellé odakerülhet bárki más, akár magam is, ha csak egyetlen mondatot is vétek, egyetlen meggondolatlan cselekedetre adom a fejem. Hetek, hónapok nyugtalan éjszakája hozta meg végül is a viszonylagos megnyugvást. A megnyugvásnak pedig két alappillére volt. Az egyik, hogy világossá tettem magam előtt, nincs kiút. Nem mindegy a jövő szempontjából, hogy annál a szervnél, ahol dolgozom, végül is mennyire veszik komolyan a meghirdetett törvényeket, jelszavakat. Ezzel lehet valamelyest operálni. Minden konkrét esetben ragaszkodhatok a meghirdetett humanizmushoz, a demokratizmushoz, érvelhetek a politika nemzetközi elismerésének fontossága mellett. S ha még ez is kevés, ott van az a tény, amire szintén nagyon érzékeny maga Kádár János is, hogy a demokratikus hatalom nem működhet úgy, hogy közben törvénysértést követ el, hogy „mártírokat termel". Ez utóbbit a „Charta 77" -el szimpatizáló nyilatkozat és az azt aláírókkal szembeni represszió tervezése ellen felhozott érvemben szerepeltettem először. Nem tudom, hogy Kádár János vagy a vezetés más tagjai is tőlem függetlenül jutottak-e ehhez a gondolathoz, de tény, hogy ettől kezdve ez is a jelszavak között szerepelt. Lehet hogy utólag negatív értékítélet ér emiatt, de meg vagyok győződve arról, ha az ember jót akar tenni, főként hivatalnokként, másnak, és ezzel a hazájának is (mert a nemzetközi tekintélyt nem adják ingyen), akkor megteheti azt, amit én tettem ennek a jelszónak a bevezetésével. Tény, hogy ettől kezdve hosszú ideig ezzel a jelszóval lehetett megfúrni egy-egy tervezett represszió. Számomra pedig ez lett a fontos.

Egyébként is minden alapvető kérdésben amit csak vizsgáltam, szembetaláltam önmagam 1948 előtti hitemmel. Csak példának hoznám fel ennek az ügynek a kapcsán, ha a Konrád–Szelényi páros helyett ugyanebben a kérdésben valamelyik pártvezető nyilatkozott volna, az hivatalos pártpolitika, tehát igaz lett volna. Így üldözendő. Hol itt az egyenlőség?

Végül arra a következtetésre jutottam, hogy a kommunizmus, amivel a tömegeket etették, nem más, mint Marxra hivatkozó vezetők ostoba rémálma, amit szabadon meghirdettek, bár tudták, hogy megvalósíthatatlan.

Mindezek után nem volt más választásom, mint halálosan komolyan véve a törvényeket, a hirdetett humanizmust és valóban ebbe az irányba vinni a szervezeti mozgást és az állomány gondolkodását. Tudom, ismét egy befolyásolás, de ha jó irányba teszik, gondolom elfogadható. Bár meg kell mondani, hamar rájöttem, hogy bármiféle szellemi hatás gyakorlása, főként ha az élet ellene irányuló mozgást produkál naponta, nagyon nehéz, és nem is hoz megfelelő eredményt. Lemondani róla azonban már nem tudtam. Ettől kezdve életem két síkon folyt. Kifelé a lelkiismeretes hivatalnok, aki pontosan, szorgalmasan végzi a munkáját. Nem vét egyetlen szabály ellen sem. Mindazt, amit elvár tőle a törvény, a jog és a haza érdeke, kétszeres energiával végzi. De aki nem mulaszt el egyetlen lehetőséget

sem, ha arról van szó, hogy a társadalom követeli a jelszavak valóra váltását, a demokráciát, a meghirdetett szabadságot, mindazt, amit 1948 óta nagy hangon ígértek neki, akkor igen is azok mellé az emberek mellé álljak és szót emeljek. Soha nem mentem a falnak. Működött állandóan a szeizmográfom és a tájolóm. Mindkettőt megnéztem, mielőtt léptem, beszéltem, javasoltam. Most utólag sem tehetek magamnak szemrehányást semmiért. Pedig volt időm minden cselekedetemet, minden mulasztásomat mérlegre tenni. Csak a kezdeti naivitásomat, a lassú reflexeimet és a mindig működő patika pontosságú alkalmazkodó képességemet marasztalhatom el. Lehet, hogy ennél többet várt tőlem a sorsom, a vállalt szerepem, de sajnos, csak erre volt tehetségem.

III. FEJEZET

A BIZTONSÁGI SZOLGÁLAT ÉS A POLITIKA KAPCSOLATA KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPÁBAN ÉS ANNAK ALAKULÁSA.

Akár egyetlen mondattal is válaszolni lehetne a címben rejlő kérdésre. A kapcsolat szoros és mindig a politikai igényekhez igazodó volt. Ezt ma már mindenki tudja, akit egy kissé is érdekelt a múltunk. A sommás ismeret mellett, mindenki tudása nagyon is érdekes, de éppen ezért igen nagy a szóródás, és sok benne a valóságtól elszakadt, azt nem pontosan fedő, sőt félrevezető elem. Ebben a témakörben bizonyára lesznek olyanok, akik nem hisznek nekem, mondván, túl közel volt ehhez a szervezethez, érdeke fűződik ahhoz, hogy megítélését az igényei szerint alakítsa. Nos, kísérletet teszek arra, hogy akik erre gondolnak, higgyenek nekem és utólag bárki foglalkozik ezzel a témával végül is a lényeget illetően, a tények alapján azon a sávon járjon, amin én. Igaz, túl nagy volt ez a szerv, túl sok volt a szerep amit ráosztottak a történelmünk alakításáért felelős vezetők, maga a történelem is kegyetlen volt, Közép- és Kelet-Európában nemcsak a néphez, de ezen belül a szervezetnél dolgozókhoz is, mivel döntő részüket ugyanúgy sújtotta, mint az itt élő népeket, miközben velük szemben más megkötések, megszorítások még a maradék jogokat is elvették, vagy csökkentették. Ugyanekkor egy részük, bár semmi szerepük nem volt a törvénysértésekben, azzal, hogy a szerv állományában dolgoztak, néhány törvénysértésről maguk is hallottak, a létükkel a szerv személyük által történt erősítésével a félelem kialakíthatóságában és fenntartásában cinkossá váltak, szándékuk, cselekvésük ellenére. A hóhérok hátországa, a félelem eszköze, az állandóan jelenlévő, figyelmeztető fegyver, amely magától nem sül el, de akinek a kezében van, az bármikor használhatja. Igen, mi ilyen fegyverként funkcionáltunk akaratlanul. Nagy a lelki teher, de már azzal is csökkentjük romboló hatását, ha kibeszéljük magunk, szembenézünk múltunkkal, a valósággal. Ehhez viszont közelebb kell hozni az érdeklődőkhöz a témát. Az első, hogy mindenki megértse, a világ minden államában működik biztonsági szolgálat. Van ahol egységes, van ahol a szervezet többszörösen tagolt. Van, ahol jól dolgozik, és van ahol gyengébb teljesítményt produkál. Az elmúlt évtizedekben voltak független és formailag függetlennek kikiáltott, de a valóságban alárendelt helyzetben működők. Nyugat-Európában a NATO és a Közös Piac ellenére a biztonsági szolgálatok megőrizték függetlenségüket. Kelet-Európában a mindig aláhúzott függetlenség ellenére az elmúlt évtizedekben, ugyan nem azonos mértékben, de függő viszonyban voltak a nagy testvértől. A KGB kiemelkedő szerepe nemcsak azzal függ össze, hogy a Szovjetunió világhatalmi, sőt szuperhatalmi szerepet töltött be, de azzal is, hogy múltja már a cári időszakra nyúlik

vissza, amikor sikeres akcióiról, a cári impérium jelentős támogatásáról vannak adatok. A cári Oroszország környezetében lévő népek, számuk mintegy száz nemzetiség és az Unión belül tizenöt ország, nem kis mértékben függő helyzetben volt, már 1917 előtt. A szovjet rendszer átvette a cári titkosszolgálat, az Ohrana szerepét, ügynökei egy részét és a módszereit is.

A II. világháború után kialakult helyzet Közép- és Kelet- Európát a csatlós államok rangjára süllyesztette. Ebből adódott, hogy a hatalmi és igazgatási szervek kiépítésénél Moszkvából kaptuk az irányítást és az internacionalista „segítséget". Számunkra, mint a nyugat számára a Marshall-segély, ez töltötte be a szerepet, a segítséget.

Így történt, hogy Közép- és Kelet-Európában a Varsói Szerződésben résztvevő államok mindegyikében azonos szervezeti felépítésben, feladati rendben és módszerekkel működött a biztonsági szolgálat. Ennek a működésnek a lényege, hogy a mindenkori elsőtitkár közvetlen alárendeltségében, sőt Rákosi Mátyás és korának más Kelet-Európai megfelelői, közvetlenül beavatkoztak a működés egész rendjébe. A hozzájuk leghűségesebb ember vezetővé történő kinevezésével, az alkotmány és a büntető törvények megfelelő megfogalmazásával, a biztonsági szolgálat működésének fetisizálásával, az általuk igényelt mozgásszabadsághoz szükséges „kiskapuk" beépítésével és a közvetlen ügyekig, sőt személyekig történő utasítás adásával. Jellemző, hogy Rákosi még arra is ügyelt, hogy a titkárnője nem más lett, mint annak a Péter Gábornak a felesége (Simon Jolán), akin keresztül még személyes összekötő futárszolgálat is a keze ügyében volt. A leköteleztett férj mellett, egy alárendelt feleség. Igaz, ez szinte szükségtelen, mert mindkét ember bigottan hívő nemcsak a marxizmusban, hanem annak magyarországi hivatott értelmezőjében és Sztálin legjobb magyar tanítványában. De Rákosi odáig ment, hogy saját villájába vendégként hívta meg a letartóztatásra kiszemelt vezetőt, politikai riválisát, vagy az annak csak kikiáltott személyt. Természetes, hogy az ügyeket kézben tartva, a kihallgatásokra, verésekre, a törvényesség megcsúfolására, az általa hozott „ítéletek" kihirdetésére is lealjasította, nemcsak a szervet, de az ügyészséget és a bíróságokat is.

Pedig, eredetileg a titkos szolgálatok egészen más szerepet töltöttek be, illetve kellett volna betölteniük itt Közép- és Kelet-Európában is. Mindenek előtt az ország biztonságpolitikájának mással nem helyettesíthető szervei. Ezeknek van olyan felhatalmazása, hogy a világ minden táján működő biztonsági szolgálatokhoz hasonlóan, különleges biztonságszolgálati, vagy titkos eszközöket vegyenek igénybe, alkalmazzanak minden olyan esetben, ha az ország biztonsága veszélybe kerül, vagy ha olyan igény jelentkezik a legitim hatalmi és igazgatási szervek csúcsain lévő vezetéstől, hogy valamely irányból a nemzet, a nép sorsát érintő alapvető kérdésben dönteni kell és ehhez bizonyos adatok, tények, ismeretek megszerzése, csak biztonságszolgálati eszközök bevetésével oldható meg, akkor azt megtegyék. Nem

szabad félreérteni ezt a megállapítást. Nem arról van szó, hogy önkényes igények merülhetnek fel és azt kell kielégíteni, de azt tudomásul kell venni, hogy a legitim vezetés, amely az ország népétől kapott megbízást és bizalmat, csak akkor tud megfelelni ennek a megbízatásnak, ha ahhoz megfelelő erő, eszköz és természetesen információ birtokában van, aminek alapján el tudja dönteni az erők és eszközök bevetésének sorrendjét, időpontját és módszerét. Mindezek alapján barátságot erősít vagy gyengít, politikai, gazdasági vagy éppen biztonságpolitikai döntést hoz. Rövid, vagy hosszú távú érdek alapján dönt. Miután a biztonsági szolgálat feladata a legitim hatalom információval történő ellátása, ennél fogva nem lehet kitérni az elől, hogy egy demokratikus viszonyok között működő szolgálat biztosítsa az ellenzék számára is azokat az információkat, amelyek alapján nemzetközi síkon megfelelően képesek tárgyalásokat folytatni, döntéseket hozni, hogy a döntési kompetenciájukba nem tartozó, de politikai szférában eléjük kerülő és az egész országot érintő kérdésekben állásfoglalásokat kialakítani.

Nos, az elmúlt évtizedek nem voltak alkalmasak arra, hogy a biztonsági szolgálat ennek a feladatnak megfeleljen. A Moszkvában, vagy jobb esetben együttesen kialakított „közös érdek", mint jelszó és mint irányvonal kötelező erővel bírt. Igaz nem egyformán értelmezték ezt sem. Ezért aztán az alárendelés, az internacionalista mozgásirány, a testvériség sem egyformán élt és hatott. Ez igaz a régió országaira egyenként és külön-külön egyes vezetők által fémjelzett korszakokra.

Az sem véletlen, hogy a biztonsági szolgálatok kiterjedt kapcsolati rendszerrel dolgoznak, mert csak ez biztosítja, hogy az ország jövője, biztonsága, gazdasága, vagy gazdagodása érdekében kellő időben és megbízható információk legyenek a birtokában. Ehhez kiterjedt társadalmi támogatottság megszerzésére kell törekedni.

Nos, ennek a feltételnek sem tudtak megfelelni, mert a „félelem" szervévé tett titkosszolgálat nem tudta elérni a széles társadalmi támogatottságot. Legalábbis 1956 előtt egyértelműen nem. Ezért volt kénytelen egyre több alkalommal a terhelő, kompromittáló adatok alapján kiegészíteni információs hálózatát. Ha pedig ilyen nem volt, attól sem riadt vissza, hogy maga produkáljon, vagy provokációval kényszerpályát állítson fel, és ezen indítsa el a kiszemelt áldozatot.

Kellett 1953 Berlin, 1956 Varsó és Budapest, hogy a Közép- és Kelet-Európában működő vezetők elgondolkozzanak és változtassanak. Maga Kádár, mint a múlt egyik kárvallottja belülről jövő igényként fogalmazta meg és hirdette a törvényességet. Nem szeretném, ha bárki úgy értelmezné ezt a megállapítást, hogy őt ki akarom vonni a felelősség alól. Ezt nem lehet megtenni. Önmagában Nagy Imre és ügyének intézése, vagy az 1956-os felkelés után a fiatalkorúak elleni eljárás engedélyezése ellene szólna egy ilyen kísérletnek. Mindössze arról van szó, hogy a korábbi egyértelmű-

en személyes beleszólással és utasítással szemben, egy rafináltabb megoldás lépett életbe. Kádár meghirdette a törvényesség szigorú betartását, és ha azt valaki „kívülálló" megsértette, annak retorzió lett a vége. Sőt külön vizsgáló bizottságot hozatott létre, amelyik a személyi kultusz idejében elkövetett törvénysértésekért és annak a politikának a kialakításáért, folytatásáért látszólag felelősöket felkutatta és azok kis részét látványosan eltávolította a fegyveres testületek, az állambiztonság, ügyészség és a bíróság kötelékéből. Mi volt ennek a szépséghibája? Mindenekelőtt az, hogy csak a párton belüli „elvtársak elleni" törvénysértéseket vizsgálták. Tehát a belső hatalmi harc áldozatainak ügyét. 1956. november 25. és december 5. között „felülvizsgálták" az összes ÁVH-s tiszt 1956 előtti tevékenységét. „Nem találtak" közöttük olyanokat, akik vétettek a törvényesség ellen. A népet úgy vezették félre, hogy az állományt áthelyezték az ország egyik részéből a másikba. Az emberek azt hitték, hogy ezek az elbocsátás sorsára jutottak. Kádár hálás volt az ÁVO-nak. Úgy is felfogható, hogy vigyázat! Aki a hatalomért belülről harcol, azt védjük, az azon kívül rekedteket nem. Mert nem vizsgálták azokat az ügyeket, amelyeket a nyilvánvaló hatalmi túltengés az 1945-53 között ártatlanul, mint a hatalom útjában álló akadályt, mint az „új társadalom" aktív és „potenciális ellenségeit" érte, akik közül sok ezres nagyságrendben csak arról tehettek, hogy korábban milyen családba születtek, vagy milyen életutat választottak maguknak. De elegendő volt az is, hogy a meghirdetett demokrácia jegyében valakinek más volt a véleménye az országban történtekről, mint ahogy azt a hatalom eldöntötte. Mindezt a „legszélesebb demokrácia" jelszavának dicsőségére.

Végezetül nem tettek eleget még egy nagyon fontos követelménynek. Nem működött a rendszeres kontroll, amely biztosította volna, hogy nemcsak egy általános utasítás: „a törvényességet szigorúan be kell tartani!" működött volna, hanem egy független szervezet, amely nem függött volna és nem fonódott volna össze a pártállam rendje szerint minden szinten a pártállammal, magával a párttal. Mert a vezetés és irányítás a párt feladata volt. Az ügyészi kontroll ugyan folyamatosan működött, sőt a jogi osztály is ilyen szerepet töltött be, de csak azokban az ügyekben, amelyek eléjük kerültek. Tehát a folyamatos működés, a hétköznapok cselekedetei felett nem állt őrt sem a jogi osztály, sem az ügyészség. Erre nem volt meg a megfelelő felhatalmazása.

Gondolom mindezek után arról beszélni, hogy a titkosszolgálatok információit „a nép, az ország érdekében kell és szabad csak felhasználni," mindössze arra jó, hogy az ellentmondás az elmélet és a gyakorlat között még markánsabb legyen. Igaz, ezt a megállapítást csak most tehetem meg. Nem csak azért, mert korábban nem tehettem, hanem azért, mert magam sem láttam ilyen kristálytisztán.

Ez azért is fontos felismerés, mert a jól vagy rosszul működő biztonsági szolgálat egyben egy ország nemzetközi súlyát, tekintélyét is meghatározza. A hatékony biztonsági szolgálatokkal rendelkező országok a múltban, a jelenben és a jövőben is nagyobb súllyal politizálnak a nemzetközi arénában, jobban tudják érvényesíteni a nemzeti érdekeket is. Hogy ne csak a levegőbe beszéljek, példaként utalok itt az angol biztonsági szolgálatra, amelynek nem kis része van abban, hogy Anglia a XIX. században világhatalmi tényező volt. A CIA, amelyet fél évszázadon keresztül olyan vehemensen szidtunk és nem ok nélkül, az azt is jelenti, hogy ez a szerv az elmúlt több mint fél évszázad alatt aktív, hozzáértő titkosszolgálati tevékenységet folytatott, amellyel hozzájárult ahhoz, hogy Amerika a II. világháborúban helyes politikai és katonai döntésekkel jelentős szerepet töltött be a hitleri koalíció leverésében. Nem kevésbé jelentős szerepet kapott és hajtott végre a hidegháború éveiben eredményesen. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy Amerika a huszadik század második felére szuperhatalommá vált és jelentős, azt is mondhatnám meghatározó szerepet tölt be az egész világ „jelenlegi" működésére és azt hiszem, nem jóslás azt mondani, hogy a jövőjének alakulására is. Ellenpéldaként említhetem a náci Németország titkosszolgálatának csődjét, amely jelentősen hozzájárult a hitleri birodalom és világhatalmi tervek csődjéhez. Talán azt is megállapíthatom, hogy a sztálini típusú biztonsági szolgálatok törvénysértéseinek jelentős szerepe volt a rendszer működtetésében és végül a bukásában is.

Még egy fontos tényezőt szeretnék itt kiemelni. Az egypártrendszer és a belőle kinőtt totális hatalmi hierarchia, egységes elnyomó szervezeteket, tehát egységes belügyminisztériumot, egységes biztonsági szolgálatot, az ezeket szükség szerint támogató fegyveres szerveket és olyan igazságszolgáltatási apparátust tételez fel, amely, mint a zenekar a karmester intésére, egy kottából játszik. Ennek lett az eredménye, hogy egész Közép- és Kelet-Európában ezek az elvek érvényesültek. Sőt, 1956 után már további centralizációt jelentett az, hogy a biztonsági szolgálatot összevonták a belügyminisztériummal és egyetlen ember, a belügyminiszter minden szervet utasíthatott, ha az első titkártól utasítást kapott egy feladat végrehajtására. Nem okozott gondot, hogy a március 15-i hivatalos ünnepségekről beérkezett titkosszolgálati adatokat felhasználja a rendőrség és ennek alapján készüljön fel erőivel, eszközeivel a párt által megkívánt „REND" fenntartására. Ráadásul maguk a szervek, mind önállóan csak a saját munkájukért voltak felelősek. A Biztonsági Szolgálat az információ szerzéséért, a rendőrség a biztosításért, ha pedig rendzavarás történt, a hierarchia csúcsán álló miniszter, vagy illetékes helyettese közvetlenül utasította a vizsgálati szerveket a büntető eljárás megindítására. Az információt szerző szerv csak utólag tudhatta meg, hogy hova vezetett az elsődleges, sokszor nem is ellenőrzött információ, és mi lett a következménye.

Az egységes „Biztonsági Szolgálat" következménye lett az is, hogy minden szerv a maga eszközeivel a teljes biztonsági szolgálati skálán szerzett információt és ezeket az úgynevezett szakszolgálati szervként működő

egységek a maguk hasznára dolgozták fel. Így lehet, hogy a hírszerzés meghatározó jelentőségű információt a belső biztonságért felelős szolgálat, vagy éppen a katonai elhárítás, szerzett meg. De ugyanez fordítva is rendszeres volt. Ha tehát a beérkezett információs tömeget vizsgáljuk, akkor azokat a szakszolgálat felelőssége mellett dolgozták fel információs jelentéssé és továbbították az erre a célra kialakított listán szereplő vezetőknek. Ettől persze volt eltérés.

Minden szervnél volt ugyanis uborkaszezon, amikor saját témakörben nem rendelkezett információval, viszont, hogy tudjanak a „létezéséről", hogy kapjon elismerést, vagy egyszerűen csak nyüzsgési szándékkal más szakterületével kapcsolatos kérdést is felterjesztett. Az önállósuló érdekviszonyok sokkal veszélyesebbek, mint a folyamatosan működők. Az utóbbi esetben, a jobb, szervezettebb munkára ösztönöz, tehát alapjában hasznos tevékenység jön ki belőle. Míg az „önállósulás" spontán cselekvés, amely tudat alatt tiltakozik valami ellen és ezzel a legjobb szándék ellenére is zavart kelt, port hint az amúgy is csikorogva működő gépezetbe. Az önállósuló érdekviszonyok ilyen módon, a központi akaratot is félrevezetik és olyan cselekvés kialakítására késztetik, amilyent egyébként már ő sem akart. Ilyen helyzet alakult ki és működött a nyolcvanas években az izgatás és a közösség-megsértéses „bűnügyekben".

A hatalom, éppen a bázis szélesítése érdekében és a törvényesség jegyében arra törekedett, hogy az e típusba tartozó cselekmények ne kerüljenek eljárás alá. Ennek ellenére, a bűnügyi statisztikában minden esztendőben több tucat ilyen bűncselekmény ügyében ítélkeztek a bíróságok. A Belső Biztonsági Szolgálat ezeket nem szorgalmazta. Ha felmerült, ellene szólt, mégis minden esztendőben visszatérő jelenségként találkoztunk vele. Ebben szerepe volt az állandóan és sajnos minden szinten működő közvetlen pártirányításnak. Ahol a megyei PB. első titkára úgy ítélte meg, hogy valaki ellen el kell járni, hiába volt minden ellenállás a központ részéről. Mi nem tudtuk elmagyarázni minden esetben a pártközpont illetékes titkárának, hogy a személyi ellentét, a harag, a „csak azért is nekem lesz igazam" érvényesült ezekben az esetekben és a megyei főkapitányok sorsa függött attól, hogy eleget tesznek-e a „kívánságnak", instrukciónak, vagy nem.

Egyszerű lenne kimondani, hogy a biztonsági szolgálatok a szovjet régióban a moszkvai parancs szerint dolgoztak, hogy az adott országban uralkodó családi klánok bűne az egész, mert ez is az igazság egy része. Ceauşescu, Zsivkov, Rákosi, valamint a csehszlovák, lengyel, vagy mongol társaik saját kézben tartva a biztonsági szolgálatot, egyfajta családi klánt szolgáló szervezetté degradálták őket. De ehhez eredményesen hozzátették a maguk kis üdítőnek nem mondható igényeit is, főként a megyei szervek asztalára és a csillagok mindenkori állása szerint, ezeknek nemcsak hogy nem illett ellenállni, de hiábavaló is volt. Addig keresték a végrehajtáshoz vezető kiskapukat nyitogatót, amíg meg nem találták, akár egy megyei főkapitányban, vagy egy pártközpontos potentátban, esetleg a miniszterben vagy egyik helyettesében. Nem szabad azt sem elfelejteni, hogy a megyei ügyészségek is a bíróságokkal egyetemben „pártirányítás alatt álltak". Igaz, e két utóbbi szerv kinyilvánított függetlenséggel. A szavak azonban itt sem kerültek szinkronba a valósággal. A „jogalkalmazás jogpolitikai elvei" a mindenkor érvényes pártigényeket fejezték ki, amit természetesen csak annak lehetett áthágni, aki azokat az elveket meghirdette.

Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy ebből az általános keretből a magyar, a lengyel és a csehszlovák szervek az utolsó évtizedekben igyekeztek kikerülni. Talán a magyar szerveknek sikerült leginkább. Mindenesetre azt hiszem nem lehet véletlen 1953, 56 és 68 tanulsága, amelyeket bármennyire is elmarasztaltak, hivatalosan és kifelé, belül, valahol a lelkük mélyén minden „Első Ember" számot vetett a tényekkel és félt attól, hogy ami volt, bekövetkezhet újra, és akkor számot kell adni mindenről. Gondolom, amikor Kádár hozzájárulását adta Nagy Imre kivégzési aktusához, csak azért tette, mert a félelemnél is erősebb volt benne a hatalomvágy. Tudta, hogy csak Nagy Imre halála adhat neki legalább „látszattörvényességi" alapot és maradhat meg „Első Ember". Egyébként el kell tűnnie. Sőt a saját reflexei szerint nem csak a hatalomból, de az életből is, de azt sem tűrhette, hogy kettős hatalom legyen az országban. Egy Kádár János a hatalmi eszközök és szervezetek birtokában, és egy Nagy Imre a társadalmi bázissal, nyugati elismertséggel és igazi törvényességgel, aki viszont börtönben van. Időzített bomba volt ez a javából.

De azt hiszem, nem volnánk igazságosak, ha nem mondanánk meg azt is, hogy Kádár maga is az „internacionalista barátság és testvériség" fogságában volt. A környező országok vezetőinek totális félelme az ötvenhatos magyarországi felkeléshez hasonlótól, megkövetelte a példa statuálást. Ez persze még csak általános igény, de voltak nagyon is konkrét igények. A szovjet orosz impérium igénye, amelyet megijesztett a felkelés ereje és gyorsasága, társadalmi támogatottsága. De talán leghangosabbak a román Georgiu Dej és politikustársai voltak, akik megijedtek az Erdély-szerte jelentkező szimpatizáns megmozdulásoktól, a fokozódó feszültségtől. Alkalmasnak tartották az időt és a helyet, hogy internacionalista segítségükért, amiért befogadták Nagy Imrét és társait, most megkérjék az árát. A Kállai Gyula vezette delegációt mindenütt nagy örömmel fogadták és arra ösztönözték, hogy „példásan meg kell büntetni a néphatalom ellen fellépőket!" Lehet, hogy Kállai Gyula nem vette észre a tájékoztató mondatokban, amelyek az „Erdélyben is erőteljesen mozgolódnak az ellenforradalmár erők" mögött az erdélyi magyarság jogos követeléseit szóvá tevő erők vannak, azokat akarják velünk, Nagy Imre és társai elleni perrel és „példás ítélettel" hosszú távra megbénítani? Hogy a nemzetiségnek jogos érdekviszonyai vannak, és ennek jelentkezését öltöztették a proletárdiktatúra szakadt köpenyegébe. Nehezen hihető feltételezés. A hazatérés utáni beszámoló-

ban minden esetre a felismerésre utaló mondatokat nehezen lehetett találni. Igen, népre hivatkozás, ideológiai érvek, testvéri igények, moszkvai szirénhangok, saját hatalmi igények, és ki tudja még milyen motívumok szerepeltek a Nagy Imre-ügy „rendezésében". Hogy miért nem beszélek az igazságról? Mert azt sem találni az ügy aktái között. A Közép- és Kelet-Európai országok biztonsági szolgálatainak történetében ezek az évtizedek nem kerülnek arany betűkkel leírásra. A társadalom pedig mindazt a rosszat, amit az elmúlt évtizedek hoztak, a biztonsági szolgálatok tevékenységének tudják be. De miért is tenne másként? A bukott diktátorok ezzel a szervvel operáltak, erre hivatkoztak, ezzel félemlítettek és az ezeknél a szerveknél lévő embereket – legalábbis a többséget – hozták hátrányos helyzetbe, bennük bíztak legkevésbé, nekik adtak a legkevesebbet. Erről a korról ma már sokat tudunk, de a biztonsági szolgálatok tevékenysége még hosszú ideig lesz titkok alagútjába zárva, vagy szarkofágba, mint az ukrán atomerőmű, Csernobil, miközben izzik, működik és bármelyik pillanatban veszélyt hozhat ránk. Pedig meg kellene tudni mindenkinek az igazságnak azt a részét, amely nem sért semmiféle titkot, hacsak a diktátorok cselekvéseit nem nevezzük utólag is titoknak. Az egész társadalom védeni akarja önmagát, tehát tudnia kell, hogy mi az, ami érdekében áll és mi az, amit el kell ítélnie és el kell felejtenie.

A teljes igazságot a társadalom talán sohasem fogja megtudni. Mint ahogy az ennél a szervezetnél dolgozók túlnyomó többsége sem tudott a törvénysértésekről, akkor amikor elkövették, vagy ő is csak a „kapott tájékoztatás" alapján tudott és hitt el annyit, amennyit sikerült vele elhitetniük a bűnösöknek, a cinkosoknak. Ennél a szervezetnél a túlnyomó többség a nép szolgálatát vállalta, és abban a hitben cselekedett, hogy azt is teszi. A törvénysértő ügyeket szigorúan elkülönítették, külön vezetők, külön csoportok, külön eligazítások irányították őket. Elkülönülten élték meg mindazt, amit tettek. Soha senkinek nem beszélhettek arról, amit nekik mondtak, amit velük megtettek, amit közben éreztek. Most pedig, amikor már beszélhetnének őszintén, az új típusú félelem, a velük szemben megnyilvánuló harag és ellenszenv, meg persze a fejük felett lóbált damoklészi kard nem engedi meg, hogy megtegyék. Nem hősnek születtünk. Akik ezekbe az ügyekbe bevonásra kerültek, többségük éppen ellenkezőleg, az alkalmazkodó képességgel, túlzott tekintélytiszteletteI, alacsony műveltséggel, szinte nullán álló politikai tapasztalattal, megfélemlítve és megtiszteltetve tette, amit tett. Ma, amikor már tudja az eredményt is, nem irigylésre méltó a lelki állapota sem. Még ezt a közeget is kétfelé kell bontani. Volt ebben egy csoport, amelyik a benne lévő gyűlölet, a szadizmus útját követve semmivel sem vitatható résztvevője a törvénysértő cselekedeteknek, amelyik végül is egy szervezetet, egy társadalmat ültetett a vádlottak padjára. Gondolom sokan nem tudják, hogy 1962-ben fejezte be munkáját az a bizottság, amelyik az 1956 előtt elkövetett törvénysértésekért, és az azt lehetővé

tevő politikáért felelősök felkutatását végezte. Ez a bizottság a szűken vett törvénysértéseket vizsgálta, tehát a párt belső ellenzékének eltávolítását célzó állambiztonsági akciók elrendelőit és az abban résztvevő állambiztonsági tiszteket kutatta fel és vizsgálta felelősségüket.

Ez a bizottság 52 ember felelősségét állapította meg. Ezek között Rákosi Mátyás, Farkas Mihály, Péter Gábor vitte a prímet. Volt közöttük bíró, ügyész, állambiztonsági tiszt. Többségük már nem volt az említett testületek tagja, nyugdíjba vonult, vagy elhalálozott. Akik még aktív állományban voltak, eltávolításra kerültek.

A vizsgálatnak két pikáns részlete volt. Az egyik, hogy a bizottságot Biszku Béla vezette, a másik, hogy az eltávolított emberek egy része mondani sem kell, hogy aki jó kapcsolatokkal rendelkezett, az jó civil állásba került. Talán legismertebb ezek között Rajnai Sándor, aki Kádár János vizsgálója és Nagy Imre letartóztatója volt. Eltávolítása után bukaresti, majd moszkvai nagykövet lett. Érdekes ezeknek a törvénysérő ügyeknek a „lefolytatása".

Először jött a gyanú, azt jószerével politikai koncepció alapján állították fel. Aztán jött az őrizetbevétel. Ezek egy részét Rákosi utasítására, annak villájában hajtották végre az ezzel megbízott vizsgálati osztálynál lévő vezetők, a kormányőrség aktív közreműködésével. Magát Kádár Jánost például Jambrich Mihály vette őrizetbe utasításra, aki a kormányőrség parancsnoka volt, még 1957 elején is. Képzelem a két ember találkozásai mit váltottak ki egymásból.

A gyanúsítottak az őrizetbevétel után az előre kiválasztott vizsgálók kezébe kerültek a kihallgatás végrehajtására. Itt az előzetesen megkapott eligazításon elmondott „vádat kellett elismertetni". Minden eszközzel, ahogy ezt utólag több ilyen ügyben résztvevőtől hallottam. Ha ez nem sikerült, úgy a vizsgáló pályafutása befejezést nyert, de ha a vezető nem intézkedett kellő időben a leváltására, úgy ő is bűnhődött. Egyik, a vizsgálati szerveknél dolgozó ismerősöm mondta el, hogy 1950–53 között volt olyan időszak, hogy az osztályvezetőt a helyettese, majd a helyettest az egyik alosztály vezetője, azt a következő és így tovább vette őrizetbe, tehát a legkisebb eltérés a kapott utasítástól, a gyenge, bizonytalan vizsgálati munka az ellenség befolyásának jelentkezése az illető személynél, jobb esetben internálást, rosszabb esetben börtönt jelentett a „dicsőségre kijelölt" külön ügybe bevont vizsgáló részére. Ha pedig „siker" koronázta a vizsgálati munkát, kitüntetés, előléptetés, jutalom volt az elismerés része és természetesen a személyi anyagban is megnyilvánuló elismerő szavak. Hogy ezzel mekkora lelki nyomort szedett össze, hogy hányan lettek meghasonlottak már fiatal korban, azt nem tudjuk. Erre vonatkozó megbízható információk nem állnak rendelkezésre. Egyetlen emberrel beszéltem erről, akit 1952-ben idegkimerültséggel távolítottak el. Állítása szerint megijedt és megcsömörlött mindattól, amit ott látott. Hosszú ideig idegkezelés, megfigyelés és vé-

gül elbocsátás lett a vége. Ma közgazdász tanácsadóként dolgozik és még mindig zavarja az a két év, amit a vizsgálati szerveknél töltött el. Ha nem a gyávaságra hivatkozik, talán nem is hiszek neki. De ha valaki ennyire őszinte önmaga „hibájával" szemben, akkor hinni kell. Ő mindezt az idegbetegséget csak mímelte. Nem akart ott dolgozni. Most utólag örül akkori lépésének. De hozzáteszi.

– Mindenki félt. Nem mertünk egymással semmiről őszintén beszélni.

Volt néhány hangadó, akik minden fórumon az ellenség elleni harcot hirdették. Szerinte ezek közül azok, akik ilyen „gőzös" szöveget mondtak, 1956-ban annyira megijedtek, hogy talán a Déli-sarkig futottak volna. Volt azonban néhány szerény, becsületes ember, akit be sem vontak ilyen munkába. Ma a félrevezetettekről senki nem akar hallani. Azok viszont, akik a nem létező bizonyítékok alapján, erőszak, fenyegetés és zsarolás útján beismerő vallomást csikartak ki, civil pályájukban elég jól éltek. És ezek voltak az úgynevezett családon belüli ügyek, a párton belüli árulók elleni eljárások. Az egész társadalmat átfogó ellenségkép, amely a háború előtti hatalmi igazgatási gépezet részeként vagy születési alapon lett kialakítva. Kezdődött a háborús bűnösök ügyeivel, a nyilas hatalomátvétel bűnöseivel. Itt népakarat, társadalmi érdek érvényesült, de annyira belejött a hatalom a hatalomra termettségének tudatába, hogy elkezdte a történelmet alakítani. A nagy testvér erre szolgáltatott kellő tapasztalatot. Elkezdték keresni az ellenséget. Nem adtak lehetőséget senkinek, hogy „beilleszkedjen". Nem hittek senkiben, miközben nagy hangon hirdették az ember megváltozásának képességét, a demokrácia hatalmát. Két jelszó uralta a gondolatot, ezt minden újabb jelentős bírósági ügy kapcsán százszor is elismételték. „A nép ellenségeinek veszni kell" és a másik „fokozni kell az éberséget, mert az ellenség közöttünk van". Aki nem élte át, talán nem is tudja elképzelni, mekkora lelki terhet, mekkora bizonytalanságot, félelmet és egymás iránti bizalmatlanságot halmozott fel, mint atomrobbantás után a stroncium 96 a szervezetben. Az egyik szobatársam, többek előtt megvallotta, éjszaka arról álmodott, hogy ő is áruló lett. Két nap múlva a politikai tiszt egy egész előadást szentelt annak a kérdésnek, hogy „aki akárcsak álmában is az árulás gondolatával foglalkozik, az biztos árulóvá is válik. Az árulásnak még a magját is ki kell irtani. Emlékszem, volt aki abban a pillanatban ösztönösen erre a társunkra nézett. Én a beszélgetésen résztvevőket kerestem szemeimmel. Az egyik feltűnően lehajtotta a fejét. Nem nézett semerre sem. A szünetben félrehúzódott. Az a fiú pedig, aki „árulásról" álmodott, néhány nap múlva eltűnt a tanfolyamról. Mint megtudtam évekkel később egy utcai találkozásunkkor, azonnali hatállyal leszerelték, aztán kihallgatások következtek és még sokáig érezte, hogy ellenőrzés alatt áll. „Bár lehet, hogy ez már csak hisztéria volt részemről, és belemagyarázás" – mondta.

Nem csoda ebben a légkörben, hogy a nép szolgálatát, egy új szebb társadalmat hirdető hatalom folyamatosan veszített az 1948-ig meglévő hitelből, mint ahogy a nép szolgálatát vállaló tízezrek a hitükből. Pedig emlékszem azokra az időkre. Nekem is nagy élményt jelentett a szörnyű háború utáni évekből való kilábalás, a gyors és pozitívnak látszó társadalmi mozgás, a stabil pénz, a biztonságos élet ígérete, a kitárulni látszó horizont minden tehetség előtt. Igaz, már akkor ott volt a horizonton a gyülekező viharfelhő, de ebből sokan nem következtettünk akkora romboló viharra, akkor még magam sem hallottam azt a népi mondást, hogy „aki szelet vet, vihart arat".

Az biztos, hogy ebben a huzatos országban nagyon sokan akarták átszelni az ismeretlen Óceánt. Későn vettük észre, hogy a hajó elkorhadt, motorja akadozik, kihagy, a kapitány nem ért a navigációhoz, a matrózok állandóan részegek és nem is igazán ez a szakmájuk. Úgy toborozták őket jó pénzen, korábban sírásókként dolgoztak. Az idő azonban nagy tanító. A fogyó hit felnyitotta a szemeket, egyre többen látták, hogy magunk alatt még ezt a rossz hajót is fúrjuk, miközben kiderült, hogy a mentőcsónakok sincsenek rendben, sőt a hajómotorok teljes kapacitással működnek, de csak a körbejárást biztosítják. Még a nyílt vizekre sem ment ki a hajó, csak egy körbezárt, zátonyokkal teli öbölben szeljük köreinket, fogyó energiával, hittel és biztos vereségtudattal. Bár meg kell mondani, hogy a szétzilált emberi viszonyok, az utolsó pillanatig működő sikerpropaganda, a nap minden percében ható félelem a múlt árnyaitól és a mindennapok jelenségeitől, a partot borító sűrű köd, az irányzékhoz való hozzáférés lehetetlensége, és a hajózás tudományában való jártasság hiánya miatt ezekről kevés szó esett.

Talán túlzottan is kitértem néhány részletre, miközben tudom, hogy mindenki a lényegre kíváncsi. Mégsem tudok szabadulni a gondolattól, hogy a lényeg valahol az apró, jelentéktelennek tűnő napi eseményekben, a hétköznapok cselekvéseiben, az emberi reakciókban van elrejtve. Ezek a hétköznapi gondolatok és cselekvések, az ezekre való hatalmi reagálás adja meg a történelem igazi belső tartalmát. Ezeken, mint tüdő a hörgőkön keresztül lélegzik a történelem. Míg a jelentős nagy események a gerincét jelentik, amire épül az egész.

Azt ígértem, hogy ebben a fejezetben a politika és a biztonsági szolgálat kapcsolatáról írok. Igaz, szándékom szerint eddig is ezt tettem, de van néhány nagyon fontos dolog, amit ki kell emelni a szürke közegből, mert súlyát tekintve meghatározónak tekinthető. Az elmúlt közel fél évszázad hatalmi elitje az ideológiát tette az első helyre, melyből mindent levezetett. Van Marxnak egy megállapítása, amely szerint ott, ahol az elnyomottak már nem tudnak tovább élni az adott viszonyok között és az uralkodó osztály már nem tud a régi eszközökkel uralkodni, ott forradalmi helyzet alakul ki. A forradalom pedig magában hordja az erőszakot a volt elnyomókkal szemben. Nem szó szerint idéztem, de ez a lényege. A példa 1917 óta a „Nagy Októberi Forradalom". Ne kutassuk, hogy ez a forradalom, marxi

értelemben valóban szocialista, proletár és klasszikus volt-e. Már csak azért sem, mert a cári Oroszország sok minden lehetett, de olyan ország, amelyik a kapitalista termelő erők „túlfejlettsége" és az öntudatos munkásosztály tömegeinek jelenléte és meghatározó ereje révén jutott el a forradalomig, nem volt. Messze volt tehát attól, hogy a termelő erők és a termelési viszonyok ellentéte annyira kiéleződött volna, hogy annak helyreállítására csak a forradalom volt képes. Itt sokkal mélyebb, bonyolultabb társadalmi, gazdasági, nemzetközi és belső összefüggések voltak jelen és az ezeket képviselő erők csaptak össze. A politikában pedig az az erő győz, amelyik az adott pillanatban magával tudja ragadni a tömegeket. Vonzó jelszavaival, hatékony propagandájával, kellő időben tett célszerű lépéseivel és mindenek előtt a tömegek cselekvésre történő megnyerésével. Nos, 1917-ben ez hozta meg a sikert egy szörnyen szegény, elmaradott, ellentmondásokkal teli országban, ahol a cári hatalom gyengének mutatkozott és korruptnak, míg a bolsevikok nyugaton élve és halva a felső vezetőikhez fel tudták zárkóztatni a tömegeket. De ezzel a győzelemmel egyben önmaguk későbbi vereségét is megalapozták. A történelem már ilyen. A győztes forradalom először az ellenségeit semmisítette meg, aztán a maga sorai ellen fordult.

Megismétlődött a francia forradalom. Jaj volt a veszteseknek, jaj lett a győzteseknek. A forradalom fölfalta gyermekeit. A különbség csak a korban és a személyekben volt és abban, hogy a vesztesek azonnal és többségében nyíltan kerültek a kivégző osztagok elé, míg a győztesek a győzelmi mámor elmúltával újra csoportosultak és mivel belejöttek az ellenség elleni harcba és a legyőzöttek megsemmisítésébe, nem tudták abbahagyni kisded játékukat. Ez kísérte végig a két világháború közötti szovjet történelmet és a háború után ezt kaptuk testvéri segítségként. Az elterjedt anekdota szerint a jaltai tárgyalás során Churchill egy kiadós ebéd utáni vodkázás közben egy papírfecnire írta le a kelet-európai népek háború utáni érdekszférákra osztási javaslatát. Erre mondta Sztálin, hogy : Da! Vagyis igen. tehát nem túlzás, hogy az orosz vodka döntötte el sorsunkat közel félévszázadra. Ötven esztendő pedig túl hosszú ahhoz, hogy legyinteni lehessen rá. Hosszú időre meghatározza jövőnket is. Visszatérve az ideológiára. A győztesek, Lenin és pártja, majd az örökös, Sztálin és csapata ideológiai alaptételként határozta meg az osztályharc állandó élesedésének abszolút érvényét. Ennek alapján pedig az új hatalom ellenségei elleni kíméletlen harc szükségességét. A harchoz pedig erő, mindenekelőtt fegyveres erő szükséges. Békés időben és ha nem a szemben lévő árkokban található az ellenség, akkor felkutatásukra már titkos, rejtett és ennek megfelelően rejtőzködni képes, a vezérhez feltétlen hű erő szükségeltetik. Így lett a forradalom kardja a Dzerzsinszkij vezette politikai rendőrség, civilekkel, egyenruhás alakulatokkal, titkos eszközökkel, ügynökökkel, börtönökkel, hóhérokkal és „szocialista erkölccsel". Ezt is örököltük 1945 után. Ebben a harcban, amelyet az új hatalom folytatott, a biztonsági szolgálat más célokra szolgáló erőit a cári Ohrana mintájára politikai rendőrségi szintre süllyesztették. Ebben a helyzetben nem csoda, ha második hatalomként egyre inkább az első hatalom fölé nőtt. Berija, a vénülő oroszlán Sztálin után az első helyre készítette elő magát. Gyűlöletessé vált személye, ezért a sztálini örökségként Hruscsovra szállt garnitúra védelme érdekében, meg kellett halnia. Az utódaira már jobban vigyáztak. A XX. kongresszus és Hruscsov titkos beszéde leleplezte a múltat, de nem tudta más irányba terelni a jövőt. Az érdekviszonyok, a megkövesedett módszerek, az impérium összetartásának az igénye, a történelem nyomvonalát tovább őrizte. Magyarország köszönhetően az 1956-os forradalomnak, más kategóriába került. Igaz nem deklaráltan. Kádár azonban éppen a hatalom megtartásának igénye, a bázis kiszélesítésének a szükségessége és a reálpolitikai megfontolások jelentkezése miatt időnként eléggé látványosan eltért a kijelölt úttól. Igaz, mindig vigyázott arra, hogy ezt ne letérésnek, csak „félrelépésnek" tekintsék. A történelem ráakaszkodott, nem tudott tőle szabadulni, mint ahogy senki nem lépheti át saját árnyékát. Mindenekelőtt azért nem, mert hatalmának születésekor köldökzsinórral volt összekötve szülőjével, a szovjet típusú pártállammal. Hiába volt tehát emberileg pozitív gesztusa az egész rendszer legitimitását megkérdőjelező Hruscsov iránt. Részben azért, mert Hruscsov maga is diktátor volt és maradt, mint ahogy őt is diktátor követte. Maga Kádár is diktátor volt és maradt, aki harminc éven keresztül egyedül gyakorolta a hatalmat, még az őt hatalomra segítő erőktől is féligmeddig függetlenedve. Persze a külső szemlélő számára, főként ha maga is az óceánon átvezető szivárványhíd bűvöletében élt, nem volt könnyű felismernie a teljes valóságot. Az 1956-ot követő konszolidációt, a hatvanas évek közepére, részben a nyugati elismertség, másrészt pedig a keleti hatalom súlyosbodó gondjai, elerőtlenedése, nemzetközileg stabilizálta. Az országon belül pedig a külső katonai erővel levert forradalmi erők szétzilálódása, az ezt követő leszámolás megalapozta félelem fogságában és a kis szabadság eufóriájában elég legitimáló erőt érzett a társadalom oldaláról. De Kádár eléggé ravasz politikus volt ahhoz, hogy tudja: mindez törékeny és visszafordítható folyamat. Ezért jelentőséget tulajdonított a hatalmi gépezetnek. Ennek egyik sarkpontja Czinege Lajos honvédelmi miniszter, a másik Benkei András belügyminiszter, de számíthatott a rózsaszín jövőben reménykedő párttagságra, a tömegszervezetekre, a munkásőrség alakulataira és természetesen a hatalmi ágazatot kiegészítő bíróságokra és ügyészségekre.

Mindez az erő, tekintettel a nyugati elismertségre és a nyomában járó nemzetközi tekintélyre, no meg a feltételezett legitimálásra elegendő volt. A Kádár-rendszer fennmaradásához egyáltalán nem volt jelentős a belső biztonsági szolgálat, az úgynevezett III/III tevékenysége. Sokszor inkább a nehézséget okozó „ellenzéket", a gyönyörű fényt árasztó villanykörtén a „légypiszkot" jelentettük.

Ezzel együtt a közel egyesztendős szűrővel patikamérlegen választásra bocsátott parlamenti képviselőktől kezdve a börtönök smasszeréig elegendő erőt érzett maga mögött Kádár és csapata ahhoz, hogy a politikai rendőri szerepre leszorított biztonsági szolgálat folyamatos figyelmeztetéseit figyelmen kívül hagyva hozzon politikai döntéseket.

Felmerült a kérdés: miért nem lépett fel a szervezet az illegitim hatalom ellen? Visszakérdezhetek: miért kellett illegitimnek tekinteni, ha az alkotmány első paragrafusa kimondta „A Magyar Népköztársaságban minden hatalom a dolgozó népé". Volt más is ezen kívül ebben az országban? Általános munkakényszer volt és ennek megfelelően mindenkinek volt munkahelye és fizetése. Hogy értelmetlen, szervezetlen munka folyt? Hogy „fizetésecskét" kaptak a dolgozók? De a második paragrafus azt mondta ki, hogy az „MSZMP a dolgozók államának vezető ereje". Hogy ennél nagyobb pontatlanságot még nem olvastak alkotmányban? Lehet. De ez volt. Sőt a büntető törvénykönyv egyik legfontosabb fejezete a párt és vezetőjének védelmét a legsúlyosabban fenyegető szankcióval biztosította. Minden államellenes bűncselekmény a hűtlenségtől az izgatáson át a közösség megsértéséig minden bűnüldöző szerv feladatává tette a párt és annak vezetője védelmét. Az izgatáshoz, a közösség megsértéséhez elegendő volt az első titkár vagy bármelyik pártvezető munkájának megkérdőjelezése, a kijelentései igazságában való kételkedés. A gépezet megindult. Jól kell ezt érteni. Nem a III/III csoportfőnökség, amely egyébként is a gépezet egyik legkisebb csavarja volt. Legkevésbé rajta múlott tehát az elmúlt közel félévszázad hatalmi struktúrájának védelme. Ha az utolsó húsz esztendőt vesszük alapul, 1972 óta, amikor Haraszti Miklós ellen az ismeretes könyve miatti eljárást indították, egyetlen bírósági eljárást nem kezdeményeztek sem beosztotti, sem vezetői szinten, közben évente közel félszáz vagy annál is több izgatásos ügy miatt indult eljárás a bíróságoknál. Ez talán elgondolkodtató tény.

A bűnüldöző apparátus tevékenységét az említett alkotmányos rendelkezés és a büntető törvénykönyv államellenes bűncselekményét rögzítő paragrafusai mellett gondoskodni kellett a biztonsági szolgálat működéséről is. Ezt a kor kelet-európai szokása szerint egy titkos miniszterelnök-helyettesi határozattal oldották meg, mindössze három-négy mondat terjedelemben. Eszerint a biztonsági szolgálat az MNK állami társadalmi rendjének védelmét van hivatva elvégezni. Ebbeli minőségében az összes titkosszolgálati eszközöket igénybe veheti. Munkáját a belügyminiszter irányítja. Gondoskodik róla, hogy a működése során betartsák a szocialista törvényességet és a büntetőpolitikai irányelveket. Ezt a rendelkezést váltotta aprópénzre a belügyminiszter közel harminc esztendő alatt kiadott több mint százhúsz parancsa, szabályzata, közte a szolgálati szabályzat. Ebben a hatalmas rendelkezés-tömegben nehéz volt az eligazodás. Annál is inkább, mert a különböző feladatokat és jogköröket különböző szintű vezetéshez kötötte. Szinte bürokratikus részletességgel voltak megszabva a jogkörök. A könyvtárnyi anyag ma már érdektelen. Legfeljebb a kutatók számára tartogat némi meglepetést, ha például arról olvasnak, hogy a mai igazságügyi miniszter jogkörében lévő technikai eszközök alkalmazási engedélye annak idején osztályvezetői hatáskörbe tartozott. De azt már most érdemes leszögezni, hogy 1989. október 23-a, a Köztársaság kikiáltása úgy haladt át ezen a parancs- és szabályzattömegen, hogy észre sem vette a létezését és azt, hogy az továbbra is hatályban van. Volt rendszerváltás, de nem volt rendszerváltozás. Szeretném gyorsan leszögezni, hogy senkit nem akarok személy szerint hibáztatni azért, hogy ezeket a parancsokat, szabályzatokat nem helyezte hatályon kívül. Gondolom minden politikai erőnek, a hatalmat, vagy inkább a kormányt kézben tartó miniszterelnöknek ezer más gondja volt. A mi kezdeményezéseinkre persze jó lett volna odafigyelni, de más területen sem gondolták végig, hogy a békés rendszerváltás mit is jelent. Mit is jelenthet. Erre az 1989 utáni évek szinte naponta szolgáltattak példát. A rendszerváltás Biztonsági Szolgálatnál történő elmulasztása a „Duna-gate" botránnyal vált felnagyítottan ismertté és azóta is mérgezi a politikai légkört, gyanút kelt, zavar és tanácstalanság veszi körül. De mit tettek a bennszülöttek az első gyarmatosítók megjelenésekor. Üveggyöngyért adtak aranyat, országnyi vadászterületet. Nem tudták az értékeket helyére tenni, mert nem találkoztak vele.

Mindenesetre a Duna-gate botrányig még sok minden történt. Túl hamar elkapott a lendület, írás közben meglódul a szellem, főként ha izgalmas területre téved. Fékezek hát és visszatérek a normális kerékvágásba. Az írásos irányításon kívül szólni kell a folyamatosan működő napi szóbeli beavatkozásokról. Ezeknek is több formája volt. Azzal kezdem, ami nem is igazán szóbeli, a határozatokkal. Hogy mégis a szóbeli utasításokhoz sorolom, annak egyetlen magyarázata van, számunkra ez csak szóban hangzott el. Az írást nem kaptuk meg. Rendszerint egy hosszabb időszak értékelése és a feladatok megszabása volt a tartalma, ilyen volt 1956 után az „ellenforradalom elleni harc fő kérdései, a belügyminisztérium feladatai" „a pártvezetőkre adatgyűjtést tiltó határozat", vagy a nyolcvanas években „az ellenzék elleni harc fő feladatai" amelyet kétévenként megismételtek. Ez az első részében a helyzetelemzést, a második részében a politikai feladatokat, míg a végén az adminisztratív feladatokat rögzítette. Mint a határozat címe és tartalma is mutatja, az egész hatalmi és igazgatási gépezet, élén a párttal, részese volt ennek a feladatnak. Nos mindezt országos értekezleteken, szóban kaptuk meg. Részletes elemzés és magyarázat kíséretében. Ezek az értekezletek külön rituálék szerint zajlottak. Már az előkészítés is izgalmakat váltott ki a vezetésben, A miniszter kötelezően meghívta az első titkárt, az adminisztratív titkárt, az adminisztratív osztály vezetőjét, helyettesét, a miniszterelnököt és felügyelő helyettesét, az esetek egy részében a legfőbb ügyészt és néha a legfelsőbb bíróság elnökét. Az értekez-

leten kikozmetikázott helyzetértékelés, nagy lózungok hangzottak el. Nemcsak a miniszteri beszámolóban, de a hozzászólásokban is. A hozzászólókat előre kijelölték. A beszédüket többszöri átdolgozással, az egyes területek legjobb elemzői, írói készítették el. Ritka volt mint a fehér holló, hogy valaki az előre elkészített szöveg felolvasása helyett saját szavaival jeleskedett volna. Unalom és lassan haladó idő jellemezte ezeket az értekezleteket. Ebbe a kategóriába tartoztak a protokoll meghívottak hozzászólásai is. Egy kivétel volt. Ha maga Kádár János „tisztelte" meg az értekezletet a megjelenésével.

Egy örök nyüzsgővel hozott össze a sorsom a hetvenes években, amikor éppen kádári megtiszteltetés volt soron. Ez a „barátom" már negyedszer mondta el az első szünetben többek előtt, hogy micsoda megtiszteltetés ez a belügyminisztériumi állománynak, hogy Kádár János eljön az értekezleteinkre, értékel, dicsér és feladatot szab.

A társaság egyik tagja megkérdezte:

– Mit gondolsz, miért nem az élelmezésügyi minisztériumba megy el rendszeresen? – A kérdezett szóhoz sem tudott jutni a meglepetéstől. A kérdező azonban maga adott választ.

– Azért öregem, mert a hatalom szempontjából mi vagyunk neki fontosak. – Aztán még néhány pillanat után hozzátette: – Lehet, hogy neki fontosabb az idejövetel, mint nekünk.

Halotti csend fogadta a szavakat. Aztán mindenki elszéledt, csak én maradtam ennek a kérdezőnek a közelében.

– Látod – mondta – ilyen patkányokat tisztel meg.

A kérdező nyugdíj előtt állt. Vitába keveredett a főnökével, ami már az ókori görögöknél is rossz következményekkel járt. Ezeken az értekezleteken bármilyen komoly bírálat hangzott is el a miniszteri értékelés során (amit nyilván szó szerint jóváhagyott maga Kádár János!) ott a nyílt fórumon a dicséret dominált és egy „kádári kacsintás" meg persze egy kis oldalvágás, hogy „a miniszter kissé keményebb volt, de istenem, neki ez a feladata" – hagyta helyben. Ki-ki sajátosan érthette és illett nekünk is mosolyogni. Azt mindenesetre senki nem tudta, hogy a kacsintás és a kísérő mosoly a mondanivaló hamiskásnak szánt szellemességének, vagy inkább a banalitásának szólt, hogy az összekacsintás vagy lefitymálás volt-e?

Ha őszinte akarok lenni, nem kerülhetem meg, hogy magam többségével egyetértettem azzal, amit Kádár az ilyen összekacsintáskor „kimondott". Amire közben gondolhatott, vagy amit takart a kacsintás és a mosoly az már más lapra tartozik. A szöveg a jegyzőkönyvnek szólt, a gondolat nekünk. Az egyik megmaradt az utókornak, a másik esetleg cselekvést válthatott ki.

A Charta 77 csehszlovákiai ellenzéki akció és az ezzel kapcsolatos magyarországi aláírásgyűjtés során magam irányítottam azt az akciót, aminek a végén a szolidaritási nyilatkozat szövegének ismeretében leállítottam az

állambiztonsági munkát. Emiatt ért elmarasztalás során kínomban jelentettem, hogy minden fajta fellépés az akció szervezőivel szemben, egyrészt törvényileg nincs megalapozva, másrészt pedig csak arra jó, hogy nyugati ellenpropagandát váltson ki Magyarország ellen, de ha még ez sem elég, gondoljanak arra, hogy „mártírokká léptetjük elő őket". Nos, akkor nem díjazták ezt a kijelentésemet (védekezésemet), sőt eléggé fenyegető hangon jelentette ki közvetlen főnököm, hogy majd még visszatérünk erre. Nem tért rá vissza hosszú időn keresztül. Csak jóval később, egy Kádár János által megtisztelt országos értekezleten tudtam meg, hogy miért volt a hallgatás. Kádár a feladatokról beszélve kijelentette:

– Nincs szükségünk arra, hogy az ellenzék egyes tagjaiból mártírokat csináljunk a nyugat előtt. – Közben kacsintott és mosolygott az elnökség tagjaira.

Megértettem. Tehát Kádár egyetértése az akkori lépésemmel mentett meg a felelősségre vonástól. Nyilván örömmel hallgattam, értettem egyet a kacsintással és a kísérő mosollyal, de persze abban már nem vagyok biztos, hogy a mögötte meghúzódó gondolatokban is szinkron volt. Engem a meghirdetett és mindig aláhúzottan hangsúlyozott törvényesség gondolata, őt pedig a hatalom belső reflexe irányította.

Mindenesetre azt kell mondanom, hogy sajnos ezek az általános elvek nem mindig érvényesültek. Ebben az időben készült egy nagyobb lélegzetű elemzés az ellenzékről, melynek végkövetkeztetése röviden az volt, hogy az ellenzékben lévő, vagy őket támogató értelmiségiek döntő többsége a társadalmi érdek jobb érvényesítésének útját keresi. A politikai megegyezés és bevonás látszik célszerű megoldásnak. Talán sokan hiányolják, hogy miért nem azzal fejeződött be a mondat, hogy „az egész kérdés nem állambiztonsági ügy, ezért ne foglalkozzunk vele a továbbiakban." Nos az első mondatban ez is benn rejlik. Ha valakinek szándéka lett volna ránk hallgatni, úgy bele is értette volna. De itt ilyen fajta szándékig senki nem jutott el a szűk vezetés részéről. Legalábbis erre kell gondolnom egyrészt abból kiindulva, hogy jelentésünkre semmiféle reagálás nem érkezett, másrészt aki ilyen jellegű mondatot talál ebben a korban készült bármelyik jelentésben, az azt hiszem varázsló. A biztonsági szolgálat éppen a politikai rendőrségi szerepre történő lesüllyesztéssel teljesen függő helyzetbe került, önálló szava nem volt és nem is merte egyetlen vezető sem megkockáztatni, hogy ettől az alaphelyzettől eltérjen. Mint ahogy a biztosan bekövetkező halál tudata együtt él minden emberrel, úgy a félelem is jelen van. Egy ilyen jellegű mondat leírása pedig egyenlő saját halálos ítéletével. Az előző fejezetben jelzett jelentés nem volt egyedi eset. A tájékoztató jelentések rendszere behálózta a hatalmi és igazgatási hierarchia minden szektorát. A szervek által képviselt területek fontossága és az ennek megfelelő információk jelentősége határozta meg, hogy egy szerv évente harminc, ötven, száz vagy ennél is több jelentést adott a kulcspozícióban lévő veze-

tők számára, vagy egyet sem. A politikai irányítás különböző szintjein ezeket a jelentéseket összevetették a párt által gyűjtött hangulatjelentésekkel, a különböző minisztériumok, tömegszervezetek, a külügyi apparátus által összegyűjtött jelentésekkel és természetesen a tömegkommunikáció termékeivel. Ebből alakult végül ki az a lépés, vagy lépéssorozat, amit a magyar kül- vagy belpolitika megtett. Sokszor előfordult, hogy egyetlen jelentés alapján is döntés született, de olyan is, hogy több, esetleg lényeges kérdést feszegető, gyors intézkedést igénylő esetekben parkoló pályára került az információ, a szükséges intézkedés elmaradt. Ez, ahogy Kádár János felett múlt az idő, egyre inkább jellemzővé vált. A nyolcvanas évek tulajdonképpen ennek jegyében teltek el. Ekkor jelentkeztek és váltak egyre izmosabbá a különböző politikai nézeteket hordozó politikusok és ezek holdudvara. Ekkortól erősödött fel az a politikai áramlat, amelyet nagyon leegyszerűsítetten, csak „reformkommunistának" nevezték el. Szerintem ez a vonulat visszanyúlt az 1945-47 közötti idők politikai ígéreteihez, ahhoz a lényegi társadalmi igényhez, hogy legyen szabadság, egyenlőség, demokrácia és jöjjön el vele együtt a jólét. Hogy ezt ki, hogyan értelmezte, mennyire árnyaltan, vagy következetesen, azt nehéz megmondani. Egy biztos, hogy a nyolcvanas évek öregedő diktátora alól sokfajta politikai akarat egyre markánsabban húzta ki a szőnyeget és ebből a sokfajta akaratból az út, a jobb, az emberibb és a szabadabb társadalom igényeit hordozók voltak többségben, a visszafelé tekintők, a szektások, a proletárdiktatúra soha meg nem varrt köpenye mögé bújtak pedig inkább csak akarnokokként, zavarkeltőkként vagy az új hatalom felé kacsintgatókként voltak jelen a nyolcvanas évek Magyarországán. Ezért sikerült, ha egyáltalán sikerült, a békés rendszerváltást végigvinni.

De ismét előreszaladtam. A jelentéseknél tartottam. A III/III jelentéseit jól ismerem, többségének elkészítésében magam is részes voltam. Ezek a jelentések tárgyszerűségre törekedtek. Hegedűs András kérdezték meg egy alkalommal, hogy melyek voltak azok a jelentések amelyek 1956-ban a valóságot legjobban megközelítették. Ő azt válaszolta, hogy a belügyi jelentések. Nem ismerem az akkori jelentések tartalmát. Abban az időben kiképző tiszt voltam, majd kormányőr. De a hatvanas évek közepétől tudom mondani, hogy a reális folyamatokat objektíven próbálta megfogalmazni. Minden jelentés komoly szellemi igénybevételt jelentett, több kontrollon ment keresztül. Így benne volt a kozmetikázás és a torzítás veszélye is. De összességében a realitás volt rá a jellemző. Sajnos, csak a legutolsó jelentés van a birtokomban, amelyet az első könyvemben közzétettem. Ez 1989 októberében, tehát már a Köztársaság kikiáltása után keletkezett. „Folyamatelemzés" volt a neme. Ebben nagyon világosan jeleztük, hogy a következő választásokon mely pártoknak vannak esélyeik. Többek között azt is leírtuk, hogy az MSZP nem indul a győzelem reményében. Nem kis csodálkozásomra a jelentés első példányát visszakaptuk, és az illető címzett vezető, Németh Miklós bolha betűivel egyetlen megjegyzésre méltatta ezt a megállapítást. „Nem igaz!" Gondolom azóta a történelem nem a politikust igazolta, mit ahogy az előző jelentéseinket megkapó és figyelmen kívül hagyó politikusokat sem.

Sajnos, a hatvanas évek közepétől az általunk készített elemzések hasonló értékelést kaptak és hasonló lett a sorsuk. Idekívánkozik még egy konkrét emlékem. Az első elemzés, amelyet a szolgálatnál készítettem. A téma az 1962-ben végrehajtott nagy ipari átszervezési láz idejében volt aktuális. Jeleztem, hogy a monopolszervezetek kialakítása az iparban nagy veszélyeket rejt magában. Azt nem mertem leírni, hogy az egyéni érdekviszony szinte teljes kiküszöbölése és a monopolszervezetek kialakítása egyértelműen leállítja a fejlődést, megszűnik minden mozgató energia. De leírtam, hogy lelassítja az új technológiai és technika iránti érdeklődést, rugalmatlanná teszi a vállalatokat. Az eredmény előre megjósolható. Nos, erre sem érkezett semmiféle reakció. Hacsak a hatvanas évek közepén elkezdődött, Nyers Rezső nevéhez kötődő gazdasági mechanizmus-váltás meghirdetését nem tekintem annak.

Pontosan tudom, hogy a monopolszervezetek kialakításának leállítása, önmagában, mint ahogy a gazdasági mechanizmus átszervezésében sem lett volna megoldás semmire, legfeljebb arra, hogy kitolja a közeledő véget, de az érzéketlenséget mégis jelezni akartam. Nem beszéltem még a közvetlen személyes összefonódásokról és ilyen jellegű beavatkozásokról, pedig igazán ezek voltak a legveszélyesebbek. Az egyébként is törvénysértések veszélyét hordozó konstrukcióba újabb porszemeket helyeztek el. Le kell szögezni, a legtöbb esetben nem törvénysértési szándék vezetett egyeseket, inkább a „jobban tudás", a „helyesebb útra terelés", az „igazi interpretátori szerep eljátszása", a „nekem is mondanom kell valamit", „megígértem x-nek, vagy y-nak". Vagy az erőszakosabbja „a párt politikája ezt kívánja", „az adminisztratív titkár megbízásából kérte", „Kádár elvtárs kifejezésre juttatta...", nos mindegyik megoldásnál nehezebb volt, amikor azt jelezte, hogy „bent volt Aczélnál x művész, író, költő, egyetemi tanár... (a sor folytatható tetszés szerint) és elmondta neki, hogy ... Ezután jöttek a rabló mesék, amik természetesen államellenes bűncselekmény gyanújára utaló tevékenységgel, arra való készülődéssel, ilyen irányú elképzelés felvázolásával, a párt politikájának támadásával nyílt fórumon stb. tettel vádolt meg valakit. Ebben az esetben nem volt más választás, mint a vadászkutya, vagy nyomozó kutya reflex beindítása. Szagot kellett fogni és az illető feljelentett személlyel kapcsolatban mindent meg kellett vizsgálni, ami igazolhatta vagy kizárhatta a bejelentés valóságtartalmát.

Mindez természetesen szolgálati úton, több áttételen keresztül jutott el hozzánk, a végrehajtókhoz. Ki tudja mennyire torzultan, elvéve, hozzáadva, megtekerve? De tudni kell, hogy minden vezetői kinevezés az úgynevezett káderhatásköri lista alapján a pártközpont valamelyik szervének, poli-

tikai bizottság, titkárság vagy csak valamelyik osztály egyetértésével történhetett. Tehát akinek támogatója jó ember volt az említett helyeken, az nyeregben érezhette magát. Igaz, ezzel együtt egy láthatatlan háló kellős közepébe került, amelyből akárcsak halászok hálójából a halnak, nehezen, vagy egyáltalán nem lehetett kikerülni. A lekötelezés volt az egyik fontos mozgató rugó és összetartó erő. Ebből kilépni nem lehetett. De személyes bátorsággal, kellő bölcsességgel nem egy esetben ravaszsággal elkerülhető volt a törvénysértésekre téríteni akaró út. Persze nem nagy dologra kell gondolni, mert az „Öreg", vagyis Kádár János által meghirdetett és körülbástyázott útról való letérést nem tette lehetővé. De lehetővé tett apró személyes hatalomépítést, machiavellista kötelezést, kis többlet információt, apró pletykák ellenőrzését, emberi hibák felderíttetését és megfelelő felhasználását, ha a sors úgy hozta. Mondhatná valaki, hogy pitiáner ügy. De visszakérdeznék. Vajon az elmúlt évtizedekben nem voltunk körbevéve pitiáner emberekkel, ügyekkel, döntésekkel? ... Van-e egyetlen ember is, aki valamilyen módon, ha másként nem, kárvallottként nem került kapcsolatba valamilyen pitiánernek nevezhető üggyel? Persze hogy erre választ kapjon bárki is, őszintén szembe kell néznie a korral és benne önmagával. Tudom, nagyon nehéz, de meggyőződésem szerint óriási haszna van. Ez az őszinte szembenézés nagy önbizalmat és lelki nyugalmat adhat. Csak önmagunk lelki és szellemi kontrollját kell mozgásba hozni és az eredményt megtartani. Nehéz, de tapasztalatom szerint a lelki nyugalomhoz ez vezet és még társadalmi haszna is van. Túljuthatunk a szükségtelen és káros gyűlöleten.

A politika és biztonsági szolgálat összefonódásának leginkább áttekinthetetlen része volt a különböző alsó szinteken érvényesülő „pártirányítás". Ez kezdődött a pártcsoport bizalmival és végződött a megyei pártbizottságok első titkáraival. Igazán tekintélyes szám jön össze, ha valaki képes végiggondolni ezeknek a szinteknek a létszámviszonyait. Persze ez nem azt jelenti, hogy az ezeken a szinteken működő pártmunkások mindegyike beleszólt, netán félrevitte a biztonsági munkát, de elég volt ennek akár csak néhány százaléka, és máris összeállt egy olyan masszív tömeg, amelyik például a központi akarat ellenére szorgalmazta az izgatás és közösség megsértése miatti felelősségre vonást, akik bírósági fellépést sürgettek az ellenzék és főként a szamizdatterjesztők ellen, akik szájtátisággal vádolták mindazokat a vezetőket, akik toleranciát és politikai megegyezést sürgettek az ellenzékkel adminisztratív intézkedés helyett. Arról szándékosan nem akarok beszélni, hogy a pártközpont különböző potentátjai előtt néhányan rendszeres feljelentői voltak különböző intézkedés miatt egy-egy vezetőnek. De nem tudok ellenállni annak, hogy legalább jelzésszerűen ne foglalkozzam ezzel is. Magam többször is kerültem kétes helyzetbe. Először 1958-ban jelentettek fel Biszku Béla akkori belügyminiszternél azzal, hogy 1956-ban a Széna téren Szabó bácsi fegyveresei részére szereztem információt. Ma már büszkélkedhetnék azzal, hogy igaz, de valójában ab-

ban az időben még azt sem tudtam pontosan, mit jelent az, hogy „információt szerezni". Ezzel együtt a nyolcvanas évek közepén egy ezredes munkatársam jelentett fel újra ugyanezzel a váddal, mikor megtudta, hogy az általa áhított csoportfőnöki helyre nem őt akarják kinevezni, hanem engem. Persze nem őt marasztalom el, hanem aki elfogadta tőle ezt a feljelentést és nem pellengérezte ki. Az ilyen feljelentgetők nagy számban bűnösök abban, hogy a biztonsági szolgálat embereket ellenőrzött hónapokig, néha évekig, míg kiderült a velük szembeni feljelentés alaptalansága. Persze, ha arra gondolok, hogy a korábbi években (56 előtt) volt, aki ennél kisebb gyanú alapján egyik napról a másikra internáló táborban vagy börtönben találta magát, rosszabb esetben gyorsított eljárás keretében a rákoskeresztúri temető 301-es parcellájába küldték, elszorul a szívem.

A magyar biztonsági szolgálat tapasztalatait írtam le vázlatosan. Nyugodt szívvel állíthatom, hogy a moszkvai fennhatóság alá tartozó országokban fő vonásaiban hasonló volt a helyzet. A nevek, az időpontok, az árnyalatok mások voltak, de a lényeg ez volt. Mégis, hogy adós ne maradjak, néhány eltérésről igyekszem számot adni.

A sort a KGB-vel kell kezdeni, nem az udvariasság, hanem a nagyságrend és a történelmi kényszer miatti központi szerep alapján. Mindenekelőtt a nagyságrendje nem is hasonlítható a „baráti" országok biztonsági szolgálataihoz. Akció rádiusza az egész világra kiterjedt, anyagi ellátottsága feladataihoz és nagyságrendjéhez igazodott. Létszáma egy kisebbfajta ország hadseregével azonos volt. A felvételre kerülő állomány már másod-, sőt harmadgenerációs hatalmi elithez tartozók leszármazottai és kiemelkedő képességű egyetemi, főiskolai hallgatók. A hallgatók kiképzése sokirányú, de színvonalát tekintve egyenetlen. Az életviszonyaik környezetükhöz mérve kiemelten jók. Magas fizetés, külön boltokban történő vásárlási lehetőség. Igaz ez utóbbi csak megfelelő beosztáson felül. A szerv hatáskörére szinte korlátok nélküli. Információt „mindenről", „mindenkiről" és „mindenhonnan" gyűjthetett. A „testvéri" országokból beérkezett információkat minden ország esetében külön alosztály dolgozta fel. Ebben a tömegkommunikáció által megjelentetett adatok éppen úgy szerepeltek, mint – véleményem szerint – a létező ügynököktől. Naprakészek voltak „belőlünk". Ezt minden tárgyaláson kissé dicsekedve, széles mosoly kíséretében tudtunkra is adták. Mintha csak azt akarták volna közölni, hogy „igazat mondjatok, mert mi úgyis tudjuk azt, amit ti kötelesek vagytok elmondani." Nos lehet, hogy így volt, de nincs a világnak olyan tökéletes biztonsági szolgálata, hogy „mindent tudjon". De blöffnek, ösztökélésnek néhány partner felé biztos hatásos volt. A KGB nem is titkolta, többek között velünk ellentétben, hogy minden ügy rájuk tartozik, és hogy az SZKP politikája érdekében határaikon belül és azon kívül mindent megtesznek, minden titkos eszközt mozgásba hoznak. A szerv – és minden fontosabb alsó szerv – vezetői az SZKP központi apparátusából kerültek ki.

– Ők jól tudják, hogy mi a politika érdeke és azt is teszik – mondta egyszer e témáról beszélve a tárgyaló partnerem, aki nagyon csodálkozott azon, hogy személy szerint én soha nem voltam a pártapparátus dolgozója.

A mindenkori első ember bizalmasa kapta a KGB vezetői funkcióját. Brezsnyev alatt Andropové volt e kétes szerep. Hatáskörére jellemző, hogy az egyre gyengülő és elmeszesedett agyú diktátor helyett Andropov volt a fő káderes. Ő és a testülete vizsgálta meg mindazokat a politikusokat, akik mint új emberek a politikai bizottságba a következő kongresszusokon számításba jöhettek. De Andropov emberei voltak Brezsnyev körül minden funkcióban, személyi titkár, szakácsnő, gépkocsivezető, ápolónő, akik a rossznyelvek szerint az öreg diktátor „minden irányú" igényét kielégítették, nemcsak az egészségügyi ellátásról gondoskodtak. Erről az egyik tárgyaló partner a tárgyalást befejező aktusként követő „díszvacsorán" beszélt sok pohár konyak és legalább annyi pohár sör elfogyasztása után az egészségéről történő érdeklődésre válaszolva, egészen a fülemhez hajolva. Valahogy így.

– Tudod Joszif, Brezsnyev elvtársról már nekünk kell gondoskodni. Ő maga és a családja erre nem képes. De nekünk mindenünk megvan, ami kell és amivel meghosszabbíthatjuk az életét és megóvhatjuk az egészségét. De – tette hozzá szinte suttogva, miközben majdnem leharapta a fülemet – az ügyek intézése jó kezekben van. Andropov elvtárs mindent elolvas és csak röviden tájékoztatja őt, sőt a döntést is előkészíti.

Azt hiszem, jól értettem. Legfeljebb azt nem, hogy mindezt miért kellett ekkora bizalmassággal kezelni.

Érdekes volt az, hogy az úgynevezett „lenini nemzetiségi politika" a vezetőhelyettesi szinteknél jelentkezett. Itt találtunk nem orosz nemzetiségű vezetőket. Igaz, ezek a posztok inkább protokoll jellegűek voltak. Számtalanszor tapasztaltuk, hogy az osztályvezetők jóval többet tudnak és bátrabban foglalnak állást, mint a csoportfőnök-helyettesek. Az osztályvezetők közül nem egy meg merte kockáztatni, hogy a helyettes lejáratására alkalmas helyreigazításokat, megjegyzéseket tegyen. Vodkázás közben pedig a helyettesek kárára viccek, ugratások is elhangzottak. Miközben egyetlen ostoba vezetővel szemben sem engedték meg maguknak még azt sem, hogy a nyilvánvalóan szakszerűtlen kijelentéseiket, vagy ostoba elképzeléseiket a legkisebb arcrándulással is megkérdőjelezzék.

A bolgár biztonsági szolgálat a „partizánok szabad prédája" volt. Minden vezető azzal dicsekedett, hogy a Zsivkov vezette partizánok között harcolt a németek ellen. Egyetlen vezetővel sem találkoztam, aki más körből került volna ki. A kisebb beosztásokba pedig a bolgár kommunista ifjúsági szervezet „legjobbjai" kerültek. Egyetemi, főiskolai diplomákkal egyikük sem dicsekedett. Annál jobban kapott szerepet az, hogy az ortodox egyházzal nagyon jó a kapcsolatuk, hogy országukban a szocializmusnak mély, elszakíthatatlan gyökerei vannak, hogy Zsivkov bölcs vezető, aki a

családját is alkalmassá tette a vezetésre, lám a lánya a kulturális miniszter, aki köztiszteletnek örvend és a fia is a legjobb úton halad afelé, hogy jó miniszterelnök legyen belőle. A tárgyalások során a szovjet szervek dicséreténél csak Zsivkov egy-egy mondása kapott nagyobb hangsúlyt. A nagy tévedéseik egyike volt, amit sűrűn hangoztattak, hogy Bulgária egységes nemzetállam, nincs sem török, sem macedón nemzetiség. Ezt csak az imperialisták hirdetik. Őszintén meg kell mondanom, nem szerettem volna a vendégszerető emberek emlékezetében rossz oldalamról megmaradni, ezért történelmi ismereteimmel nem kérkedtem. Lehet, hogy hiba volt. Vállalom.

A csehszlovák biztonsági szolgálattal a szomszédság okán, talán a legszorosabb kapcsolat kellett volna, hogy legyen. Kétségtelen, hogy a legtöbb találkozó velük bonyolódott. Ők szorgalmazták. A hetvenes években Sztarek ezredes volt a prágai központ vezető embere. Egyszerű, tárgyszerűen tárgyaló, őszintének tűnő. Néha panaszkodott a nehézségekre, de csak egyetlen alkalommal az egyik nehéz tárgyalási nap után, a Prágában lévő Svejk sörözőben jutottunk el addig, hogy erről a kérdésről egyáltalán említést tegyen.

– Tudod a szlovákok bizalmatlanok velem szemben – bökte ki elkeseredetten, aztán mint aki megijedt saját merészségétől, elhallgatott.

– De hiszen te vagy a vezető és különben is a két nép testvéri, olyan szoros a közöttetek lévő viszony, hogy azt szinte széttéphetetlennek tartom. – Körbenézett óvatosan, aztán megfontoltan folytatta, mint az olyan ember, aki arra gondol, hogy most már mindegy.

– Sajnos, ez csak a felszín. Tudod, hogy 1968-ban Bilek volt az, aki barátaival behívta a szövetséges csapatokat. De Huszák is szlovák és sajnos ő is nacionalista. Nekünk cseheknek nem sok szavunk és jövőnk van.

Vígasztaltam, hogy majd rendbe jönnek a dolgok, de csak legyintett és mohón kiitta a tekintélyes nagyságú korsóból a maradék sört, majd újat rendelt.

Talán neki volt igaza, Nem sokkal ezután leváltották. A másik tárgyaló partner Jan Kovács lett. Aki neve után magyar is lehetett volna. Két tárgyalás is lezajlott, anélkül hogy egyetlen magyar szót kimondott volna. A harmadik alkalommal egy vidéki pincelátogatás hozta meg a magyar nyelvtudását. Mindig tudtam, hogy a szesz sokat segít a gátlások feloldásában és a nyelvtanulásnál fontos, de ekkora sikerre soha nem emlékszem. Legszebb magyar népzenéinket, cigány dalainkat, műdalainkat bennünket megszégyenítő magyarsággal énekelte. Igaz, csak hajnal felé, és a vállamra borulva, néha el is aludt. Ebbe a repertoárba még a székely himnusz is belefért. Később olyan jó lett a kapcsolata Magyarországgal, hogy autószámra vitte ki az árut építkezéseihez – közölték hozzá közelállók, és emiatt eltanácsolták a minisztériumtól. Igaz? Nem? Nem ellenőriztem. Az biztos, hogy neki jelentős szerepe volt abban, hogy a magyar belső ellenzék népi szár-

nyának környékén egyre több „kíváncsi és cselekvésre ösztökélő" ember fordult meg Magyarországon és ezek közül volt, aki gyanúsan azt a vonalat követte, amit Jan Kovács követelt az ügynökeitől.

A lengyel biztonsági szolgálattal a hagyományos lengyel–magyar barátság jegyében korrekt kapcsolat alakult ki. Többekkel szinte barátivá vált a viszony. Igaz, közös ügyeink nem voltak. Információcsere főként az ellenzékről, az „egyházi reakcióról" és a tapasztalatokról folyt. Megközelítéseik hasonlóak voltak a miénkkel, elmondásuk szerint. A szűk támogató bázisról, a katolikus egyház nagy szerepéről beszéltek, ami miatt nehéz a munkájuk és a szinte reménytelen helyzetből való kiutat ők sem látták a párt akkori programja alapján megoldhatónak. „Reform-kommunista" vonalról, vagy politikai csoportról nem beszéltek. A szolidaritást legyőzöttnek hitték, bíztak a szocialista jövőben. Itt be is fejezhetném, de volt egy beszélgetésem a nyolcvanas évek közepe táján, egy véletlenül a tárgyaló delegációhoz csapódó alezredessel (?). Kijelentette, hogy „Popieluskó atya" eltávolítása (:Nem meggyilkolásáról beszélt !!!:) törvényszerűen következett be. Maga gyilkolta volna meg, ha erre kérik, vagy engedélyt adnak neki. Szerinte az ilyen emberek, és maga az egyház teljesen felesleges élősködő a társadalom testén. Nem termel csak fogyaszt és butít. Mintegy tízperces beszélgetés volt, sok hasonló gondolattal, minden ellenvetésemre, ami abból állt, hogy ezt nem neki és nem a gyilkosoknak kell eldönteni. Hogy egy társadalom igényét soha nem fejezheti ki egy ember, egy párt, egy csoport, még ha akkora is, mint a munkásosztály. Csak legyintett. Vitával váltunk el, szerencsére megjött a rövid időre szolgálatilag eltávozott tárgyaló partnerem. Mikor elmondtam neki, mit mondott a kollégája, leintett.

– Ne figyelj oda. Valamelyik főnök liblingje. Az ilyenek miatt van nagyon rossz vélemény rólunk az egész társadalomban. A legutolsó varsói tárgyalások során a sajnálat maradt meg bennem, amikor tapasztaltam a szörnyen elszabadult inflációt és a gazdasági válság csapdájában vergődő embereket.

A román, mongol, kínai és vietnámi szervekkel nem volt kapcsolatunk. Az NDK szerveivel még külön foglalkozom.

Ezután a kis nemzetközi kitérő után befejezésül visszatérnék a hazai vizekre.

A politika és a biztonsági szolgálat összefonódása a fokozatos kapcsolat lazulás mellett is csak a választások után szakadt meg. Az MSZMP szétesése pedig nem 1989 októberében, nem is 1988 májusában kezdődött, hanem megalakulásakor, a programjával, a vezetőivel és azok képességeivel. De ez túl általános, és mindenki tudja. Szerintem az 1972–73-as évek döntőek voltak ebből a szempontból. A látszat, mely szerint egységesen kiálltak Kádár mellett, amikor lemondását felajánlotta, amit Moszkvában szívesen is vettek volna, csak azért történt, mert a lehetséges utód Biszku Béla volt, akitől mindenki félt. Más utódjelölt pedig a Kádár által döntő

időkben kihúzogatott cetliken nem szerepelt. Mint minden diktátor, gondoskodott róla, hogy csak olyan politikusok kerüljenek felszínre, akik őt, és hatalmát nem veszélyeztetik. A politikai sakktáblán tehát többségében nem politikusok, hanem politikai „figurák" szerepeltek. Ha mélyre ásunk, nem kerülheti el a figyelmünket, hogy Kádár a nagyon szerény pozitívumok mellett képes volt megtenni olyan lépést is, a külföldi kölcsönök felvételével és az életszínvonal emeléssel egy gazdasági, pénzügyi, nyersanyag világválság kellős közepén, amelybe még az unokáink is bele fognak rokkanni.

Kevesen tudják azt is, hogy a hetvenes évek közepétől egyre kevesebb jelentést kapott az öreg diktátor. Eleinte a szűk környezete, majd a felesége is szűrni kezdte a jelentéseket. Egyre távolabb került a valóságtól, a döntésektől. A tolongó utódok, az akarnokok, a szükségből erényt kovácsolni igyekvők vették szárnyaik alá a maradék „szocializmust" és vele együtt a biztonsági szolgálattól még megkapható szolgáltatásokat. Nyilván arra gondolva, ha már nem lehet életet lehelni a szocializmusba, meg kell próbálni minél többet kivonni a saját „szocializmusuk" számára.

Ebben az öntörvényű mozgásban gyenge hangja volt az úgynevezett reformkommunistáknak.

A korábbi „közös vagyon gyarapításának" hevületét, a saját vagyon megszerzésének szorgalma váltotta fel.

A rendszerváltás forgatagában a reformkommunista erők felmorzsolódtak. Ez lett a sorsa a biztonsági szolgálatnak is Magyarországon, de egész Kelet-Közép-Európában is.

IV. FEJEZET

HONNAN, KIK ÉS HOGYAN SZÓLTAK BELE A MUNKÁBA?

Talán furcsának tűnik, hogy miután az előző fejezetben a politika és a biztonsági szolgálat szoros összefonódásáról írtam és ebben szerepelt az is, hogy a párt, annak első titkára egyenesen és közvetlenül, Rákosi és a kor más „szocialista" diktátorai az első szakaszban, tehát az ötvenes évek végéig a közvetlenség mellett részletekbe menően, sőt a tények teljes figyelmen kívül hagyásával nemcsak a biztonsági szolgálat működésébe szóltak bele, hanem a személyek, csoportok elleni ügyeket az igazságszolgáltatás egész gépezetén keresztülhajszolták, érvényesítették az akaratukat. Így alakulhatott ki az a középkort is megszégyenítő törvénysértési hullám, amely végül is végigsöpört a szovjet megszállási övezet egészén, és ezzel egyértelműen lejáratta a világ előtt a szocializmusnak nevezett társadalmi kezdeményezést, annak egész gyakorlatát. Bebizonyította, hogy egy alárendelt, szuverenitásától megfosztott nép, külső diktátumokkal, semmiféle új és pozitív dolgot nem tud végbevinni a társadalom egészében, életében, nem tud kitermelni magából saját vezető réteget, nem tud a következő generációk számára jobb kiindulási alapot teremteni. A társadalmi szabadság és az ország függetlensége nélkül a jólét helyett a gyűlölet, a tehetetlenség, a konfliktusok sokasága, a nemzetközi elszigeteltség, a perifériára sodródás és az akármilyen jelzővel ellátott erkölcs helyett az erkölcstelenség és a társadalmi haladástól való lemaradás következik be, miközben a nemzet energiáit eltékozolják, és a történelmi lehetőségek kihasználatlanok maradnak, vagyis az egész megállíthatatlanul a nagy bukás felé halad. Nos, éppen emiatt a szörnyű sebeket okozó kor miatt, kell külön is foglalkozni a kérdéssel.

Egyszerű lenne megismételni azt a tényt, hogy moszkvai utasítás, hogy alárendelt helyzet, hogy a kétpólusú világ szinte minden szörnyűséget kiválthatott. Sokan megelégszenek azzal, hogy maga Sztálin már a húszas évek elején Lenin betegsége alatt, azt teljesen elszigetelte és a hozzá hű funkcionáriusok eltávolítása csak ezután következett be. Azt pedig csak törvénytelen eszközökkel hajthatta végre olyan emberek esetében, mint Bucharin, a párt kedvenc gyereke, mellesleg egyik legjobb koponya a bolsevikok között. S miután rájött, hogy a meglévő hatalom birtokában és a párt, valamint annak vezére mindenhatóságát hirdető propaganda szélirányában hatékony eszköz a kezében, többé nem adta ki azt. A „szocialista" államok vezetői, a moszkvai udvar téblábolói, a morzsák szedegetői, az eljövendő világforradalom felkent és előre elhivatottnak hitt vezetői ezt közelről látták. Egyesek belepusztultak, akik pedig életben maradtak, olyan titok birtokába jutottak, amelyek jól kamatozóknak bizonyultak. A győztes

háború Sztálinnak lehetőséget adott arra, hogy kreatúrái megfizessék életben maradásukat, a titkok egy részét, no meg a kapott hatalmat. Mindegyikük orosz balalajka zenére táncolt. Később pedig a Varsói Szerződés, a KGST, a két- és többoldalú tanácskozások, a Moszkvába rendelések és a moszkvai diktátor vizitjei alkalmat adtak arra, „hogy ne csak a kétoldalú kapcsolatokat beszéljük meg", amiről a sajtó mindig hírt is adott. Persze nem kellett azokat újrafogalmazni, mert szinte szó szerint minden találkozó után egyforma szöveg jelent meg. Teljesen mindegy volt, hogy azt Varsóban, Szófiában, Prágában vagy éppen Budapesten adták ki. Nos, ezeken a megbeszéléseken mindig szó volt a biztonsági szerv munkájáról. Igaz nem így. Mert ez nem tartozott sem a népre, sem a Nyugatra, de „az imperialista támadások", „az erősödő katonai készülődés", „a nyugati vezető hatalmak közötti feszült viszony", „éleződő USA–NSZK viszony figyelhető meg", stb. mondatok minden alkalommal részben a biztonsági szolgálatok által megszerzett információkra alapozott megállapítások voltak, jelezve azt is, hogy a jövőben ezen a téren újabb és még újabb információk megszerzésére kell fektetni a hangsúlyt. De nem csak ez, nem is csak a „háborús készülődés" hírei, nem a „terror diverzió", nem is csak a lélektani hadviselés, de ennél látszólag jelentéktelenebb ügyek, kérdések is rólunk szóltak. „Növekvő munkanélküliség", alkalom a mi propagandánk felpörgetésére, „új technika, technológia bevezetése kívánatos", meg kell hát szerezni onnan, ahonnan erre mód és lehetőség kínálkozik. „Növekszik a belső ellenzékre támaszkodás", a nyugati biztonsági szolgálatok elleni harcban kutatni kell tehát azokat, akiken keresztül ez realizálható és így tovább. Tehát a pártok közötti tanácskozások nyilvánosságra hozott dokumentumai egyben a biztonsági szolgálatoknak szóló utasítások is voltak. Persze sokkal mélyebbek és konkrétabbak voltak azok, amik még ilyen aesopusi nyelven sem lettek megfogalmazva, amit csak a két vezető egymás között beszélt meg. Valahogy így.

– Kádár elvtárs (Zsivkov, Ceauşescu, Huszák...), úgy hallottam Andropov elvtárstól, hogy a két biztonsági szerv közötti együttműködés nem egészen zökkenőmentes.

– Nyikita Szergejevics, erről én nem tudok semmit, de azonnal utána nézek és természetesen intézkedem.

– Erre számítottam – mondja atyáskodva a moszkvai potentát, majd lehörpinti a kupica barackot (szilvát, konyakot, beherovkát...). Egyébként hogy vannak ezzel a nehézfejű hipokrata értelmiséggel?

– Vannak gondjaink, de rajta tartjuk a kezünket – jön a magyarázat.

– Azért nem árt odafigyelni ezekre a biztonsági szakemberekre sem. Csak vadásznak, horgásznak, élik a polgárok kényelmes életét, itt van például... A múltkor Szófiában ellenezte a mi javaslatunkat. Nem revizionista hatás alatt álló?...

– Nem tapasztaltam... Egyébként Moszkvában tanult.

– Ez nem mindig számít. Tudja nálunk is vannak, akiket megfertőz a nyugat. Most váltottuk le X tábornokot, aki Bonnban volt a szolgálat embere. Lehet, hogy megszerezték maguknak a németek.

– Persze... értem – egy kis tanácstalanság – majd találunk neki más munkát, ide pedig teszünk egy megbízható embert.

Egy ideig hallgatás, azután elmélázik. Maga is ismeri azt az embert, aki szóba jött. Semmi jel nem utal a felvetettek igazságára, ezzel a piti személyi üggyel nem szabad megingatni a meglévő bizalmat.

Hipotetikus beszélgetésrészlet. Lehet, hogy egészen másként zajlott le. De tanúja voltam alacsonyabb szinten az ilyen feljelentésszámba menő párbeszédnek. Csehszlovák és bolgár partnereimtől konkrét példát is hallottam. Igaz azzal, hogy:

– „A szovjet elvtársak jöttek rá, hogy x.y.-al baj van. Az ő jelzésükre azonnal eltávolítottuk a helyéről".

Arról, hogy tényleg ellenőrizték-e a feljelentésben foglaltak valóságtartalmát, nem volt szó egyik esetben sem.

Egyébként a moszkvai diktátor és a „baráti országok" első számú vezetői között többszörös rádió és telefonkapcsolat élt, közvetlenül mindenfajta bekapcsolódás lehetősége nélkül, védetten. Ismereteim szerint ezeken a közvetlen vonalakon keresztül egyetlen esetben nem beszéltek meg szerelmi ügyeket, nem volt szó a két vezető és a barátnője közötti viszonyról. De Fock Jenőt például egy ilyen közvetlen vonalon történő beszélgetés juttatott el a leváltásig. Nyilván akkora lehetett a bűne, hogy a legközelebbi nagyköveti találkozó (pofavizit az első titkárnál), túl messze esett időben ahhoz, hogy kivárják a menesztését. Súlyos bűne volt. Nem is egy. Túl keményen követelte a „gazdasági mechanizmus következetes végrehajtását, sőt ezt nyilvánosan tette és arra sem ügyelt, hogy amit mond, az sérti a moszkvai urak (bocsánat elvtársak) fülét, de azt hiszem érdekeit is".

Persze nem minden esetben jött direkt módon a beavatkozás. Sőt az idő múlásával és a látszat fenntartásának az egyre nagyobb igénye miatt, az utóbbi évtizedben már árnyaltabbak lettek a beavatkozások is. Arról már szó volt, hogy Nagy Imre és társai ügyében a szovjet beavatkozás közvetlen volt. Egy tábornok vezette operatív vizsgáló csoport tartotta kézben a munkát, működött együtt a magyar vizsgálati szervekkel. Szerov, ez a hétpróbás, „Berija növendék", maga ügyelt minden részletre. De míg ide jutott, a magyar vezetésre minden oldalról nagy nyomás nehezedett. A legnagyobb éppen a románok részéről. Igaz, erre végül nem is lett volna szükség, maga Kádár is és az őt körülvevő vezetők jól tudták: vagy Nagy Imre, vagy ők. Nem volt más választás a kor törvényei, erkölcse és gyakorlata alapján. A döntés tehát nem volt kétséges. De a biztonsági szolgálat vizsgálati szervei itt is csak segédszerepet töltöttek be. Főként a kirakat és a nyelvtudás miatt volt néhányukra szükség. Az egész biztonsági szolgálat, mint utólag többektől is hallottam, visszafojtott lélegzettel figyelte a híreket, amik kisziváro gtak az őrizetesek kihallgatásáról, az ügy állásáról. Senki nem tudott biztosat, még az akkori vezetők közül sem. Aki pedig tudott, az nem beszélt, sőt ma sem akar beszélni. Nyilván pontosan tudja, hogy miért nem.

Szó volt a tanácsadókról. Ezek kezdetben egyértelműen kettős feladatot töltöttek be. Tanácsokat adtak és ellenőrizték a moszkvai utasítások végrehajtását. A „tanácsok" kötelező erővel bírtak. Azokat nem csak illett, de kötelező volt végrehajtani, bármennyire is elrugaszkodtak a valóságtól. Ehhez, tudni kell, hogy a tanácsadók azok közül a KGB-s vezetők közül kerültek ki, akik még Sztálin és Berija közvetlen környezetében nevelődtek és tanulták meg a biztonságszolgálati teendőket. Azt is, hogy az osztályellenséggel, a párt ellen fellépőkkel, a másként gondolkodókkal, a revizionistákkal, a nép ellenségeivel, az imperialisták kémeivel stb. hogyan kell eljárni. Csak semmi fakszni minden eszköz igénybe vehető. Hadd hulljon a férgese. Minden rendű és rangú „ellenség" megfordult a kezeik között. A hatvanas években, amikor már nyilvánosan ismerték Hruscsov törvénysértéseket leleplező beszédét, megkérdeztem egy nemzetközi tanácskozás szünetében, hogy a KGB foglalkozik-e a törvénysértésekért felelős politikusok és KGB tisztek ellenőrzésével. Úgy néztek rám, mintha egy másik bolygóról hullottam volna a nyakuk közé, de a lényeg, hogy ilyen részleget nem találtam. Ezek az emberek szerintem „a baráti országokat" boldogították. Ott folytatták nálunk, amit otthon nem folytathattak. Viszont mindegyik kapott ragyogó környezetben szépen berendezett lakást, azoknak az embereknek az otthonaiból, akiket az igazságszolgáltatás általuk befolyásolt gépezete abból szó szerint kiirtott. Ez a tapasztalat csak a hetvenes évek után vált előttem ismertté, amikorra ők maguk már ismét odahaza fogyasztották a vodkát és a magyarországi sikereikről sztoriztak. De a lényeg a mi szempontunkból az, hogy az egész időszak alatt, tehát 1945-től 1956-ig a Péter Gábor által szervezett Államvédelmi Hatóság működésének kezdetétől ők adtak szervezeti, módszerelvű tanácsokat, fazont, ösztönzést az egész törvénysértő cselekménysornak. Ebben benne van a párt belső tisztogatása során meghurcolt vezetők elleni büntető eljárás sorozata is. Nem véletlen, hogy Kádár János a rossz tapasztalatok birtokában nem akart hozzájárulni a tanácsadók visszatéréséhez. Igaz, politikai okokra hivatkozott. „Nem lenne szerencsés, ha az ENSZ-ben erről kérdeznének, Nyikita Szergejevics" – mondta. Ekkor találták ki az új formulát. Ennek lényege, hogy a kecske is jóllakjon és a káposzta is megmaradjon. Attól kezdve „összekötők" kerültek a tanácsadói irodákba.

Minden állambiztonsági szerv kapott belőlük, amelyik központi és országos hatáskörrel rendelkezett. Volt amelyik egy csoportot, volt amelyik csak egy-két főt. Csak a Belső Biztonsági Szolgálat mentesült ez alól az ötvenes évek végére, ahogy Kádár biztonságban kezdte érezni magát. Igaz, ezek már nem adtak utasításokat még formailag sem, tanácsaik sem voltak

kötelezők, de a hatvanas években, sőt még a hetvenes évek nagy részében is, jelentős szerepük volt a biztonsági szervek életében. Mindenhol megfordultak, a vezetők többségével kapcsolatot tartottak, aktákat kértek és kaptak, a párt felé készített napi jelentések egy példányából követhették a biztonsági szervezet munkáját, eredményeit, és ha szükségét érezték, akkor újabb információkat kértek, kaptak és nem mulasztották el egyetlen alkalommal sem, hogy saját igényeiket, elképzeléseiket, a szovjet érdekeket ne érvényesítsék. A nyolcvanas évek elejére, főként pedig Gorbacsov felemelkedése után kapott némi hangsúlyt az önállóság, a szuverenitás, a távolságtartás. Persze ez is, mint minden, személyeken keresztül jutott érvényre és az eredményt is eszerint lehet csak értékelni. Tény, hogy a belső ellenzék elleni fellépést szorgalmazó hangok a nyolcvanas években egyre hangosabbak lettek. A két- és többoldalas tanácskozások során szinte állandó jelleggel felvetették „saját jó tapasztalataikat" az ellenzék elleni harcban. Ebben egyértelmű szerepet kapott az emigrációba kényszerítés, és az állampolgárság megvonása. Bár a magyar Biztonsági Szolgálat nem állt rá erre a vonalra, a politikai vezetés két alkalommal sikeresen lépett fel. Az első alkalom Heller Ágnes, Fehér Ferenc, Márkus György, Márkus Marisa kivándorlási „kérelmének" teljesítésekor és évekkel később Szelényi Iván ellen ugyanezt a módszert alkalmazták. Tudomásom szerint Konrád Györgynek is felajánlották ezt, de ő nem fogadta el a „gesztust". Mint tömeges módszert, mint ajánlott lépést tehát a vezetés nem fogadta el. Helyette az Aczél György által szorgalmazott módszer vált uralkodóvá, amit valahogy így fogalmaztak meg a korabeli döntések résztvevői: „Engedni kell, hogy minél többen kapjanak ösztöndíjat, hogy legyenek távol otthonról. Így ők is jól járnak, mert az ösztöndíjak jólétet biztosítanak számukra, tanulhatnak, alkothatnak és ugyanakkor mi is jól járunk, mert azalatt nem rontják itthon a levegőt." Nem volt egyszerű a hetvenes évek végén jelentkező emigrációba kényszerítés és állampolgárság megvonási koncepciónak ellenállni. A szovjet gőzhengert a csehszlovák, a bolgár és főként az NDK állambiztonsági szolgálat állandóan felénk görgette. Nem riadtak vissza attól, hogy fenyegető rémképeket rajzoljanak a horizontunkra. Közölték: „Nem biztos, hogy a szovjet elvtársak sokáig lesznek ilyen elnézőek velünk szemben."

– Az olajcsap és a gázcsővezeték vége és persze a hatalom ereje náluk van – közölte az egyik tábornok négyszemközti megbeszélés során. Nem volt kétségem, hogy ebben a közlésben ott bujkál a jóindulat, a féltés is. Ezt a korábbi kapcsolatunk alapján és azért is feltételeztem, mert egy nemzetközi tanácskozás során már gratulált nekem, amikor a „PEN klub szétverésére és ellen-PEN" létrehozására irányuló szovjet elképzelést nyílt fellépéssel, szerinte „bátor fellépéssel" megakadályoztam, és ezzel megmentettem valamennyiünket attól, hogy egy biztos kudarcra ítélt akcióba belevonják. Tehát volt alapom arra gondolni, hogy értünk aggódik, de azért azt

is megtudtam, hogy az éppen szóban forgó ügyben úgy engedték el őket hazulról, hogy feltétlen támogassák a megbeszélésen felmerült javaslatokat. Tudtam, ők is foglalkoznak néhány ellenzéki nyugatra kényszerítésével, főként párt utasításra. Ezért mosolyogtam a szövegén, megköszöntem a jóindulatát és röviden csak annyit közöltem:

– Engem nem azért küldtek ide, hogy politikai gondot kreáljak, egy tömeges emigrációba kényszerítés pedig az egész kulturált Nyugatot ellenünk hangolná.

Láttam elgondolkodott azon, amit mondtam, de nem válaszolt. Igaz többször erről a témáról köztünk már nem volt szó. A befejező napon, amikor állást kellett foglalni, mielőtt rá került a sor, felém nézett, úgy állt fel és csak annyit mondott:

– Pontosan jelenteni fogom mindazt, amit itt hallottam. – Aztán leült, ismét rám nézett. Nyilván várta, hogy nyugtázzam a hozzám közelítő állásfoglalásért.

Egy ellenszavazat mellé egy tartózkodás is jutott – gondoltam.

Az ember elégedjen meg a kis eredményekkel. Igaz, nem az én érdemem, de elégedett voltam.

A nyolcvanas évek elejére egyébként a „beleszólás", a „hatásgyakorlás" leginkább elfogadott eszköze a két- és többoldalú tanácskozások szervezése volt. Ezek rendszerint a KGB-től kiinduló kezdeményezések voltak még akkor is, ha azokat az NDK vagy a bolgár szervek előtérbe állításával, az ő kezdeményezésüknek állították is be. Ezek a korábbi egyoldalú beavatkozásokhoz és elvárásokhoz képest kulturáltabb megoldások voltak. Ilyen rendszeresnek mondható forma volt a kétévenként összehívásra kerülő „Ideológiai diverzió kérdései" c. többoldalú tanácskozás. Már a megszervezéskor világos volt, hogy itt a kettészakadt világ, a két pólus között lévő feloldhatatlan ellentét egy mederbe terelése és a „szorosan együttműködő" szocialista országok biztonsági szervei munkájának stratégiai összehangolását szolgáló tevékenységről van szó. Ezzel a címmel tulajdonképpen a „világforradalom", „békeharc", az „imperializmus elleni harc" kérlelhetetlen erőinek összefogása és célra irányítása történt. Az előkészületek, a résztvevők kiválasztása, a delegációk külön-külön elkészített, egymás számára átadott beszámolói nem mások, mint a kollektív testület, az értekezleten résztvevő felsőszintű vezetők gréniuma előtti elszámolások szóltak a két év során végzett munkáról és az itt elhangzott „ajánlások", „javaslatok", „igények", „megjegyzések", stb. egyben az egymás számára, de főként a szovjet igényeket szolgáló érdekeknek alárendelt cselekvések menetrendjének, fő irányának kijelölése volt. A beszámolók különböző színvonalúak voltak. A szovjetek mindig nagy igényeket, az NDK igen sok fontos részletet, pontos adatokat, a lengyel visszafogott tárgyszerűséget, a többiek is a lehetetlent is megkísérlő erőlködések eredményeit tartalmazták. A többoldalú tanácskozások szünetében, éjszakába nyúlóan kétoldalú ta-

nácskozások ennél a stratégiai vonulatnál lejjebb ereszkedve nagyon is konkrét kérdésekre tértek ki.

Magam, mint a belső elhárítás eleinte vezető-helyettese, később mint vezetője, soha sem kaptam meghívást ezekre. Az anyagok tanulmányozása, a többek által elmondott tapasztalatok, élmények, elemzések alapján összerakva a történteket, azt kell mondanom, hogy a „nagyszerű" erőlködések nyomán kisszerű eredmények születtek végül is. Az biztos, hogy markáns számlák keletkeztek, erősödött a barátság, annyira, hogy már szinte minden ruháját szétfeszítette, de az értekezlet után két héttel már senki sem emlékezett semmire. A stratégiai érdek politikai megfogalmazásai, a fennköltség álarca mögé bújás és a szent fogadkozások a hétköznapokban ajtón kívül maradtak. Mindenki végezte a dolgát, és csak a következő tanácskozás előtt néhány hónappal kezdtek hozzá ismét, hogy újra kezdődjön az egész. Talán két szerv lehet ez alól kivétel, a szovjet és az NDK. Az egyik az érdekviszonyai miatt, a másik a többinél szélesebb körű lehetőségei miatt. Persze ez nem zárja ki azt, hogy mindegyik delegáció el volt telve önmaga eredményeivel, és ezt a KGB jelenlévő vezetői a többiek felé különkülön meg is erősítették. Fontos hangsúlyozni, hogy külön-külön. A pszichológia ezzel együtt nem tartozott az erősségeik közé. Azzal nem számoltak, hogy mindegyik delegáció szó szerint veszi a neki mondottakat, még akkor is, ha azzal jött el otthonról, hogy bizony sovánka anyagot hozott és a többieket végighallgatva szégyenkezett is, de csak addig, amíg a „főnöki" dicséretet meg nem kapta. Akkor mindent elfelejtett. A rutinná vált összejövetelek és dicséretek pedig mindenre, de erőfeszítésre nem ösztönöztek.

Az értekezletekre készült beszámolók jelentős része egyébként az „ellenzékről" szólt, de persze olyan általánosságban, mint ahogy az ateista a bibliával foglalkozik, bár hivatkozik rá unos-untalan.

A beleszólások formai jelentkezéséről már az előző fejezetben szóltam, a beleszólók kategóriáiról is. Van azonban egy kategória, amiről külön is szólni kell. A pártok adminisztratív titkáraira gondolok. Ők azok, akik az adott időpontban, a funkció betöltésekor bírták az öregedő Kádár János bizalmát. A beleszólás „világrekordere" cím, ha lenne, azt Biszku Bélának kellene megítélni. 1956 után hosszú időn át belügyminiszter és később adminisztratív titkárként nemcsak egyszerű beleszólóként, de konkrét irányítóként is jelentős szerepe volt a biztonsági szolgálat tevékenységének meghatározásában. A megtorlások közvetlen irányítója, később a társadalmi bázis megteremtése érdekében bizonyos változtatások szervezője, legfelsőbb ellenőre. Ha arra gondol az ember, hogy a törvénysértő perekért felelősöket felkutatta, a rémségeikről szóló beszámolókat feltehetően elolvasta, megismerték a róluk kialakult véleményt. Ezzel párhuzamosan ellentétesen irányította az 56 utáni megtorlásokat, köztük a Nagy Imre és társai ellenit és a még gyerekkorban őrizetbe vett, később a tizennyolcadik élet-

évüket betöltöttek törvényellenes felelősségre vonását, majd több mint egy évtized múlva a Konrád–Szelényi ügyben döntött úgy, hogy még az öreg diktátor neheztelését is kiváltotta, tehát bonyolult embernek kell őt tartanunk. Egyszerűen elő kell venni az 1953-ban megjelent Pártélet c. folyóiratot. Megtaláljuk Rákosit dicsőítő szavait. Pedig akkor már nem kellett nagy képzelő erő, hogy az ő beosztásában (kerületi első titkár) ezt pontosan tudja és számba vegye. Bármennyire is kutatok emlékeimben, ilyen súlyú beleszóló nem akad más. Az utána jövők, már nem is olyan korban, nem olyan politikai helyzetben töltötték be ezt a beosztást, de nem is voltak ilyen típusok. Bár Korom Mihály neve sokszor felmerült, magam nem találkoztam vele és beleszólásaival. Szabad kezet kapott a belügy. Ő inkább Kecskemét és környéke ételeit, italait és egyéb kínálatát részesítette előnyben. Talán véletlen, hogy Horváth István is erről a környékről való? Neki azonban az Öreg közelléte, a demokráciáról vallott nézetei nem hoztak sok jót. Szárnyaszegett madárként tért vissza kis kitérő után a belügybe. Fejti György már más típus. Az ő beleszólása konkrét, kemény és ki kell mondanom, néha kulturálatlan. Fejti e három K-val írta be magát a belügy történetébe és a vezetők szívébe. Mindenről volt véleménye és érdekes módon mindenről más, mint a felterjesztő belügyi vezetésé. Kérdései pedig élményszámba mentek. Kár, hogy akkor nem működött a Hócipő, a Kacsa, a PSZT és a Szuper PSZT. Lett volna biztosan néhány ember, aki már csak a humor kedvéért is megjelentetett volna egy-két írást, benne konkrét, kemény, kulturálatlan Fejti kérdéssorozattal.

A biztonsági szolgálat sokat hangoztatott egysége mindenekelőtt elvekben volt meg. Kétségtelen, hogy a szervezeti rendje, az egységes vezetése, amely miniszterhelyettesi szinten valósult meg, a belügyminiszteren keresztül érvényesülő közvetlen pártirányítása is adott volt. Sőt az alkalmazott módszerek, a segédszervek azonossága is létezett. Egyetlen dolog azonban nem alakult a kívánság szerint, a napi működés. Ebben keményen érvényesült a szervek úgynevezett fontossága. Itt a hírszerző, kémelhárító, katonai elhárító szervek után következett csak a belső elhárítás szerve, a III/III Csoportfőnökség a legkisebb létszámmal, de még a gyorsított ütemű gépesítésből is, amely már a hetvenes években lázba hozta a vezetőket, bennünket kihagytak. Ha valahol, akár rendőri területen is létszámhiány volt, azonnal a belső biztonsági szolgálat emberei után nyúltak, onnan pótolták a hiányt. Az anyagi ellátottságunk, az állomány fizetése, más juttatások a biztonsági szolgálatok között az utolsó helyek egyikén volt. Érthető tehát, hogy a nagyobb megbecsültségnek örvendő, „fontosabb területek" vezetői folyamatosan nyújtották be a számlát, a hírigénytől kezdve minden olyan kérdésben, amelyben „a közös ügy" bennünket információszerzésre kötelezett. Igaz, ezek a szervek számunkra szintén szereztek információt. Ezek az akkori, rendszerint az általunk készített összefoglaló, vagy tájékoztató jelentésekbe bekerültek. Ha tehát igazságos akarok lenni, akkor azt

kell mondanom, hogy minden információszerzéssel foglalkozó szervezet folyamatosan „beleszólt" egymás tevékenységébe. A beleszólások csak egyik formája volt az információk folyamatos szerzése és átadása. A másik lényegesen fontos forma volt, hogy minden fontos helyzetről, vagy munkáról készített jelentést részben megküldtük egymás számára, észrevételeket kértünk, azokat bedolgoztuk a jelentésekbe, majd a közös megbeszélés, az úgynevezett miniszterhelyettesi értekezlet következett, ahol még egyszer górcső alá került minden mondat, minden megállapítás. Mindezek után a most már „tökéletesen" csiszolt, lakkozott jelentés került felterjesztésre. A Belső Biztonság kérdései tehát nem egy szervezet, hanem az egész pártállami, adminisztratív és az egész biztonsági szolgálat kérdései voltak. Előfordult, hogy az eredeti jelentéseknek nemcsak a fő vonulata, de a részletei is elvesztek ebben a nagy együttműködésben.

Másutt már említést tettem arról, hogy a megyei első titkárok közvetlenül is beleszóltak területük állambiztonsági ügyeibe. Ezek a lehetőségek nyilvánvalóan az országos kontroll, a párt minden területen érvényesítendő vezető és ellenőrző szerepét szolgálták. Nem léphetett le a belügy egyetlen szerve sem a párt által meghatározott útról. A hálót kifeszítették. Ha bármiféle belügyi „önkényeskedés" jelentkezett volna, az fennakadt volna valamelyik megyei első titkár hálóján. Nos, ilyen nem volt. A belügyminiszter az első ember, Kádár János feltétlen odaadó híve volt. A minisztérium minden részletét, minden lélegzetvételét ellenőrizte a működő pártszervezetek hálózata. De a megyei szervek a fontos kinevezési jogba való beleszólás lehetősége alapján tudtak olyan helyzeteket teremteni, amelyek az országosan elhatározott politika ellengőzét bocsátották ki. Nem véletlen, hogy Budapesten sokkal szabadabban mozgott az értelmiség, mint vidéken. A helyi érdekviszonyok, helyi gyűlöletek és kisszerűségek néhol minden központi erőfeszítés ellenére beszüremlettek.

Nem kerülhetem meg a biztonsági szolgálat által foglalkoztatott hálózatok szerepének megfogalmazását sem. Persze, itt óvatosan kell bánni minden megállapítással. Szeretném elkerülni azt, hogy eltúlozzam, de azt is, hogy bagatellizáljam ezt a szerepet. Tény azonban, hogy a szolgálatok mindegyike ki volt szolgáltatva, legalábbis bizonyos határok között az általuk beszervezett, vagy foglalkoztatott hálózati személyeknek. Talán pontosabb az, hogy a kölcsönös függések egész láncolata alakult ki és működött. Azt is előre kell bocsátani ismét és aláhúzottan, hogy a hálózati személyek mintegy 98%-a önként, „hazafias alapon" segítette a munkánkat. Csak két százalék volt az, amelyik terhelő, kompromittáló adatok alapján kényszerűségből állt be segíteni. Igaz, ez az önkéntesség erőteljes meggyőző munka, agitáció, a törvényességre, a népre, az ország érdekeire történő hivatkozás és annak elfogadása után, tehát meggyőzés alapján jött létre. Egyébként nem volt nehéz, főként az utolsó két évtizedben, mert maguk a meggyőzők, az operatív tisztek is ebben a hitben éltek, ültek le a meggyőzendő személlyel. A meggyőzésben bő teret kapott a múlt, a törvénytelenségek elítélése, hazánk nemzetközi helyzetére, elfogadottságára, és persze mindenek előtt gyerekeink és unokáink jövőjéért érzett felelősségre való hivatkozás. Legyen ma bárkinek bármi a véleménye, ez akkor bennem is őszintén élt. Nos, az általános helyzet olyan, mint az átlag állampolgár a statisztikában, vagy a Szonda Ipsos közvélemény-kutatásában. Néha az operatív tiszt, néha maga a hálózati személy, a politikus megközelítésből, félreértésből, rosszul tájékozottságból, szerepelni vágyásból, vagy más felsorolhatatlan és áttekinthetetlen indokból olyant jelentett, ami a biztonsági szolgálatot mozgásba hozta. Tehát a törvényi „tényálladéki elemeket", az egyéb emberi hatások mellett a kiszámíthatatlan emberben csak időlegesen jelentkező hatásokat sem lehet kihagyni. Volt a hálózati személyek között olyan is, akinek hozzátartozóját fegyveres harcban ölték meg. A világot ezen a szemüvegen keresztül látta.

Még a legutóbbi évekre is maradt néhány 56 előtti munkatárs, aki már képtelen volt váltani, de a zöme a munkatársaknak és a hálózati személyeknek az általános irányelvek, tehát a törvényben meghatározottak voltak az irányadók. A hetvenes évekből nem emlékszem olyan esetre, amikor konkrét felismerhető szándék húzódott volna meg valamelyik hálózati jelentés mögött, aminek az alapján állambiztonsági intézkedés kiváltásának igénye jelentkezett. Ez annál is inkább így volt, mert a hetvenes évek közepétől általános eligazítás keretében egyértelműen olyan utasítások mentek ki központilag, hogy az igazi állambiztonsági munka a „bűnmegelőzés", vagyis, ha bármelyik hálózati személy államellenes elképzelést hordozó személlyel, vagy csoporttal került kapcsolatba, elvártuk tőle, hogy a szándékolt bűncselekményről lebeszélje az illetőt, vagy csoportot. A munka értékelésében is ez vitte a főszerepet. Tilos volt tehát a provokáció! Ott azonban, ahol nem sikerült a lebeszélés, megindult a biztonsági szolgálat gépezete. Ebben a működésben természetesen folyamatos hatást gyakorolt a munkánkra minden hálózati jelentés, főként ha az biztonságpolitikai veszélyt, a hatalom elleni fellépés konkrét veszélyét hordozta.

Azt hiszem nem hagyhatom ki a ránk hatást gyakorló, egyéb tényezők között azokat, amiket naponta észlelni lehetett még akkor is, ha az embernek nem egészen tökéletesen működtek az érzékszervei. Mik voltak ezek? Azt hiszem hosszasan sorolhatnám, de mutatóban talán elég lesz belőlük néhány. A folyamatosan jelentkező ostobaságra, a politikai infantilizmusra és a lappangó félelemre gondolok. Vehetem bármelyiket is, azt kell mondanom, hogy ott lebegett minden cselekedetünkben, értékítéletünkben, véleményünkben, egész működésünkben, annak minden napján letagadhatatlanul és megszüntethetetlenül. Túlságosan sok volt a hozzánemértő, akarnok, a karrierista, a jó szándékú amatőr, a csak azért is elfogult és a mában sem hívő, de a jövőtől mindenképpen félő emberek csoportja. A szervezetnek a létrehozása, ebben a „bábák" durva közreműködése, a „csecsemőkor" és a

„pubertáskor" sokirányú ellentmondásos hatása. A szavak és a tettek állandóan ellentétben álló jelentkezése és együttes hatása, az iskolázatlanok tömege, az állandóan szépet, jót hallók és hithűek tettei, elfogultsága, a csodavárók egyre nagyobb bizonytalansága, és az ezzel együtt jelentkező félelme, hogy talán ők a hibásak a csoda elmaradásában. Végül pedig az egyre nagyobb bizonyosság, hogy valahol úttévesztés történt és a szakadék felé haladó szekérről nincs leszállási lehetőség.

Mindezt a nyolcvanas évek második fele, mint a kitörni készülő vihar, még fel is fokozta. Ekkor már a félelem mellé a szeretteik féltése is felzárkózott. Mindenki látta a bajt, ezért „minden beavatkozót" meghallgattak, a szellem egyre nagyobb tömegben fogadta be a befogadhatatlant és képtelen volt feldolgozni, rendet teremteni.

Ebben a helyzetben jelentkezett a nagy testvér, hogy az „ellenség elleni harc hatékonyabbá tétele érdekében egyesíteni kell az erőket". Mindezt azzal kell kezdeni, hogy közös nyilvántartást kell létrehozni Moszkvában, és ebbe a nyilvántartásba be kell táplálni mindazokat az adatokat, amelyeket a szorosan együttműködő biztonsági szolgálatok megszereznek. Természetesen aki vállalja, hogy az információit betáplálja, az a többi információhoz is hozzáférhet. Emlékszem, az érintett vezetők sokat beszélgettek erről, magam csak néhány mondat erejéig csíptem el ezekből az információkból. De ez is elég volt. Minden érintett vezető ellene volt, de elutasítani senki nem merte. Működtek az évtizedek alatt kialakult beidegződések, ezért aztán csak nyűglődések, húzódozások és a kimaradás vagy elodázás lehetőségeinek a kutatása folyt. Nem tudom mi lett a végeredmény. Annyi bizonyos, hogy a hírszerzés és a kémelhárítás attól eleve elzárkózni készült, hogy a hálózatokat betáplálják. Szerencsére, mint sok mindenből, ebből a belső biztonsági szolgálatot már eleve kihagyták. Annyira, hogy előttem is titok volt még a fedőneve is. Őszintén örültem ennek, bár más alkalommal és más kérdések kapcsán, ha kihagytak bennünket, néha berzenkedett bennem az önérzet.

Úgy hiszem nem lenne teljes a kép, ha két „beleszólót" nem emelnék ki, az egyébként eléggé felduzzasztottan működő közegből. Az elsőség mindenképpen Andropovot, az 1956-ban Magyarországon akkreditált nagykövetet, Moszkva akkori teljhatalmú megbízottját illeti. Őt abban az időben a budapesti éjszakai élet selyemfiúihoz hasonlították. Sokak véleménye szerint nagyon szerette a magyar ételeket, italokat és a jó társaságot, főként olyant, ahol csinos nők is előfordultak. Az ő aktív és mindenre kiterjedő ismerete nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a Budapestre érkező Mikoján és Szuszlov, a moszkvai politbüró potentátjai, a „tájékozódni és a helyszínen szükséges intézkedéseket megtenni" küldött „főelvtársak" meg tudtak felelni az előzetes elvárásoknak. Andropov minden politikust jól ismert, velük személyes és jó kapcsolatokat ápolt. Így első kézből tudott mindent, amit tudni kellett ahhoz, hogy 56 Moszkva számára zavaros napjaiban,

megtalálják a számukra helyes utat, és azt a politikusi garnitúrát, amelyik kész a helyi hatalmi szerep Moszkva számára elfogadható eljátszására, és akit ezzel együtt a politikusok egy része hajlandó támogatni. Napi kapcsolat volt közte és Kádár János között. Mindent, ami 1956. november 4-e után szükséges volt és megszerezhető, azt a Kádárhoz felcsatlakozó állambiztonsági erők megszerezték. Jambrich Mihály is így csatlakozott Kádár Jánoshoz, annak korábbi őrizetbe vételét szerette volna jóvátenni, sikertelenül. Nos Andropov később, mint a KGB vezetője, nagyhatalmú emberként nagy előszeretettel beszélt a Magyarországon eltöltött évekről, sikereiről és „baráti kapcsolatairól". Ezeket ki is használta. Megkülönböztetetten jelezte igényeit az itteni állambiztonsági vezetőknek és nem eredménytelenül. Mi hűséges nép vagyunk. Tény, hogy közel két évtizeden keresztül, nagy beleszólási jogot élvezett és használt ki. Ebben még segítője volt Kljucskov vezérezredes, az 56-ban szintén Magyarországon szolgáló diplomata, aki mellesleg másodállásban hírszerző is volt. Később mint utód a KGB vezetésének élén a szintén jól működő és folyamatosan ápolt kapcsolatain keresztül részben hivatalosan, részben pedig mint vérbeli hírszerző „félhivatalosan" az 56 utáni hosszú ideig pihentetett kapcsolatait jól kamatoztatta. Nem véletlen, hogy 1989 nyarán, amikor megkezdődtek az ellenzéki kerekasztal tárgyalások, itt termett Budapesten. (Éppen úgy, mint az 1980–81-es évben Varsóban, vagy 1968-ban Prágában. Terveit illetően nem hiszem, hogy valami illúziót kellett táplálni.) Végigjárta a még hivatalban lévő kapcsolatait és Kádár Jánossal történt hosszabb beszélgetésen kívül már idős, régi, akkor már periférián lévő, de társadalmi támogatottságot is maga mögött tudó politikusokat is felkeresett. Nem hinném, hogy a hírszerzés pénzösszegét nem tudta nyugaton elkölteni és azért rendelt és küldött csemege-kosarat megérkezése előtt a felkeresni kívánt „partnereinek". Igaz, nem kapott semmiféle biztatást, de a helyzet ismerete alaposan kibővült. Talán azért is nem lett Prága 68! 1989-ben Budapesten?

A beleszólás, ha koronként változó vehemenciával, de szinte kötelező erővel befolyást gyakorol egy biztonsági szolgálat munkájára, az az adott ország biztonságára nagy veszélyeket hordoz magában. Gondoljunk csak bele, hogy miközben a Nyugat politikáját, gazdaságát, katonai erejét, egész jövőjét összekapcsolta, aközben a legnagyobb figyelemmel óvta meg a kívülállóktól a biztonsági szolgálatait. Ez talán nem lehet véletlen. Ez természetesen azt is jelenti, hogy nemzeti szervezetnek tekinti és minden erővel óvja ezeknek a szervezeteknek a titkosságát, erőit, eszközeit. Természetesen ezek között kiemelt szerepe van az „élő állománynak", vagyis a hálózati személyeknek.

Talán a nagy kíváncsiság és gyűlölet közepette meg kellene állni egy percre és az egész ország, gyermekeink jövője szempontjából is végiggondolni, hogy mit jelentene az „ügynöklista" nyilvánosságra hozatala, vagy a kérdés folyamatos napirenden tartása is.

A biztonsági szolgálatok minden korban és a világ minden táján az állampolgárok figyelmének középpontjában állnak. Az újságolvasó emberek többsége – talán a sport után – azonnal a krimikkel, vagy ami az átlagember számára ezzel egyenértékű, a biztonsági szolgálatok híreivel kezdi az olvasást. Ezek között az emberek között található a biztonsági szolgálatok potenciális segítő garnitúrája. Le kell fejteni erről a közelmúlt rátapadt politikai rendőri lesüllyesztésből adódó terheket és egy céltudatos, valóságból kiinduló biztonságpolitikai megoldásokhoz szükséges, reális képet kell felrajzolni, kialakítani és fenntartani. Ebben csak az ország, a nemzeti érdek, a biztonság szerepelhet és a gyűlölet kizárandó. Meg kell minden politikusnak érteni, hogy arról a biztonsági szolgálatról, amelyik akár csak egyetlen ügynökét is kiadja, futótűzként terjed el a hír. Ettől kezdve számíthat arra, hogy a meglévő segítői közül sokan hátat fordítanak neki, mások kettős játékba kezdenek és a potenciális segítők, az új kapcsolatépítés szempontjából figyelembe vehetők messze elkerülik.

Lehet-e így egy ország biztonságát garantálni? Működhet-e így eredményesen egy legitim hatalom? Mennyivel drágul meg a biztonság fenntartása egy igényesebb, nagyobb hadsereg fenntartásával, állandó bizonytalanságban? Ugyanakkor szuverenitásunk, biztonságunk megőrzésével biztosabb jövő vár ránk. Ehhez stabil, jó hírű biztonsági szolgálat szükséges.

V. FEJEZET

A BELESZÓLÁSOK HATÁSAI

Azt hiszem, hogy ez a kérdés egyike azoknak, amiket a legnehezebb absztraktan, tehát mindenki számára elfogadható módon megválaszolni. Tény, hogy sokoldalú megközelítést kíván. Ahhoz azonban, hogy szilárd talajról kiinduló legyen, tudni kell, hogy milyen közeget ért ez a sokoldalú hatás. A háború utáni években a Péter Gábor által megszervezett „Politikai Rendészeti Osztály" tagjainak túlnyomó többsége a moszkvai emigrációból visszatért, a hitleri koncentrációs táborok rémségeit megélt és a nyilas hatalomátvétel, vagy egyszerűen a háborút elítélő és annak a borzalmaiért felelősöket keresők közül került ki. Többségében kommunista vagy azzal szimpatizáló, de mindenképpen radikális, Péter Gábor és a politikai elithez közelálló emberekből állt ki. Mint első pillanatra látható, ez viszonylag felkészült értelmiségi állományt tételez fel. Az 1945–50 közötti évek cselekvéseinek, köztük a törvénysértések kezdeteinek a „dicsősége" a nevükhöz fűződik. Rákosi a hatalom igényei és a fokozatosan szélesített ellenségkép megalkotása után és persze moszkvai igényként is növelte a szervezet létszámát, osztály helyett jóval nagyobb létszámú, tagolt és minden anyagi eszközzel és „hatalmi helyzettel" megerősített szervezetté fejlesztette. A szociológiai kép kibővült. A bekerült állomány, persze nem vezetőnek (!), alacsony műveltségű, fiatal munkás és paraszt. Ezek kapták az alacsony képzettséget, de teljes odaadást kívánó feladatokat. Ők voltak a „verőlegények", a fogdák őrzői a Sztálin út 60-64-es épületkomplexumban, talpasok, akik ha kellett „kunyhót" építettek, ha kellett kívánság szerinti szöveget írtak és mindazt megtették, amit a politika elvárt tőlük. Idomított kutyaként uszították őket a rájuk veszélyt jelentő emberekre, de azokra is, akik csak élni akartak a megváltozott körülményekbe beletörődve. 1950–56 között mindössze annyi változás történt, hogy az eddigi szűkebb közeget egy jóval nagyobb erő váltotta fel, de a hangadók a régiek maradtak. Az újonnan bekerültek a szervezet irányán nem változtattak.

Ebben az időben a szervezet tagjai, ha vezető beosztásokban voltak, sokan elfoglalták az őrizetbe vett, elítélt, likvidált személyek lakását, bútorát, egyéb értékeit. Az országos átlaghoz képest átlag dupla, vagy ahhoz közeli fizetést élveztek. Külön üdülőket tartottak fenn és az átlagnál jóval többször üdülhettek és természetesen ezekben az üdülőkben jobb ellátásban is részesültek. Az 1956-os trauma itt is tabula rázát hajtott végre. Éppen azok, akik a korábbi időszak fő hangadói voltak, leléptek a színről. Jelentős részük határon kívülre távozott. Megtalálhatók voltak később több országban. Üzletemberek lettek, vagy volt, aki „szakmáját" folytatta. Egy kis részük, a maradék, 1956–62 között lassan kikopott. A végső csapást az úgy-

nevezett „az 1956 előtti politikai és törvénysértésekért felelősökről" szóló párthatározat mérte rájuk. 1962 augusztusa után mondott búcsút a szervezetnek a maradék. Mindegyikről gondoskodtak, de az igazságszolgáltatás és a fegyveres szervek részükre elzárt területté vált. A szervezet 1956 traumájából hatalmi segédlettel gyorsan kikerült. A régiek ugyanis azonnal, az 1962-ig maradók az újjászerveződő szervezet vezetői garnitúrájába kerültek. Őket kiegészítették az 1956 utáni karhatalomból átigazoltak, akik régi civil helyükre közutálat miatt nem mehettek vissza, az ifjúsági szervezetből kiöregedtek, a volt pártmunkások egy része, a kultúra terén érdemeket szerzett funkcionáriusokból átigazoltak és néhány egyéb kategóriából jöttek. A szervezet feltöltése és az új politikai igényekhez való igazodás volt napirenden. Már ekkor változás történt a szervezet munkájának fő irányaiban. Míg korábban a háborús bűnösök, a horthysta államapparátus tagjai: csendőrök, rendőrök, közalkalmazottak, köztisztviselők, a fasiszta pártok, szervezetek tagjai, gyárosok, földbirtokosok, kulákok stb. voltak a fő ellenségek, most az 1956-os fegyveres eseményekben részt vettek: a munkástanácsok tagjai, az „egyházi reakció" vezetői, és főként Nagy Imre követői kerültek a fő irányba. Ez volt 1962-ig. Ettől kezdve az amnesztiával szabadulók és a „revizionisták", vagyis az „ellenforradalom szellemi előkészítői" kerültek előtérbe. A hatvanas évek közepe pedig meghozta a kétfrontos harcot a szektás dogmatikus erők, köztük is elsősorban az illegális kínai–albán platform alapján álló politikai csoportosulások elleni harc és a Rákosi-féle restauráció képviselői kerültek homloktérbe. Jellemző, hogy ebben az időben mintegy fél tucat illegális kommunista pártot tartottunk ellenőrzés alatt. Ezek tagjai között több miniszterhelyettes gyereke is előfordult. A fő veszélyt mégis a Rákosi-féle restauráció előkészítése jelentette, egyszerűen azért, mert a moszkvai vezetés nem nézte jó szemmel Kádárék, szerintük revizionista politikáját, a beadási kötelezettség eltörlését, a kulákok belépésének engedélyezését a szövetkezetekbe, a „gyorsan" jött amnesztiát, a nyugati orientáció erősödését. Rákosi pedig Szuszlovon és néhány más megrögzött „bolsevikon" keresztül naponta helyezte el a kis aknáit. Hosszú leveleken keresztül bizonygatta, hogy Kádárék feladták a szocializmust, hogy a meghalt szovjet katonák vére igazságért kiált. Ösztönözte a szovjet vezetést, hogy lépjenek közbe. Sőt „szerényen" felajánlotta azt is, hogy ő maga azonnal és radikálisan képes az „otthon lévő" igazi kommunista csoportjával együtt a helyzet megváltoztatására, az igazi, a helyes politika képviseletére. Nem mást kért, mint azt, hogy tegyék ezt neki lehetővé. Ami ebben az esetben az egyébként is működő, napi beavatkozáson túl egy új „régi" hatalmi csoport fölénk ültetését jelentette volna. Nyilván nem ment volna „konfliktusok" nélkül. Nos, ezekben az években már jelentős módosulások indultak meg az állományban. Az 56 előtti kategóriából már csak mutatóban maradt néhány. (Igaz vezető beosztásban!) A volt karhatalmisták, pártmunkások, máshonnan „ide menekültek" többsége nyugdíjba tovább menekült. Az újonnan jöttek pedig már egyetemi és főiskolai végzettséggel rendelkező emberek voltak, akik gondolkodásban, magatartásban már a „szép jelszavak" időszakában nevelődtek fel. Igaz, naív hitben leledzettek, de éppen ezért a meghirdetett törvényességet komolyan gondolták, nem lehetett törvénysértő ügyekbe belesodorni őket. Számon kérték az elvek és a gyakorlat megtapasztalt ellentmondásait, maguk között és néha nyílt fórumokon is szóvá tették a kontrasztokat, az ellentmondásokat. A hatvanas évek új generációja már magában hordozta a „csak a törvényeknek alávetett nemzeti érdek védelmére képes állomány bizonyos jegyeit". Ez az állomány már nemcsak a törvényességet tartotta szem előtt, de az ellátását, szociális helyzetét is mérte és helyenként zúgolódott is. Pontosan tudta, hogy a privilégiumok megszüntek, de a normálist igényelte. Az alacsony üdülési lehetőség miatt az évi keretet a gazdasági szervek osztották el. Abba a biztonsági szolgálatnak beleszólása nem volt. Évente a kétszázhúsz, kétszázharminc közötti létszámba, 6-10 db beutalót kaptunk. Könnyű kiszámítani hány esztendőben jutott egy emberre beutaló. A fizetés is egy fontos mutató. 1956-ban, amikor óriási fizetésekről szóló legendák terjedtek el, magam, mint a belső karhatalom századparancsnoka 1.220,–Ft-ot kaptam kézbe tisztán, amiből az ebédet, pártbélyeget, főként a békekölcsönt stb. fizetni kellett. A hatvanas években jelszó lett, hogy egy közepes szakmunkás bérét kell kapni az operatív állományúnak. Sok mindent nem, de ezt betartották. A saját fizetésem, 1990-ben mint tábornok és országos parancsnok 21.600,- azaz huszonegyezerhatszáz forint volt. Egy beszélgetés során kiderült, hogy sokan kamionsofőrnek, taxisnak, újságírónak, pincérnek stb. készültek, a 80-as évek második felében, mert a követelmény egyre nagyobb, a munkahely egyre bizonytalanabb, a társadalmi elismerés pedig anyagilag is, egyébként is egyre lejjebb süllyedt, megkötöttségünkről pedig már írtam. Talán elnézik nekem, ha ismét a magam példáját hozom fel. 1990-ig nyugdíjaztatásomig sem egyénileg, sem családdal, netán csoportosan IBUSZ útján nyugaton soha nem jártam. Nem mehettem. Az ideológia ismert: saját védelmem érdekében történt mindez, nem a velem szembeni bizalmatlanság miatt. Mindezek után talán érthető, hogy az állományban véletlenül sem volt valamiféle hurrá hangulat, amelynek az alapjain bármiféle egyoldalú elfogultság, vagy politikai szakmai kalandorság lett volna a meghatározó, hogy ennek alapján törvénytelen cselekvésre lehetett volna igénybe venni a III/III, vagy bármelyik állambiztonsági szolgálatot. A szerv működése a beidegzettség, a társadalom többsége által is gyakorolt és tudomásul vett valóság, no meg a parancsok, szabályzatok szigorú követelményei, és az ezzel kapcsolatos félelem alapján alakult. Évek hosszú során át beszédtéma és orientációs pont kezdett alakulni a pártsemlegesség elvének és gyakorlatának irányába.

A nyolcvanas évek közepéig egyértelmű volt az MSZMP irányvonalának elfogadása és aszerinti munkavégzés. A nyolcvanas évek második fele

azonban egyre inkább megosztotta az állományt. A vezetők egy hányada részben az ellenzéki kiadványokból, majd az ennek talaján tudatosan beszerzett tanulmányok, könyvek, nyugati biztonsági szolgálatok tevékenységét bemutató írások, és még inkább a munkájukat szabályozó törvények megismerésére törekedtek. Ennek alapján pedig részben szóban, majd írásban is a megújulást készítették elő. Ennek egy biztonsági szolgálat keretében nincs nyilvánossága! Csak a leginkább értő és „megbízható", értsd úgy, hogy nem fecsegő vezetők és beosztottak voltak a tudói. Ők készítették elő azokat az okmányokat, amik félősen, torzan bizonytalanok, de mégis a pártoktól független, modern biztonsági szolgálatot tekintették példaképnek, és annak megfelelőjét próbálták felvázolni, megvalósításához az állományt és a helyzetet még nem értő felső vezetést erre ráhangolni.

Ismét elkalandoztam. Bár, ha úgy vesszük, akkor a lényegről beszéltem. A felsorolt tényezők ugyanis nagyon pontosan mutatják, hogy a hatvanas évek olyan helyzetet teremtettek a biztonsági szolgálatnál, amelyek lehetetlenné tették volna a korábbi politikai indíttatású törvénysértő ügyek produkálását. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy nem fordulhatott elő egyetlen törvénysértés sem, csak annyit szeretnék lerögzíteni, hogy a szervezet felkészültebb, a hirdetett elvekhez (törvényesség, demokrácia, jobb társadalom stb.) már nem csak, sőt nem elsősorban hittel, hanem elvárással, kontrollal, napi bírálattal, ha tetszik gyakorlati ellenállással viszonyult. Magam már jeleztem több olyan ügyet, ahol mindenféle párt és vezetői elvárással szembehelyezkedtem. (Konrád–Szelényi ügy, Fidesszel szembeni fellépés, március 15-i őrizetbe vételek, „lánchídi csata", PEN klub elleni fellépés, emigrációba kényszerítés, útlevél megtagadással való játszadozás stb.) Ezek egyike-másika nagyon komoly belső megbeszélések, viták eredményeként alakult ki bennem, és ezekben az ügyekben az állományt, annak jelentős többségét magam mögött tudtam. Ezzel együtt meg kell mondani, hogy a beleszólások mégis sok esetben hatottak.

Talán a pozitív hatásokkal kezdeném. A külső befolyásolások, mindegy, hogy azok „baráti szervtől VAGY A PÁRTTÓL ÉRKEZTEK", ellenkezést váltottak ki az állományban.

– Mit értenek ők ehhez, – volt az egyik típusú reakció.

– Otthon tegyenek, amit akarnak, minket hagyjanak ki a kisded játékaikból – szólt a következő.

– Ostoba fajankók, bázist akarnak építeni és közben lefaragják még azt is, ami van.

És sok olyan is elhangzott, amit a nyomdafesték nem bír el. Voltak persze egyetértő nyilatkozatok és cselekvési hajlandóságú reakciók. Úgy gondolom azonban, hogy egyetlen komolyan mérlegelő embert sem sértek azzal, ha azt mondom, minden területén az életnek alakulhatnak úgy a körülmények, hogy amit ma jónak tartunk, holnap szégyenkezünk miatta. Hát a biztonsági szolgálat egyébként is bonyolult feladatrendszerében az egész

világon még inkább így áll a helyzet. A baj az, hogy a biztonsági szolgálatot túlzottan elszigetelik, szükségtelenül is, és ezzel társadalmi elszigeteltséget és ellenszenvet váltanak ki vele szemben. Nem is gondolják azok, akik ennek harcos támogatói, hogy önmaguk, az ország és annak biztonsága ellen esetleg jóvátehetetlenül vétenek. Itt a felesleges kitárulkozás és a szükségtelen elzárkózás egyaránt veszélyes helyzetet teremthet. Adós vagyok azzal, hogy a beleszólások milyen negatív hatásokat váltottak ki.

Abból indulnék ki, hogy megítélésem szerint az emberekben mélyen beivódott a teljesítés vágya. Ha más meg tudta tenni, én miért ne tudnám? Megmutatom, x-nek és y-nak, hogy én is vagyok olyan, mint ő. Ha megteszem, erősítem a pozíciómat, lehet, hogy valamilyen elismerést kapok stb. Természetesen maga a teljesítés, a munka öröme is szerepet játszik, nemcsak az előbb jelzettek, de mivel az elmúlt évtizedek az emberekben nemcsak a teljesítés, de a túlteljesítés vágyát is elültették, sőt hazug propagandával néha még a túlteljesítést is feltupírozták, ezért ez a vágy fokozottan jelentkezett. Amíg a teljesítmény tisztességes szándékot, törvényes eredményt, tiszteletre méltó ügyet szolgál, addig azt hiszem helyes, ha támogatja a társadalom, az egyén. Magam nagyon tiszteltem a jó teljesítményt és azok hordozóit. Az volt a véleményem, hogy csak a cinikusok nem értékelik ezeket. Akik ezzel is meg akarják különböztetni magukat, vagy valami torz élmény alapján e mögé bújnak, hogy eltakarják igazi érzéseiket. Ezért azt kell mondani, hogy a külső hatások többsége a végrehajtási hajlamot váltotta ki. A nemzetközi tanácskozásokon nehezen tudtak ellenállni a baráti javaslatnak, a „jó" tapasztalatoknak, a többség által megfogalmazott igényeknek. Az volt a szerencse, hogy ezek szabotálásában többségében a magyar biztonsági szolgálat a felső politikai vezetés részéről támogatást kapott. Szemhunyorítással, cinkos összekacsintással. A saját hatalom a fontos hatalom jelszava itt kimondatlanul is segítségünkre volt.

A hazai beleszólások, igények, már kissé komolyabb problémát jelentettek. Számolni kellett ugyanis azzal, hogy kivételesen nemcsak hivatkoznak Kádár Jánosra, hanem ténylegesen bírják a támogatását. Ezt a hetvenes évek közepéig többé-kevésbé követni lehetett. Később azonban, ahogy megindult Kádár „elszigetelődése", ez egyre nehezebbé vált. Kádár nevében, egyre inkább a mögötte meghúzódó apparátus, vagy éppen a feleségének akarata érvényesült. Ezek az akaratok természetesen nem mindig estek egybe. A többség akarata pedig óhatatlanul semlegesíti egymást, és mindegyik akarat azonnal és egyértelműen jelentkezik és számon kér. Ebben az esetben természetesen a miniszter került a kereszttűzbe, vagy éppen a miniszterhelyettes, de a dolog természetéhez tartozik, hogy a felelősség alól mindenki igyekezett kibújni. Így tehát a felelősség egyre lejjebb került. Nem véletlen, hogy a „Duna gate" botrány kirobbanásakor felvetették nekem, hogy adom-e a fejem. Persze hiába nem adtam, vették. Vagyis, nincs kibújás a meginduló lavina alól, ezért a szervezet sok alkalommal végzett

üresjáratot, ebbe ma már mindenki belegondolja Aczél György személyét, sőt sokan egyedül csak őt. Ő valóban a lista élén volt, a „kívánságokkal." Szinte naponta voltak igényei. Volt közöttük olyan, amit nem szívesen végeztünk, mert azonnal tudtuk az igény elhangzásának pillanatában, hogy most valaki által elmondott „pletyka után megyünk", de a tisztesség azt kívánja, hogy a másik oldalról is essen szó.

Minden hibája ellenére, ha kiderült, hogy a pletyka nem igaz, illetve amögött esetleg rossz szándék húzódik meg, akkor a mi jelentésünk alapján döntött. Akkor is ez volt a helyzet, ha nem sikerült egyértelműsíteni a „bejelentést", és azzal zártuk a jelentést, hogy a felmerült kérdés nem tisztázható egyértelműen, de egyébként sem állambiztonsági kérdés. Vagyis mi nem akarunk vele a továbbiakban foglalkozni. Aczél György okos ember volt, nyilván a machiavelli szerepet is csak ezért tudta betölteni, ezért soha nem erőltette az akaratát ránk. Legalábbis az ismereteim szerint ez a helyzet. Jellemző, hogy köztudottan ápolta Pozsgay Imre kezdődő karrierjét. Később, ahogy politikailag szembekerültek egymással, néhol keresztbetett, ellene szólt, de 1987-ben, amikor már nem volt korábbi súlyú a politikai hatalma, és az ország belső állapota egyre rosszabb lett, egy személyes beszélgetés alkalmával dicsérte előttem Pozsgay Imre politikusságát és azt, hogy „az értelmiség felé egyedüli összekötő kapocs a párt részére". Az is köztudott volt róla, hogy Illyés Gyula iránti tisztelete ellenére, az ugyanazon az oldalon lévő Csoóri Sándorral már kevésbé találta meg a hangot. Sőt, elvárta, hogy pontosan legyen informálva annak mozgásáról. Érdekes módon Csurka István személye iránt soha nem érdeklődött. Nagyon részletesen érdekelte az, hogy a szovjetek mit tartanak róla, de miután megtudta, nem rejtette véka alá, hogy a kíváncsiság csak emberileg érdekli, politikailag egyáltalán nem foglalkozik vele. Sőt egy alkalommal kijelentette.

– Számomra az, hogy Párizsban igény tartanak a véleményemre, meghatározó, hogy Moszkvában néhány szektás mit gondol rólam, nem érdekel.

Kevés politikus volt abban az időben, aki a biztonsági szolgálattal meglévő kapcsolatát vállalta. Ő megtette, de a befolyásolás, visszafelé – tények figyelembe vételén túl – olyan igény lett volna, mintha a Duna visszafelé folyásának elérésére tettünk volna kísérletet. Ezért tehát azt mondhatom, hogy az aczéli befolyás inkább az információ igényének a teljesítését jelentette, mintsem valamilyen konkrét intézkedését. Persze ez az én horizontomon megjelenő kép. Nem tudhatom azt, hogy a miniszteren vagy helyettesén keresztül kaptunk-e olyan feladatot, ami a róla alkotott és vázolt képet más irányba tolná.

Az alsóbb szintű pártbürokraták igényei általában nem torzították a központi szervek munkáját, nem tudtak ezeken a csatornákon keresztül olyan hatást elérni, ami lényegi. Talán a megyei pártbizottságok első titkárai a

megyei szervek munkáját jobban befolyásolták. Ezek helyi hatások. Tény azonban, hogy a partikuláris hatások miatt kevésbé kerültek látókörbe és nem is lehetett korrigálni. Erről már jeleztem, hogy az évi több tucatnyi izgatásos bűncselekményről a Belső Biztonsági Szolgálatnak még csak tudomása sem volt. Ezek hatása tehát állampolgárok jelentős csoportját negatívan érintette, és a politika bázisát is jelentősen csökkentette.

A beleszólások hatása az állomány erkölcsi-politikai állapotára egyértelműen negatív volt. Az állomány, főként az utolsó tíz esztendőben már nagyon érzékenyen reagált minden külső jelenségre. Addigra az ellenzék szamizdat-tevékenységének hatása, az ország általános állapota, és ezen belül főként a gazdasági élet egyre romlóbb helyzete a kiábrándulás felé vitte a hangulatot. Ebben a helyzetben felmerültek különböző szélsőségek: „az ellenzék bomlasztó tevékenységének hatása mindaz, ami történik, miért nem lépnek fel ellene?" „A külföldi kölcsönök egyértelműen az újgyarmatosítás eszközének körébe tartoznak, elviszik mindazt amit megtermelünk, miért nem lép fel ellene a párt?" Itt mindezt csak a pénzügyi körök hibájául rótták fel és jelentkezett a reális politikai felismerés is egyre szélesebb körben, „száguldunk a szakadék felé egyre gyorsabban és ez a vezetés már nem képes a helyzeten úrrá lenni." Ez utóbbi nézet vallói kétségbeesett jelentésekkel kíséreltek riadót fújni a politikai vezetésnél. 1986-tól, 1987-től megnövekedett azoknak a jelentéseknek a száma, amelyek a helyzet politikai megoldását sürgették. Az ellenzékről készített minden jelentés azzal zárult, hogy az értelmiség alkotó részének a megnyerése, a velük való aktívabb politizálás, a felhalmozott gondok megoldása, az ellenzékkel való konszenzuskeresés, a politikai megoldások szükségesek. A reagálás vagy elmaradt, vagy helyette jöttek a konkrét utasítások. Fel kell lépni a szamizdatkészítők ellen. Figyelmeztetésben kell részesíteni a FIDESZ tagjait. Ki kell „vonni" a forgalomból a március 15-én fellépést szervezőket stb.

Ellenzésünk esetén egyre ingerültebb lett a hang, egyre több bírálat hangzott el a III/III számára. Persze ezek körön belül maradtak. Az intézkedéseket megkísérelték a vizsgálati szervek, a rendőrség és az ügyészség felé terelni.

Az állomány hangulata egyre elkeseredettebb lett. Ebben főként a korábban kemény fellépést szorgalmazók vitték a főszerepet. A bizonytalan helyzetben a belső lelki biztonsággal nem rendelkezők hajlanak a „radikális" megoldások felé. Miután a többség tisztességes, az adott törvényeket betartó módon végezte dolgát, és ennek ellenére elmarasztalás érte, miközben a politikáért felelős emberek impotenciáját tapasztalta, ez teljesen normálisnak mondható reakció.

Mások nevében nem beszélhetek, de meg kell őszintén mondani, hogy magam is egyre zavartabb lettem. Az 1948-ban megkezdett próbarendőri szolgálat „elvi alapja" az volt, hogy „egy új, jobb, igazabb és demokratikusabb társadalmat építünk, a népet szolgáljuk". Mindez nagybetűvel írva és

ejtve. Szinte beleborzongtam a nagy történelmi lehetőségbe. Olyan szörnyű volt az előzmény, hogy nem csoda.

Eszembe jutottak hitem keletkezésének kegyes időszakai, aztán a hit megingása. A keletkezést, a propaganda és a korábbi évek nyomorúsága együtt alapozta meg. Újjáépítjük az országot, arccal a vasút felé. Gerő a hídverő, a két párt egyesülésével végre egységes lesz a munkásosztály, magadnak építed az országot, ... hosszú sort lehetne írni.

Nagyanyám, aki nyolcvanöt évesen már csak az ágyban élte életét, és napjait a rózsafüzér morzsolgatásával, imával töltötte, annyiszor tette fel a kérdést, ahányszor csak meglátott.

– Micsoda világ?

– Ilyen – mondtam neki többször is, többek között halála előtti héten utoljára, anélkül hogy tudtam volna kérdésének tartalmát, vagy gondolkodtam volna azon, hogy én mit válaszoltam.

Nagyanyám békétlenül halt meg, mert úgy érezte, hogy az orosz fronton meghalt fiát, illendően meg sem gyászolhatja.

Talán ostobaság, de bennem egyre inkább tudatosult, hogy életünk minden percében, cselekedeteinkben ott lappang a történelem, a tőlünk, akaratunktól független erők kíméletlen jelenléte és hatása. Ez görgeti cselekedeteinket, utunk elé a nehézségeket, bizonytalanságával a ránk nehezedő apátiát, a félig szeretett, félig gyűlölt állapotot, az utunk során elkövetett tévelygéseket. Megcsalnak érzékeink, érzéki csalódásaink rossz döntésekben materializálódnak, önmagunkat még csak elhelyezzük a történelem elképzelt fő útvonalára, de hajlamosak vagyunk arról leszorítani másokat. A megoldásra váró kérdéseket görgetjük magunk előtt, mert nem vagyunk benne biztosak, hogy melyik döntés lenne „számunkra" a legjobb, s ha döntünk, mert a kényszerpálya szabályai szerint egyszer annak is eljön az ideje, akkor kétségbeesve rettegünk attól, hogy vajon nem rosszul döntöttünk-e.

Bennem kíméletlenül sorjáznak a múltunkat vallató kérdések, de a keretek megállásra kényszerítenek.

A hatalmas tömegű parancs, szabályzat, utasítás, rendelkezés, jelentésekre írt megjegyzés, kérdés, elmarasztalás, a szóban elhangzó rosszallás, a csak nyomokban, félmondatokban bizonytalanul keringő pletykák végül is a tudott és pontosan nyomon követhető beleszólásokkal együtt túlságosan széles skálát fogtak át ahhoz, hogy hozzá igazodni lehessen. Különben is a viszonylag nyugodt évek, a hatvanas évek közepétől kialakítottak egy jelentős réteget, amely az állomány többségét alkotta és szakembernek tartotta magát. Sőt többségük büszkén ki is jelentette, hogy „Én szakember vagyok!" Ez azt is jelentette, hogy a korábban, gyorsan tudomásul vett külső, pártból érkezett vezetőket nehezen fogadták be. Aki pártmunkásként érte meg a „kitüntető kinevezést," nem sok tekintélye volt. Nyugodt szívvel kijelenthetem, hogy a nyolcvanas évekre minden információ, amelyre a szervezet tagjai „rámozdultak", az akkor érvényes törvények szerint és a

jogi vélemény alapján feladatkörükbe tartozott. Ha úgy ítélték meg, hogy nem, ezt jelentéseikben meg is fogalmazták.

Egy dolgot nem lehetett semmiképpen figyelmen kívül hagyni, az érvényes törvényi rendelkezéseket, miniszteri parancsokat, szabályzatokat. Ezek tömege bekerítette a személyi állományt 1990. január közepéig, amíg a „Duna gate" botrány miatt a belügyminiszter utasítással felfüggesztette a III/III csoportfőnökség munkáját és később a titkosszolgálati eszközök alkalmazását igazságügyi miniszteri hatáskörbe nem utalta a parlament. Addig azonban meg kellett küzdeni az összes ellentmondással, amivel ez a helyzet rendelkezett. Alkotmányos rend, de mégsem az, törvényesen működő szerv, de mégis törvénysértő szervezet, rendszerváltás, de mégsem az, mert minden a régi szerint megkövetelt és gyakorolt. A változtatást elvárták, de a megváltoztatásért felelős vezetők – kivéve a végrehajtásért és nem a szabályok megalkotásáért felelős vezetőt, nem intézkedtek. Elvileg változott az alkotmány, a törvény, de az ennek végrehajtásáért felelős szervezet még mindig a régi irányba kötelezett. Átállították a váltókat, de a vonatot a vendéggel másutt várták. Abban az időben történt, hogy ezekről beszéltem néhány beosztottammal. Arról faggattak, hogy mi a magyarázata ennek a kettősségnek? Nem lesz baj abból, hogy az én utasításaim a miniszteri paranccsal ellenkeznek? Semmi új nem jött ki sem a miniszterelnök, sem a miniszter részéről, én pedig az utasításaimban „pártsemleges," az új alkotmányra és az új BTK-ra utaló igényeket szorgalmazok. Évtizedes szokás volt, hogy minden új törvény csak miniszteri paranccsal együtt érvényesült. Abban volt a végrehajtási utasítás, értelmezés, a sajátosság stb. Hosszan magyaráztam, néhányan mégsem értették. Ekkor mondtam el egy sztorit, amit még Moszkvában éltem át. Két jóbarát együtt volt hivatalos egy magyarok által szervezett szilveszteri bulira. Mindketten elvitték az éppen hivatalban lévő orosz barátnőjüket. Az egyik közülük állandó viccmesélő, humorszeretető, meglepetéseket előkészítő volt. Így történt, hogy a barátjának orosz anyanyelvű, igen csinos és nagyon tanulékony barátnőjét megtanította arra, hogy hogyan kell a házigazda férfit természetesen üdvözölni. Együtt ment a két pár, kissé késtek, a teljes magyar közösség együtt volt. A tanulékony orosz hölgy a barátjának is meglepetést akarván okozni hatásosan körülnézett, és amikor minden figyelem rá irányult, odalépett a házigazdához, kezet nyújtott és a következőket mondta:

– Szervusz szépfiú, gyere, dugjunk egyet! – miközben beszélt, nagyon öntudatosan figyelte a társaság tagjait, hogy a várható pozitív hatást bezsebelje.

A döbbent csendet ami szavai után keletkezett, nem értette. Hát körülbelül ilyen most a helyzet. Mi olyant teszünk, amit senki nem vár. Persze csodálkozni fogunk, ha netán a csattanó is olyan lesz, mint ott volt.

Sajnos, ilyen lett, de legjobban a házigazda, Németh Miklós a miniszterelnök csodálkozott és mindenki más még meg is döbbent, és hogy a nagy bukás bekövetkezett, még mindig nem vették észre.

VI. FEJEZET

ÚTBAN KUBA FELÉ, BERLINEN ÁT ÉS VISSZA 1978-BAN

A hetvenes évek közepe, valahogy kiesett a jelentősebb, vagy inkább látványosabb hazai események köréből. Ha csak azt nem vesszük látványos dolognak, hogy meghirdették a Kádár-rendszer aranykorát. Igaz, kivételesen nem előre, mint ahogy szokás volt Európának ezen a felén, hanem visszamenőlegesen. Az 1968–73-as esztendőket nevezte el így, ha nem csal az emlékezetem Fekete János, a Magyar Nemzeti Bank első elnökhelyettese, egy hosszabb lélegzetű írásában. Nem tudom hogy csak magyar sajátosság, vagy más népeknél is szokás, hogy amikor jön a baj, akkor nosztalgiázunk a múltban, vagy szép rózsaszín jövőt vázolunk fel a felettünk szálló fellegekre? Tény, hogy amikor a megállapítás elhangzott, egész Európa felett ott trónolt a gazdasági, pénzügyi, nyersanyag és ki tudja még milyen válságok összefüggő hálózata. Mindez felborulással fenyegette a világot. Nagyon csodálkoztam, amikor ugyanerről korábban Kádár elmélkedett a maga „mély" közgazdasági tudásával.

„Nem engedjük, hogy begyűrűzzön hozzánk a gazdasági, pénzügyi és nyersanyag-válság" – mondta magabiztosan. Különösen érdekes, hogy abban az időben a Pénzügyminisztériumban már eléggé egyértelműen készítették elő a nyugati kölcsönfelvételhez szükséges iratokat.

– Olcsó olajdollár – mondták – kedvező kamatokkal. Ezzel minden gondunk egyszerre megoldódik – adták tudtára a közgazdaságilag is „nagyon felkészült" első titkárnak. Ő hallgatott, először, másodszor, aztán végül kötélnek állt, és ezt a hosszú távon egyik nagy problémát okozó hírt bejelentette. Hittek neki. Nem azért, mert közben szokás szerint, ha ideges volt magasba emelgette a vállait, hanem azért, mert a propaganda nagyon rossz előrejelzést hozott nyilvánosságra és a bejelentés után meginduló kölcsönöket nem a minden józan elképzelést igazoló ipari és általános gazdasági modernizálásra fordították, hanem béremelésekre. Miközben minden józan ember tudomásul vette volna, hogy most nadrágszíj-húzás következik egy rövid időre, hogy ezzel megalapozzunk egy fellendülési időszakot, ahelyett egy látványos „életszínvonal javításba" fogtak. A forrósodó elégedetlenség hangjait sikerült egy időre elnémítani, de a bajt nemcsak hogy tovább görgették, de naponta újabb bajokkal tetézték, miközben szépen emelkedni kezdett a nyugati „olcsó" kölcsönök grafikonja. Igazi dzsentri módjára mulattak az elvtársak, „mulatott" az ország. Minden józanul gondolkodó tudta már akkor, hogy nagy lesz ennek a lépésnek a böjtje. Az utasításra összegyűjtött vélemények között szép számmal jelentkezett minden nézet. A „szektások" arról beszéltek, hogy ők már régen megmondták, Kádár egy igazi revizionista, eladja az országot a kapitalistáknak.

A „revizionista" személyek egy része arról beszélt, hogy ez a legostobább kölcsönfelvétel, amiről csak hallottak, hogy a látszólag olcsó olajdollárok mindenütt a világon a termelési alapok megújítására, új technikára és technológia bevezetésére kerülnek felhasználásra, csak ez az impotens vezetői garnitúra igyekszik a saját hatalmi bázisát erősíteni, jó pontot szerezni a munkásosztálytól, amelyik hamarosan számon fogja kérni ezt a lépést. Az eredeti gondolkodók, a mást mondani akarók arról beszéltek, hogy a legújabb és legravaszabb gyarmatosítás veszi kezdetét. Azokért a semmit érő olajdollárokért eladjuk a magyar jövőt. Egy olyan kamatterhet veszünk a nyakunkba, amelyet csak a fuldoklónak a hínárral való találkozásához lehet hasonlítani, minél inkább ki akar belőle keveredni, annál inkább a mélybe húzza.

A Belügyminisztérium jelezte a véleményeket, de ahogy mondani szokták, az illetékesek „fütyültek rá". Csak szóban jött vissza olyan értékelés, hogy „a suszter maradjon a kaptafánál" egészen addig, amíg el nem küldik kukoricát törni, cukorrépát szedni, vagy a „gondolatokat felkutatni". Ott jeleskedhet.

Ezek az évek a gazdaság romló mutatói mellett, az életszínvonal emelésének éveit is jelentették, mondhatnám úgy is, hogy „bűvészmutatványát" hozták. A romló gazdasági viszonyok mellett, viszonylag alacsony árak, növekvő szociális juttatások, minden állampolgárra kiterjedő egészségügyi ellátás, emelkedő fizetések és persze emelkedő kölcsönök, jóvátehetetlen eladósodás. „Hurrá" mondták a pártmunkások, fontos, hogy a népnek jó legyen a közérzete és dicsérje a jótevőit. Éljen a Párt, éljen Kádár János, éljen a szocializmus!

Hogy miként lesz ebből szocializmus? Nem olyan, amit tapasztaltunk, hanem amilyent ígértünk. Ki foglalkozott ezzel? Csak egyetlen élet van, a földi lét, ami utána következik, azt minden ateista tudja, éljünk a lehetőséggel, amíg lehet. Természetesen vigyázni kell. Az ébersége szükség van. El kell szigetelni azt a fránya ellenzéket. Ne hallgasson senki Heller Ágnesekre, Fehér Ferencekre, Vajda Györgyökre, a Konrád – Szelényi „párosra", Csoóri Sándorra, a nyavalygó értelmiségiekre, az óvatos írókra, a heves költőkre, a veszélyt jelző szociológusokra, a munkásoktól idegen közgazdászokra. Arra sem kell odafigyelni, hogy a megkezdett épület falai máris repedeznek, hogy a hibás szigetelés miatt a falak máris vizesek. Arra sem kell figyelni, hogy a szakemberről kiderült, nem építőmunkás, hanem robbantó mester? Hogy a józan politikusok mellett egyre többen minden értelmiségi rétegből tragédiát jósolnak? Hogy megindult a társadalom kettészakadása? Mindez a kispolgári hatás, az ellenség bomlasztó tevékenysége. A döntő posztokon lévők nem mentek szemüvegért, pedig már rég nem láttak rendesen, nem jártak a füleszeten, pedig nagyot hallottak. A szép piros drapéria alatt halmozódott a besöpört szemét. A kibocsátott SOS jeleket nem fogta a vevőkészülék. Akárcsak a TITANIC kapitánya, aki a jéghegyet jel-

ző hír vétele után a szokott pihenőjére tért. Nem hagyta magát zavartatni. Ott a zene volt andalító, itt a propaganda. Mi „jól" éltünk. Jobban, mint ahogy termeltünk és értékesítettünk. Senki nem merte kimondani, hogy a termelt áruink egy része eladhatatlan. Hogy a nemzet termelő erőit nem fordítjuk konvertálható áruk termelésére. A hároméves fiam jut eszembe. Vendégségben voltunk vidéken. A gyerek unatkozott. Kitalálta, hogy a homokban egy tavat csinál, amit feltölt vízzel. Nekiállt. A tó kerete percek alatt elkészült és akkor elkezdődött a baj. Vízzel fel kellett tölteni. Szegény órák hosszat hordta kis kannájával a vizet, de egy vödörnyi tó nem akart megtelni.

– Bácsi, – szólt a házigazdához – segíts nekem, hozzál te is vizet, már csak néhány vödörrel kell.

_ Akkor csináld csak tovább.

– De én már elfáradtam – mondta esdeklőn.

– Nem baj, csináld, majd csak megtelik. – Sem előtte, sem utána nem láttam akkora erőfeszítést az arcán. Mindenképpen be akarta fejezni a művet. Sehogyan sem értette, hogy a sok víz miért és hova tűnik el. Hát valahogy így kezelte a vezetés a munkásosztályt, amelyikre hivatkozott. Persze a fiamat is jól tartották, finom süteményt is kapott ebédre, de nem tudta elfelejteni és hosszú ideig megemészteni, hogy a laza homokba hordott vízből miért nem lett „tó".

Ilyen csalódások kivédésére kellett az ünnep. Ilyen össznépi ünnep volt a világifjúsági találkozó. Különleges, egzotikus és forradalmi országban került rá sor 1978-ban. Közel egyesztendős előkészítés előzte meg a végső szakaszt. Ebbe az előkészítésbe kapcsolódtam be én magam is, mint a VIT biztosításáért felelős biztonsági szolgálatok egyik megbízottja. Az előkészületek során nagy munkát kellett végezni. Tervezés, szervezés, tárgyalás, igények benyújtása, mert Kuba a szocializmust építi, de szegény ország. Kell a szocializmusnak a propaganda? Akkor fizessenek! Mindent oda kellett szállítani a vízen és a levegőn kívül. Igaz viszont, mint később megtapasztaltam, ünnepelni még nálunk is jobban megtanultak. Az ünneplés hangulata magasra csapott, dallal, tánccal, felvonulással, karnevállal és közel félnapos – állítólag rövid – castroi ünnepi beszéddel. Persze rongyrázással és hazugsággal. A megelőző időszak vitái során, ahol a Kuba mellett és ellene voksoló erők jelen voltak és végül a kubai rendezést támogató propagandisztikus vonal győzött. Az előkészületek során, amikor a döntéshozóknak a kubai számlák beszaladtak, jelentős igényekkel, már főtt a fejük. Amikor megtudták a nehézségeket is, akkor volt aki vakaródzott és morgott. Végül azonban a hajók és repülők tucatjai fordultak oda és vissza, szállítva a „világvigasság" a „kirakatmuri" szükséges kellékeit. Ha valaki a számlák nagyságán ámuldozott, leintették.

– Az óriás USA orra előtt bizonyítani a szocializmus magasabbrendűségét. Ez a fontos. Ez minden pénzt megér. No persze, arra is gondoltak az

elrugaszkodottak, hogy a latin-amerikai sakktáblán újabb szocialista figurák kerülnek majd ennek alapján a kockákba. Mire rá nem viszi az embert a sakkszenvedély?

A biztonsági szolgálatok is alapos felkészülésbe fogtak. Persze itt nem arra volt szükség, mint korábban a táboron kívülre utazó delegációk esetében, hogy a disszidálást, az idegen hírszerző szervek tevékenységét akadályozzuk. Az idegen hírszerző szervekről tudni kellett volna, hogy szeretik a fényt, a nyilvánosságot, a disszidensekről pedig el kellett volna hinni, hogy a szocializmus és főképpen a kubai szocializmus vonzásának hatására politikai menedékjogot fognak kérni. Ekkora naivitás persze nem volt bennünk. A biztosítás szokásjog alapján került megrendezésre, másrészt pedig azért, mert a terror elleni védelem sajnos már a müncheni olimpia óta tudható, hogy nem ismer határokat.

Egyébként is a delegáció tagjai felkészítésénél eléggé világossá tették mindenki előtt, hogy ott szegénység van, a szabadság foka nem éri el a hazait és volt, aki arra vetemedett, hogy Castro személyi kultuszát is megpendítette. Így tehát a biztosítás valóban csak az esetleges terror vagy a kábítószeres kísérletek ellen, a tagok védelmét szolgálta.

Egy kissé ismét előre szaladtam. Van néhány fontos kérdés, amit el kell mondanom, még az előkészítés időszakáról.

Azzal kezdem, hogy a III/III csoportfőnökség beosztottai nyugati utazásról még csak álmodni sem mertek. Erről már írtam. Persze azt, hogy a mi „védelmünket" volt hivatva szolgálni ez az intézkedés, azt senki nem hitte el. Szóvá sem tette senki. De hány kérdés került a szőnyeg alá? Most, hogy Kuba került szóba, mint a VIT házigazdája, én pedig, mint a magyar csapat biztosításáért felelős vezető, az élet vetette fel a nagy kérdést. A kubai belügyminisztérium biztonsági szolgálata Havannába hívott meg a biztosítási feladatok megbeszélésére minden érintett országból egy vezetőt és egy tolmácsot. A döntés engem is meglepett.

– Te utazol – mondta a főnököm. Pénzkímélés miatt, mivel te tudsz oroszul és a tanácskozás nyelve is orosz, tehát nem kell tolmács.

– Értettem, – mondtam a hivatalos szöveget – de merre menjek?

– Nem értem, – mondta inkább kijelentő, mint kérdő mondatban.

– Moszkva felé mehetek és a másik lehetőség Frankfurton keresztül adódik – mondtam a leckét.

– Arra mész, amerre akarsz – jelentette ki szinte azonnal.

– Frankfurt felé megyek – mondtam gyorsan én is, és hogy ne csak kívánságnak hasson, rögtön hozzátettem, hogy így jóval olcsóbb.

– Rendben, készítsd el a beszámolót, ha szükséged van segítségre, keresd a Nemzetközi Osztályt – aztán a telefon után nyúlt, jelezve ezzel is, hogy részéről a téma lezárt.

Sem előtte, sem utána ekkora nagyvonalúságot tőle nem tapasztaltam.

Így történt, hogy életem első nyugati útja hivatalos út volt 1978 áprilisában 46. évemben.

A gép Frankfurtban szállt le először, mintegy húsz perces repülőtér feletti körözés után. Rajtunk kívül még legalább öt gép várt a leszállási engedélyre. Valami apró szervezési gond lehetett a a repülőtér forgalmában. A modern repülőtér épületébe érve géppisztolyos járőrrel találkoztam. Szembejöttek velem, ügyet sem vetettek rám. Ezzel együtt azt hiszem a pulzusszámom jelentősen megnőtt. Hiába, a beidegződöttség nagy úr. Eszembe jutott egy történet, amiről csak suttogva beszéltek. Valamikor a hatvanas évek környékén, az egyik figyelő, L. őrmester, külföldi útja során politikai menedékjogot kért. Rövid időre rendőri fogdába került. A sztori úgy szólt, hogy akkora ügynöki lehetőségekkel rendelkezett az egyik baráti ország, hogy a nyugati ország fogdájában sikerült ártalmatlanná tenni az illetőt. Nem tudom igaz-e a történet, vagy csak kitalált, főként a vége, de félelmet keltett és meggondolásra késztetett mindenkit, aki netán a szolgálattól disszidálási szándékkal, vagy politikai menedékjog kérdésével foglalkozott volna.

Belőlem az árulásra való hajlam mindig hiányzott. De a belém nevelt reflexek működésbe léptek. Nyolc órát kellett várnom a moszkvai gép megérkezéséig, így ez a találkozás többször is megismétlődött.

– A terroristák elleni védelem szolgálata ez – jutott el a tudatomig és attól kezdve ügyet sem vetettem rájuk – ők sem rám. Egyébként a repülőtéri váróterembeli kószálásom közben felfedeztem az éttermet, a fotó felszerelések boltját, az apró ajándékok boltját. A képeslapok mellett, szemembe ötlött az idehaza nagyon tikosan kezelt állambiztonsági technika, a közönség és a sajtó által egyszerűen csak poloskának becézett szerkentyű. Mondanom sem kell, hogy azonnal körbeszemléltem a boltot, aztán izgatottan körülnéztem, vajon lát-e valaki, de miután meggyőződtem róla, hogy mindenki számára „Isa-por és homu vagymok", hogy mindenki figyelmesebben személte az előtte lévő semmit, mint engem, akkor bemerészkedtem a boltba is. Ha lett volna pénzem, az eladó biztos rámsózott volna a „poloskákból" egyet. Végig fájt is a szívem, hogy nem sikerült, mert a technikusoknál volt egy eléggé ostoba munkatárs, akivel még a hatvanas évek elején tanuló koromban együtt hajtottam végre egy ilyen szerkezet elhelyezését, a korábban belügyminiszter-helyettesként szolgáló egyik ellenőrzött lakásába. Miután felülről kifúrta a lyukat, az előkészítés hibájából, kiderült, hogy a lakó odahaza van, sőt egyik kolléga nőjével együtt, nyilván ruhakímélés céljából meztelenül fekszenek az ágyon, a takarót is kíméletből hagyták leesni a padlóra, és először a nő egészen formás hasát, felül lévő kiemelkedő domborzatait, duzzadt piros száját láttam, aztán egy szőrös mellet, egy előredudorodó hasat, majd egy fehér keskeny férfi feneket, egészen vehemens mozgásban. Ezt a technikus engedte nézni, de a szerkezetet, amit elhelyezett, azt nem. Úgy takarta előlem, mintha attól

függött volna az élete. Most itt, Frankfurtban élveztem a látványt. Jobban feldobott, mint az onnan alig két méterre lévő szexuális segédeszközöket, szexmagazinokat áruló, gazdag készletű bolt. Egyébként volt is mit nézni rajtuk. Később láttam többet is, de mindegyik elég megtermettnek tűnt. Az itt láthatóhoz képest ösztönösen az írógép és a gyufaskatulya hasonlat jutott az eszembe.

A nyolcórás várakozás eléggé megviselt. Az első egy-két órában mindent megnéztem, amit a várócsarnokban lehetett. Az étterembe nem mertem bemenni, mert a bejáratnál kifüggesztett étlap árai számomra elérhetetlennek tűntek. Azt hiszem egy feketét kaptam volna a napidíjamért tejjel. Szerencsére soha nem kényeztetett el az élet, így ki tudtam várni a repülő megérkezését.

Mikor beléptem a gépbe, megdöbbenve tapasztaltam, hogy rajta vannak a szovjet és az NDK biztonsági szolgálat vezetői. Üdvözöltek és mint kiderült, ők tudtak rólam, vártak, tehát értesítést kaptak az ittlétemről. Nekem semmit sem szólt a főnököm. Már maga a tény is szöget ütött a fejemben, hogy miért mentek az NDK delegáció tagjai Berlinből Moszkvába és nem Frankfurtba, de ettől kezdve azt is észrevettem, hogy minden többoldalú tanácskozás, biztosítás vagy más összejövetel alkalmával ők külön is tárgyalnak, sőt előzetesen egyeztetnek. A többiek közül néha még a bolgár biztonsági emberek részesültek ebben a kegyben. Itt vált először érthetővé számomra a mindig is észlelt összhang, még a részletekben is.

Az út Bilbig (Lisszabonig) csendben telt el. Először láttam európai városokat felülről éjszakai fényben. Ebből a távolságból a szentjánosbogárnyi fénynek látszó kiemelkedő részek vonzották a szemeimet. Mellettem ült az NDK biztonsági szolgálat egyik tisztje. Amint eldicsekedett vele, kiemelkedő családi háttérrel, pedigrével rendelkezett. Stázi vezető pozícióban lévő papa, pártközpontban dolgozó mama, igazi elrugaszkodó trambulinnak bizonyult. Azonnal iskolára, majd egy nyugati követségre került. Négyévi szolgálat után most „pihent". Ezalatt besegített a VIT biztosításba. Otthonosan mozgott. Mindent tudott és mindent kihasznált. Mire Lisszabon fényei feltűntek, már éppen a nyolcadik konyakját rendelte. Persze udvariasságból nekem is rendelt és így mindegyik féldeci párját is elfogyasztotta. Az út további részében csak álmélkodtam azon, hogy mit képes egy ember meginni. Igaz, mire az óceán közepére értünk, a sok ital elnyomta az éberségét. Úgy aludt, mint egy mormota. Ennek a fiatal embernek a családi háttér, a német, az angol, a francia és az orosz nyelvtudás szabad utat jelentett az egész világon. Ez hát a híres Stázi káderpolitikájának eredménye és sikerének egyik titka. Ennek az embernek nem voltak skrupulusai. Úgy érezte, övé a világ.

Dicsekvően mutogatta a fényeket és sorolta a mögöttük meghúzódó városok neveit. Ha nem tévedek, köztük volt Páris is. De ő jelezte először Lisszabont is.

– Látod az ott balra Lisszabon. A tenger felől repülünk rá. – Itt kérdezte meg, honnan tudok oroszul.

– Három évig tanultam Moszkvában, de te sokkal jobban tudsz, mint én.

– Én nem voltam ott. Az iskolában tanultam valamit. – A nyelvérzék gondoltam.

– De tudod, – mondta és mosolygott – mivel kötelező volt, nem nagyon kedveltem.

Ez éppen olyan, mint odahaza a szex – tette még hozzá magyarázólag és most már hangosan elnevette magát.

Egy biztos, sokkal jobban beszélte a kényszerből tanult nyelvet, mint én, aki nagy lelkesedéssel tettem ugyanezt.

Portugáliai leszállásunk, a repülőgép hibájának javítása miatti kényszertartózkodás, nem volt rám jó hatással.

Kanada legnagyobb szigetén, a Ganderben lévő repülőtéren szálltunk le újra, de erről sem tudok mit mondani.

Havanna már élénkebb nyomot hagyott bennem. A hajnali nap első sugarai mintegy harminc fokos szögben világították meg azt a keskenynek tűnő földnyelvet, ami először Kubából elénk villant, a mindenütt jelenlévő víz kellős közepén. Maga a repülőtér jellegtelennek tűnt, bár lehet, hogy a fáradtság miatt. Viszont az elénk kijött vendéglátók kedvessége azonnal megfogott bennünket. Figyelmesség, mosolygós arcok, semmi fakszni a vámnál, azonnal egy földszintes épület fogadótermébe kísértek bennünket és a helyiség közepén lévő asztalon szendvicsek, hidegtálak, svédasztalszerű terítéken banán, alma és általam soha nem látott papaja és gránátalma kínálta magát. Italként daykiri, valamilyen gin, jég és fodormenta keverék, ha jól jegyeztem meg, dobozos sör, amit addig még látni sem láttam, csak filmen és mindenekfelett friss gőzölgő kávé, és kedves kínálás. A kubai rumot és konyakot csak azért nem soroltam fel, mert az olyan mennyiségben volt jelen, hogy akár egy kisebbfajta harci alakulatot is vendégül tudtak volna látni. Az elénk kiérkezett vendéglátók mindegyike vagy angolul, vagy oroszul tudott, így aztán a beszélgetés azonnal megindult közöttünk. A hozzám csatlakozó hölgy mulatt volt, lehetett vagy harmincéves, de már látszott rajta a vérkeveredés hatása, kissé túl korán hízásnak indult, de még mindig különleges szépségnek számított. Mint kiderült, a kubai delegáció tagja, századosi rendfokozatban szolgál és a spanyolon kívül jól beszéli az angol és az orosz nyelvet is, sőt mintegy három hetet töltött Magyarországon. Elég sok magyar szót is tudott. Nem lepődtem meg, amikor a „csókollak, szeretlek, szép vagy, táncolni, enni, inni szavakat sorolta szép kiejtéssel. Egy pillanatra irigykedni kezdtem arra, aki két évvel korábban a nyelvtanára lehetett. Itt és most azonban nem szerelemről folyt a szó. A kubai viszonyokkal kapcsolatos elfogultsága, a büszkeség, hogy ilyen nagy rendezvény házigazdái lehetnek, érezhető volt. Ezzel együtt mértéktartó és a később másoknál tapasztalt okoskodást, fontoskodást, mindenttudást mellőzte. Arról beszélt, hogy egy ilyen rendezvény számukra új, kissé tart attól, hogy nehezen tudnak majd megfelelni. Váratlan dolog mindig közbejöhet – mondta –, de igyekszünk felkészülni rá. – Nem beszélt a közeli USA imperializmusáról, belopódzó kémekről, Castro nagyságáról, a forradalom közeledéséről és más fellengzős dolgokról. Irodalom, zene, tánc, költészet, még a történelem is szóba került, de nem az aktuálpolitika szintjén. Dicsérő szavai voltak magyarországi tartózkodásáról, az emberekről, a szép Budapestről, a Balatonról, hegyeinkről és a csinos nőkről. Egy órát tartott a fogadás, csak utána kísértek el bennünket a szálláshelyeinkre. Észre sem vettem az idő múlását. Szinte hihetetlen még most ennyi idő távlatából, hogyan telhet még arra is ideje, hogy megkérdezze, hogyan utaztunk, tetszett-e a környék és van-e valami különleges kívánságom. Ez utóbbinál a főnöke megbízására utalt.

Elbűvölő volt. Sajnáltam, hogy nem volt külön kívánságom, illetve ami lett volna, arról kulturáltan hallgatni illett.

Azt hiszem, nem véletlen, hogy a repülőút izgalma és fáradtsága már elmúlt. Mikorra elindultak a gépkocsik Havanna belvárosa, szálláshelyeink felé, már szinte nem is emlékeztem, hogy egy órával korábban csak egyetlen kívánság mozgatott. Több mint harminchat órai utazás után vízszintes helyzetbe helyezni magamat és aludni, aludni…

A gépkocsiban azonban meglepő fordulat következett be partnerem magatartásában. Itt már a politikai helyzetről kezdett beszélni és sűrűn fordultak elő azok a szavak, amiket nem szívesen hallgattam, „Fidel Castro bölcs vezetőnk", az USA árnyékában „állandó harc és éberség irányít bennünket", „nem engedünk semmiféle provokációnak", és hasonlók. Nemcsak azért, mert untig eleget hallgattam idehaza 1956 előtt és néha még utána is, hanem azért is, mert nem volt igaz. Örültem, amikor végre megérkeztünk a szálláshelyre. A titkos kívánság az úton már elszállt. Viszont a szálláshely nagyon megtetszett. A tengerparthoz közel, pálmafákkal övezett utcában, zárt belső udvarral négy lakosztály és az udvart szinte teljesen betöltő igazi amerikai uszoda, amelyik kettévágott tojásra emlékeztetett, az utcai front felé földszintes, belül azonban galériás és a lakosztályok az emeleten helyezkedtek el. Gyönyörű bútorok, francia ágy, légkondicionáló berendezés, otthonos terítők, függönyök, apró mütyürkék, láthatóan művészi megformálásban, közepes nagyságú ízléses faragványok, a falon képek, vízfestmény és egy nagy méretű fafaragvány fiatal néger férfit ábrázol cukornádvágás közben, macsétával. Arcáról sugárzik az öntudat, izmai erőt árulnak el. Tartása hatalomhoz szokott. Semmi kétség, szoc. reál, de mégis, a kidolgozása igazi művészre vall, aki a kor parancsa, lehetősége szerint élni és alkotni akar. Ha kell hát megalkuszik, de hogy mekkora az alku, azt csak ő és nagyon kevesen mások tudják. Rá kell csak nézni a férfialakra, a tenyerével kifelé és enyhén felfelé fordított bal kezével bocsána-

tot kérni látszik. Ez van uraim – mondja szavak nélkül is. A művész mindig megmondja, amit akar és közben élni is akar.

A szálláshelyre érve eltűnt kedves kísérőm és egy fiatal, alig harminc éves operatív munkás, aki most tolmácsként került a fogadó bizottságba, kísért végig a házon, a lakosztályomba. Miközben mindent megmagyarázott, az általános tudnivalókra is kioktatott. Közölte, hogy a kiszolgáló hölgytől mindent lehet kérni a napnak bármely szakában, csak csengetni kell. A fürdő és az uszoda állandóan rendelkezésemre áll. Az uszoda melletti füves területen nyugágy, napernyő és kis asztalka szolgáltak kényelmünkre. Mikor már hazafelé tartottam, akkor sajnáltam igazán, hogy legalább egy-két órácskát nem lógtam el a hivatalos programokról, hogy mindazt a szépet, jót és kényelmest elkezdhessem, amit kísérőm szavai szerint az amerikai milliomosok használtak korábban, de most már a nép tulajdona – tette hozzá büszkén és a korábbinál hangosabban. Kérdésemre kissé szégyenlősen később azt is elmondta, hogy természetesen azt és még több más hasonló épületet a biztonsági szolgálat használt.

Vajon nem tudja, hogy ebben az esetben egy önkéntelen lezser mozdulattal a néppel azonosította a biztonsági szolgálatot, holott az csak szolgálhatja a népet. Nem kérdeztem. Ő sem beszélt erről. A továbbiakban azonban éreztem, hogy valami megfoghatatlan fátyolszerű válaszfal ereszkedett közénk. A mosoly megmaradt, de mintha fintorra „nemesedett" volna. Hamarosan elköszönt és magamra hagyott. Abban a pillanatban szerettem volna beletekinteni az agyában megforduló gondolatokba. Szerettem volna tudni, tényleg azt gondolja, érzi, amit mond, vagy csak betanult leckét hallottam és megijedt, hogy a vizsga során olyant kérdeztek tőle, amiről a tankönyvben nem olvasott? Lehet, hogy attól fél, észrevettem a bizonytalanságot a szemeiben és elárulom? Vagy talán neki van jelentési kötelezettsége és most azon tépelődik mit is jelentsen a főnökének?

A megválaszolatlan kérdések sorába kerültek ezek is.

Tíz napra szólt a meghívás, melyben az oda-vissza út is benne van. A valóságban az értekezlet és a kétoldalú megbeszélések hat napot vettek igénybe. A delegáció tagjai döntő többségében az illető ország belső biztonsági szolgálatától, néhányan azonban a hírszerzéstől érkeztek és természetesen a magyar „delegáció" csak egy főből állt tolmács nélkül, miközben még a szovjet delegáció is hozott magával. Kissé furcsán is tekintettek rám. Volt, aki megkérdezte, „talán valami kifogása van a magyar szerveknek ez ellen az előkészítő megbeszélés ellen" az NDK delegáció vezetője eléggé „diplomatikusan" így szólt :

– Talán ti sem akartok együttműködni velünk, akár a románok?

Egyedül a lengyel delegáció vezetője mondta azt, hogy:

– Okosan csinálták a vezetőid, hogy csak egyedül küldtek. Nincs szükség egy egész hadseregre. – A csehszlovák delegáció vezetője, Sztarek ezredes pedig úgy tett, mintha ez a kérdés fel sem merült volna.

A bolgár delegáció vezetője egy józan pillanatában megveregette a vállam és mosolygott.

– Gyere, igyunk egyet. Ha már ennyi vodkát és kaját ideküldtünk, legyen valami örömünk nekünk is.

A nyolc nap mindegyikét nem lenne érdemes felvázolni, mert halál unalmas lenne. Eléggé megviselt abban a nagy melegben annak a sok üresjáratot tartalmazó szövegnek a hallgatása, benne a saját szöveg elmondása is. Nem szívesen emlékezem vissza ezekre. A legtöbbet hallott szavak voltak: ellenség, terror, kémek, biztonság, internacionalista kötelesség, barátság, ifjúság, biztosítjuk stb. Erőltetett politizálás, az igazi szakmai megközelítés nélkül. Mivel nem volt kézzel fogható ellenség, terrorista, kém stb. a közelben, hát gyermekmesékkel untattuk egymást. Engem is csak azért jegyeztek meg, mert oroszul mondtam el az előadást, miközben a hozzá közelálló szláv nyelvcsaládba tartozók tolmács útján hozták tudomásunkra többé-kevésbé ugyanazt.

Ahelyett, hogy erről az unalmas tanácskozás sorozatról beszélnék, inkább a Kubában nem jártak részére próbálok meg néhány emészthető információval szolgálni.

Havannával kezdeném. A repülőgépről a hajnali nap sugarai által megvilágítva semmi különöset nem találtam benne. Ha csak azt nem tekintem különlegesnek, hogy közel a tenger és az utakat már messziről látható módon pálmafák övezik. A házak messziről akár budapestiek is lehettek volna. A tengerhez közeli partszakaszon elszórt egyemeletes házak sora, úszómedencékkel, a kívülálló tekintetektől óvó téglakerítéssel, napernyőkkel, a fákon csüngő banáncsokrokkal. Közelebbről nézve azonban nagy különbséget találtam már az első órában. A takaros kis házak külseje elhanyagoltságot tükröz. A házak előterét lezáró tornácok estére megtelnek emberekkel, a nők a gyermekekkel foglalkoznak, a férfiak csoportokba verődve szivaroznak és eléggé heves gesztikulálás kíséretében beszélgetnek. Sajnos arra nem volt módom, hogy megtudjam, miről. Nemcsak a nyelvtudás hiánya gátolt ebben, de mint megtudtam a kubai kísérőtől:

– Tudja, nálunk jól felépített biztonsági rendszer működik. Minden utcának, háztömbnek van forradalmi parancsnoka. Azoknak azonnal be kell jelenteni, ha bármilyen gyanús dolgot észlelnek.

– Mi lehet az a gyanús jel, amire rámozdul az állampolgár – kérdeztem naivan, bár sejtettem a választ. Nem tévedtem.

– Nézd, – kezdte – Kuba egy nagy sziget. Ide akárhogyan nem lehet bejutni, de ha valaki a többszörös szűrőn keresztül eljut, akkor sincs szinte semmi esélye. Egy idegen azonnal feltűnik. Külföldiek csak az üdülőkben, a tengerparton vannak, általában zárt területeken. Ha tehát valaki megjelenik olyan helyen, ahol neki nincs mit keresni, azonnal vagy jelentik a forradalmi parancsnoknak, vagy őrizetbe veszik és bekísérik a milíciára.

Nos, nem kívántam megismerkedni sem a forradalmi parancsnokkal, sem a milícia börtönével.

Ettől a képtől eltér a belváros egy része, de erről majd külön írok. Egy harmadik rész pedig a parti övezet, az erőddel, amiről részleteket mondott az idegenvezetőnk. A lényeg, hogy igazi hazafiak tömege volt bezárva. Ma állítólag múzeum (bár egy másik információ szerint a régi funkcióját sem adta fel). Itt található az egyik legnagyobb havannai szálloda, amelyik szinte ráépül a tengerre. Ez viszonylag modern épület, minden igényt kielégítő apartmanokkal, kényelmes bútorokkal, de kissé elhanyagolt állapotban. Jellemző, hogy egyharmad, néha fél házzal üzemel. Itt lakott egyébként a magyar követség egyik beosztottja is, rajta keresztül jutottam be az épületbe. Ehhez a részhez tartoznak az államosított partmenti villák, amelyek a kubai felső tízezer, de többségében amerikai tulajdonosoké volt. Most a „nép tulajdona", de átmenetileg a biztonsági szolgálat használja ezeket. Itt nagy csend és nyugalom a jellemző. Alig találkozni emberekkel. Az elvétve felépült többlakásos házakban pedig a cég emberei és pártmunkások laknak. Magángépkocsikat csak ezeken a területeken láttam. Igaz, ezek mind nyugati kocsik, Ford, Buick. Szépséghibájuk mindössze az, hogy valamikor a harmincas-negyvenes években készültek, alkatrészt hozzá nem lehet kapni, még gumit sem. Mikor először láttam ezeket használatban, meglepődtem. A Varadéró felé vezető úton (híres, most is működő fürdőhely) feltűnt, hogy nyolcan-tízen szorongtak bennük. A másik, hogy kilométerenként legalább egyet lehetett belőlük látni, amint félreálltak és a felforrósodott hűtővíz lehűlését várták, vagy éppen spárgával kötözték össze a kerekeket, a gumikat. Nem akartam hinni a szememnek, hogy a teljesen lejárt gumi rongyokkal, kötelekkel kapott új felületet és összetartó erőt. A rendőrök persze ügyet sem vetettek ezekre az anomáliákra. Külön érdekessége a városnak Hemingway kocsmája, amely ma is működik. Az odajárók nagyon büszkék erre. A sör és a kiszolgálás azonban szerintem már nem volna akkora hatással Hemingwayre, mint volt korábban. Nagyon megfogott a növényzet. Különösen egy fafajta. Ennek a fának hatalmas lombja nyolc-tíz méterre is kiterjed minden irányba, az ágak nem törnek az ég felé, hanem egy bizonyos pont után meghajolnak a sors akarata előtt és saját súlyuknál fogva lefelé kezdenek nyújtózkodni, addig azonban a fa törzsétől messze vannak, és mint a magát megadó kókadozó növény, elindul lefelé, eléri a földet, és itt számomra csoda történik vele. Belekapaszkodik a földbe és ott gyökeret ereszt. Attól függően, hogy öt, nyolc vagy éppen tíz méterre távolodott-e el a törzstől, annak megfelelő távolságban ereszti le a gyökereit. Ezek a lecsüngő és meggyökeresedett ágak egész labirintust hoznak létre, amelyben el lehet bújni. Véd az eső, a szél és a kíváncsi szemek ellen. Robert Merle „A Sziget" című könyvében bukkan fel ez a fa, amelyet ott a helyi lakók kisded konfliktusaikban fel is használnak. Én amikor bementem ebbe a labirintusba, kisebbfajta félelem töltött el.

A lengyel delegáció vezetője, aki a legfiatalabb volt közöttünk, kacsintva meg is jegyezte.

– Ilyent kellene importálni Varsóba. Lenne a szerelmeseknek ideális búvóhelyük.

A vendéglátókon kívül valamennyien nevettek ezen a megjegyzésen. Magam nehezen tudtam volna elképzelni az ilyen szerelmi búvóhelyre történő „bebújást". Jellemző, hogy a kinti több mint harminc fok hőmérsékletet úgy lefogták a levelek, hogy szinte fáztunk, de mint kuriózum valóban figyelemre méltó volt.

Hogy a vendéglátók miért fogadták komolyan a viccesnek szánt megjegyzést, azt is meg tudom érteni. Náluk a fiatalok nem küzdenek szerelmi „fészekhiánnyal". Ott van a POSZÁDA, amely tulajdonképpen a nyilvános házak egy fajtája, ahová vinni kell a partnert, de szobáit bárki korra, nemre „vallásra és felekezetre" tekintet nélkül igénybe veheti. Ha valaki gépkocsival megy, az alagsorban lévő elkülönített garázsba hajthat be, amelyik abban a pillanatban szabad. Onnan egy szűk lépcső visz fel az emeletre. Minden garázshoz egy lépcső és egy szoba tartozik. Az emeletre érve belép a „szerelmi fészekbe", egy papírra ráírja, hogy mit kíván fogyasztani, azt kiteszi a kettős tolózárral ellátott ablakba és a tolózárat becsukja. A másik oldalon lévő kiszolgáló személyzet kinyitja a saját oldalon lévő tolózárat, az igény szerint elhelyezi a megrendelt italt, ételt és odateszi a számlát.

Nincs tehát személyes találkozás, nincs magyarázkodás és nincs pletyka lehetőség (bár, ahogy ismerem a magyar pletykalapokat, bizonyára megtalálnák az információszerzés lehetőségét).

Havannában eligazodni is könnyű. Nem azért, mert különlegesen gyorsan meg lehet ismerni a helyszínt, vagy különleges a város. Mindössze arról van szó, hogy az utcák nem nevet, hanem számot viselnek. Az elnyújtott, szivar alakú sziget hosszanti részével párhuzamosan futó utcák a páros számokat kapták, míg az erre merőlegesek a páratlanokat. Tehát elég a számokat ismerni és a címet tudni. A többi már gyerekjáték. Amilyen könnyű az eligazodás, olyan nehéz a vásárlás. A saját pénz, a kubai peso csak gyufára, fagylaltra meg a jegyre kiszabott élelemre, gyerekjátékra költhető. Minden, ami a külföldi számára érdekes lehet, csak valutáért, főként dollárért kapható. Nyilván ezzel is a yenki imperializmust akarják elítélni. Persze erről szót váltani nem lehetett sem az ottaniakkal, sem a legtöbb delegáció tagjaival. Kivéve ez alól a lengyel és a csehszlovák delegáció vezetőjét. Ez utóbbi szeretett volna egy véletlenül felfedezett játékboltban, ahol vagy fél tucat játék volt, unokájának venni egyet, úgy néztek rá, mintha idegen bolygóról esett volna be. Ott végül is néhány perces beszélgetés és oldódó merevség közben tudtuk meg, hogy egy gyerek évente két játékot kaphat, amit a szülei jegyre vehetnek meg. Tehát nem is kereskedelem, hanem elosztás folyt.

A vásárlásról még talán szabad annyit elmondanom, hogy a saját, tíz

napra kapott napidíjamért három üveg kubai rumot és egy apró kagylókból kirakott faliképet sikerült vennem a külön, a szolgálatnak fenntartott boltban. Nem tudom megállni, hogy ne írjam le egy benyomásomat. Láttam egy csodaszép művészi alkotást, de ahhoz hogy azt megvegyem, több mint félévig kellett volna Kubában tartózkodnom, napidíjat változatlanul kapnom és persze dollárban, miközben állami ellátásban kellett volna részesülnöm. Túl sok „ha" útján hozhattam volna haza emléknek. Egyébként is Kuba gazdasági gondjait alaposan megnöveltem volna az akkor még jól működő paraszti gyomrommal.

A tanácskozás közepén, egy délután korábban végeztünk a szokottnál. Elvittek bennünket sétálni. Az idegenvezető a parti sziklán magasodó erődítményről beszélt sokat, meg az ott raboskodó hazafiakról természetesen „Battista alatt". Megnéztünk egy modern szállodát, elvittek egy valutás boltba és nagyon csodálkozott a kísérő, hogy nem rohantunk vásárolni. Ezt nem is palástolta. Gyönyörű fafaragványok, faliképek – mondta – nagyon olcsók. Mint kiderült amerikai turistákat szokott kísérni. Nem „cégtag". Fogalma sem volt róla, hogy ott legfeljebb fogpiszkálót vehettünk volna a falikép helyett.

A kísérőnk sokat beszélt a battistai elnyomó és a castrói szocialista rendszer ellentétéről. Nagy vehemenciával szinte belepirult az orra.

Amikor azonban beljebb akartunk menni a parttól a város belseje felé, mindenképpen úgy tett, mintha nem értené. Kis erőszak és a biztonsági szolgálat jelenlévő vezetőjének utasítására nem nagy lelkesedéssel, de végül is kötélnek állt. Amit láttunk, minden magyarázat nélkül világossá tette a vonakodását. Itt a biztonsági szolgálat vezetője vette át a szót.

– A forradalom óta sokat tettünk, de mindent nem tudtunk helyrehozni abból, amit Battista évtizedek alatt és az elődei meg a spanyolok évszázadok alatt felhalmoztak. Ez a felszámolandó múlt, mondta pátosszal.

Bedeszkázott templom, málló vakolatú házak, szűk sikátorok, a kapualjakból áradó doh és szegénység, a rongyos, mosdatlan gyerekek, üres tekintetű öregek, a csoportokban lévő koldusok szinte levertek bennünket a lábainkról. Sehol egy csipetnyi abból az új, szép és szabad társadalomképből.

Menekülésszerűen jöttünk ki a labirintusból, a szegénységnek eme konzervált szabadtéri múzeumából. A tengerpartra érve mélyeket lélegeztünk. A lelkünk, az emlékeink azonban örökre belénk rögzítették mindazt, amit láttunk. Bár igaza volt a biztonsági embernek, évszázadok felhalmozott mulasztását nem lehet azonnal megszüntetni, de el kell kezdeni. Nem a dicsekvést, hanem a cselekvést. Így tehát a lelkesedést csak az idegenvezető arcán és szavaiban láttuk. Igaztalan lennék azonban, ha arról a tömeges lelkesedésről, amit részben még a Világifjúsági Találkozó előtt, részben pedig alatta tapasztaltam, nem szólnék. Pedig három ilyen alkalom is volt.

Az első tömeges lelkesedés élményében a Tropikána nevezetű impozáns szabadtéri, éjszakai mulatóban volt részem, 1978 áprilisában. Ott vendégek

és a művészek valóban robbanó hangulatban, lelkesen táncoltak, daloltak, nézték a csodálatosan szép félvér táncosnőket, a rafinált fény- és hangeffektusokkal operáló műsor egészét és viharos tapsaik őszinte belső érzésből fakadtak. Magam is pirosra tapsoltam a tenyeremet és élveztem a zene ritmusát, a szép női testek ütemre történő mozgatását. Ősi, többévezredes ösztönök génjeimben rejlő, örökölt öröm és felszabadultság tartott fogva. Mindez feledtette velem Battistát, a várbörtönt és a szigetbörtönt is. Igaz, ennél a lelkesedésnél csak a művészek, akik dolgoztak és a felszolgálók voltak kubaiak. A többiek velünk együtt külföldiek voltak. Meggyőződésem, hogy a mi csoportunkon kívül, akiknek a cehjét bizonyára a „cég" működési kötségeiből fedezték, senkinek nem okozott gondot a drága étel, ital és az esetleg utána következő poszáda-látogatás valamelyik kedves adakozó táncosnővel. A második alkalom, ahol lelkesedést tapasztaltam, az már a VIT megnyitásának előestéjén mintegy hangulatkeltésként szervezett félnapos karnevál. Ott mindenki lelkesedett, minden, a tömeg előtt elvonuló csoport, egy-egy élő képsor, zene és táncvirtuozitás, mely nincs olyan botfülű, akit rabul ne ejtene. Mai napig nem tudtam azonban eldönteni, hogy ez a lelkesedés a szocialista Kubának, az ő vezérének, vagy a csodálatos, magával ragadó latin-amerikai zenének, a táncoló lányok szépségének, az utcai árusok által felszolgált rumnak, sörnek szólt-e, amelyet egyébként csak jegyre lehetett kapni más napokon, vagyis annak, hogy az élet bármily nehéz is, mégis vonzó, mégis érdemes élni. Az egyiket a kísérőnk sugallta, a másikat magam tapasztaltam.

Szinte szó szerint hasonló volt a lelkesedés a VIT megnyitóján. Impozáns volt már maga a megnyitás alkalmából rendezett fogadás. Valamivel több mint egy kilométer hosszan asztalok sorakoztak. Az asztalokon minden, mi szem-szájnak ingere, felhalmozva. A hónapokig szállító hajók és repülőgépek rakományának egy jelentős része itt várta a sorsát. Az asztallal párhuzamosan, attól mintegy nyolc-tíz méterre egy másik asztalra, kívánatos fogyasztani valót raktak. Rumot és sört. Mindazt, amit az étel után szívesen fogyasztanak az emberek. Az italsor mellett hatalmas 1 literes papírpoharak, melyekbe mindenki annyit és azt töltött bele, amit csak akart. A gyermekmesék dínom-dánoma, a világraszóló lakodalmak hangulata idéződött fel bennem. A két sor közé beszorítva a VIT küldöttek népes csoportjai és az őket körülvevő hazafiak. Pártállami vezetők, kiszolgálók, szervezők és azok hozzátartozói, rendezők hada, biztonsági emberek azonnal elkülöníthető és felismerhető tömege, a népi milícia szolgálattevői, a ránk vigyázó osztagai, az ifjú-gárdisták kubai csoportja, az önkéntes kenyér- és italpusztítók, a végre jóllakhatok jelszó hívei. A küldöttek biztonsága szavatolt volt. Egy küldöttre legalább négy őr jutott. Kivették a részüket a küldöttekre külön odafigyelő diplomaták és felfedeztem az ideiglenesen ott állomásozó szovjet katonák néhány kimenőn lévő csoportját is.

Hajnalra már minden és mindenki összeborult. Bábeli nyelvzavar főként

a hordók nem járta oldalán, ahol a fogyasztás piknikelői adták az ütemet és a hangulatot. Alig egy-két óra múlva, már csak vidám, lelkes embereket láttam. Volt, aki már csak ülni és inni tudott, aztán azt sem. Horkolás hangjai vegyültek a forró latin-amerikai zene hangjai közé. Volt persze vihogás, nyerítés, kacagás, sőt még hangos veszekedés is, ha a teli hordó kiüresedett és arrább kellett menni legalább öt métert, ahol bőven bugyogott az istenáldotta ital. Itt nem volt észlelhető semmiféle nacionalista kilengés. Békésen aludt egymás mellett szlovák és magyar, ukrán és orosz, grúz és abház, örmény és azeri. Azt hiszem egy ilyen alkalommal állapította meg valamelyik hivatásos Marx értelmező és életfogytiglani munkásvezér, hogy a szocializmusban eltűntek a nemzeti ellentétek. Igaza volt. Nem is értem a kételkedőket, a kákán is csomót keresőket. Minden ellentétet le lehet győzni, csak egy a baj, nincs elég ital.

Mindenesetre bennem olyan kép alakult ki, amit csatatérhez tudnék hasonlítani. Lehet, hogy ilyen volt Borogyinónál a franciák számára vagy Mohácsnál a magyarok részére?

Igaz, a reggeli ébredés sokakat kissé morcossá tett. Fejfájás, gyomorégés, émelygés és a rossz hangulat eléggé sok ember arcán jelen volt. Itt is hibát követtek el. Elfeledkeztek arról, hogy a másnapos ember számára egyetlen jelszó igaz: kutyaharapást szőrivel.

Kellett volna hát féldeciket osztogatni. Ekkora hiba?!

A hatnapos megbeszélés után, este tízórai kezdettel egy különleges záró-fogadást is terveztek a részünkre. Nyilván megérdemeltük. A helyszín egy csodálatosan szép környezetben, a XIX. század második felében épült spanyol főúri kúria és annak mintegy öt hektáros területe volt. Az előkészülettel megbízott vezető kétszer is elmondta, hogy Raul Castro valószínűleg megtiszteli az összejövetel résztvevőit.

A végén azonban meg kellett elégednünk a belügyminiszterrel és annak helyettesével, no meg a feleségeikkel. A helyettes felesége egy tüzes, spanyol szépség, ahogy belépett, a terem azonnal megtelt elektromossággal. Senki nem figyelt sem a miniszterre, sem a helyettesére. Ő került a középpontba. Szerintem nagyon jól tudta, és ennek megfelelően akkurátusan villogtatta szemeit a körben lévő férfiakra. Csak a szerénységem tiltja, hogy leírjam hány esetben nézett rám is, és amit a szemeiből kiolvastam... Mindenesetre, ha festő lettem volna, azonnal lefestettem volna. A fogadás egyébként igazi „elengedett" hangulatú volt. Lehet, hogy ehhez az is hozzájárult, hogy a beígért fővendég Raul Castro kimentette magát.

Kezdéskor daykiri, pezsgő és konyak került felszolgálásra. A kert egyik szögletében szabadtűzön malacot sütöttek. Az épület mellett lévő színpadon egy zenekar vak gitárossal friss ritmusos zenét játszott. Előtte a táncparketten három, vagy négy pár táncolt. Mint megtudtam, a szovjet követség emberei feleségestől voltak jelen, ők kezdték a táncot.

Az egyik testes hölggyel egy fiatal, jóképű férfi táncolt. A nő jól táncolt,

a partnere arcán mégis segélykérő árnyat láttam megjelenni. A szovjet követ is jelen volt. Javakorabeli, vérmes embernek nézett ki, arcán a borvirágok egész csokra ékeskedett. Az énekesnő belebúgott a mikrofonba. Valami szerelmes dal lehetett, mert a táncolók jobban összebújtak. A malac megsült, az étel, ital gyorsan fogyott, a hangulat emelkedett. Egyszercsak hallottam, hogy egy férfi bejelent valamit spanyolul. Nem értettem. A zenekar tust húz és mindenki a táncparkett felé igyekszik. Félretettem a malacsültet. Már egyébként is elegem volt belőle. Nem tudtam volna elképzelni, hogy a malacsülthöz fekete főzött babot egyek, kenyér pedig nem volt egy szelet sem. Így húst száraz hússal ettem Ez a „nem tudom mit jelent" bejelentés mozgásba hozott.

Meglepődtem. Egy kakasviadal kezdődött. Ilyent még soha nem láttam. Két, erre felkészített harcias kiskakas egymásnak esett és ahol csak lehetett egymásba csíptek. Mindegyik a másik fejét, nyakát és a szemeit igyekezett elérni. Néhány perc után már mindketten véresek voltak. Aztán megindult a jelenlévők közötti fogadás. Tíz perc sem telt bele és az egyik kakas hanyattesett és úgy maradt. Mindkettőt kiemelték, de a győztes még akkor is vagdosott csőrével.

Tudtommal tilos volt kakasviadalt szervezni. Szóvá is tettem ott, gyorsan az egyik házigazdának, aki tudott oroszul, mosolygott és legyintett, majd szóban hozzátette:

– Hol itt a rendőr? – és körbenézett majd kacsintott. Rögtön tudtam, hogy ez magyar szimpatizáns, Kádár János pontosan így szokott kacsintani. Tehát ilyen messzire elér egy kacsintás híre?

Az biztos, hogy ezen a fogadáson jelenlévő diplomaták nem foglalkoztak a biztonságpolitikával és a gyűlöletpattantyúk is háttérbe szorultak.

Számomra szakmai tapasztalatot is hozott ez a fogadás. Mindig is az volt a véleményem, hogy az okos ember mindenből tanul, de mi van, ha az ember nem okos? Nos, még akkor is ragadhat rá valami. Persze csak ha nyitva tartja a szemét. Nálam ez éjfél felé közeledve egyre nehezebben megy, de azért igyekeztem. Egyébként is életem első nyugati útja, első fogadása, ahol egy miniszter fogad és egy vezér volt hivatalos. Igaz, nem jött el, de a fogadás fényét ez mindenképpen emeli. Olyan ez, mint a szerelem, a távolság csak szítja az érzést és növeli a mulasztás szépségét.

Tehát ott hagytam abba, hogy a koros, kissé borvirágos orrú jelentős súlyfelesleggel rendelkező nagykövet feleségét az egyik diplomata fiatalember nyilván a közeli karrier reményében a parketten ráncigálja, vagy a feleség őt, ki tudja ezt eldönteni? Tehát, hogy a témánál maradjak, az én oroszul tudó barátom, aki egész este le nem szállt rólam, fülembe súgta, hogy az énekesnő a szovjet nagykövet barátnője. Aztán a bizalmas közlés után meg hátba is vágott, de részben megkedveltem a híreiért, meg nem voltam verekedős kedvemben sem, ezért nem ütöttem vissza, bár elraktároztam magamban, ha alkalom adódik, persze kétszeresen visszaadom

neki ezt a hátbavágást és én egyetlen bizalmas információt sem kötök az orrára. Mindenesetre ettől kezdve megnőtt előttem ennek a borvirágos képű diplomatának az ázsiója. Őszintén szólva irigykedtem rá. Ez a félvér szépség? Ez a szexuális csoda? Ez a kígyótestű, búgóhangú varázslat, ez a szinte semmivel sem helyettesíthető egyszemélyes szerelemparadicsom, hogy jön össze a tűz és a víz?

– Túlzol, te barátom – jegyeztem meg, még hátbavágás nélkül.

– Nem – tiltakozott ijedten, – hidd el. Szavamra mondom. Még a találkozó helyeiket is ismerem.

Ettől kezdve a két emberre koncentráltam. Kíváncsi voltam arra, hogy adják-e jelét a közöttük lévő kapcsolatnak, netán viszonynak.

Közben persze egyfolytában kételkedtem. Elképzeltem őket az ágyban. Nem ment. Közben körbejártam az ismerősöket, mindenkivel egy-két szót váltva. Aztán egyszercsak valami különös történt. A kubai miniszterhelyettes, a csodaszép spanyol asszony hites ura az egyik távoleső sarokban állandó körbepillantások közben néhány szót váltott a táncosnővel. Inkább a férfi beszélt, a nő bólintott és feltehetően azt mondhatta, hogy igen. Éppen az NDK hírszerző fiúval álltam közel a táncparketthez, ahol most már vagy hat pár ropta a táncot. A nagykövetasszony súlyát megszégyenítő frissességgel rángatta a kis diplomatát, akinek az arca ha lehet még bánatosabb volt. Én azonban a miniszterhelyettes és a táncdalénekesnő együttlétére figyeltem. Talán három-négy perc múlhatott el. Aztán elváltak.

– A kis hamisak – mondtam ki önkéntelenül is hangosan, magyarul.

– Mit mondtál? – kérdezte már kissé bódultan a hírszerző és forradalmár csemete.

– Semmit, csak tetszik, hogy az a testes asszonyság ráncigálja maga körül azt a fiatal diplomatát – mondtam neki.

– Miért kérte fel? – válaszolta megnyugodva, hogy nem maradt ki semmiből, majd egyből felhajtotta a kezében lévő pohár teljes tartalmát. Azon az estén már nem is találkoztam vele, mint megtudtam éjfél után valamivel hazavitték a kubaiak, mert a miniszterhelyettes feleségétől csókot kért.

Tehát a szovjet nagykövet barátnője nem más, mint a kubai titkosszolgálat miniszterhelyettese által tartott ügynöke? – Ez igen, csettintettem. Ez mindent megmagyaráz. Castro semmit nem bíz a véletlenre. Eredeti árut, ami Kubában bőven van, ad eredeti áruért. A tranzakcióban résztvevők mindegyike jól jár.

Most értettem meg egy mondatot, amit megérkezéskor a vendégházban végigkísérő kubai kolléga mondott.

– Sajnos, nőt nem tudunk küldeni – aztán, mivel látta rajtam, hogy nem értem amit mond, hozzátette.

– Tudja, Fidel Castro elvtárs kijelentette, hogy Kuba nem lesz többé az amerikaiak kuplerája. Ezért aztán tudja, bármennyire is szerettem volna kedveskedni, nem tudok.

Még mindig nem értettem miről beszélt, csak sejtettem, de tovább nem foglalkoztam vele.

Most megértettem Ez csak ránk vonatkozott és a yenkikre, a szovjet nagykövetre nem? Ki tudja mekkora hasznot hozott ez a befektetés a korábbi években és talán még most is.

Most már az is világossá vált előttem, hogy a többi delegáció vezető miért szövegel annyit a nőkről és Castróról. Eddig meg voltam győződve arról, hogy az otthoni légkör hiányzik, vagy arról beszélnek, hogy Castrónak mintegy fél tucat nője van, és senki nem tudja a közvetlen biztosítóin kívül, hogy melyiknél tölti a következő éjszakáját.

A fogadás utáni napon nekem is jólesett az uszoda hűs vize. Alig néhány órát aludhattam. Kettőtől ötig. Így azonnal az uszodába tapogatóztam, szinte félálomban. A víz azonban pillanatokon belül felébresztett és frissé tett. Miközben úszkáltam és élveztem a vizet, megjelent a mindig ugrásra és kiszolgálásra kész koromfekete háziasszony. Legalább ötvenévesnek néztem, csak az eljövetelt megelőző napon derült ki hogy harmincegy éves. Nos, ott az uszoda vizében elkövettem életem első nagy árulását, igaz csak gondolatban. Irigyelni kezdtem az amerikai milliomosokat, hogy saját uszodáik vannak, ahol bármikor felfrissülhetnek. Én, ha ilyet akarok tenni, a fél várost végig kell utaznom a tömött villamoson, és mire félúton vagyok, már elment a kedvem, nem csak az úszástól, de az élettől is. Persze mentségemre legyen mondva, a mai napig nem beszéltem erről, és nem hinném, hogy igazán jól érezném magam Budapesttől távol, akárcsak egy-két napig is. Főleg, ha tudnám, hogy nincs visszaút, hogy mindazt, ami az életemhez tartozik, el kell felejtenem. Ezért inkább jöjjön a zötyögő villamos, vagy ami még jobb, a fürdőszoba, a langyos zuhany és a melegszívű barátok.

A hazafelé tartó Interflug géppel utaztam. A hátsó ülések egyikén kaptam helyet. Eléggé rázott, biztos közrejátszott ebben a légköri viszony változása is, de hátul nem a legkellemesebb helyek vannak. Alig húszperces repülés után az első osztályú fülkéből kilépett az én újdonsült Stázi hírszerző ismerősöm. Mikor meglátott, azonnal odajött hozzám és beinvitált az első osztályú fülkéjébe. Egyedül volt. Az invitálás egy pohár sörre szólt. Nem akartam visszautasítani. Meg, hogy őszinte legyek, szomjas is voltam, és ismerős sem volt a gépen, így várhatóan nagyon unalmas lett volna az utazás. A többiek ugyanis még két napot Varadéróban töltöttek, elfogadva a varadérói házigazdák szíves meghívását. Ismerve főnökömet nem is gondolhattam arra, hogy elfogadjam. Így arra gondoltam csak egyedül utazom haza. Meglepetés volt a találkozás stázival. Azt hittem, ő is a szerencsések között van és ott lubickol valahol a tengerben. Ezt gyorsan meg is mondtam neki. Elnevette magát.

– Nem lehet. Sajnos, már holnap Amerikába kell utaznom, de előtte még megkapom az eligazítást – mondta –, de én egy sörre hívlak meg.

– Intett a felszolgálónak, aki kellő tisztelettel közeledett és felvette a rendelést. Nyilván pontosan tudta, kivel van dolga. Ezért így igen készséges és gyors volt. Egy perc sem telt bele és máris ott volt a sör és a konyak, az utóbbiból egy, az előbbiből két üveggel. A pohár sörből persze, nem egy, hanem több pohár lett és közben az én újdonsült ismerősöm, aki a harmadik üveg sör és a negyedik pohár konyak után letegezett. Meg is magyarázta, hogy annyira szimpatikus vagyok neki, hogy legszívesebben bátyjává fogadna.

– Persze, csak a második bátyám lehetnél – mondta –, mert még van egy.

– Igen? – lepődtem meg.

– Alezredes, a hadseregben szolgál. Azt, ha látnád micsoda snájdig, amikor beöltözik az egyenruhába! Anyám mindig el van tőle ájulva. – Hangjába egy kis féltékenység vegyült, ahogy ezt mondta. Aztán hogy kétségem se legyen, folytatta.

– Tudod, ha ő hazajön, akkor anyám nem törődik senki mással. Mindig a Franci körül sürgölődik.

Aztán ivott egyet és az apjára tért rá.

A közel nyolcórás beszélgetés és „kvaterkázás" nyomán sok mindent megtudtam az NDK vezetők életéről. Igaz, nem tudtam azokat ellenőrizni, de ha hírszerző lettem volna és jelentést kellett volna írni erről, azt hiszem egy kisregényre valót összehordtam volna. Itt tudtam meg, hogy a német nép forradalmi vezetői külön védett „rezervátumban" élnek. Hogy vadászataik, horgászataik főként ivászatokká alakulnak át, és hogy a néppel csak úgy érintkeznek, mint az uralkodók. Elvárják, hogy kiszolgálják őket, csak a szovjet barátaikkal érintkeznek baráti körben. Bár, ahogy a szovjet és a barátaink szót kiejtette, sok jóérzést nem vettem benne észre. Olyan barátság az is, mint amilyen az internacionalizmus. Aztán nem kis meglepetésemre a sportra tért rá és itt eléggé őszintének tűnik, amit mondott.

– Mi szeretjük a sportot. Vezetőink mindent megadnak a sportolóknak. A német tudomány és szorgalom meg az ész meglásd kiüti a szovjeteket az első helyről. Mi leszünk a legjobbak a világon. Először Európában, majd az egész világon mindenben vezető szerepet töltünk be.

A megafonba közben bemondták, hogy Berlin légterébe értünk, kapcsoljuk be az öveket. Gyorsan visszamentem a helyemre. Nem tartott vissza. Kiütötte magát, de engem is. Mélyen elgondolkodtató mondatokat hallottam tőle. Akkor merült fel bennem az a veszély, hogy a két szélsőség találkozása, vagy akármelyik szélsőség hatalma mekkora veszélyt hord magában. Eddig csak elméleti kérdésként foglalkoztatott, de a hírszerzés és a vezetés szintjén mozgó emberektől ilyent hallani az már több az elméletnél.

Hosszú ideig nem is tudtam szabadulni ettől a gondolattól.

Nem szóltam még magáról a világifjúsági találkozó programjáról, lefolyásáról. Ennek külön oka van. A fiatalok, ha összejönnek, nem éheznek,

nem fáznak és ha egy jó zenekar van a közelükben, azonnal feltalálják magukat. Itt is így történt. Impozáns programok, mosolygó küldöttek a világ minden tájáról. Igazi kettősség jelentkezett a programok során. A párt és ifjúsági szervezetek emberei, csúnya szóval funkcionáriusai, szerveztek, lótottak, futottak, vitatkoztak, egyetértettek, határozatokat hoztak és megállapodtak abban, hogy nem határoznak most, majd később stb. Hivatalos programjaik bizottsági ülések keretében történtek. Számba vették a világ dolgait, és légvárakat építettek. Elítélték az imperializmust, annak agresszív természetét, sopánkodtak, sajnálkoztak, ha valakinek ez jobban tetszik: a világ, az emberiség bajain. Megjövendölték az emberiség jobb jövőjét, a szocializmus határainak kiterjesztését. Szabadságról, egyenlőségről, testvériségről szőttek szép álmokat és a rövid viták közti szünetekben azzal a biztos tudattal aludtak, hogy álmaik valósággá válnak.

Az egyszerű küldöttek sokkal praktikusabban viselkedtek, ismerkedés, barátkozás, jelvénycsere, szokások, kultúracsere, és a felette kialakult öröm, és mindenek előtt zene, tánc, bohóság, elgondolkodtató beszélgetések az emberi életről, örömökről, szerelemről. Ez utóbbi nemcsak beszédtéma volt, a forró ritmusú zene, a varázslatos kubai éjszakák, a fűszeres illatok, a fiatalság és a tömény jelenlévő álmok, vágyak tárgyiasultak. A hallgatag bokrok, a lombos fák, a vén, kerítő éjszaka, ha mesélni tudna?...

De ezek diszkrétek.

A biztosítók is elégedettek, a yenkik nem kíséreltek meg partraszállni, nem dobtak le diverzánsokat, egy fia kém nem került elő a bozótosból, provokátorok sem töltötték meg a kultúrrendezvények termeit. Sőt még egy toalettpapírnyi röpcédulát sem sikerült találni, bár az éber szemek állandóan azt kutatták Kubaszerte. Ha nincs ellenség, hát nincs. Savanyú arccal kell megállapítani, hogy még egy kis provokációra sem méltattak ilyen világraszóló rendezvényt, a szocialista Kubában.

A dicséret azért kijárt, mert végül is tőlünk féltükben tartózkodtak minden cselekedetektől. Igaz, hogy az elrettentés taktikája a legjobb taktika, mert ez megbénítja az ellenségeinket.

Jöhet az ünneplés újból. Fogadás, most már a hadsereg tiszti házában. Itt már megjelenik, no nem a megváltó, de talán még nálánál is fontosabb. Legalábbis itt, a szigeten, Fidel Castro. Suttogva mondták. Az arcokon menynyei öröm.

Az öröm majdnem mindig korai, ezt tanultam meg az életben. Itt is annak bizonyult. Nem jött Fidel Castro. Igaz viszont, hogy most Raul Castro, az öcs, eljött. Úgy látszik náluk családi vonás, hogy aki megígéri, az nem jön, helyette a másik viszont vagy jön, vagy nem. Még ifjonc koromban hallottam egy számomra bölcsnek tűnő mondást. Ha nincs az, amit szeretnél, szeresd azt, ami van. Sokáig berzenkedtem ellene, de a fiatalságot és a forradalmiságot is kinövi az ember, mint kamasz a cipőit. Így tudomásul vettem a cserét. Őszintén bevallhatom – most már – hogy a másik testvér

érkezése sem hozott volna extázisba. Legfeljebb a belügyminiszterhelyettes tüzes spanyol felesége, vagy ha minden kötél szakad, a szovjet nagykövet állítólagos énekesnő barátnője. Erről viszont itt és most szó sem volt. Maradt tehát a ritka bajuszú, alacsony, inkább fintorgó, mint mosolygó védelmi miniszter, a mindenki által tudottan kijelölt utód – ha netán fránya terroristák jóvátehetetlenül eltenni szíveskednének a nagy forradalmár bátyót. Az is eszembe jutott a hír vételekor, hogy mi lenne, ha Fidelnek csak nőtestvére lenne? De egy, közel két hétig otthoni kontroll nélkül elbitangoló biztonsági szolgálati tiszt elméje természetesen hajlik az ostoba gondolatokra.

Aztán belép a díszvendég, abba a helyiségbe, ahol mi vagyunk. Kezet fog az első vendéggel. Bemutatják neki, de a szemei a következő vendég felé tapogatnak. Rám kerül a sor. Kezet nyújt, keze kicsi, puha, fogása laza, nézése bizonytalan, zavart, letagadhatatlan, hogy únja az egészet, szívesebben ülne egy félhomályos szoba sarkában, vagy a tengerparton, kezében egy horgászbottal és a végtelen vizet nézné, talán álmodozna is.

De ő, a diktátor öccse, az árnyékot nem hagyhatja el. A fegyveres erők az ő kezében vannak. Vagy ez is csak látszat? Biztos, veszélytelen második ember. Eljátszottam a gondolattal, hogy mi lenne, ha ő is a bátyjához hasonló természetű lenne. Csere lett volna a csúcson? Kiéleződtek volna közöttük az ellentétek? Vagy talán már szép sírhelyet kapott volna, ahogy illik?

Alig húsz percet tartózkodott a szobában, egy oldalajtón eltűnt.

Igen, nemcsak a királyságban van öröklési rend, térnek vissza csapongó gondolataim. A demokráciának nevezett diktatúrában is. Mi a különbség? Mondhatnák nekem értő, okos emberek, hogy a királyoknak ölükbe hullik a hatalom. A diktátor megküzd érte. Benne a nép ősereje ölt testet. Az egyik puhány módjára beül a hatalomba, és azt sem tudja talán, hogy mibe ült. A diktátor gladiátor módjára porondra lép, küzd életre-halálra, és amit megnyer, azt elveszi. Vagy azt is mondhatnák, hogy a szocializmusban minden ember elnyeri munkája jutalmát. Tehát önfeláldozásáért megérdemelt jutalmát kapta meg, és ha már megunta, vagy nem viheti az isteni ítélőszék elé, hát továbbadja annak, aki megérdemli.

Hogy ez szintén puhány lehet, mint a királyságot öröklő trónörökös? Lehet, de ilyen messze nem kell mindig elmenni, mert akkor az ember oly sűrű bozótosba jut, ahonnan nincs visszaút.

Mintha csak megérezte volna lengyel barátom, hogy szükségem van társaságra, mert gondolataim messze visznek, a mellette elhaladó pincér tálcájáról két poharat emelt le és odajött hozzám. Az egyiket kezembe nyomta. Elfogadtam. Ittunk, de közben a szeptemberi szarvasbőgés jutott eszembe és egy fanatikus vadász barátom, aki képes volt fél éjszakán keresztül a vadászati élményeiről beszélni. Ő mondta, hogy szeptember a nász ideje, akkor a magányosan kószáló szarvasbikák párt keresnek, megjelennek az egy-egy bika körül legelésző üszők között és a féltékeny bikával megküzdenek a csordáért, aki erősebb és győz, azé a dicsőség, a csorda és az utódnemzés lehetősége.

Ezért van az, hogy a természetes kiválasztódás alapján egyre egészségesebb generációk, egyre szebb agancsokat fejlesztő, növelő bikák kerülnek a vadászok puskája elé.

Ennek az ösztönnek, az állatvilágból hozott tulajdonságainknak köszönhetjük tehát a diktátorokat. Tehát Battista őrmester és Fidel Castro egy tőről fakadhat. Ki tudja, mi az igazság? A vadászok és a horgászok nagyotmondók szoktak lenni. Hallottam sokszor. Lehet, hogy mindaz amit itt hallottam és gondoltam, ostoba találgatás.

Talán negatívabb képet festettem, mint amilyenek valójában az ottani emberek? Pedig nem akartam.

Meg kell vallanom hogy a kubai emberek, akikkel találkoztam, kedvesek, figyelmesek, jókedvűek, barátságosak. Szinte kirobban belőlük az élnivágyás. Öröm volt velük találkozni. Csak hálás vagyok annak a pincérnek, aki számomra teljesen érthetetlen spanyol nyelven kérdezett valamit és a válaszom nélkül is tudta, hogy a kapott malachús nekem zsíros. Azonnal hozott egy darab száraz részt. A háziasszony, aki körbevett figyelmességgel, és amikor egyszer véletlenül és teljesen váratlanul öltözködés közben lépett be a szobában, a fekete arcon keresztül is láttam, hogy arcába szállt a vér. Attól kezdve egy bocsánatkérés volt az egész ember.

A VIT-ről hazautazó győztes csapat már a repülőgépen ült. Velem a kubai kollégák beszélgettek, már én is mentem volna, feszengtem. Biztos látszott rajtam is, de ők is hasonló helyzetet mutattak. Egyszerre aztán minden megvilágosult, lihegve jött az egyik biztonsági tiszt és jelentette, hogy a gépeket el kell hagyni, ki kell szállni, mert telefonon fenyegetés érkezett, hogy a gépeken robbanószerkezet van elhelyezve. Amíg azt fel nem kutatják, addig nem lehet felszállni.

– Nem! Senki nem száll le! Magam is felszállok – robbant ki belőlem.

– De miért? – értetlenkedtek kórusban. – A fenyegetés…

– Őrizték a gépeket? – kérdeztem.

– Igen – jött a csodálkozó válasz.

– Akkor most szépen minden feltűnés nélkül, én is felszállok a gépre, önök pedig azonnal hozzákezdenek a gép átvizsgálásához.

– De mi lesz, ha közben robban?

– Nem hiszek benne, de ha ilyen szerkezetet elhelyeztek, akkor a robbanási időt valahová a tenger fölé tervezték.

– Honnan gondolod – jött az újabb csodálkozó kérdés.

– Egyszerű. Nem hinném, hogy nyomokat akarnak hagyni maguk után, bizonyítékokat. Ez nem jellemző a terroristákra. Kérem, kezdjenek hozzá.

– De mit mondjunk, miért késik az indulás? – aggodalmaskodtak.

– Be kell jelenteni, hogy a szerelők még nem végeztek a gép átvizsgá-

lásával. És persze, hogy ne legyen unalmas, vetítsenek egy jó filmet, lehetőleg jó zenével. Az majd leköti az embereket.

– De akkor Maróthy elvtársat is értesíteni kell – kötözködtek velem.

Valami szörnyű gyanú ébredt bennem. De nem szóltam róla.

– Nem. Senkinek, egy szót sem. Képzeljék el mekkora pánik törhet ki egy ilyen közlés nyomán. Kérem önöket, hogy a megbeszéltek szerint intézkedjenek, semmi pánik. De persze az idő halad. Ha lehet gyorsítsuk fel a lépéseket.

Láttam nem értenek egyet velem, de mivel én voltam az írásban megjelölt tejes joggal felhatalmazott biztonsági vezető és az emberek már a gépen voltak, nem tudtak mit tenni. Nem volt ötlet és azt hiszem bátorság sem. És még valamire gyanakodtam. Erről nem is beszéltem senkinek. Lehet, hogy miután semmi ellenség, semmi gyanús, semmi ami igazolná a nagyarányú biztonsági intézkedéseket, most utólag jött egy ötlet, amivel bizonyítani lehet és a biztonsági szervek is megerősítik a szükségességüket, fontosságukat. Az egész egy rosszul szervezett alibi lépés? Nem számoltak azzal, hogy ellenállás lesz a vége. Simán kiderült, hogy robbanó szerkezetet nem helyeztek el. Jó hangulatban hazaértünk. Szép fogadás, dicséret a jó szereplésért. Én ostoba, leírtam hűen, ami történt ekörül a „robbantási kísérlet" körül és azt is, hogy én tiltottam meg, hogy erről bárkinek is egy szót is szóljanak. Beleértve Maróthy Lászlót is. Nem ellene irányult, mindössze nem akartam pánikot.

Pánik nem, de sértődöttség lett.

Erre viszont egy biztonsági szolgálatnál dolgozó ember mindig számíthat és ezzel együtt kell tudni élni, meg persze mással is. De erről, azt hiszem nem szívesen olvasnának.

VII. FEJEZET

OLIMPIAI BIZTOSÍTÁS „MOSZKVA 1980"

Nincs a földünkön olyan ország, amelynek politikájára valamilyen módon ne hatna ki a nemzetközi életben zajló események sora. Így van ez nagyságtól, politikai rendszertől függetlenül. Természetesen ez a hatás kölcsönös. Ahogy egy ország politikai elitje politizál, cselekszik a nemzeti és nemzetközi porondon, az végső fokon a nagy összefüggésben, a nemzetközi eseményekben megjelenik és hat. Nem mindegy persze az sem, hogy az illető ország mekkora súllyal rendelkezik a gazdaság, népesség, nemzetközi kapcsolatrendszer, katonai stb. téren.

A magyar politikára az általánosan jellemző tényezőkön túl, erősen rányomta bélyegét, hogy két vesztes világháborút kellett elszenvednie és eközben területe, gazdasága, a társadalom erkölcsi állapota, mindezt megsínylette. Az első világháború után Trianon, a második után Jalta, a győztesek osztozkodásánál csak tárgyi szerep jutott nekünk. Így nem csoda, ha a történelem összehozta az 1948-as forradalom ikertestvérét, 1956-ot. Ebben az összefüggésben a háború után elindított „társadalom átalakítás" összes erőszakával, emberi és nemzeti tragédiájával a kényszerpálya szabályát adta nekünk malaclopó köpönyegként, amely mögé bújva kis mindennapjaink apró stiklijeit el-elbújtathattuk ugyan, de a pályáról nem léphettünk le.

Ez a helyzet azt is eredményezte, hogy a magyar politika, a politikusaink mégoly komolyan hirdetett szentenciái, esetleg némelyek vágyai és reményei ellenére, alárendelt, szűk keretekbe beszorított, mások érdekei alapján haladó vonathoz hasonlított, amelyben a vezető ugyan magyar vasutas egyenruhát viselt, de nem értett magyarul, nem gondolkodott magyarul és nem is a menetrendben feltüntetettek szerint vezette az ország vonatát. A külön menetrend egyébként is Moszkvában készült, mi nem ismertük a tartalmát, nem kérhettük számon betartását. Utaznunk kellett. Ha akartunk, ha nem. Nos, a moszkvai menetrendben fő állomásokként, elosztó terepként a „Varsói Szerződés" és a „Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa", mint közvetlen, központi állomás, a kommunista és munkáspártok nemzetközi értekezletei, valamint a testvéri országok párt és állami vezetőinek két- és többoldalú megbeszélései, tegyük hozzá, Moszkva vagy az általa ösztönzött kisebb testvér mögé bújt érdekviszony, és ezen országok testvérszervei együttműködése voltak az átmenő állomások. A sínek kiépítettek, a vonat meghatározott pályán haladó és az emberi cselekvés eredménye is kiszámítható. Ez volt a jellemző.

Ez határozta meg a biztonsági szervek munkáját, annak módszereit, ennek megfelelően az itteni „eredményeket" is.

Azt hiszem ebben a tekintetben az 1949-es esztendő jelentős dátum. Ebben az évben érezte Sztálin azt, hogy az atomfegyverek birtokában megkezdheti újabb birodalomerősítő és -bővítő lépéseit. Ekkor éppen Magyarországnak jutott a kétes szerep, hogy megrendezhette a „Tájékoztató Iroda" következő ülését, amelyet a legteljesebb titoktartás vett körül. Sem a helyét, sem az idejét, de még a témáit sem lehetett pontosan tudni. Mint ahogy az atombomba birtoklását 1949. szeptember 25-én jelentette be a TASZSZ, szeptember 27-én a Szovjetunió felbontotta Jugoszláviával a barátsági szerződést és megszüntette a diplomáciai kapcsolatokat. Nyilván ez a tény szabta meg, hogy a „Tájékoztató Iroda" ülése minél közelebb legyen Jugoszláviához. De ennek az évnek meghatározó eseményeit is érdemes legalább felsorolni.

Ebben az évben január 25-én megalakul a KGST, majd a NATO is április negyedikén. Kikiáltják az NDK megalakulását és a Kínai Népköztársaságot is. Megalakul a „Békevilágtanács", az Európa Tanács, Magyarországon elfogadják az új alkotmányt, amely a pártállam kiépítésének döntő lépése. Befejeződik az államosítások folyamata, megindul a „tervgazdaság" bevezetésének folyamata. Ez az esztendő „hozta meg" a „Szabad szél" c. operettet, és vele a törvénysértő működés egyre kiterjedtebb alkalmazását. Nemcsak Mindszenty hercegprímást ítélik el, de kivégzik Rajk László volt külügyminisztert, Szőnyi Tibort és Szalai Andrást. Megindul a sikerpropaganda és az ámítás gépezete.

Nem véletlen tehát, hogy ebben a folyamatban a biztonsági szolgálatoknak és az egész igazságszolgáltatói apparátusnak döntő szerepet juttattak. Ezek a szervezetek 1949–53, valamint 1956–58 között a törvények köntösében a törvénytelenségek kiszolgálóivá, a hatalmi érdekek játékszerévé, de egyben a diktátoroknak kiszolgáltatott embercsoportokká váltak.

Érdemes, ha csak vázlatosan is, de gondolatban végiggondolni azokat az eseményeket, a szervezetek működését, a döntéseket, amelyek ezekben az évtizedekben jelentkeztek és hatottak.

A II. világháború borzalmai, Hitler minden emberi képzeletet felülmúló, a XX. század szégyenét jelentő cselekvéssora. Vele szemben a győzelem eufóriájában és az ismeretlenség homályából szép arccal és szivárványos jövő ígéretével kilépő eszme és ennek várhatóan emberibb gyakorlata sokakat megbabonázott, még többeket megbéklyózott.

– Lehet, hogy a huszadik század új, emberibb, több jogot, szebb életet adóbb lesz? Hogy keletről jön a hajnallal együtt? Nemcsak a mohamedánok, de sok hívő katolikus is kelet felé fordult és onnan várta a csodát.

Sztálin pedig, és a körülötte lévők jól megtanulták a tömegpszichózis technikáját, adtak is valamit a formákra, és ha már valaki a körön belülre került, rendszerint mint légynek a pókhálóból, nem volt számára kiút.

A kommunista és munkáspártok rendszeres értekezletei, és a kapott anyagi, erkölcsi, vagy inkább propaganda támogatás, a vonzónak ható jelszavak és a hatalom bűvölete, meg persze a „megvalósult szocializmus vonzása", amiből csak a patyomkin falu módjára bemutatott propagandaanyagot látták, meghozta a kívánt sikert. Az ötvenes évek végéig, minden döntés, határozat, felhívás a szovjet birodalmi érdekeket szolgálta. Az 1953-as berlini fellépés legyintést, az 1956-os lengyel és magyar felkelés már repedést, eltérő gondolatokat és óvatosabb közelítést hozott, ezzel együtt megindult az erózió is.

A „szocializmusról" a huszadik kongresszuson lehullott a lepel, a pőre valóságot már semmiféle foltozgatás nem tudta eltüntetni. A birodalom perifériáján megindult erózió, az 1949-ig tartott „fellendülést" nemcsak megszakította, de 1953-ban már a „nagy bukás" rémét is felidézte. Aztán jöttek az újabb állomások. Prága 1968, Varsó 1981... A moszkvai központ hangja egyre kevésbé volt hallható, és egyre inkább megkérdőjelezetté vált. A helsinki tanácskozás-sorozat, az ott kialakított és aláírt egyezmény kompromisszum eredménye, de ebben a kompromisszumban jórészt ki is merült Moszkva ereje. Nem az ő birodalmi politikáját, sokkal inkább a nemzeti érdekeket, a periférikus helyzetben lévő és eddig kevés lehetőséggel rendelkező kelet és közép-európai népek hangját és kívánságát erősítette fel. A kijózanodás évtizedei egész Európában háttérbe szorították a második világháború után megerősödött kommunista és munkáspártokat. Ahogy lelepleződött Moszkva birodalmi politikája, ahogy nyilvánosságra kerültek az addig titkolt tények és törvénysértések, az egész szocializmus jelszava és cégtáblája mögött végzett cselekvéssor, a katyni vérengzésektől a lágereken át a törvénysértő működés egész mélysége, olyan mértékben veszített a hirdetett szocializmus a vonzerejéből.

A hallgatás bilincse lassan letört, helyet kapott a morgás szabadsága, a periférikus érdekek és erők növekvő ereje és a velük való hol nyílt, hol csak burkolt egyetértés.

A Magyar Biztonsági Szolgálat a hatvanas évek közepétől ösztönzést kapott arra, hogy jelentéseiben a valót fogalmazza meg, és munkájában a hirdetett humanizmus és a törvényesség jelentkezzen. Javaslatokat kértek, és a „politikai rendőri szerep" arra is kiterjedt, hogy nem adminisztratív, hanem kifejezetten politikai lépésekre tegyen javaslatot.

Mindez a hetvenes évek közepére, a helsinki-aláírás utánra gyakorlat lett még akkor is, ha a politikai lépések és megoldások szorgalmazására vonatkozó javaslataink többségében nem nyerték meg a címzettek tetszését, és nem sok lépés történt ennek alapján. Az viszont tény, hogy emlékezetem szerint Helsinki után nem kaptunk olyan feladatot, amelyik a legkisebb mértékben is a fennálló törvényekkel ellentétes lépésekre kényszerített volna bennünket, vagy ami ellen nem lehetett volna szót emelni.

Erre az időszakra esett az ellenzéki tevékenység felerősödése. Előtte már a korábban legerősebb ellenzéki erőt „kiiktatták". Így a második garnitúra a Lukács iskolából, és a nemzeti erőket tömörítő ellenzék tevékeny-

sége okozott gondot. Igaz, csak főként a nyolcvanas évek beköszöntésével. Addig kevésbé. Emlékszem a korculai filozófus találkozóra amelyen a csehszlovák ellenzékkel való szolidaritást fejezték ki a tanácskozás résztvevői, köztük Heller Ágnes, Márkus György, Vajda Mihály. Ez még riadalmat okozott és azonnal állambiztonsági intézkedések követelésében nyilvánult meg. A politikai propaganda ezzel párhuzamosan indult. Az 1977-es Charta 77-el szolidaritást vállaló aláírásgyűjtés már „csak" rosszallást jelentett be és erőteljesebb állambiztonsági ellenőrzést követelt, de represszió nem. Sőt az agyonhallgatás és apró rejtett bosszúság okozásával kielégült a hatalom. Valaki találóan jegyezte meg.

– Fűszállal birizgálják az alvó oroszlánt.

A Helsinki-tanácskozás előtt általános mérlegkészítés történt. A biztonsági szolgálat ehhez a mérleghez hozzátette a maga adatait, értékítéletét.

A hírszerzés többek között jelezte, hogy a béke erői nyugaton jelen vannak minden területen, pártokban, kormányokban, társadalmi szervezetekben, a társadalom egész szférájában. A politikai, gazdasági és kulturális kapcsolatok erősödnek, szélesednek és egyre hatékonyabban befolyásolják a döntési pontokon lévő politikusokat. Mindezek a külön érdekviszonyok egyeztetésének kényszerét és a megegyezést biztosítják. Ott pedig a „Mi igazunk döntően esik a latba". A háborús agresszív erők ezzel egyidőben mindenfajta szélsőséggel együtt visszaszorulóban vannak. Az USA, NSZK, Franciaország és általában a nyugati hatalmak kereskedni, együttműködni akarnak. Megnő a politika terepe, lehetősége. A kölcsönös érdekek túlsúlya elvezethet a tárgyalásos megoldásokhoz.

A kémelhárítás jelentése szerint az ország ellen irányuló politikai, gazdasági, katonai hírszerzés nem élénkült. A régebben tapasztalt „agresszivitás" kevésbé jellemző. Az információszerzést az érintett országok titkosszolgálatai az önvédelmi reflex kereteiben folytatták, és főként a katonai területre koncentrálták.

A Varsói Szerződés katonai együttműködésének kérdéseire, főként célok, erők, technikai újdonságok és fő irányok megismerésére tapasztaltak törekvést.

Mindezt a katonai elhárítás alátámasztotta.

A Belső Biztonsági Szolgálat konszolidált belső viszonyokról adott számot. Az 1972-es párthatározattal érintett és kivándorolt Heller, Fehér, Márkus személyével fémjelzett „revizionista" vonulat az adott időben visszahúzódott. Az ellenzék erői 1974/75-ben még nem érzékeltették erőiket, szándékaikat kellő súllyal.

A végső konzekvencia az volt, hogy a szocializmus erői stabilak, a Helsinki-tárgyalások, a keletkezett okmányok aláírása magyar érdek is. Várható, hogy az aláírás eredményeként a magyar érdekek jobban érvényesíthetőkké válnak. Ezzel párhuzamosan nő a politika bázisa, csökkennek a konfrontáció lehetőségei, az pedig anyagi és szellemi erőket szabadít fel.

Mindez az együttműködés növekedése révén növeli a békés versengést, aminek eredményeként a társadalom gazdagodása, az ország modernizálása és ezzel együtt a konszolidált politikai viszonyok válnak uralkodókká. Mennyire nem ástunk a dolgok mélyére?!

Hogy a jelentés fő gondolatait mennyire vették komolyan abból is érzékelhető, hogy az első utasítás, amit kaptunk, tegyünk javaslatot az új helyzethez igazodó szervezeti módosításra. Ennek hozzávetőleges irányszámait is megadták.

Azonnal, tehát 1976-ra 20%-os, 1980-ra pedig újabb 30%-os csökkentést kell biztosítani. A harmadik szakasznak további jelentős létszámcsökkenést kell hoznia.

A végrehajtás megkezdődött. 1975-ben már a nyugdíjba vonulók helyét nem volt szabad betölteni, a meglévő közel 10%-os létszámhiányt sem. Közben arra kell törekedni, hogy minél kevesebb embert kelljen elbocsátani. Ezért, aki át akar menni a Belügyminisztérium más területére, azokat engedni kell, státusszal együtt kell átadni a bűnügyi területekre menőket, mert a növekvő bűnözés ezt kívánja

Ez volt a terv és egy rövid ideig a gyakorlat is 1975–78 között. Aztán az ellenzéki tevékenység megerősödése, a szamizdat kiadványok növekedése mindezt a tendenciát megváltoztatta. A csökkenés helyett 1979-ben új osztály létrehozását terveztük és a létszám mintegy 10 fővel történő bővítését.

Itt is bebizonyosodott (immár ki tudná megmondani hányadszor), hogy a terv azért születik, hogy legyen mit félredobni, legyen mit elvetni. Ebben a helyzetben azonban kézzelfoghatóvá válik az a tény, hogy az európai térségben mekkora hatása van a szomszédos országokban történő eseményeknek. Itt az induló erőt a csehszlovák ellenzék erőteljes fellépése teremtette meg. Kiss János és Bencze György ennek a fellépésnek hatására és szolidaritást vállalva kezdték meg az aláírásgyűjtést és küldték meg a Charta 77 mozgalommal való szolidaritást bejelentő állásfoglalást Prágába és Párizsba is. Az utóbbi helyen már várta a LeMonde szerkesztősége és Hegedűs Zsuzsa, hogy az aláírás és a szolidaritás ne maradjon elszigetelt, ne tudják agyonhallgatni.

Mint már jeleztem az azonnali állambiztonsági reakció elmaradt, de az ijedtség bizonyos körökben megjelent és erőteljesen hatott. Egyetlen hajszál választott el attól, hogy engem személy szerint felelősségre vonjanak az akció apolitikus kezeléséért és leállításáért. Az ijedtség pedig nem mindig jó tanácsadó.

Igaz, a kialakult helyzet nemcsak az aláírás miatt, de a meginduló és viszonylag gyorsan kiterebélyesedő szamizdat tevékenység miatt is „aggasztónak lett minősítve". A dr. Kovács által kezdeményezett első akció után, amelyben mintegy 22 írás vallott arról, hogy mi a viszonya a marxizmushoz és őszintén szólva semmi új nem volt benne, mert azt mindenki tudta, hogy a társadalmat minél inkább egységesebbnek kiáltották ki, annál

inkább jelentkeztek a különbségek, és természetes, hogy egy eszmeáramlathoz, amely az eltelt évtizedek során törvénysértéseket, a társadalmi gyakorlat elsilányosodását, visszaeséseket, beszűkülő horizontot és egyéb folyamatokat teremtett, miközben az alkotó értelmiség rossz közérzetét, nemhogy oldotta volna, hanem ha lehet még rosszabbá tette. Ahhoz képest ezek az írások csak a rák ellen szenteltvíz akcióhoz hasonlíthatók, mégis valami igen fontosat jeleztek: az új erőre kapott ellenzék nem kapkod, nem a felszínt kapirgálja, hanem a mélybe igyekszik magát beleásni. Erre utal a következő lépés, a „Napló" megjelenése és a köréje tömörült harminc ellenzéki, akik a pillanatnyi lelkiállapotuk szerint írtak bele. A napló körbejárt és gyülekeztek a kritikai megjegyzések, alakult az ellenzék egységes szellemi arculata, a fellépés programja. Még rendőrt is állítottak egy-egy napló „őrzésére", az ügynökök kiszűrésére. Három nap alatt kellett beleírni, és továbbadni. Ha ezt valaki elmulasztotta, megjelent a „rendőr" és kínos kérdéseket tett fel a delikvenseknek. Jaj volt tehát a lezsereknek, a mulasztóknak, könnyen a biztonsági szolgálat szolgálatában állóknak minősíttettek. Ez a belső bizalmatlanság csak a biztonsági szolgálatnak segített. Elterelte a gyanút azokról, akik segítették. Ott a pontosság alapvető szabály volt. De volt ennek egy napjainkig ható tanulsága is. Nem szabad egyetlen esetben sem a helyes úton járóknak bizalmatlankodni, a hátrány mindig őket sújtja. Azt is igazolja ez a helyzet, hogy nemcsak a hatalom oldalán jelentkezett a félelem, hanem a másik oldalon is, és a kiváltott intézkedések a lényegi célt nem érték el. A havannai Világifjúsági Találkozó után tehát a szamizdatkeresés és -terjesztés akadályozása lett a feladat. Kerestük a szamizdatokat, azok készítőit, terjesztőit, lerakatait, nyomdákat, olvasóikat és közben szorgalmasan felterjesztettük a megjelentetni szándékozott kiadványokat. Néha gyorsabbak voltunk mint a terjesztő hálózat. Szorgalmas vásárlói voltunk a Rajk-butiknak, a Demszky-kiadványoknak, a Nagy András készítette füzeteknek.

A gépezet működött. A jelentések mentek. Másfél-két évenként újabb határozatok születtek az ellenzék tevékenységéről és a feladatokról. Természetesen ebben mint a vegyes felvágottban minden egybe került. A párt és az állami, valamint a biztonsági szolgálati feladatok egyaránt. Korábban azonban a feladatokat a miniszteri parancs vagy miniszteri értekezlet lefordította a biztonsági szolgálat nyelvére. A nyolcvanas évek közepe táján azonban ez már összemosódott. A zavar fokozódása persze nem csak ezt eredményezte, de azt is, hogy a meghirdetettekkel ellentétben nem a politikai harc feladatai nőttek az adminisztratív feladatok rovására, hanem fordítva. Ugyanakkor a határozat közvetlenül szabott meg állami feladatokat, mint azt az állampárt kezdeti korszakában tették. Vagyis nem a szükséges következtetést vonták le a szamizdatokból, hanem a „Mumust" riasztották.

Persze az „ellenzék elleni harc feladatai" csak egy sávja volt a munkának ebben az időben. Többek között fel kellett készülni az „olimpia biztosítására", amelyet első alkalommal rendeztek, „szocialista" országban. Talán a második világháború idején a sztálini hadvezetés fordított ekkora energiát a „sztálingrádi csatára", Paulus német tábornok csapatainak a szétverésére.

Minden erőforrást az olimpia érdekében kell felhasználni, hangzott a jelszó. Persze a jelszó nem akkor született. Már az 1975/76-os évek ezt zengték vissza, azóta, hogy döntés született az olimpia moszkvai megrendezéséről. Ez a döntés utóbb „történelmi jelentőségű" értékelést kapott. Az előkészületek ennek megfelelően kezdődtek és négy éven keresztül fokozott ütemmel, főként propaganda oldalról, folytatódtak. A biztonsági szolgálatnak nem múlt el egyetlen összejövetele sem, ahol az olimpiára való készülődés kimaradt volna. „Minden erőt össze kell fogni a siker érdekében." Négy esztendőn keresztül minden évben jöttek a kérő levelek, melyekben minden olyan információt kértek megküldeni, amelyik az olimpia megzavarására irányul. Konkrétan főként a terror-cselekmények és a kábítószer szerepelt, de az úgynevezett „ideológiai diverzióra" utaló adatokat is kérték. Nos, minden évben kaptak is jelentést, de mivel nem érkezett egyetlen komoly gondot jelentő operatív adat, ezért általános politikai szöveg ment, amit a különböző szakszolgálatok információiból állítottunk össze. Meg kell mondani, a magyar belső biztonsági szolgálat ezeknek az információknak a szerzésében nem remekelt. De ha jól emlékszem, inkább lózungok, ellenőrizetlen feltételezések és terrorszervezetek „feltételezett" terveire utaltak. Semmi konkrétum.

Az előkészületek új stádiumát jelentette az 1979-es esztendő, amikor is tavasszal meghívást kaptunk a Belső Biztonsági Szolgálat partnerszervezetének elnökétől, két fős delegáció kiküldésére, a „biztosítási feladatok megbeszélésére".

Sokadik utam volt ez Moszkvába. Minden alkalommal szorongás volt bennem a repülőút miatt. Főként azóta, hogy éppen kinttartózkodásom során zuhant le egy gép Vnukovón és a gép darabjait, valamint a szerencsétlenül járt embereket a repülőteret körülvevő erdőből egyenként szállították ki. Az út lezárása miatt igazi lelki krízisen estünk át valamennyien. Az előttünk alig egy órával leszálló gép járt így. Mindenki tudni vélte, hogy az irányítás pontatlansága miatt rosszul számították ki a leszállási szöget. Tény, hogy attól kezdve minden repülőút számomra felért egy kisebbfajta stresszel. De erre a megbeszélésre nemcsak ezért, sokkal inkább amiatt mentem szorongva, mert „üres volt a tarsolyom". Nem volt egyetlen olyan információ sem, ami indokolta volna a szovjetek félelmét, a nagy előkészületeket. A megbeszélések azonban meglepően tárgyszerűen kezdődtek.

A fő referátumban azzal kezdték, hogy az eddigi információk között nincs olyan, amelyik különleges figyelmet érdemelne. Sem a terrorszervezetek, sem a kábítószer maffiák „nem reagáltak negatívan" a moszkvai olimpiára.

Így kell a közömbösségből erényt, politikai tőkét kovácsolni, jutott eszembe azonnal. Természetesen a szokott közel másfél órás elemzés, a világhelyzetről, a Szovjetunió eredményeiről, a szovjet sportolók felkészültségének magas színvonaláról és méltó válaszadásra készségéről az imperialista „köröknek", nem maradhatott el. Csak azt kifogásolhattam magamban, hogy mi köze a sportolók felkészültségének a biztonsági szolgálatok feladatai címet viselő expozéhoz, de mint annyiszor most is hallgattam. Akkor is ezt tettem, amikor a soron következő küldöttségvezetők, egymás után hasonló helyzetről adtak számot és a beszámolók nagy része alapján az olimpia szinte valamennyi érmét kiadhatta volna ott a helyszínen valamelyik olimpiai bizottsági tag. A versenyekre már semmi szükség nem volt. Itt megint szégyenkezhettem volna, ha nem készültem volna némi cinizmussal, mert én sajnos nem voltam képben. Nem tudtam megmondani, hogy miben szerezzük meg az olimpiai bajnokságot. Egy biztos, megnőtt irántam a rokonszenv, senki nem érezte, hogy a saját hazájának szánt érmet már előre el akarom kommunizálni.

Persze, azért nem volt minden ilyen egyszerű, mert a feladatok címet viselő rész, már eléggé harcias volt. Szolidan kezdődött.

– Kérjük a baráti biztonsági szolgálatokat, hogy segítsenek nekünk a biztosítás eredményes megszervezésében és végrehajtásában...

A kiindulás is elfogadható volt.

– München után számítanunk kell arra, hogy a terrorista csoportok nem hagynak ki egyetlen lehetőséget sem. Különösen csábító az, hogy az első szocialista országban rendezett olimpiára az egész világ figyel. Az olimpiai falu és a versenyek helyszínének biztonságát tehát úgy kell megszervezni, hogy minden elképzelést eleve kizárjon. – Felhívta a beszámoló a figyelmet a csapatok belső rendjére, amely a biztonsági intézkedések megértetését és elfogadtatását jelentkezett elsősorban.

Nem maradhatott ki persze a propaganda anyagok terjesztésének akadályozása, a felforgató elemek felkutatása és leleplezésének feladata sem.

Minden résztvevő kapott húsz percet, hogy a hozott beszámolóját ismertesse. Volt, aki ezt egy egész órára kiterjesztette, úgy, hogy semmit nem mondott. Ezek között volt a bólogató tábornok „barátom" is az NDK-ból, aki azzal fejezte be a „semmit, hosszan" beszámolóját, hogy közölte:

– Van néhány nagyon komoly információm, amit majd külön szeretnék elmondani. Kérem önt – fordult a megbeszélést vezető tábornok felé –, erre jelölje meg az időpontot.

Ahogy végig néztem az arcokon, nem kellett nagy fantázia ahhoz, hogy biztos legyek benne, ők is arra gondolnak, amire én.

Ha valakinek van mondanivalója, akkor miért nem mondja el, ha már összejöttünk? A következő, miért nem mondja el nekünk is? Netán külön biztosítás is lesz, ahol csak a szovjet és az NDK biztonsági szolgálat szerepel? Esetleg feltételezve, de nem hinni benne: mi nem vagyunk elég megbízhatóak, hogy előttünk elmondja?

Az előkészítő megbeszélések persze eredményesek voltak. Minden jelenlévő, biztonsági szolgálatot képviselő vezető ígéretet tett a biztosításban való részvételre és a kérések teljesítésére.

Más alternatívája nem is volt.

A magyar olimpiai csapat biztosításának terve ezek szerint került összeállításra.

A kiutazás során minden szépen és terv szerint indult. Az olimpiai falu Moszkva egyik külső kerületében, egy enyhe emelkedésű dombon épült. Eredeti rendeltetése, egy új lakótelep, amelynek lakóit már az olimpia előtt kijelölték azzal, hogy csak a versenyek után költözhetnek. Az épületek tízemeletesek, és két-három szobásak voltak a bennük lévő lakások. A falu közepén térség, füvesítve, szökőkúttal, szoborral, postával, étteremmel és egyéb rendeltetésű üzletekkel. Még javító műhelyek is voltak, cipő, óra, ruha stb. javításra. A lakótelepet körbekerítették. Lényegében hermetikusan elzárták a környező területektől. Belépés csak szigorú ellenőrzés mellett az e célra rendszeresített belépőkkel történhetett. Mindenki egy külön röntgenfolyosón juthatott be a belső térségbe, ahol a fegyvert azonnal észlelte a készülék. Még a zsebkést is. A sportolók és vezetők közlekedését autóbuszokkal oldották meg. Valamennyi versenyre külön, időben odaérkező busz vitte nemcsak a versenyzőket és a vezetőiket, de az éppen szabadnapos és a mérkőzésre kíváncsiakat is.

A postán nemcsak levelet, táviratot lehetett feladni, bélyeget vásárolni vagy éppen telefonálni, de vásárolni lehetett az arra az időpontra kiadott rubel-sorozatot, amely a „szovjet népek életéből készült jelképekkel volt ellátva" de itt árulták az olimpiai bélyegsort, a színházjegyet és a könyvet is.

Jól egészítette ki a kereteket az egészségügyi szolgálat, amely szinte állandóan telt házzal működött.

Gondolom, ha már ennyire részletező vagyok, akkor meg kell mondani, hogy az olimpiai falunak külön rendőrsége is működött. Sok dolga nem akadt, csak éjfél körül, amikor már a versenyt befejezett sportolók részére fenntartott diszkót kellett „kiüríteni".

A falu ellátása kifogástalan volt. Visszaköszönt a kubai banán, a magyar jonatán alma, a grúz szőlő, a valahonnani narancs. Vagyis nem lehetett panasz az ellátásra.

Az étkezés miden időben és minőség-mennyiség dolgában is elegendő volt. Láttam olyan sportolót, aki ebédre hat szelet rántott húst és legalább egy kiló banánt evett meg, a levest és a körítést persze nem számítva. Szinte éjjel-nappal működött az étterem, és ha valami fogyóban volt, gondoskodtak az azonnali utánpótlásról.

A sportolók és vezetőik, no és persze a biztosítók is, ezzel elégedettek voltak.

Más volt a helyzet az olimpiai falun kívül.

Az olimpia második félidejéhez értünk. Az ellenség igencsak csendben dekkolhatott valahol, egyetlen jel nem mutatta, hogy a közelben volna, netán valamire készülne. A sportolóink is jól szerepeltek. Azt, amit én elmulasztottam az előkészítő megbeszélésen, hogy már előre megszavaztam volna nekik az érmeket, mint némely kollégám tette, itt a versenyek során azonban fordított volt a helyzet. Az általam oda nem ítélt érmeket is megszerezték, mások orra elől. Így jutott egy kis időm arra, hogy magánéletet éljek. Elhatároztam, hogy felhívom az egyik baráti házaspárt, és ha nekik megfelel az időpont, felkeresem őket, átadom a nekik szánt ajándékot és egy kicsit elbeszélgetek velük, ahogy azt a hetvenes évek elején tettem, amikor ott tanultam.

A találkozás öröme, az ajándék csak nagyon rövid időre fojtotta beléjük a szót. A feleség kezdte a panaszkodást, pedig neki vittem az értékesebb ajándékot.

– Most mondd meg Joszif, minek ez a fene nagy rongyrázás? – kezdte minden bevezető nélkül. Először arra gondoltam, hogy viccre veszem a dolgot, aztán, hogy úgy teszek mint aki nem érti mire gondol a háziasszony. De nem volt idő a lavírozásra. Folytatta.

– Féléve alig tudom ellátni a családot, szinte semmit sem lehetett kapni a boltokban. Az egész országban ez a helyzet. Mindezt miért?

– Az olimpia miatt történt? – adtam az ártatlant.

– Amiatt ! – vágott bele a férj. – Hogy nem veszik észre, milyen nevetséges ez az egész. Hiszen ma már szinte állandóan tele van Moszkva külföldiekkel. Hogy hihetik azt, hogy ezek nem látják a helyzetet? Hogy hülyék, vagy vakok? ... Nem veszik észre, hogy lejáratják vele az egész Szovjetuniót?

– Meg titeket is, ha nem tudnád – vágott bele az asszony. – Akivel csak beszélek, mindegy, hogy keletről vagy nyugatról jön az az országba, mind azt mondja, hogy szemfényvesztő, csaló mutatvány ez. A férj közben lehiggadt és már tárgyszerűbben folytatja, miközben a feleséget elküldi a konyhába, hogy készítsen valami harapnivalót.

– Tudod, ha őszinte akarok lenni, azt kell mondanom, hogy a hatvanas évek óta szinte semmit nem javult a helyzet. Most is ugyanaz a sorban állás, áruhiány és ami ezzel összefüggésben természetes, zúgolódás jellemző. Te tudod, hogy én pártmunkás vagyok. Szégyellem is magam, hogy most előtted, külföldi előtt ilyen módon beszélek a helyzetről. Igaz, te majdnem családtagnak számítasz. Mégis meg kell mondanom, a vezetőink egyszerűen nem tudják, hogy milyen a nép hangulata, hogy a mindennapi sorban állás és főként az a tudat, hogy még csak remény sincs a javulásra, kikezdi az emberek idegrendszerét. Egyre nehezebbé válik a pártmunkások sorsa is. Megutáltam már magamat is, mert annyit kell hazudni. Nem elég, hogy az ember látja a bajt, de még dicsérnie is kell a helyzetet.

A feleség túl hamar visszaérkezett a konyhából, kezében tele tál, szendvicsek, gyümölcs, sütemény.

– Van itt minden – mondom a tálra nézve nevetve.

Elkomorult és még le sem tette a tálat, csak félfordulattal az asztal és közöttem beszélgetni kezd.

– Ne értsd félre, de amit itt látsz, és tíz perc alatt eltüntetjük, ha hozzáfogunk, négy napon keresztül járkáltam és álltam érte sorban már a múlt héten, de ez is csak az olimpia megnyitása napján került a boltokba. Előtte félévvel még látni sem lehetett. Nyomorúságos egy helyzet.

– Ha nekem ezt valaki húsz évvel ezelőtt mondja, biztosan feljelentem a KGB-nél, hogy izgat, hogy a nagy szovjet népet és pártját lejáratja. Most pedig magam mondom mindazt és a legszörnyűbb, hogy nincs is miatta lelkiismeretfurdalásom – toldotta meg a férj.

Nem sokat mondhattam volna. Tudtam, hogy ez belőlük kikívánkozik. Ha nem mondhatják el valakinek, megfulladnak a ki nem mondott igazságtól. Hagytam őket beszélni. Kicsit szégyelltem magam, hogy bejelentkezésemmel és jelenlétemmel gondot okoztam nekik. Meg azért is mert én, az „alacsonyabb rendű" szocializmus képviselője legalább nem éhezem.

Az este, bár hamar túljutottunk a gondok megbeszélésén, és az éppen aktuális moszkvai viccekre terelődött a szó, majd a pletykák kerültek szőnyegre, a hangulat már nem változott. A búcsúzás során a házigazda elnézést is kért.

– Felejtsd el, ha tudod, mindezt amit mondtunk. Majd megbirkózunk vele magunk is. Igaz, nem lesz könnyű feladat, de könnyebb, mint a háború alatt volt, vagy még korábban apáinknak.

A versenyek tisztaságára való felügyelet is szerepelt a biztonsági szolgálatok terveiben. Persze nem konkrétan, csak úgy általában. Ez szerencsénk is volt, mert így senki nem kérhette őket számon tőlünk. Ugyanis a versenyek megkezdése után egyre több sportoló és csapatvezető jött hozzám borús arccal, mérgelődve vagy éppen felháborodott káromkodások közepette, hogy ebben és ebben a versenyszámban a versenyző ügyében a bírók igazságtalan és nyilvánvaló korrupcióra utaló módon döntöttek. Volt olyan, aki névvel, helyszínnel is szolgált, hogy hol, kik milyen kérdésben egyeztek meg az eredményben. Ha jól értettem szemérmetlen csalások, alkudozások zajlottak le, sokszor a versenyző tudta nélkül, annak kárára. Ez döntötte el az érem sorsát. Nem ellenőriztem. Nem is volt módom rá, még ha akartam volna is. Lehet, hogy egy része csak alibi volt a rosszul sikerült szereplésre.

Mi nyugtattuk magunkat azzal, hogy ez kívül esik a kompetenciánkon.

Ezzel együtt nehéz volt elviselni, amikor síró sportolót látott az ember olyan sportágban, ahol egészen biztos, hogy csak az igazán bátrak és erősek szállnak ringbe. Ha pedig valaki végig verekszik egy nemzetközi versenyt, és bár ő a jobb, mégis lepontozzák, rohadt egy érzés lehet. Tenni azonban nem tudtunk semmit.

Bár olimpián voltam, a versenyekre nem jutottam el. Egyetlen kivétel ez alól egy vízilabda mérkőzés, ahol a magyar csapat volt az egyik szereplő. Már majdnem azt írtam, hogy a főszereplő. Sajnos, nem az volt. Rossz volt nézni, hogy a klasszisokkal tele csapat, a világot végigverő, hogy kínlódik az egyáltalán nem erős ellenféllel szemben. A végeredmény harmadik hely lett. Természetesen sok ok volt arra, hogy miért nem sikerült jobban. De ilyen a sport. Nem mindig a legjobb győz. Sok tényező kell, hogy együtt legyen minden a győzelemnél.

Azok a barátaim, akik a kiutazás előtt többször is irigységüknek adtak hangot, azt mondták:

– A helyszínen minden másként hat. Igazán ott lehet élvezni a versenyeket.

Nos, teljesen alaptalan volt az irigység. Egyébként sem azért küldtek ki bennünket, hogy élvezzük a sportot. Bár, ha jól meggondolom, a szovjet szervek helyszínbiztosítása olyan tökéletes volt, hogy oda csak a „sóhaj" jutott be és az is csak trükkel. Nem hiszem, hogy ezért maradt el a várt és sokat emlegetett terrorista csoportok fellépése. Tény az, hogy az olimpia biztosítása során nem találkoztunk igazán komoly feladattal. Azonkívül természetes, hogy folyamatos ügyeletet adtunk, a hozzánk forduló sportolóknak vagy sportvezetőknek segítettünk a másként meg nem oldható problémáikban. Ezt csak az értékelheti, aki járt már Moszkvában és tudatában van annak, hogy milyen nehezen lehet megoldani néha a legkézenfekvőbb gondot is, ha arra nincs „ukáz". Az általánosan megszabott feladatok konkretizálása nem mindig történik meg az érintett végrehajtó részéről és ennek az a végeredménye, hogy az utasítást kiadó akaratával ellentétes módon értik és hajtják végre azt. A rugalmasság szinte teljesen ismeretlen fogalom. Ebben persze szerepet játszik a félelem, hogy „bajom lesz ha nem azt teszem amit Pável Nyikolajevics mondott". Hogy ő értette rosszul? Azt megbocsátják, de ha nem azt teszi, amit megértett, akkor kemény elmarasztalás történik. Volt úgy, hogy egy órán keresztül gépkocsiért könyörögtünk, vagy magyaráztuk, hogy a diszkóban nem ellenséges kijelentést tett a versenyző a rendőr előtt, amikor a győzelem örömére a vele táncoló kislányt nem engedte kikísérni a teremből, hanem udvarias akart lenni és maga akarta azt megtenni. Félreértés, és ismét félreértés. Sok energia ment el ezek tisztázására.

Szinte felüdülést jelentett, amikor az utolsó este, elutazás előtt összefutottam egy régi ismerőssel. Valamikor „nagy ember" volt, a pártközpontban dolgozott. Most a helyi szokás szerint egy gyár igazgatója.

Mit mondhatok? Nem volt feldobva. Részben azért, mert itt nem volt elég az, hogy beszélt és magyarázott, hogy kritizált, itt fordított volt a helyzet. Neki mondták hogy „vedd fel és vidd". Elszokott a cselekvéstől. Pedig külföldre is járt, utasítást adott és nem agitált. A pártközpont azonban más világ. Úgy érezte, hogy kiesett a pikszisből. De jó humora volt, ezért aztán

hamar túllépett a személyes problémáján. Hosszú sétát tettük az olimpiai falu körzetében. S közben beszélt. Eleinte a sport volt a téma. Örült az eredményeknek. Aztán a színház, mert felesége az opera kórusában énekelt. Majd a politika került szóba. Itt újra előjött belőle a sérelem, az elégedetlenség.

– Tudod, nem szívesen beszélek politikáról, mert a feleségemnek megígértem, hogy új helyzetemben nem a politika, hanem a gazdaság és a család lesz életem középpontja. De mondd, megteheti az ember?

– Akárhol járok a világban – kezdte a lényeget kissé dicsekvő hangsúllyal – mindenütt mellemnek szegezik a kérdést. Mit akarnak maguk? A világ számára az öregek tanácsa, a múmiák gyülekezete a párt politikai bizottsága. Ezek már nem képesek megújulni. Brezsnyev az utolsó időkben már azt sem tudja, hogy mi zajlik körülötte, nem hogy ő irányítsa az eseményeket. Már felolvasni sem tudja az elkészített szöveget.

– De hát éppen a közelmúltban jelentette be a „felépült szocializmust". – vetettem közbe.

– Nem hiszed te sem ezt a badarságot. Ez, ami van, Marx megszentségtelenítése. Nincs a világon olyan felforgató szerv, amelyik nagyobb kárt okozott volna az országnak, mint az egymást váltó felső vezetők. Sztálin kényúr volt, Hruscsov ostoba pojáca, Brezsnyev marionett figura és nem hiszem, hogy a közeljövőben egy alkalmas vezetőt, amilyent ez az ország és nép végre megérdemelne, ki tudnak állítani.

– Egészen biztos vagyok benne – mondtam én –, hogy a történelem kiemel majd egy olyan embert, aki nemcsak megérti, de egy jobb társadalom irányába is viszi az eseményeket. Tudom, nem lesz könnyű dolga, de biztos vagyok benne, hogy el fog következni.

Már éppen válaszolni akart nekem, láttam nem ért egyet, de a velünk szembejövő egyik ember, ismerőse volt. Megálltunk, üdvözlés után bemutatkoztunk. Mint mindig most sem értettem meg a nevét. Csak annyit, hogy Nyikolaj.

– Tudod, Nyikolaj művész. A feleségemmel együtt dolgozik.

– Örülök, mondtam udvariasan, bár ennek ellenkezője volt az igaz. Arra gondoltam, itt az alkalom a búcsúra. De Nyikolaj szívós embernek bizonyult.

– Magyarországról jött? Bartók, Kodály... – mondta, minden körítés nélkül. – Szeretem a magyarokat. Jártam már Budapesten. – Aztán némi gondolkodás után megkérdezte.

– És önnek hogy tetszik Moszkva?

Nem tudtam hirtelen mit válaszoljak. Közbevágott, még mielőtt kimondtam volna amit akartam.

– Ne is mondja. Budapest világváros, ehhez képest Moszkva egy fejlődésben elmaradott periférikus főváros.

– Azt nem hiszem, hogy igaza lenne. Minden fővárosnak megvan a maga különlegessége és a szépsége is. – mondtam.

– Jó, én nem azt akartam hallani, hogy építészetileg, műemlékek, vagy múzeumai vonatkozásában mit gondol, hanem politikailag.

Veszélyes játékba kezd, gondoltam. Ebbe nem megyek bele.

– Nézze, erről önök sokkal többet tudnak, mint én. Nem hinném, hogy én lennék az, aki ebben bármit is tudnék mondani.

Oldalról, kissé felfelé nézett rám, a köztünk lévő mintegy tíz centiméteres különbség ezt nem indokolta. De ő kissé lefelé is hajtotta a fejét, hogy ezzel is nyomatékot adjon egyet nem értésének.

– Minden ember, ha eljön Moszkvába, valamilyen képpel állít be, és ezt igyekszik megkeresni, majd kikerekíteni. Maga lenne csak más?

Kétkedőn ingatta a fejét.

– Nehezen hiszem – jelentette ki. A barátom sietett segítségemre.

– Tudod – magyarázta Nyikolajevnek – Joszif hetven és hetvenhárom között tanult Moszkvában, azóta úgy gondolja sokat változott itt minden.

– Ennyire nem tanult semmit? Már ne is haragudjon, de én szégyellem magam, hogy orosz értelmiségi vagyok. Hogy tűrhetjük el, hogy ilyen felkészületlen öreg múmiák vezessék ezt az óriási országot? És tudja hova vezetik? – majd anélkül hogy választ várt volna folytatta – A csődbe! Érti? A legteljesebb csődbe. Nyakunkon a nagy bukás, a rendszer bukása. Ez a nép már annyit szenvedett, hogy megérdemelne egy kis jólétet. Ha ez az ára én azt sem bánom.

– Nincs igazad, Nyikolaj – mondta a barátom. – A népek ne érdem szerint kapják a jót. Meg kell érte küzdeni.

– Küzdeni? – mondta elnyújtottan Nyikolaj – miért küzdjünk? Mi a tét? Tudod-e? Mert én tudom. Bohócok mutatványához nyújtunk asszisztenciát. És tudod, hogy ezt ki mondta nekem? Egy olasz kommunista, aki azért lépett ki az olasz kommunista pártból, mert rájött, hogy a szovjet vezetők még jobban elnyomják a munkásokat, mint a saját kapitalistáik. Még jobban rátelepednek a kultúrára, mint nyugaton. Ő mondta el, hogy saját pártja arról akarta meggyőzni, hogy Olaszországban éheznek az emberek, de mikor két hónapig Moszkvában élt és megismerte az itteni helyzetet, rájött, hogy ostoba módjára a rosszabbért harcol.

Ez a volt kommunista mondta el, hogy gyereklány ajánlotta fel a testét tíz rubelért, mert éhes volt és a családja is nyomorgott. „Mi, Olaszországban a koldusnak adunk ennyit" – mondta.

Nagyon elmérgesedett a beszélgetés. Az órámra néztem és gyorsan elhadartam valamit, hogy már elkések és mennem kell. Szinte futottam, nehogy marasztaljanak.

Miközben szinte menekültem a találkozás helyszínéről, azon kaptam magam, hogy a beszélgetés folytatásaként arra gondolok, mi lenne, ha valami különleges kamera segítségével kivetíthetné az ember a vele beszélgető, vagy a környezetében mozgó emberek valódi gondolatait. Ha egyszerre jelenne meg az ember előtt a kimondott szó és a vele párhuzamosan futó, attól eltérő gondolat.

Egyébként nem is hazudtam, mert mint kiderült, az órám megállt és késve érkeztem vissza a gyülekező helyre, ahonnan elindultunk a biztosításban résztvevők részére Andropov, a KGB elnöke által adott fogadásra.

Még átöltözni sem volt időm Szerencsére a formaruha volt rajtam, ami ebben az esetben elfogadható, sőt mint utólag kiderült egyedül kívánatos öltözet volt.

Megérkezés után az is kiderült, hogy maga Andropov nem jött el. Első helyettese, Csebrikov volt a házigazda.

A fogadásra a Szadovája egyik mellékutcájában lévő, kívülről nem feltűnő, de belül impozáns kétemeletes épületben került sor. Ez az épület, mint a mellénk rendelt kísérő elmondta, a KGB központi vendégháza. Itt szokták elhelyezni a fontos delegációk vezetőit és a szűk kíséretét. Ha nagyobb delegáció jön, akkor ketté osztják a csapatot. Itt ebben a házban helyezik el, a delegáció vezetőjét, helyettesét és egy-két munkatársát, akit maga jelöl ki, a többi tagot pedig az innen nem messze lévő hasonlóan szép, csak kisebb vendégházba viszik – aztán még gyorsan hozzátette – természetesen az ellátás itt éppen olyan gazdag, mint a fővendég elhelyezési körletében. – Ez utóbbi szót nem értettem, de aztán hosszú körmondat után rájöttem, hogy mit jelent. Jót derültünk rajta.

A fogadásra kijelölt nagyteremről érdemes néhány szót szólni. Az első emeleten helyezkedett el, lehetett kilencven-száz négyzetméteres. A falakon gyönyörű faragványok, a plafonon hatalmas kristálycsillárok, amelyek szinte bántóan fényesen ragyogtak és a falba beépített velencei tükrök a fényt felnagyították, barátságossá tették, a levegőt viszont felmelegítették. Mintha egy televízió stúdióban lettünk volna, csak a felvételt készítő stáb hiányzott.

Az épület valamikori tulajdonosa egy herceg volt, akinek a nevét sajnos nem jegyeztem meg. Az ízlését viszont így utólag is kitűnőnek értékelem. A hosszú, faragott asztal legalább százéves lehetett, meggyfából készült, mitológiai alakokkal díszítették. Székek nem voltak. Nyilván az állófogadáshoz készítették elő a termet. A vendégek száma lehetett mintegy negyven fő, körülöttünk sürgölődött legalább egy tucatnyi pincér. Valamennyien félkörben álltunk az ablakokkal ellentétes oldalon. Velünk szemben állt a fogadás házigazdája Csebrikov, mellette a Központi Bizottság nagyhatalmúnak tartott osztályvezetője, talán a helyettese és a tolmács. Tőlük kissé távolabb a két tábor között állt összekulcsolt kézzel Andropov másik helyettese, aki korábban a Belső Biztonsági Csoportfőnökséget vezette altábornagyként. Most vezérezredesi rangot viselt. F. E. Bobkov azok közé a vezetők közé tartozott, akiknek a nevét megjegyeztem, nemcsak azért, mert többször találkoztam vele, de azért is, mert abba a ritka kategóriába tartozó ember volt, aki a kulturált magatartásával, meggyőző érveivel és

lebilincselő kedvességével bárhol megnyerhette volna a számára szükséges kultúremberek bizalmát.

A fogadás megnyitása és a „műsor" celebrálása volt a feladata. Röviden üdvözölt minden résztvevőt. Külön köszöntötte Csebrikovot, mint a Központi Bizottság tagját, a KB. osztályvezetőjét és valamennyi, a biztosításban résztvevő baráti szolgálat megjelent vezetőjét. Szavai után megadta a szót az első tósztot mondani kívánó embernek. Mondanom sem kell, hogy az én „bólogató" tábornokom volt a legfürgébb, ő harcolta ki az elsőség jogát. Ebben bizonyára benne volt az F. E. Bobkovval kialakított és ápolt jó kapcsolata is. Miközben az NDK Államtanácsa Elnökének, a Pártközponti Bizottságának, személyesen Mielke miniszternek stb. nevében beszélt és mondott szépen formált, de semmitmondó szavakat, azon gondolkodtam, hogy Bobkov hogy kerülhetett ilyen közel ehhez az emberhez. Két külön világ. Mégis, láthatóan kedvezményezettje volt. Aztán, ahogy az unalmas szöveg alatt összeraktam az apró tényeket, benyomásokat, a „bobkovi szerepet," világossá vált, hogy nincs itt semmiféle ellentmondás. A KGB. egyik felső vezetői posztján nem lehet valaki úgy, hogy az évtizedeken keresztül végrehajtott embertelen cselekedetekről ne tudna, ne lenne a döntések előkészítésének részese, a végrehajtás irányítója. Ő pedig több évtizede ezt teszi. Jelenleg az emigrációba kényszerítés, az állampolgárság megfosztása, a belső ellenség üldözésének irányítása és a baráti szervekre történő „rákényszerítése" a feladata.

Elég volt az a közel fél óra, amíg „bólogató" tábornoktársam beszélt, hogy megváltozzon Bobkovról a véleményem. Vagy helyesebb ha azt mondom, hogy kiegészüljön, teljesebb legyen.

Az sem volt véletlen, hogy előtte két nappal felkértek bennünket ennek a tósztnak az elmondására és „bólogatónak" a szó szerinti beszéde is elkészült.

A többi tószt is többé-kevésbé hasonló, dicsérő volt, bár jelentős mértékben visszafogottabb és a jelzőkkel sem bántak olyan bőkezűen. A szorosan együttműködő szerveken kívül jelenlévő mongol, kubai és a vietnámi delegáció vezetők is szót kaptak. Nekem személy szerint a vietnámi vezető szövege tetszett a legjobban. Megköszönte a biztosításban való részvétel lehetőségét, a nyugodt munkalégkört és mindenkinek jó munkát kívánt, ha hazatér.

Az általam elmondott tósztból, amely igencsak rövid volt, az alábbiakra emlékszem. Először is három tényt emeltem ki:

1., Visszafogottan és szerényen kell fogadnunk azt a tényt, hogy ez volt az első, Kelet-Európában rendezett olimpia.

2., A rendezvények zavarok nélkül kerültek lebonyolításra és az eredmények azt mutatták, hogy a vendéglátók megfeleltek az elvárásoknak.

3., Semmit nem szabad túlértékelni. Az eredmények még jobb munkára kell, hogy ösztönözzenek.

Az alig két percig tartó beszédem alatt észrevettem, hogy Csebrikov egyre inkább rám figyel. Majd az sem maradt észrevétlen előttem, hogy a tolmács fordítása nyomán zavarban van.

Nem értettem az okát. Amikor azonban utolsónak ő szólalt meg és az előre leírt szöveget olvasni kezdte, mindent megértettem.

Szinte szó szerint ugyanazt ismételte meg, amit én mondtam el. A különbség lényege, hogy ő olvasta, én pedig szabadon mondtam.

Biztos voltam benne, arra számítottak, hogy minden delegáció vezető dicshimnuszokat fog zengeni az olimpia történelmi jelentőségéről, a szocializmus sikeréről, újabb magaslatok elfoglalásáról. Ezért megelégedtek a bölcs apa szerepével. A lángot hosszabb távon melegítő parázzsá akarták enyhíteni.

A hátralévő időben koccintás, evés, ivás és egymás közti beszélgetés folyt. Az asztal roskadásig tele volt mindennel, amit szem, száj örömmel fogad. A beszélgetések pedig a közel kéthetes görcsöt oldották.

A delegáció vezetők is észrevették a Csebrikov és általam elmondottak azonosságát és azt szóvá is tették. Ki-ki vérmérséklete vagy a velem kapcsolatban kialakult rokon- vagy ellenszenve szerint.

A mongol és a vietnámi mosolygott és egyetlen mondattal gratulált. A kubai melegen gratulált és közben Csebrikovot kereste szemeivel, vajon látja-e ezt a jelenetet.

Az én bólogató barátom epésen jegyezte meg.

– Mondd, mikor loptad el Csebrikov beszédét? – közben furcsán mosolygott, mint aki arra gondol, hogy az ellenség már az SZKP és a KGB központjába is betette a lábát az ilyen revizionisták révén, mint a magyar biztonsági szolgálatiak.

A csehszlovák kollega gratulált és melegen megszorította a kezemet.

A lengyel barátom két pohár pezsgővel jött oda hozzám, és a szája majdnem körbeért a fején, mikor megszólalt.

– Te nagyon kitoltál Csebrikovval. Az előre leírt szövegét te mondtad el. Nekem tetszett. Te ráadásul meggyőzőbb is voltál.

A bolgár küldöttségvezető már akkor jött hozzám, amikor jócskán megroggyant az elfogyasztott italoktól.

– Nem volt szép tőled, hogy így betanultad Csebrikov beszédét. – Mi lett volna ha botrányt csinál? Szemei fátyolosak voltak. Keze reszketése már elmúlt. Ez legalább fél liter vodka egységnyi elfogyasztását jelentette. – Nagy huncut vagy te – mondta és megveregette a vállamat, majd az éppen arra járó Bobkovhoz csatlakozott.

Bennem az egész estéből mégis az a felismerés maradt meg legmélyebben, amire F. E. Bobkovval kapcsolatban jöttem rá, miközben az NDK delegáció vezető a megrendelt tósztot mondta. Ezzel lehetett fenntartania magát. Tőle idegennek látszó közegben ragyogóan tartotta magát évtizedeken keresztül. Eleget tett tehát az elvárásoknak. De vajon mire gondolt

közben? Egyetértett, vagy csak végrehajtott? Nyüzsgött, vagy csak tette a dolgát? Sejtjeiben ez van, vagy az ellenkezője? Milyenek lehetnek az éjszakái, a magányos órái? Lelkiismeretfurdalás, vagy csak a belenyugvás irányítja? Elégedett-e az életével, vagy elege van mindenből? A posztján szelidíti-e a vadat, vagy maga is a vaddal marcangolja szét az elékerülő csalétket? Ki lát bele? Ki tudja mi az igazság? Egyáltalán megtudható-e? Sőt, érdemes-e megtudni? Az igazság néha fájó, máskor megalázó. Néha megnyugtat, néha elszomorít.

Úgy hagytam ott a fogadást, hogy senkitől sem búcsúzkodtam. Az ajtóból visszafordultam és a felém nézőknek intettem. F. E. Bobkovot nem láttam a teremben. Nyilván intézkedett, rendelt, hogy a jelenlevők elégedettségét elérje.

A hazautazás aránylag jó hangulatban történt. A magyar csapat sikeresen szerepelt. Annak ellenére így van ez, hogy néhányan elégedetlenek voltak. Ez vonatkozott elsősorban a vízilabda csapatra, amely világklasszisát nem egyszer bizonyította az olimpia előtti nemzetközi tornákon. Az olimpián csak a harmadik hely jutott. Egyetlen versenyen vettem részt, a vízilabda csapat egyik mérkőzésén. Elkedvetlenedtem. Előtte hallottam, hogy a fiúk nem „erőlködnek", hogy „könnyen veszik" a játékot, de ennél keményebb megjegyzést is megengedtek maguknak olyanok, akik egyébként szeretik a vízilabdát. A szurkoló már ilyen. Mindig győzelmet vár a kedvenc csapatától. A játékos pedig mindig győzni akar. Ezt azon az elszomorító mérkőzésen is tapasztaltam. Minden labdára rámozdultak, harcoltak oroszlán módjára, úsztak, lőttek, birkóztak... De nem ment a játék. Van ez így ! Minél jobban akar az ember, annál inkább nem jön össze a dolog. Ez nem csak sportban van így, de az élet, az emberi cselekvés minden területén.

Ekkor szállt fel a pletyka. A rossz játék oka, hogy „ikonban utaztak" a játékosok. Ezzel tulajdonképpen azt mondták akaratlanul, hogy az egész csapat ezzel foglalkozott, hogy az egész csapat ikont akart hazahozni, „csempészni". Nos, nem az egész csapat, csak annak egy-két tagja. Nem „ikonban utaztak", vagyis nem tudtak volna meggazdagodni akkor sem, ha az általuk megvett ikonokat hazaszállíthatták volna A mennyiség és minőség miatt ez képtelen feltételezés. Akik ezt hirdették a pesti presszókban, nem gondoltak arra, hogy a sportoló is ember, hogy szeretne a világ minden tájáról valami emlékezeteset hozni, ami egy életen át elkíséri. Arról nem tehet, hogy az egyik-másik ország törvénye bizonyos áruk, emlékek kivitelét engedélyhez köti, vagy nem is engedélyezi. Ez utóbbi egyenesen irritálólag hat és van ember, aki csak azért is alapon közelíti meg a kérdést. Nos, itt is ez történt. A dolog azonban a Fair Play szabályai szerint rendeződött.

Az olimpiával kapcsolatban van még egy találkozásom, amit nem szeretnék kihagyni. Magam is meglepődtem azon, hogy már a becsomagolás után, útrakész állapotban voltunk, lent voltak a csomagjaink, a buszra vártak, amikor feltűnt egy régi osztályvezető barátom. Ha jól értettem ő volt a legrégibb ember ebben a pozícióban a szervnél. Tudtam róla, hogy szereti a magyar konyakot. Szerinte egy kissé kemény, de az élet is ilyen. Most nem tudtam megkínálni, mert ami teljes üveg volt, elajándékoztuk, a maradékot pedig előtte néhány perccel megittuk. Együtt mentünk le az épület elé. A busz azonban még mindig nem érkezett meg. A kézitáskát letettem és a barátommal sétálni indultam. Azzal jött, hogy siet, mondta a szobánkba lépve, csak búcsúzni jött. Most azonban egyáltalán nem utalt semmi arra, hogy sietne. Megértettem. Tehát, amire végig gyanakodtunk, az feltehetően igaz volt. A „poloskák" már ezekbe az új épületekbe is befészkelték magukat.

– Te most hazamész – kezdte kissé ünnepélyesnek hatóan –, de nekem itt kell maradnom.

– Tudtommal nagyon szereted Moszkvát – mondtam tényleg meglepődve.

– Így igaz, de ami itt kezd kialakulni, azt már kevésbé.

– Hogy értsem ezt? – álltam meg egy pillanatra, de ő továbbmenésre ösztökélt.

– Brezsnyev már nagyon beteg. A végét járja. Szinte már csak a gyógyszerek tartják életben.

– Sajnálom, mondtam a kor szokása szerint, de nyilván hamisan csenghetett a hangom, mert merőn nézett a szemembe és most ő állt meg egy pillanatra.

– Nem az a baj, hogy meghal, mert az már mindenkinek csak jót tenne – mondta mélységes meggyőződéssel, miközben óvatosan körülnézett és néhány másodpercre elhalgatott, mint aki megijedt attól, amit most meggondolatlanul kimondott. Aztán mint a matador a bikaviadal helyszínére lépve teszi, ő is bátran folytatta. – Csak jót tenne az egész szocialista világnak, közte nektek is. De nem erről akartam veled beszélni. Majd. Egyszer, talán erről is mesélek neked. Fennakad majd a szemed, ha meghallod. Az zavar inkább, hogy megindult a harc a főtitkári pozícióért.

– Értem – mondtam –, de ez mindenütt a világon így van. Legfeljebb nem annyira feltűnő és kiélezett a harc, mint a mi világunkban, ahol az utód nagy hatalommal rendelkezik. A hatalom pedig igen nagy csáberővel bír.

Nem szólt semmit erre a megjegyzésre. Mentünk egymás mellett, aztán kibökte a következőt.

– Andropov lenne a legjobb – mondta és fellélegzett.

– Miből gondolod? – kérdeztem inkább rutinból, mint igazi kíváncsiságból. Eszembe jutott ugyanis néhány apróság, amit nem felejt az ember. Magyarország 1956. Mosolygó diplomata. Az arc barátságos, de a szeme hideg. Többször látogatta meg Kádárt a Benczúr utca sarkán, a Külügyi Szállóban lévő ideiglenes lakásán, ahol kormányőrként teljesítettem szolgálatot. A lakás előtti folyosón, az étkező szoba előtt. Soha nem ment el

mellettem anélkül, hogy kezet ne nyújtott volna. Rám mosolygott és köszönt is. Kádárral ellentétben, aki a köszöntést fogadta, de mosolyt egyszer sem csalt ki önmagából.

Andropov mosolygott, barátságos arcot vágott, miközben hideg számító politikusként a szovjet katonaság budapesti bevetésén fáradozott, a Nagy Imre-kormány ellen felhasználható „Munkás-paraszt Kormány" összeállításán dogozott, személyekkel tárgyalt, jelentett, utasított és ötletekkel látta el nemcsak Mikojánt és Szuszlovot, de éveken keresztül Hruscsovot és Kádárt is mozgatta.

– Ő világlátott ember – jutott el az agyamig a barátom szövege – Romanov pedig egy Leningrádra szabadított medve.

Ezek szerint ő az egyik riválisa? – kérdeztem.

– Igen, de legalább ennyire hegyezi magát Csernyenkó is.

– Majd csak megoldódik – nyugtattam – eddig sem mi választottuk meg a legfőbb vezetőinket.

– Ez meg is látszik az országon. – Azt hiszem észrevette, hogy túllőtt a célon, mert magyarázólag hozzátette.

– Nem a KGB-re gondoltam, hanem a népre – mondta, de közben elvörösödött. Belegabalyodott önmaga gondolataiba.

Úgy tettem, mint aki nem veszi észre a megjegyzést. Hallgattam.

– Tudod, ebben a nehéz helyzetben, amelyben vagyunk, nem mindegy, hogy milyen ember áll az ország élén. Andropovban mindaz megvan, amire szükség van egy ekkora ország irányításához. A többiek azonban 1917-nél megragadtak.

Megjött az autóbusz, elbúcsúztam anélkül, hogy reagálni tudtam volna a barátom szavaira. Miközben elhelyezkedtem az egyik ülésen, arra gondoltam, hogy az olimpiai sikerek felszínen mozgó öröme mögött, háttérben egy alapvetően politikailag apatikus Moszkvát hagyok magam mögött.

Már rég itthon voltam. Egészen más feladatok foglalkoztattak. Mégis újra és újra visszatértem a barátommal történt beszélgetésre és Andropovra is. Ő volt, aki mozgatta a bábfigurákat, mindegy hogy melyik oldalon álltak és mi volt a szerepük. Volt akit mennybe emelt, másokat nektárral itatott és volt akiket mártírokká tett.

Aztán meghalt Brezsnyev és bejött a barátom kívánsága. Andropov sürgölődött legjobban Moszkvában is. Gondosan felépített tervét nem tudták félretenni. Őt magát sem. Egyhangúan választották meg főtitkárrá.

A barátommal két év múlva találkoztam ismét. Budapesten.

– Egyik ügynökömmel találkoztam itt nálatok. De nem akartam úgy visszatérni, hogy ne üdvözöljelek – közölte velem. Láttam most is gondterhelt.

– Látom egészséges vagy, de a hangulatod most sem mondható jónak, pedig a te kívánságod teljesült.

– Nincs szerencsénk – mondta – Egy ilyen hatalmas ország csak beteg, vagy ostoba vezetőket tud kitermelni.

– Ebben én nem hiszek – mondtam nem túl nagy meggyőződéssel. – Talán a kiválasztás, a „merítés" nem eléggé végiggondolt. Vagy nincs szinkronban a hirdetett elvekkel? – reszkíroztam meg a keményebb kérdést.

Úgy nézett rám, mint akit operáció utáni kábulatból akkor ébresztettek fel, és ráadásul arról tudósították, hogy meg kellett fosztania férfiasságától, hogy meg tudják menteni. Aztán végül, beszélni kezdett.

– Úgy néz ki, hogy nem tudunk megszabadulni Csernyenkótól, sem Romanovtól.

Láttam, nem értett meg. Nem erőltettem a dolgot. Félórát beszélgettünk még semleges ügyekről, aztán búcsúzott.

– Viszontlátásra – mondtam – sima leszállást kívánok.

Többé nem találkoztam vele. A hatalmas és titokzatos ország őt is, mint annyi más rendes embert, elnyelte.

VIII. FEJEZET

KÉSZÜLŐDÉS 1956 NEGYEDSZÁZADOS JUBILEUMÁNAK BIZTOSÍTÁSÁRA

A Belső Biztonsági Szolgálat vezetőjének telefonforgalma megnőtt minden év nyárutóján. Ezt elődeim mondták el. Magam pedig, már mint helyettes is megtapasztaltam 1974 után. Ezekben a hetekben a párt, állami és tömegszervezeti vezetők, a vezető funkcionáriusok melegen érdeklődtek a hangulat, az „ellenséges készülődés" helyzetéről. Számomra az érdeklődés eleinte meglepetést okozott. A kinevezésemet követő szeptember első hetének egyik szép napsütéses napján, az első ilyen érdeklődéskor félre is értettem a helyzetet. Csengett a „K" telefon. A másikon beszéltem. Erőszakos telefonáló volt. Jeleztem, hogy szól a másik telefon, de nem akarta a világért sem abbahagyni a szövegelést. Végül kénytelen voltam a tőlem szokatlan módszert választani.

– Ne haragudj, majd visszahívlak – mondtam és letettem a kagylót. Azonnal felemeltem a másikat. Érdes és kissé türelmetlen hang szólalt meg a vonal másik végén. Egyáltalán nem volt ismerős számomra.

– Tessék, itt Horváth – szóltam bele talán kissé hangosabban, mert még az előző erőszakos telefonáló okozta hatás alatt álltam.

– Szervusz. Hogy vagytok? Van valami újság? – jött a két kérdés, bemutatkozás nélkül.

– Nem tudom mit mondjak. Ha csak az nem újság, hogy szép kora őszi napunk van. Legszívesebben a Margitszigeten a kaszinóban süttetném a hasam és innám a friss habos sört – válaszoltam kapásból, hogy zavaromat leküzdjem és a telefonálót arra késztessem, hogy többet mondjon magáról. Nem akartam kérdezni, hogy „Ki vagy?" mert ez egy bizonyos körben nem volt szokás ebben az időben. De én új fiú voltam. Nem vált be a taktikám, mint bebizonyosodott. Eléggé sértett hangon jött a válasz.

– Nem hinném, hogy a belügyminisztérium „felelős vezetőinek" ebben az időben pont ilyen gondolatokkal kellene foglalkoznia.

Most már felismertem a hang tulajdonosát. Gyorsan helyrebillentettem a lezser gondolkodásomat, de azért egy kicsit froclizó volt a válaszom. A telefonáló a Központi Bizottság egyik osztályvezetője az „önkéntes oktatóm", aki sótlanságával és merevségével eléggé közismert alak volt.

– Szerencsére és nem vagyok a belügyi vezetés tagja. Gyalog, vagy legfeljebb futár vagyok a sakktáblán, de azért tessék parancsolni. Miben állhatok a szolgálatára? – mondtam végül is tisztelettudóan. Abban a reményben, hogy neheztelésének nem a miniszteri fül lesz a végállomása és bumerángként nem csap vissza rám a csípős megjegyzésem.

– Én október huszonharmadikára gondoltam. Van már valami információtok a helyzetről? Készült összefoglaló jelentés? – aztán még magyarázatként hozzátette, hogy értsem azért a helyemet – Kerestem a Minisztert, a helyetteseket, sőt a csoportfőnöködet is, de nem találtam őket a helyükön.

Értem – gondoltam magamban – „ ha ló nincs szamár is jó" jelszónak köszönhetem a hívást.

A miniszter titkárnője mondta, hogy te tájékoztatást tudsz adni.

– Sajnos nem tudok semmit mondani – válaszoltam. – Valóban ez volt a helyzet.

– Semmi információ nincs? Jelentés sem készült? – mondta és őszinte meglepetést éreztem a hangján.

– Nem. Semmi – válaszoltam –, azt hiszem kissé szórakozottan is, mert akkor még a főnökeim sem szóltak, semmiféle utasítás nem jött a „témával" kapcsolatban. Majdnem azt írtam, – és mondtam akkor is – hogy senki sem mondta, hogy lesz-e egyáltalán október 23-ika. De ismerve a telefonáló humortalanságát, fékeztem magam. Megpróbáltam a tőlem telhető legudvariasabb és leghivatalosabb hangon megismételni a lényeget.

– A mai napig sem a határainkon túlról, sem azon belül nem keletkezett olyan információ, amely állambiztonsági értékkel bírna. – Befejeztem, elhallgattam.

Fagyos volt az elköszönés és fellélegeztem, amikor kattant a telefon. Nem voltam vele soha közelebbi kapcsolatban, „távolról" tiszteltem, közelről pedig nem akartam megismerni. Ez 1973 szeptemberében volt. Ha jól számolom a tizenhetedik évforduló. Azóta újabb évek teltek el. A mostani, huszonötödik, jubileuminak számított. 1981. október 23. Ezért szeptember elején már konkrét tervekkel rendelkeztünk, amelyek főbb pontjai között ott szerepelt: információ szerzés a világ minden tájáról, az ott lévő magyar emigráció terveiről, véleményéről, az ottani államhatalmi szervek, politikusok és pártok ezzel kapcsolatos véleményéről, esetleges támogatásáról, ünnepi előkészületekről a hazai ellenzéki körök és más ellenőrzés alatt tartott csoportok, köztük a kevés számú, még ellenőrzés alatt tartott fegyveres „ellenforradalmárok", egyéb szélsőséges erők készülődéséről. Vagyis minden olyan információt össze kellett gyűjteni, amely 56 értékelésével, megünneplésével, az ezzel kapcsolatos elképzelésekkel volt összefüggésben. Pozitív és negatív véleményt, tervet egyaránt.

Ezekről aztán értékelő jelentések készültek. Adtunk jelentést az említett nap előtt néhány héttel, egy-két nappal előbb, ha valamilyen konkrét esemény volt, amely jelentősen befolyásolhatta a politikát, vagy a közéletet. Ebben természetesen az egész belügy valamennyi információja és tett intézkedése is szerepelt. Nem maradhatott le a javaslat sem. Ez utóbbi inkább felénk tett gesztus, hogy megnyugtasson bennünket : a politika felhasználja az általunk adott információkat. A valóság azonban sajnos nem igazolta vissza ezeket, vagy csak egészen ritkán.

A „jubileumi évfordulót" az úgynevezett szorosan együttműködő országok politikusai és biztonsági szolgálatai is nyilvántartották. Magam is meglepődtem, mennyire.

Már szeptember elején megindult az érdeklődés. Úgy is lehetne mondani, a papíráradat, amelyben néhány általános, emigráns újságokban megjelent cikk tartalmát ismertették és közben tájékoztatást kértek. Persze minden átirat a nemzetközi osztályon keresztül jött. Fordítást igényelt. Képzelem mennyire „szerethettek" bennünket az ott dolgozók. Szinte egy kaptafára készültek a szövegek. Valahogy így szóltak : „Kérjük tájékoztassanak arról, hogy az ellenforradalmi erők készülődésére milyen információval rendelkeznek. Tájékoztatásukat előre is köszönjük. Csatoltan küldjük azokat az információkat, amelyek forrásainkon keresztül keletkeztek és a magyar ellenforradalmi erők készülődésére utalnak."

Huszonöt év és nem tudnak szabadulni még a terminológiától sem. Egyébként valamennyi „baráti szervtől" megérkeztek ezek a levelek. Az NDK szerveitől nem, de ők mindig meglepetéseket tartogattak. Mindenesetre az érdeklődésekre néhány mondatos választ küldtünk. Emlékezetem szerint egyetlen mondatunk sem jelzett állambiztonsági veszélyre utaló jeleket. Természetesen mi is megköszöntük az „értékes" információkat. Azt is, aminek a lefordítása is túl nagy árat igényelt. De a „baráti" kapcsolat bizonyos udvariasságot feltételez. A „barátokért" egyébként is mindent meg kell tenni.

Az előkészületeket mi is megtettük. De az információ bizony gyéren csordogált. Csak a hírszerzés és a kémelhárítás adott információkat. Azt is többségében az emigráns sajtóból. A jelentésünk is csak soványkára sikeredett. A miniszter elégedetlenségét, egy ejnye-ejnyét helyettesén keresztül kaptuk meg. A helyzet az volt, amit leírtunk.

A miniszteri elmarasztalás viszont „ösztönzőleg" hatott. Ma már bevallhatom, huszadikán, vagy huszonegyedikén este egy baráti társaságban szóba került, hogy „csend van október huszonharmadika körül". Eszembe jutott a belügyminiszteri elégedetlenség. Elgondolkodtam. Szokás szerint kérdéseket tettem fel, persze szigorúan csak magamban. Mit szeretne olvasni a belügyminiszter? Mikor lett volna elégedett? Talán ha kemény fellépésre készülő erők gyülekeztek volna a Bakonyban, vagy a Vérmezőn?

Azon az éjszakán mielőtt elaludtam, arra gondoltam, hogy a vezetők nagyon is következetlenek bizonyos kérdésekkel kapcsolatban. Olyanok mint a szűzlányok, szeretnének szüzek is maradni, de kíváncsiak arra, vajon milyen lehet a Rákóczi téri lányoknak, az ...

Ebben az ambivalens hangulatban és kiélezett várakozás közepette meglepett, amikor bejelentették, hogy az NDK Állambiztonsági Minisztériumának Belső Biztonságáért felelős vezetője, B. tábornok, különrepülőgéppel Budapestre érkezik október 23-án reggel. A távirat csak ezt tartalmazta. Sőt a követségi attasé hivatalából telefonáltak és titokzatoskodva közölték: – Jó napot kívánok! Az NDK nagykövetségéről beszélek, én vagyok a biztonsági kérdésekkel foglalkozó attasé helyettese. Csak azt szeretném jelezni, hogy B. tábornok, az ön partnere, holnap reggel különgépével (!) Budapestre érkezik, magával is óhajt tárgyalni.

– Ne haragudjon, elég későn jött az értesítés – nyögtem ki udvariatlanul. De ha azt mondom ki, amire gondoltam, az még rosszabb lett volna. Hogy mennyire viszonylagos minden? De egyébként nagyon megtiszteltek, hogy nem is az attasé, hanem a helyettese szólt. Egyáltalán ennyire nagyra tartják Budapestet, hogy ilyen funkciót is létesítettek, ami csak jelentősebb országokban és nem a barátiakban volt inkább szokás. Nem volt időm morfondírozni.

– Nagyon fontos információt akar önnel közölni. Azért jön, hogy mindezt személyesen tegye meg. Egyébként elnézést kérek, hogy én telefonálok, de az attasé úr kevésbé tud magyarul – mondta még, mintha olvasott volna a gondolataimban. – Ön pedig ugye németül ....

– Értem – válaszoltam. – Várni fogom szeretettel.

Mikor letettem a kagylót, dühös voltam magamra. Mit bájolgok, amikor föl vagyok háborodva és legszívesebben azt üzentem volna, hogy maradjon otthon a fontos információjával együtt. Az attaséhelyettes sem lopta be magát a szívembe, pedig kivételesen udvarias volt és csak egyetlen mondata volt udvariatlan, azt be sem fejezte, de igaz volt. Németül bizony nem tudok.

Mit mondhatnék? Most is ideges leszek, ha a „partner" udvariatlanságára gondolok. Utolsó pillanatban „jelzi" jövetelét, nem kérdezi, hogy jöhet-e? Csak jön. Egyébként pedig eddigi találkozásaink során sem nyerte meg „szeretetemet". Ami pedig a rongyrázást illeti, hogy „különgépével" jön, sokfajta gondolatot indukált bennem.

Mindez persze nem hinném, hogy zavarta volna őt, még ha tudott volna is róla. De így, hogy befelé füstölögtem?...

Másnap már délelőtt kilenc óra után pár perccel megérkezett B. tábornok. Elégedett mosoly (sőt önelégedett), ölelés, kétoldalt „levegő puszi". Ő hátba vág, kétszer is. Az arcomon érzem, hogy erős kölnit használ. Férfinak pacsuli.

– Na ja!... – mondja, de mivel nem értem mit akar ezzel jelezni, én is csak mosolygok, mint hülye gyerek ha seggbe rúgják.

A tolmács közébünk lép. Őt a Nemzetközi Osztály vezetője, Daczi alezredes (lehet, hogy ekkor már ezredes) bocsátotta rendelkezésünkre. Önként, de úgy mintha a fogát húzták volna. A tolmács rám néz. Nekem illik a vendéget üdvözölni. A barátom „udvariassága" nem ismer határt. Megszólal. A tolmács felé fordul.

– Mi a helyzet? – fordítja szó szerint a vendég első szavait. Átveszem a ritmust. Ad acta teszem az üdvözlő szavakat.

– Semmi különös – mondom. – Arcomon nyugalom. A halálos ítéletet

követően benyújtott kegyelmi kérvényt elutasító határozat után lehet ennyire mindegy minden, mint abban a pillanatban nekem. Legszívesebben pestiesen szólva a melegebb éghajlat felé orientálnám. De fékez az ösztön. Nem az ész! Már harmadik alkalommal találkoztunk. Kétszer Havannában, egyszer pedig Moszkvában. Úgy tudott a KGB tábornokára nézni, hogy hozzá képest egy hűséges kutya csak inasnak nézett ki. Igazi tehetsége pedig akkor jelentkezett és vált ismertté, mikor a többiekkel foghegyről beszélt. Láttam egy olasz filmhíradó részletet 1942-ből. Mussolini beszélt és gesztikulált. Az én udvarias barátom ugyanabba a családfába tartozhatott.

Az én kedvenc kényszervendégem azonban nem esett kétségbe. Neki mindegy volt, hogy mi az én végszavam, Ő mondta a magáét.

– Nem tudsz róla, hogy fegyveres csoportok készülődnek 56 újrakezdésére? – tette fel a kérdést és nem tudtam eldönteni abban a pillanatban, hogy igazi, vagy műizgalom vibrált a hangjában. Nem tudtam hirtelen hogy fogadjam. Aztán viccesre vettem a dolgot.

– De hallottam róla. Már az Országház előtt látták a felderítőiket, a fő csapatok pedig a Köztársaság téren hadrendbe sorakozva várják az utasításokat. De ha jól vagyok informálva az amerikai tüzérség még nem érkezett meg – mondtam egy szuszra és közben mosolyogtam. Komolyan, de gyanakodva néz rám. Látszik, nem tudja eldönteni, komolyan beszélek, vagy viccelek vele. Gyorsan folytatom, mielőtt még végleg elrontom a hangulatot.

– Félretéve a viccet – mondtam – teljes a nyugalom az egész országban. Ingatja a fejét. Most látom először, hogy nem csak igenlően, de kétkedően is tud fejet mozgatni.

– De nekem megbízható információm van arra, hogy jelentős erők fegyveres fellépésre készülnek a mai napon, itt Budapesten.

Kissé megsajnáltam, mert láttam, hogy teljes mértékben ennek a hülyeségnek a hatása alatt áll.

– Ezek szerint az információ fals lehet. Csak zavarkeltésre alkalmas. – Az egész ember egy csapdába került állat benyomását kelti. Egész teste tiltakozik a megállapításom ellen. A homlokán megjelennek az izzadságcseppek is. Szinte nehezére esik kimondani a következő szavakat.

– Ez nagyon komoly információ. „Odaátról" jött – int a fejével és ki is mondja – az NSZK-ból. Megbízható régi hírforrásunk.

– Még inkább az lehet, hogy bennünket meg akarnak zavarni. Intézkedést, kapkodást akarnak kiváltani.

Újra csak ingatta a fejét, de ez most a bizonytalanságának a kifejeződése volt. Láttam, hogy a bizonytalanságával egyidőben a sértődés is jelentkezett nála. Mintha csak azt mondta volna.

– Ez az ember nem hisz nekem, B-nek, aki segíteni akar, különgéppel jött és ez a hála? A saját ostoba kútfejére hagyatkozik ahelyett, hogy nekem hinne és megtenné a szükséges intézkedéseket. Arról nem is beszélve, hogy igazán nagyobb hálát is mutathatna …

– Foglalj helyet nálam – mondtam végül az első ijedsége után – Mivel kínálhatlak meg?

Tipródott egy kis ideig, nézegette, hogy hova tudna leülni. Látszott rajta, hogy a legkényelmesebb helyet keresi. Az jutott eszembe, hogy a harcra is a kényelmes helyet kell kikeresni. A kanapén foglalt végül helyet. Először a sarokban, aztán ahogy múlt az idő és késett a fegyveres harc, egyre inkább elterpeszkedett. Az egész kanapét betöltötte délre, pedig akkor még ebéd előtt voltunk.

A titkárnőm azonban túl hosszúnak tartotta az eltelt időt. Nyilván az jutott eszébe, hogy megkezdődött nálam is az agyérelmeszesedés, talán kissé hamarabb mint általában, de gondolom ezen nem csodálkozott. Ezért aztán, hogy mentse a vélt helyzetet, megfőzte a kávét és üdítővel együtt kérés nélkül behozta. A kedves mosolyt már csak ráadásnak kaptuk. Gondolom a vendégnek járt ki, mert én többször láttam komoly, sőt gondterhelt arccal, mint mosolygósan. De hát én csak a főnöke voltam. Később előkerült a konyak is. Igaz csak a hazai áruval szolgálhattam. De akkor még jelszó nélkül támogattam a magyar ipart. Nem magam, a vendégeim fogyasztásával, meg azért mert ezt tudtam megfizetni, de a szándék saját volt. Eredeti, unikális és a pénztárcámhoz mért.

Míg az ellátás folyamata tartott, az én barátom beszélt.

– Nekünk nagyon komoly helyen lévő informátorunk van „odaát". Ez eddig még soha nem vezetett félre bennünket. Ellenőrzöttnek, megbízhatónak tekinthető. A szovjet elvtársaknak is megküldtük az információt. – Ezt nyomatékosan hangsúlyozta, mintha ettől vált volna egyszerre megbízhatóbbá az információja.

Aztán előkotorászta a hatalmas aktatáskájából a bizonyítékot is és felolvasta:

„Az ellenséges magyar emigráció különböző szervei, komoly szervező munkát végeznek. Arra készülnek, hogy Magyarországon fegyveres zavargásokat robbantsanak ki."

Ennyi volt az információ. Forrás, hivatkozás, bizonyíték, név, adatok stb. természetesen nem szerepeltek.

Ha az operatív tisztek ilyen információt elfogadnak, már legalább egy évtized óta, elmarasztalást kasszíroztak be elismerés helyett. Hallgattam, miközben mondta a magáét. Azon gondolkoztam, hogy elmondjam-e neki, hogy az ellenzék Magyarországon jelen pillanatban maga is a helyzetfelméréssel, a tisztázással, a követendő lépések kialakításával van elfoglalva. Egy lépéssel előzi meg a hatalom értékelését, lépéseit. Ilyen abszurd gondolat, még a legradikálisabb körök tagjai részéről sem merül fel már lassan két évtizede. Hogy a karizmatikus vezetőktől a legóvatosabbakig Kiss Jánostól, Mécs Imrén át Rácz Sándorig és Vásárhelyi Miklósig sokkal megfontoltabb, felelősségteljesebb és akkor már az is kiderült, hogy konstruktívabb szerepet játszanak, mint amit ez a „megbízható információ" sugall-

ni akar. Hogy az ilyen információk csak ostoba, hiszékeny, senkiben sem bízó, mindentől félő és hozzá nem értő emberek számára jelentenek valamit is. Nálunk ez a Mikroszkóp Színpadon ragyogó poén lehetne. Sőt abban is biztos voltam, hogy nincs Magyarországon olyan rejtett, újabban felmerült agresszív csoport sem, amelyik ilyen kalandokba vinné bele az országot.

– Nézd – kezdtem óvatosan, hogy ne sértsem – lehet, hogy a hírforrás megbízható, a legjobb szándék vezette, amikor ezt leadta, de őt is félrevezethetik. Juthat véletlenül is hamis információhoz. Dezinformáció is lehet...

Szánakozón mosolygott rám, mint aki azt mondaná legszívesebben, hogy te fiam nem érted a szakmát. Persze lehet, hogy ez lenne a legenyhébb. Bár jószándékot feltételezve róla még arra is gondolhatott, hogy: Szegények, milyen gyenge hírforrásokkal rendelkeznek ...

Aztán végül mosollyal az arcán megszólalt.

– Nézd, azért jöttem különrepülővel – ez utóbbi szót már negyedszer hallottam, a nem létező szőr is felállt hirtelen a hátamon. – Tehát ismétlem, azért jöttem ..., hogy ne csak PAPÍRON KAPD MEG a jelentést, de élőszóban is megerősítsem és itt legyek melletted ebben a nehéz időben és segítsek. – Az önérzet és önértékelés világcsúcstartója, a Guinness könyvbe való súllyal – gondoltam dühömben. Aztán mikor megszólaltam, magam is meglepődtem. Nem azon, amit mondtam, hanem azon, amilyen módon.

– Nagyon hálás vagyok neked, remélem majd a történelem is megörökíti az ilyen önzetlen cselekedetet.

Önelégülten mosolygott. Ezt nem fogadta sem kétkedően, sem viccesen. Közben arra gondoltam, hogy nem véletlenül akar mindig előtérbe tolakodni. Ő legalább következetes. Mindenki tudtára adja a személyének és a szervének a fontosságát és mindenekfelettiségét.

Nos egész napom elment vele. Az irodámban ültem és ostoba szövegelését, dicsekvését hallgattam. A titkárnőm már délelőtt legalább kéthavi reprezentációs keretemet előre felszolgálta. A harangszó figyelmeztetésére ebédre is meghívtam. Közben gondolatban a pénztárcám belsejét mértem fel. A hónap utolsó harmada. Ilyenkorra már jelentősen megcsappan a zsebpénzem. Igaz, nem dohányoztam, csak ritkán ittam, akkor is keveset, de a reprezentáció százötven forintja egy hét alatt, már kávéra elfogyott. Ez persze csak az átlag hónapokban volt így. Március, október, külföldi delegáció minden esetben megcsapolta a házi kasszát is.

A titkárnőm szendén most is odasomfordált hozzám, tudtam, jelezni akarja, hogy a Marshall-segélyt még nem vehetjük igénybe, mivel nem vagyok szakszervezeti tag, segélyt sem kérhetek ...

– Van nálad pénz? – kérdeztem súgva, míg a tolmács lekötötte a vendéget.

– Van – válaszolta.

– Akkor intézd a dolgot, majd reggel visszaadom. De ne hozasd le az

ebédet. Mi megyünk fel. Mikor közöltem a „tábornokommal" szándékomat, aggodalmasan nézett rám.

– Nem lesz baj abból, hogy elmegyünk a telefon közeléből?

– Nyugodj meg. Minden rendben lesz. Ha kell egy perc alatt itt leszek a szobámban és intézkedem – mondtam és most én lapogattam meg a hátát. Közben szabályosan kituszkoltam a szobából. Mosolyogtam, nyugalmat erőltettem magamra, miközben nem tudtam nevessek-e, vagy dühöngjek.

Az étterem két emelettel volt feljebb. Szándékosan gyalog mentünk. Az ő súlya úgyis több volt a kelleténél, én pedig két-három emeletet nem szerettem lifttel menni. Talán tíz perccel múlt tizenkettő. Ilyenkor az étterem tömve szokott lenni. A sok éhes ember, alig várja, hogy hozzájusson a meleg ételhez. Ráadásul sok más hellyel ellentétben, jó szakácsunk volt és gyors kiszolgáló személyzet. Nekünk helyet szorítottak az étterem sarkában, ahol a dolgozók szoktak étkezni. A felszolgálók csodálkoztak, mert nagyon lassan ettem. Máskor tíz perc már rekordnak számított a lassúságban. Most több mint fél óra elteltével is szinte nyámmogtam a kajával. A felszolgálónő nem tudta mire vélni az esetet, megkérdezte.

– Valami baj van? Nem ízlik talán az ebéd? – arcán komoly aggodalom tükröződött. Azt hiszem kedveltek, mert mindig figyelmes, mosolygós és kedves voltam hozzájuk. Nem feledkeztem meg, hogy nőnap van, vagy éppen szilveszter. A pezsgő vagy a virág mindig ott volt az asztalukon. Most is udvariasan válaszoltam és mosolyogtam közben.

– Nincs semmi baj kedves, de tudja ha az ember vendégekkel étkezik, akkor mindig ráér, és most egyébként is csendes napunk van.

Hallgatott, nehezen értette. Nem tudom elhitte-e? De az biztos, hogy még a tálalóból is visszanézett és arcán bizonytalanság tükröződött.

A barátom azonban egyre aggodalmasabb lett. Alig tudta türtőztetni magát. Ahogy az utolsó falatot a számba vettem, máris megszólalt.

– Azt javaslom, hogy a kávét már a szobádban fogyasszuk el – majd azt hiszem észrevette, hogy rájöttem türelmetlenségének okára, mentegetőzve hozzátette. A titkárnőd biztosan sokkal finomabb kávét főz.

Bár erről a tényről egészen más volt mindenkinek a véleménye, aki abban az időben nálam járt. Róla sok jót el lehetett mondani, de a kávét bizony nem a legjobban főzte. Azért beleegyeztem.

De ilyen könnyen nem adtam meg magam. Gonosz kedvem maradásra ösztönzött. Viccet kezdtem mesélni. Láttam alig türtőzteti magát, de mindenképpen elégtételt akartam venni rajta, azért, hogy ennyire lebecsült bennünket. Úgy éreztem, nem csak személyemnek, de a szerv minden dolgozójának ügye ez.

Vessen magára, hogy olyan dologban akart segíteni, ami nem volt és nincs, tehát segítségre sem volt szükség. Persze, ha jól belegondolok mással is jártam már így. Ünnepi alkalmakkor, vagy kellemes baráti beszélgetés közben, hányszor mondták valamennyiünknek:

– Öregem ez nem gond. Majd én segítek ha szükség lesz rá. Csak szóljál időben.

Lehet, hogy nem pontosan ez a szöveg, de a lényeg mindig azonos. Főként a „borbarátság" válik igen segítővé. Ha azután beüt a baj. A „bajbarátság" már nem ilyen olajozott, kevésbé működőképes. Ott az embernek sajnálattal mondják, hogy: – Ha tegnap szóltál volna ... Ha én ezt tudom, akkor ... azért majd megpróbálom ...

Persze ezek üres szavak maradnak legtöbbször. Tisztelet az igen ritka kivételnek. Ez a barátom pedig „bajbarátnak" jelentkezett, akkor, amikor nem volt baj. Jellemző.

Kelet-Európa politikai palettájának elmúlt évtizedei főként ezekkel a segítségekkel volt tele.

Míg élek, nem felejtem el, hogy a háború után közvetlenül a bombázást és a kitelepítést átvészelt gyárak, üzemek még használható gépeit hadisarcként a felszabadítók vitték el, az állatállomány maradék részének és az élő, összeszedhető, „kicsi robotra" még alkalmas emberekkel együtt.

A raktárak készleteit felélték az itt állomásozó alakulatok. Igaz, helyette kaptunk segítségként tizedannyi, állati fogyasztásra alkalmatlan burgonyát, avas lisztet, lejárt konzervet ...

A segítségről évtizedekig illett hálásan megemlékezni, dicshimnuszt zengeni, míg az utóbbiról az izgatás veszélye nélkül nem illett beszélni. De ma nem 1945-öt írunk, hanem 1981-et. Igaz, ma már nem működik a „Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa", tanácsot tehát nem kapunk. Igen, más most a helyzet. Bár ha arra gondolok, hogy a köznyelv szerint a KGST nem más, mint „hét sovány tehén feji egymást egy kiégett legelőn"... Már szobám ajtaja előtt álltunk, barátom kezét a kilincsre tette, de én egy újabb pikáns viccet meséltem el, csak félig figyelt már. Ahogy a poén elhangzott, már le is nyomta a kilincset. Tudom magamról, hogy végtelen rossz viccmesélő vagyok, de biztos voltam benne, hogy nem ezért nem sült el jól a vicc. Bár ő egyébként is savanyú volt általában, de most még egy mosolyt sem engedett meg.

A titkárnőm azonnal jelezte, hogy még egy telefon sem volt. Tehát még az itthoni nyüzsgők, a kíváncsiak, a minden szellőre összerezzenők sem kerestek.

Azt már csak a vendég eltávozása után tudtam meg, hogy a titkárnőm öntevékenyen a legtöbb telefonálót az illetékes osztály vezetőjéhez utasította.

Ahogy a titkárnőm letette a friss és kivételesen jó kávét, „kényszervendégem" azonnal újra kezdte a szöveget.

– Pedig egészen megbízható forrásból származott az információ...

Legyintettem, ösztönösen.

– Ne foglalkozz vele. Inkább örülj annak, hogy minden rendben van, hogy nem történt semmi rendkívüli, nem kell aggódnunk.

Egy pillanatra még az is eszembe jutott, hogy megmondom neki.

Senkinek az égvilágon nem jelentettem ezt a „halálbiztos" információt, nem is kérik hát számon tőlünk. Megmenekültünk a sok felesleges hisztérikus érdeklődő telefontól is.

Szerencsére fékeztem magam. Eszembe jutott ugyanis, hogy neki otthon számot kell adni erről a „kirándulásról". Egy kis kárörömet éreztem. Azt hittem addig, hogy ettől mentes vagyok. Kiderült, hogy nem. Egyébként mint kiderült a hétköznapi telefonforgalmat éppen csak elérték a hívások. Sehol egy felforgató csoport, semmi jel arra, hogy a halálbiztos információ tényleg az, aminek mondják.

Egyre kisebb lett a barátom. Szinte testileg is „összement". Azt hiszem nem értette meg a két ország közötti különbséget. Nálunk hangfogó van, de „pofa be" nincs. Működik a szerv, de körülhatárolt keretekben. Teljhatalom, különrepülő nincs, viszont a halálbiztos információt is ellenőrizzük mielőtt elfogadjuk. Nálunk nem kegy az útlevél, bár a biztonsági szolgálat emberei, a „megbízhatók" és a művészek közül legfeljebb az nem kap útlevelet aki sétálás helyett ugrálni tanult és ráadásul nem a megfelelő helyen. Persze, csak a harag elmúltáig, vagy a kiskapuig. Nem úgy mint náluk. Ez vidám barakk, ahol nevetni azért szabad, és gulyás-kommunizmus, amivel nem mindenki dicsekedhet Kelet-Európában.

Itt nem kellett fegyvert fogni, mert végső elkeseredésben más mód nincs, hogy emberi terepen mozogjon az ember, mint náluk.

Sőt halvány reménysugár is van, még ha megtöri is a sok felhő, de remény van arra, hogy egyszer talán tartósan kisüt a nap.

Nálunk a politika rendelkezik kereső szemüveggel. Igaz néha egyesek eldugják, mert félnek, hogy megtalálják a labirintusból kivezető utat. Az ellenzék még nem partner, de már nem ellenség.

Apró különbségek? Lehet, de köztünk emberek között, a döntő tömegeknek apró különbségekkel kell néha beérni. Ezért elégedetlenkedünk, morgolódunk, igyekszünk kitörni a ránk mért sorsból.

Erről hiába is meséltem volna a barátomnak. Neki ehhez nem volt jó füle. A fülhallgató készüléket pedig náluk jól eldugták. Így hát kollégám, a „bólogató tábornok" rosszkedvűen köszönt el. Bizonyára már azon gondolkodott, milyen rablómesével (Pardon! legendával) traktálja majd az otthoni főnököket az elmaradt fegyveres fellépés és az általa szított hisztéria miatt.

Főnökeim pedig megnyugodva vették tudomásul azt a néhány mondatos jelentést, amelyik a jubileum békés elmúlását jelezte. Ennek alapján ők is igazolva látták, amit látni is szerettek volna: „Magyarországon 56 erői és szelleme már nem érinti meg úgy az embereket, hogy attól tartani kellene". – Tévedni emberi dolog.

IX. FEJEZET

A TESTVÉRI KAPCSOLATOK HÉTKÖZNAPJAI

A világ minden államának vannak sajátos, csak a számára fontos érdekviszonyai. Ezeknek az érdekeknek a megvédése, avatatlan szemek és fülek előtti titkolása, egy-egy politikai, állami, gazdasági stb. elképzelés idő előtti nyilvánosságra kerülésének megakadályozása az adott közeghez tartozók közös érdeke. Ebben nincs különbség a totális diktatúra, vagy a legliberálisabb demokrácia állama között. Persze ez a lényegi tartalomra vonatkozik, tehát arra, hogy az államtitok megőrzése alapkérdés. Ugyanakkor alapvető különbség van a két államforma között abban, hogy minél demokratikusabb egy állam, minél nagyobb a demokrácia egy országban, annál kevesebb a megőrzendő titka, és fordítva: minél diktatórikusabb egy állam, annál több a titok kategóriájába kerülő tény, terv, viszony stb. Sőt a totális állam mesterségesen megsokszorozza a titkok körét, egész működését egy titoktengerrel veszi körül.

Természetesen ez sem pontos definíció, mert a két pólusú világ, a felszított bizalmatlanság határtalanná tette a titkok körét és miközben közös érdekké és szigorú titokká minősített valamit és a legszigorúbb büntetéssel rendelt büntetni, a büntető törvénykönyv legszigorúbb büntetési tételeit rendelte egy-egy cselekvés elkövetőjének fejére, aközben parttalanná tette éppen azoknak a kiszolgáltatottságát, akiknek a nevében mindezt életbe léptetni rendelte, akiknek az érdekviszonyaira hivatkozva az ezzel a feladattal birkózó apparátusait működtette.

A huszadik század embere talán éppen ezért „hozzászokott" sok mindenhez, ami a biztonsági szolgálatokkal kapcsolatos. Ha nem a gyakorlatban, akkor a róluk szóló hírekben és néha a krimi szintjén kezeli ezeket a szerveket. Ebben jelentős szerepe van a huszadik század második felében szinte napi eseménnyé váló terrorcselekményeknek, az állami rangra emelt terrorizmusnak és a nem kevésbé veszélyes kábítószer és az általa okozott szörnyűségnek. Ez utóbbiak helyenként nagyobb áldozatokat követelnek, mint a középkor ma véresnek nevezett háborúi. Arról már nem is szólva, hogy ezeknek a pusztító erői és veszélyei növekvő tényezőként vannak jelen életünkben és a jövő generációk életében sem lesz ez másként, ha nem találjuk meg a megfelelő ellenszert.

Mindezeknek a tényezőknek a figyelembe vételével kerülnek megszervezésre és megerősítésre a világ minden államában a biztonsági szolgálatok. Ezért kapnak különleges feladatokat és czzel együtt felhatalmazást az állam, a társadalom védelme érdekében végzett munkájukhoz.

Az is természetes, hogy minden demokratikus állam a maga biztonsági szolgálatát a nemzeti érdek érvényesítésének szolgálatába állítja. Mindez

meghatározza azt is, hogy szigorú törvényi keretben működteti, gondoskodik a munkájukhoz szükséges valamennyi feltétel előteremtéséről (a legjobb szellemi kapacitás összegyűjtése, az emberi tisztesség, mindenekelőtt a törvénytisztelet, önzetlenség, társadalmi érdekre orientálódottság megléte, jól fizetett álláshelyek biztosítása, kemény feladatrendszer, titoktartási kötelezettség és arra való alkalmasság, megvesztegethetetlenség stb). Ezt jól egészíti ki a szigorú, folyamatosan működő kormányellenőrzés és a parlamenti felügyelet.

Ezeknek a szolgálatoknak az a feladata, hogy a számukra biztosított törvényi keretekben és feltételrendszerben védjék az államot, a társadalmat az érdekei elleni hatástól, olyan módon szervezzék az információszerzést és a legitim hatalom számára történő feldolgozást, hogy azzal a társadalom napi és stratégiai érdekei szem előtt tartásával dönthessen a társadalom által megbízott legitim hatalom.

A legitim hatalom kifejezésén ebben az összefüggésben a mindenkori kormánykoalíció és az ellenzék együttesét értem. Elképzelhetetlen ugyanis, hogy modern világunkban egy ellenzékben működő párt úgy tartson nemzetközi kapcsolatokat, hogy ne ismerje a nemzeti érdek mellett a vele partneri viszonyban lévő érdekviszonyait.

Tehát a biztonsági szolgálat nem más államok érdekviszonyai ellen működik, hanem a saját érdek érvényre juttatását elősegítendő. Az érdekérvényesítés egyre bonyolultabb nemzetközi útja és módja azt kívánja meg, hogy egy modern, jól működő biztonsági szolgálat ennek az érdekviszonyrendszernek a nemzetközi viszonyok demokratikus irányításának és a saját nemzet ezzel kapcsolatos lehetőségei és érdekei jó összehangolásának szövevényében, kellően megalapozott információkkal szolgáljon.

Ez biztosíthatja, hogy a nemzetközi porondon a politikai, gazdasági és egyéb kérdésekben való döntés és azok érvényre juttatása a nemzet felemelkedését szolgálja. Nekünk nem menni kell Európába, hanem az európai terepen élni és helyesen cselekedni. A legitim hatalom biztonságos és hatékony működése egyeztetések, kompromisszumok révén valósulhat meg. Az óceánon hajózók jól tudják már évezredek óta, hogy a természeti hatásokra tekintettel kell a hajót felépíteni és működtetni is.

A modern világban a meteorológiai szolgálat jelentős segítség ahhoz, hogy a hajók a legveszélyesebb viharzónákat elkerülhessék az idejében kapott tájékoztatás alapján. A biztonsági szolgálat többek között ilyen meteorológiai szolgálati szerepet is betölt a nemzetközi vizeken való hajózáshoz. A nemzetközi viszonyok óráról órára változhatnak. A gyülekező viharfelhők belsejében felhalmozódó erők kezelése egy ideig még megoldható, az időtényező is jelentős lehet. Ezért a legitim hatalom igényeket is támaszt. Igyekszik kikerülni a viharzónából, ezért információra van szüksége. Ezek szabják meg, hogy a legitimációs időszak meghosszabbodik-e? Hogy a kapott felhatalmazást a közeg megújítja vagy megvonja-e? Hogy

egy adott időszakban mennyire képes egy adott állam a népek családján belül békésen, okosan a szükségletek és a lehetőségek zónájában maradva előre vinni megbízói ügyét.

Minden legitim hatalom működésének mérlegében jelentős tétellel van jelen a biztonsági szolgálat és annak hatékonysága. Mindez nem azt jelenti, hogy a biztonsági szolgálatnak bármiféle politikai szerepet kellene betöltenie. Sőt, ahol ez megjelenik, bármely demokratikusnak hirdetett állam elveszti arculatát, menthetetlenül a diktatórikus irányba fordul. Abban az államban, ahol a biztonsági szolgálatot bármilyen érdekből lesüllyesztik réteg, párt vagy csoportpolitikai érdek támogatójává, vagy engedik politikacsináló szerepben tetszelegni, netán ilyen szerepre kényszerítik, nem csak szereptévesztésbe kerül, de a nemzet stratégiai érdekviszonyai ellen kerül felhasználásra, túlnő a kompetenciáján és a legitim hatalom számára segítség helyett terhet jelent és a veszélyes terepet még alá is aknázza.

A diktatórikus hatalom szűklátókörűségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy a napi, párt, csoport érdeket helyezték a biztonsági szolgálat működésének sarkpontjává. Megengedték, sőt, egy időszakban ösztönözték, megkövetelték a törvénysértő cselekedetekben való részvételt. Kár, hogy a jelenlegi helyzet még nem ért meg arra, hogy erről a kérdésről a maga teljességében beszélhessünk, de tény, hogy a biztonságszolgálati szervek alárendelt helyzetben voltak, a kényszerpálya szabályai szerint kellett haladniuk. A szervezetnek csak egy része volt cselekvő részese a törvénysértéseknek.

Az óceán közepén azonban, ha dúl a vihar, a kapitány nem pezsgőzhet. A lehetőség és a becsület sajnos hatástalanabbul működnek, mint a törvénytelen, erőszakos erők. Az utóbbi nem ismer akadályt, míg az előbbi becsületének, életének védelme érdekében is csak törvényes eszközöket használ. Az elmúlt évtizedek ehhez nem a legideálisabb terepet jelentették. A biztonsági szolgálat döntő többsége az „új társadalomépítés" a „soha nem volt demokrácia" „a biztos és gazdag emberi élet" reményében élt és dolgozott. Sokan persze csak óvatos duhajként a pálya szélén drukkoltak. Voltak akik a küzdelem hevében beléptek a ringbe, mások hátat fordítottak a küzdelemben részvevőknek. Az egész társadalom jelen volt itt is. Csak jóval mélyebben élt. „Nem volt publikus" ahogy mondani szokták, de ha valaki élni akart, nem volt ostoba, hetvenkedő, az még álmában is hallgatott arról, ami benne kínzó kérdésként mocorgott. Sokan vették észre az első esztendőkben, hogy rosszul vették fel a „köpönyeget", de a hidegektől való félelmükben, meg azért, hogy ezt a rosszat legalább ne vegyék le róluk, tartották magukat. Ha valaki adott alkalommal megfordítja a köpenyét, egyszer, mert fordítva vette fel, mikor rájött erre, korrigált. Ez természetes, emberi, de ehhez is megfelelő keretek kellenek. Ha persze valaki állandóan forgatja a köpönyegét az vagy vak, vagy szeleburdi, vagy ostoba fajankó. Azoknak nem való a köpeny, csak egy fehér lepedő, amelyet feltekerve

magára mindig szalonképesnek látszik. Igaz, eléggé feltűnő viselet és ezért ettől óvakodnak az ilyen emberek. Ha igaz amit a történelemből tanultunk, akkor az őskeresztények, a római cirkuszosok porondján, az oroszlánok ellen az életükért harcoltak. Úgy lökték be őket, hogy a rájuk engedett oroszlánoktól való félelmüket lássák és élvezzék. A porondon mindig az oroszlánok maradtak és miközben nyalogatták a szájuk szélét és jóllakottan ledűltek a porondra, addig amíg a ketrecükbe vissza nem terelték őket, addig a római polgárok, az arisztokraták és a Cézár nevetve mesélte éjszakai álmát, vagy szerelmi igényét súgta meg kedvenc rabszolganője fülébe.

A győztesek jóllakott böfögése, és önelégült nézők öröme uralta a terepet. A jajok elcsitultak, a vért lassan beszívta a porond száraz talaja és a maradék csontok söprése a rabszolgákra maradt.

A harc eldőlt. A pénzért mindenki megkapta amit akart, az áldozatok pedig feledésbe merültek.

A fél évszázad működésének áldozatai mint mindig, most is utólag feledésbe mennek. Igaz, ez a sors vár mindannyiunkra a nagy természeti porondon. Amíg élünk, és élhetünk, addig munkál bennünk a szándék megtudni, miért van így? Mi vezetett bennünket oda ahol vagyunk? Miért történt az, ami történt? Lehetett volna másképpen is? Lehet-e azt a szörnyeteget, amit egyszerűen történelemnek nevezünk, más irányba terelni? Egyáltalán terelhető-e a történelem? Vagy csak az ember terelhető, amíg él, és az emlékezet befolyásolható, amíg rendelkezik az ember ilyen képességekkel?

Azt ígértem, hogy a biztonsági szolgálatok hétköznapjairól szólok. Persze itt is áll az, amit eddig remélem sikerül betartanom, hogy a szűk terepen mozgok, amit számomra a sors és magam döntése kijelölt, amiből egyáltalán ismereteim vannak, tehát nem hasbeszélő módjára és nem az igazság egyedüli hordozójának szerepében tetszelegve, csak azt írom meg, ahogy és amit láttam.

Eddig csak a biztonsági szolgálatok néhány, mindenki számára fontos és nem titkos, sőt terjeszteni érdemes oldaláról beszéltem. Mindenekelőtt azért, hogy az ellenszenv ezekkel szemben valamelyest oldódjon. De ebből is kitűnik, hogy ezeket a szolgálatokat védeni kell a kíváncsi szemek elől, főként ha számítani lehet a megismertek ellenünk történő kihasználására. Ebből sok minden következik. Itt és most témánk szempontjából egyetlen kérdéssel kívánok foglalkozni. Nevezetesen azzal, hogy a más nemzetek biztonsági szolgálataival csak körülhatárolt keretben léphetnek kapcsolatba, működhetnek együtt és azt is biztosítékok mellett tehetik. Ennek az együttműködésnek tartalmilag a közös érdekek szolgálnak alapul. Az elmúlt évtizedekben ilyen egyértelmű érdekviszonyt a terror és a kábítószer elleni fellépés szolgáltatta. Tény azonban, hogy világméretű összefogás ennek ellenére nem jött létre. Nem véletlen tehát, hogy mindkét területen „virágzott" az ezekkel foglalkozók „üzlete".

A II. világháború és a kettészakadt világ egyébként is olyan mélyre süllyesztette a bizalmat, hogy igazi és hatékony együttműködés nem tudott kialakulni. Érdekes az, hogy miközben a nyugati világ biztonsági szolgálatai főként kétoldalú kapcsolatok rendszerében hatékonyan együtt tudnak dolgozni az imént említett kérdésekben, sőt a katonai hírszerzésben és a kémelhárítás terén is, aközben Közép-, és Kelet-Európában a „moszkvai túlsúly" a „testvéri kapcsolatok" az „imperialista" behatolás elleni közös érdek ennél „továbblépett" és szinte a teljes alárendeltség helyzetét hozta létre. Igaz, ez az alárendelés 1968 után éppen annak tanulsága alapján megingott. Sőt a magyar biztonsági szolgálatok már 1956 után a „belső biztonság" megoldásánál jobban látták, ha a hirdetett szuverenitás talaján fokozatosan felszámolják az együttműködés kereteit (először a tanácsadó rendszer összekötővé minősítésével, majd ezt is a kémelhárítás és a hírszerzés, valamint a Varsói Szerződés kereteiben folyó információszerzés területére korlátozták). Tehát míg a NATO kereteibe tartozó szolgálatok féltékenyen őrizték szuverenitásukat – a közös érdekviszony érvényre juttatása mellett –, aközben a Varsói Szerződés tagállamait Moszkva az „internacionalizmusra", a közös érdekviszonyra hivatkozva igyekezett a saját érdekviszonya alá rendelni az egész közép-, és kelet-európai szféra biztonsági rendszerét. A „központosítási törekvésnek" ellenálló szervezetek hamar megkapták a „revizionista", sőt az „áruló" jelzőt. Igaz, nem közvetlenül. De a gyakorlat hívta életre azokat a fogalmakat, amelyek az évtizedek során jellegzetesekké és meghatározóvá váltak. „Szorosan Együttműködő Országok Biztonsági Szolgálatai", vagy az „Igazi Szocializmust Építő Országok Biztonsági Szolgálatai", de a valóságban még nagyobb szűkítés volt a jellemző. Ezért fordulhatott elő, hogy sok kérdésben csak a szovjet, bolgár és az NDK biztonsági szolgálatai működtek együtt. A kétoldalú találkozók rendje is tulajdonképpen azért működött intenzíven, mert itt lehetett leginkább érvényre juttatni a KGB érdekeit, itt lehetett megtalálni azt a pontot, ami végül is összekötötte a nehezen összeköthető érdekeket is. Jellemző, hogy a nyolcvanas években moszkvai kezdeményezésre „alacsonyabb szintű" delegációk cseréjét szorgalmazták, „közelebb az élethez" jelszóval. Ebbe a körbe illeszkedett a közös adatbank létrehozásának gondolata is. Aki vállalja, hogy részt vesz és betáplálja információit, az hozzáférhet a mások által szerzett információkhoz is, szólt a szlogen. Nem okozott kitörő örömet az érintett szervek vezetői között. Tudtommal az utolsó hónapokban is folyt a vita arról, hogy csatlakozzanak-e és ha igen, milyen mélységig táplálják be az információkat. A Belső Biztonsági Szolgálat ebből már eleve kimaradt. Tudtommal fel sem merült a részvétele. Ha történelmi távlatokban vizsgáljuk az együttműködést, akkor azt kell mondani, hogy 1949/50-től a moszkvai tábornokok működtek közre a kelet-európai biztonsági szolgálatok kiépítésében, működésük megszervezésében. Ez

jellemző volt Magyarországon is. A bukott felkelés után 1957-től a közvetlen irányítást a „testvéri segítség" váltotta fel.

Ennek jegyében, nehogy megingás következzen be az „igazságszolgáltatás gépezetében", Szerov tábornok egy vizsgálati csoport élén tartózkodott Magyarországon és a Nagy Imre és társai ügyét tulajdonképpen ők vizsgálták. Több forrásból nyert ismereteim szerint a magyar vizsgálati szervek csak a nevüket, helyiségüket, a paravánt no és a becsületüket adták az ügyhöz. A végszót ugyan Kádár Jánossal mondatták ki, de ők adták szájába a súgólyukból. Jellemző, hogy amikor a Nagy Imre ügy „végső rendezésére" az akták összeálltak, a vizsgálati anyag alapján Kádár a környezete szerint határozatlan volt, pedig már bevetették a „legnagyobb érvet" is, nevezetesen, hogy egy országnak csak egy miniszterelnöke lehet. Ekkor kiegészítő érvként még azt is „bedobták", hogy eddig már annyi „kishalat" felakasztottak, hogy egyszerűen erkölcsileg és jogilag nem lehet kitérni Nagy Imre és társai halálra ítélése elől. Működött egy belső és egy propaganda érdek. Mindkettőt tetten lehetett érni. Mindkettőt a Szerov – Andropov – Kljucskov hármas sugallta, és a belső erők támogatták.

Kádár János ekkor már mindent megértett, és a tervezett eljárást jóváhagyta. Biszku Bélára már csak a kivitelezés irányításának dicsősége jutott.

Bár emellett a variáció mellett futtattak még olyan variációt is, hogy az egész csak a szovjetek és Biszku Béla műve volt. Nos nem hiszem. Abban az időben Kádár ereje teljében és saját érdekében mindent kézben tartott. Nem lehet elorozni előle ezt a „dicsőséget" sem, mint ahogy azt sem, hogy neki tudnia kellett a fegyveres harcokban részt vett kiskorúakkal szembeni eljárásról, részleteiben is. Azt is, hogy megvárták, míg a 18. évüket betöltik és utána ítélték halálra vagy súlyos börtönbüntetésre némelyiket.

Nos a moszkvai irányítás ellen lépett fel Ceauşescu és családi klánja. Ők a családi érdek, a totális személyi hatalom érdekében már egy készen kapott s bejáratott szervet használtak fel. Mongóliában, Észak-Koreában és Kubában is ezt a szervezetet használták és használják még ma is. Persze ez nem ment könnyen. Ahol a szolgálatban a diktátor ellen fellépő, szovjetbarát elemeket találtak, azokat kiiktatták néha az életből is. Micsoda fintora a sorsnak, hogy az ezekben a szolgálatokban dolgozók vagy így, vagy úgy de veszélybe kerültek, az egyébként sem életbiztosítást jelentő szolgálat mellett. A jugoszláv és albán biztonsági szolgálatok például kezdetektől Tito és Enver Hodzsa családi titkosszolgálatai voltak. Az is tény, hogy a moszkvai túlsúllyal és alárendeltséggel, valamint a „Tábor" bejáratánál elhelyezett „baráti szervek szekciója" tábla mögött, nagyon is komoly elszántsággal törekedtek a saját elképzeléseik, a saját diktátoraik érdekében működni.

Ennek nem mond ellent az sem, hogy a mozgásteret minden alkalommal a két- és többoldalú tanácskozások alapdokumentumai, a pártok között lefolytatott és nyilvánosságra nem hozott megállapodások behatárolták.

Kötéltánc folyt, amelyben a végrehajtásban jelentkező cselekvések döntő többségében az idő előrehaladtával, az egymást váltó moszkvai diktátorok és hátországaik meggyengülésével egyidőben, a saját érdekek érvényesülése vitte a főszerepet. Igaz, a „közös" érdekből is illett valamit végrehajtani, de a „mulasztásokhoz" az utolsó évtizedben már fogcsikorgatás, megértő mosoly és időnként mézesmadzag húzogatása adta a kísérő zenét. A szovjet övezetben a biztonsági szolgálat emberei megtanulták, hogy a megállapodásokat azért hozzák, hogy legyen miről beszélni, legyen mit megszegni. Egyébként is a tárgyalások (az ott elfogyasztott étel, ital) azért vannak, hogy legyen ok az utazásokra, legyen mit megbeszélni. Kellenek eredmények, amikre büszkék lehetnek a vezetők és hibák, amiket ki kell javítani. Persze az utóbbit patikamérlegen, mert sérteni senkit nem szabad (legfeljebb a háta mögött). Ehhez az érintettek hozzászoktak, mint a vodkás és pezsgős vacsorához, vagy a kellemes grúz konyakhoz. Mindez természetes nem került nyilvánosságra. Igaz, a pártok közötti megbeszélésekből is csak a felszín. A többi pedig szóbeli tájékoztatón, akik pedig nem vettek részt, azok részére pletyka formájában, nemegyszer torzítva adták tovább. Igen tanulságos ebből a szempontból a „Prága 68" ügye. Erről Moszkvában, Varsóban, Pozsonyban, néhol többször is tárgyaltak. Kádár Ágcsernyőn és „Komárnóban" igyekezett meggyőzni Dubčeket. Külön kísérlet, jószolgálati küldetés, mondhatnánk. Igaz is lenne. Ő pontosan tudta, hogy milyen hatása van egy ilyen beavatkozásnak, amit terveztek a „baráti hadseregek", aminek előkészületei már nemcsak a terepasztalon és térképeken, de a valóságban is folytak.

Kádár talán menteni akarta a menthetőt. Talán az is felrémlett lelki szemei előtt, hogy egy ilyen lépés évtizedekre megronthatja két nép viszonyát. Tény viszont, hogy küldetése kudarcot vallott. A felelősség természetesen a „csehszlovák vezetésé" lett.

„Nem értette meg Dubček, hogy makacssága az erőviszonyok teljes felborulásával járhat". A szovjetek azonban „ebbe nem mentek bele", adták tudtunkra a tájékoztatón. Világos beszéd. A szovjet érdeksérelmet nem lehetett elviselni, a csehszlovák érdeksérelemről „papoló" pedig makacs. Mi mást érdemel, mint legyintést és természetesen a rezervátumba dugást. Hatalma csak a virágok, fák és madarak felett lehet. Ott az ilyen lágylelkű nacionalista nem okozhat kárt.

Igaz, ezekről a nyilvánosság előtt nem pontosan ilyen szöveg hangzott el. De nem az igazság, csak annak látszata a fontos. Az internacionalizmus általuk megszaggatott köpenyét viszont még mindig használni lehetett. Bár erre az időre már sokan beleselkedtek a keletkezett lyukakon, mint boldogult gyermekkorunkban belestünk valamennyien a cirkuszi sátrak résein.

Visszatérve tehát a bűvös körre, amelyben megjelölt határok voltak, de minden határon léteztek átjárók. Kádár János elvárta, hogy ezeken az átjárókon közlekedve mindenekelőtt a magyar érdekekre (értsd alatta a kádári

politika és hatalom érdekeit) legyünk figyelemmel. A magyar politika elismertsége mindenek fölé került. Ez volt az a paraván, amely mögött a biztonsági szolgálat világosan látó elemei mindig megtalálták azokat a kibúvókat, legalábbis a hetvenes évek elejétől, amelyeken keresztül kibújhattak a moszkvai „elképzelések, javaslatok, igények hálójából" és elkerülték az általuk favorizált tömeges emigrációba kényszerítést, útlevél megtagadásokat, a belső emigráció teljes zártságát, a közös lépéseket a nemzetközi szervek ellen (mint például a PEN Klub). Ennek alapján kerülhettük el a hetvenes évek közepétől az ellenzék egyes tagjai ellen a „testvérek" jótanácsai és szorgalmazása ellenére, sőt a magyar szektás erők állandó nyomása ellenére is a bírósági fellépéseket, „kemény ítéleteket".

A kádári politika presztízse volt a jelszó, amely szabad kezet biztosított a hetvenes évek közepétől a biztonsági szolgálatoknak a különböző közös tervekből való „kifarolásra". Tudtuk, hogy ennek elmarasztalás lesz a vége, de szemhunyorítással és egyéb módon történő elismeréssel együtt. Ez a magyarázata annak, hogy 1976-ban Szófiában megrendezett közös tanácskozáson elleneztem a PEN elleni fellépést és az ezzel egyidőben létrehozni tervezett „ellen PEN tervét" őrült tervnek tartottam. A tervet ez megbuktatta. Tudtam, hogy a kádári politika presztízse mögöttem áll. Ehhez már nem is szükséges igazolnom, hogy egy ilyen terv kivihetetlen volt. Abszolút semmi realitással nem rendelkezett. Egy a két világháború között szervezett, a legjobb és leghaladóbb írókat összefoglaló szerv ellen egy „a társadalmi haladás, a béke, a szocializmus zászlaját követő rendszer" milyen meggondolásból léphet fel? Nekem első hallásra is testvérgyilkosságnak tűnt. Abban pedig nem óhajtottam részt venni. De szerintem a magyar politika nemzetközi presztízse, most bárhogyan is nevezzük, de akkor kötelezett engem. Ha utólag rágondolok akkori döntésemre és a vele kapcsolatos érzéseimre, most is azt hiszem, helyesen cselekedtem. Bár utólag az is eszembe jutott, hogy ez a lépés, ha beleegyeztem volna, alkalmassá vált volna a brezsnyevi politika egyértelmű, további lejáratásához, de túl nagy lett volna az ára. A biztos lelepleződés és sok embernek a belerántása egy ilyen tervbe lelkiismeretlenség lett volna. Főként azért, mert önmagam előtt nem titkolhattam volna el, hogy tudatos részvétel lett volna, mint ahogy tudatos volt a terv „megfúrása" is. Ha valaki most azt mondja, szolgálatot tettem a brezsnyevi diktatúrának ezzel, nem engedtem belerohanni saját késébe, akkor ez ellen nem tiltakozhatok.

Persze a történelem törvénye, hogy csak utólag derülnek ki az egyes emberek cselekedeteivel kapcsolatos igazi értékelések. Görgey tábornoknak másfél évszázadig kellett „várnia", hogy az árulás vádját lemossák róla. Nagy Imre több mint három évtized után kapta vissza becsületét. Igaz sokan ma is keresik a visszavétel lehetőségét.

Gondolom valamennyien tudjuk, közvetlen tapasztalás és a történelem ismerete révén, hogy hány „volt" „van" „lesz" történelmi személyiség be-

csülete hullik el a feltupírozott demagógia, az éppen működő erőszakos politikai erők gyűlöletének oltárán.

Egyik barátom mondta :

– Ha nem lennének ostoba, piti, akarnok politikusok, őket kiszolgáló tollforgatók, és nem lennének kényelmesek és információhiányban szenvedő emberek, akkor nagyon unalmas lenne a történelem és a történészek éhen halnának. Igazat adtam neki. Harminc évvel ezelőtt, amikor még „hithűnek" számítottam, cinikusnak éreztem volna a megjegyzést.

Így változik az igazság, vagy csak az ember „igazságérzete", netán így veszíti el a naivitását.

Ilyen az élet és benne az ember. Az elme követi a tapasztalást, az elődöktől rámaradt ismereteket és eszerint alakul. Barátom azóta már nem tudhatja meg, hogy megjegyzése milyen gondolat-sort indított el bennem. Mikor elváltunk, hazafelé menet egy óvatlanul kanyarodó tehergépkocsi halára gázolta. Csatlakozott ahhoz az egyre növekvő sereghez, akik a kenyeres pajtásaimból verbuválódnak valahol, ahonnan még senki nem jött vissza, hogy beszámoljon. Még a legjobb hírszerzők is kudarcot vallottak. Bár lehet, hogy megbízható információkban részük van, de nem működik az összeköttetés.

Az együttműködés hétköznapjairól részletesen írni rendkívül unalmas lenne, nem is beszélve a kedves olvasókról. Ettől mindenkit meg szeretnék kímélni, aki kezébe veszi ezt az egyébként sem szívderítő olvasmányt. Ezért inkább csak gondolattöredékek, részletek, egymáshoz nehezen kapcsolható elemek és a történelmi síkok sorozatos átlépése formájában teszek kísérletet azok rögzítésére, amiket fontosnak ítélek, ezzel segítve az eligazodást a csúszós pályán.

Teszem mindezt annak a reményében, hogy a morzsák, mint cseppben a tenger, végül is tükrözik a valóságot. Ez a kép szubjektív lesz, de közel a valóság pályáihoz, vele párhuzamosan fut.

Közvetlen emlékeim, csak a hatvanas évektől kezdve vannak. A korábbi évek ködbevesző távolságnyira közelítenek engem is, pedig életem jelentős részét a biztonsági szolgálat kereteiben töltöttem. Csak elbeszélések, rövid sztorik, egy őszinte pillanatban elmondott tények adtak szakadozott, de mindenképpen sötét képet az 1956 előtti helyzetről és az utána következő néhány évről. Nem voltam kíváncsi, nem kérdeztem. Talán éppen ezért tudtam áttörni a bizalmatlanság falát, amely az azoknak az időknek a talpasait szinte hézagmentesen elzárta a világtól, mint a csernobili szarkofág az atomerőmű egyik blokkját. Az érdeklődőnek semmit, de a megfelelő időben „hallgatónak" mindent elmondtak.

Az elmúlt időszakban mindenkihez eljuthatott a Hruscsov által az SZKP XX. kongresszusán elmondott titkos beszéd. Ebben a sztálini időszak törvénysértései csokorba szedve tárultak a világ elé. Nem szólt a szovjet hatalmi szférába sorolt és hasonló helyzetben lévő országok törvénysértéseiről. A „kis Sztálinok" szörnyűségeiről. Ezt a „baráti" országokban működő pártok maguk, a saját belső bizottságaival végeztették el. Nem hozott teljes képet, nem is hozhatott. A világ összes könyvtárának polcát sem tartom elégségesnek, azoknak a könyveknek az elhelyezésére, amelyek az emberi sorsokról, szenvedésekről, az egyének kiszolgáltatottságáról és azokról a lelki kínokról szólnának, amiket a kezdetben „hithű" emberek lassú ébredéséről, lelki kínjairól, a bennük felépített, az „Életóceánt" átívelő szivárvány-híd lassú összeomlásánál éreztek.

A bizottságok csak a jéghegy csúcsát, a fizikai tények egy részét tárták fel és foglalták írásba. A betűk érzéketlenek, mindent le lehet velük írni. Csak szándék, idő és eszköz szükséges hozzájuk. De én, mikor elolvastam a magyar törvénysértésekről szóló „jelentést", lelki szemeimmel láttam a hóhért munka közben, a közös sírt, mely jelöletlenül zárult be a belehulló „volt emberek" felett, láttam a lelkük háborgását, hozzátartozóik zokogását, asszonyaik álmatlan éjszakáját, a felnövekvő gyermekeik apátlanságát, milliónyi kérdés folyton azóta is ott rezgett a dobhártyáimon. Nekem akkor úgy tűnt, hogy a betűk is életre kelnek, és velük együtt sírnak, jajveszékelnek, siratnak bennünket embereket, akik képesek vagyunk másoknak, saját embertársainknak ilyen szörnyűséges helyzetet teremteni, egymást elpusztítatni. A nyilvánosságra hozott jelentésrészlet mögött ott lapult az 1956-ig működő teljes alárendelés, melynek hétköznapjait morzsolgatta a történelem. Gyűlölet, hatalomittasság, ostoba akarnokok uralkodása. Eszközként használt társadalom, megsemmisített vagy lealjasított emberek, becsapottak és megtört gerincűek. Soha nem nyugvó lelkű emberi roncsok. Ezt termelte ki a szocializmus jelszavával operáló sztálini despotizmus és a kis Sztálinok tömege. Az 1945-ben beindított kohó nem gázzal és nem éheztetéssel, nem faji alapon, de kíméletlenül pusztított. Az idegen hatalom, a vele szövetséges diktátor, a sokak álmát megtestesítő jelszót paravánnak használta önmagából kivetkőzve egyenként és csoportosan, bírósági cirkusz és szögesdróttal körülvett, természetben elszabadított fenevadjaival, megszámlálhatatlan módszerrel semmisített meg emberi lényeket, tört össze gerinceket, hozott romlást az országra. A magyar 56 szándékkal és anélkül is változást hozott. A gyűlöletben és vérben megundorodott hatalom megfürdött és új ruhát öltött. Az új ruhát felvéve a régit megpróbálta megsemmisíteni.

Közép- és Kelet-Európa népei ennek voltak tanúi, átélői, szenvedő alanyai, még akkor is, ha némelyek hívőként élték át az időszak egy részét. A szavak varázsa, a jelszavak kábító ereje, a „jót akarók" becsapottsága, a kitörni készülők elszántsága és a félelem bénító ereje évtizedekig jól működött. A kettő harca juttatott el bennünket a mához.

A testvéri kapcsolatokban, éppen úgy, mint az itthoni cselekedetekben, parancsokban a „szóbeliség" uralkodott, a jelentések, tervek, jegyzőkönyvek, javaslatok és más írásbeli „alkotások" mindig szóban fogalmazódtak

meg. Felső szinten. A megfogalmazott, megkapott utasításokat a szorgalmas méhecskékkel, a döntésekben önmagukat meg nem jelenítőkkel, a néma gyalogokkal íratták meg. Aláírókként ők szerepelnek. Aki döntött, utasított, ellenőrzött, az a háttérben maradt. Ki tudja felkutatni a döntést hozókat? Ki és hol fogja megtalálni azokat a jegyzőkönyveket, amelyek soha nem készültek el, mikor egy ügyben a döntés előkészítése folyt? Azokat a vitákat, amiket csak a résztvevők emlékezete őriz? A tervet a beosztott készítette utasításra, aláírta az alosztály és az osztályvezető, hogy „egyetért". De ki tudja rajta és rajtam kívül, hogy nem értett egyet vele? – Hogy velem értett egyet, aki nem tartottam sem okosnak, sem törvényesnek, sem „politikusnak" a döntést. Hogy a jóváhagyást valószínűleg az a vezető írta alá, aki mellesleg mindig is hajlott önmaga kiemelésére, nagyságának bizonyítására és azt közölte: ő döntött. Nem igaz. Ilyen súlyú kérdésben csak a pártban dönthettek. A belügyminiszter, Benkei András is csak a kéz volt, amelyik aláírt ha utasítást kapott, a száj (mondhatnám, hogy a papagájfunkciót betöltő), amelyik továbbadta a döntést.

Így volt ez évtizedeken keresztül. Az igazat a történészek csak a „fő vonatkozásban" tudják felderíteni. Zárt marad, mint azoknak a szája, akiknek meg kellene mondani, számot kellene adni arról, hogy miért tették tönkre milliók álmát, hitét, miért játszadoztak az emberi jóindulattal, miért tették tönkre az országot és benne az embereket? Miért? Miért? Ezt kellene kiírni mindegyikük ajtajára, a föléjük kerülő fejfákra, hogy ott is emlékezzenek és emlékezzenek az utódok is.

Az együttműködés a bolgár szervekkel volt a „leghétköznapibb", évente, néha kétévente találkoztunk és tapasztalatcserét folytattunk. Évente néhány információt küldtek, főleg hírszerzési értékűt. Kértek időnként a Magyarországon lévő állampolgáraikkal kapcsolatos információt. Általában nem rendelkeztünk ilyennel. A tapasztalatcsere terén, főként az ifjúságvédelem és a nemzetközi biztosítások vonalán volt egymásnak mondanivalónk. Ők inkább a szovjet kérések tolmácsolói, megerősítői, ösztönzői voltak. Ha nem ment valami a szovjet szerveknek „egyenes" kérésre, vagy úgy érezték, hogy vonakodunk valaminek a végrehajtására, úgy a „pozitív bolgár tapasztalatokról" hallhattunk tőlük. Áttételes hatás. Az utolsó néhány évben a terror, az ellenzék és az ifjúság között jelentkező kábítószerfogyasztás témában kívántak együttműködni. Az ellenzék kérdésében homlokegyenest más véleményük miatt ezek felett a kérdések felett „elsiklottunk". A másik két kérdés inkább elméleti jellegű volt, mert mindkét témában a felelős rendőri szervek voltak képben. Nekünk csak tőlük voltak adataink. Konkrét együttműködés személyek, csoportok ügyében nem alakult ki. Néha elengedett hangulatban közösen hangot adtunk a román vezetés személyi kultuszának, nemzetiségellenes lépései bírálatának és a jövő szép „ígéretének". Ez utóbbi a bolgár biztonsági szervnek a vezetéssel közös partizán múltjából és a „zsivkovi" személyi kultuszból táplálkozott.

Meg kell mondani őszintén azt is, hogy hibáikkal együtt szimpátiát váltottak ki az egyértelmű szerénységükkel, naiv, már-már gyerekes hitükkel. Ezt bizonyítja az utolsó találkozás 1989 nyarán, amikor elmondtam, hogy az ellenzéki kerekasztal tárgyalásai során körvonalazódnak a jelentős változások, amik után új alapokra kell helyezni a két szerv közötti kapcsolatot.

– Ha egyáltalán igényt tartanak még erre a szervre, még átszervezett és jelentősen megváltozott feladatrendszerrel együtt is. – A delegációt vezető ezredes csak legyintett és kijelentette:

– Nálunk nincs ellenzék. Az a néhány hőbörgő pedig aki van, nem számít.

A csehszlovák biztonsági szolgálattal eléggé rendszeres volt a kapcsolat. Magabiztosak voltak. A velük történt találkozók során szívesen politizáltak. Nem is titkolták, hogy élvezik a „politikai rendőri" szerepkört. A közös találkozók során az esetek többségében korrekt tényszerű tájékoztatásra törekedtek (két esetet kivéve). Függően attól, hogy cseh, vagy szlovák volt a delegációvezető, éreztették, hogy a KGB-vel szoros a kapcsolatuk. De míg a cseh delegációvezető a tényt rögzítette, a szlovák vezető tett egy díszkört jelezve, hogy ők „közelebb állnak a szovjetekhez". A két nemzetiség közötti különbség és a mélyben lévő ellentétek (amiket én akkor nem tartottam feloldhatatlannak, hanem az eltérő gazdasági, kulturális és történelmi tapasztalok számlájára írtam) szintén jelen voltak. Néhány kérdés kapcsán pedig, szerintem, a KGB legalábbis erősítette, de lehet, hogy rá is játszott ezekre az ellentétekre. Ilyen volt a „Prága 68" témája, amiben a szlovák politikusok bizonyultak „rendszerhűeknek". Azt sem hallgathatom el, hogy a lengyel és a csehszlovák biztonsági szolgálatok közötti ellentét is jelen volt. Igaz, ennek okát egyik féltől sem sikerült megtudnom. Ők kevésbé akartak ránk hatni. Már az „igazi szocializmus" zászlaját három helyen őrizték. Moszkvában, Berlinben és Szófiában. A sorrend aszerint változott, hogy melyik szerv volt a tárgyaló partner és mennyi kemény ital fogyott el a záró megbeszélések után. Ez nem csak a sorrendet, de a tartalmat is meghatározta.

Az együttműködésben üdítő színfolt volt a lengyel biztonsági szolgálattal kialakult kapcsolat. Pedig hozzá kell tennem, hogy velük alakult ki vita, ha valamilyen komoly múltbeli megítélés, vagy az előrelépés lehetősége került szóba. Mégis korrektségük, a történelmi lengyel–magyar barátság, a politika és a valóság megközelítésének reális gyakorlata összekötött bennünket. Kölcsönös tisztelet, őszinteség, együttműködési készség mindig együtt jelent meg. A velük való kapcsolatban tényleg volt tartalma is a szuverenitásra való hivatkozásnak. A tapasztalatcsere nem kioktatás, nem valaminek az elfogadtatása volt. Tartalmi együttműködés az ellenzék kapcsolatfelvétele után, amit a lengyel szervek jeleztek, ezen a területen történt. Ők jelezték a szamizdat-készítés újabb adatait, azt, hogy a lengyel „tapasztalatátadás" nem csak a biztonsági szolgálatok között, de az ellenzék között is megtörtént. Számíthatunk arra, hogy a lengyel szamizdatok,

majd azok mintájára a magyar szamizdatok is megjelennek. Átvették az összes tapasztalatot, amit csak lehetett. A velem kapcsolatban álló kolléga nevetve jelentette ki:

– A lengyel–magyar barátság úgy néz ki, hogy széttéphetetlen. A történelem új és új korosztályok által alakult és mindenkor megvan a készség egymás megbecsülésére és az új tartalom befogadására. A szamizdatok készítőinek állambiztonsági megítélése is azonos volt.

– Politikai kérdés – mondta D. tábornok. – Mi nem tudunk mást tenni, minthogy jelezzük. A politikának kell megtalálnia a megoldást és az „ első információs csatornába emelni".

Nálunk ezt nem sikerült megoldani. Szorgos méhecskék módjára kerestük a szamizdat-készítő műhelyeket és mint a felderítő méhecskék jeleztük, sőt mintát is hoztunk belőle. De sajnos a vezetők az egész „mézes bödönt" szerették volna velünk „elgörgettetni".

Egyetlen találkozó alkalmával éreztem magam kellemetlenül, amikor a velünk véletlenül kapcsolatba kerülő főtiszt a Popielusko-ügyről dicsekvőleg szólt. Partneremnek megemlítettem. Ő röviden reagált rá:

– Egy kultúrállam gyakorlatában méltatlan eset – mondta és egészen más témáról kezdett beszélgetni. Elhatárolta magát tőle, amit jólesően vettem tudomásul. Akkor jöttem rá tényszerűen is, hogy minden szervnél akadtak, akik a legtörvénytelenebb eszközöket is bevetették és mindenütt voltak, akik ettől irtóztak és elhatárolódtak.

Azt is meg kell mondani, hogy ennél a biztonsági szolgálatnál tapasztaltam a szolgálaton belüli legszélsőségesebb eltérést, aminek csak egy példáját adta a Popielusko-ügy. De itt volt található a legvéresebb szájú alezredes, aki Jaruzelszkit csak árulónak hívta, amiért nem verte szét a Szolidaritást, nem hívta be a szovjet csapatokat;

– Azok majd rendet csináltak volna nálunk is, mint Csehszlovákiában.

Itt találkoztam templomba járó tisztekkel is. Ezt maga D. tábornok is megemlítette;

– Nekünk nagy türelemmel kell az emberek belső világát megérteni és kezelni. A lengyel jövő érdekében nem szabad meghagyni olyan politikusokat a funkciójukban, akik nem tudják megérteni a jövő szavát, a nép szavát. Nekünk szolgálni kell a nemzetet. A népre kell tekintenünk és nem más, külső hatalomra.

Azt hiszem értettem. Én is voltam néhányszor olyan hangulatban, amikor minden szó csak üres hang lett volna tartalom nélkül.

Az NDK biztonsági szolgálat egyes tagjairól már írtam. Lehet, hogy ellenszenvet éreztek ki abból, amit olvastak. Nem tudom. Egy biztos. Az NDK biztonsági szolgálata mindig is többismeretlenes egyenlet volt a számomra.

Miközben a többoldalú tanácskozások során minden kérdésben, még a nyilvánvalóan megalapozatlan, vagy legalábbis ellentmondásos elképzelésekben is bősz támogatói voltak a KGB-nek, aközben nem mulasztották el a külön beszélgetések során kiemelni a saját véleményüket, vagy azt, hogy ennek a szőnyegen fekvő javaslatnak ők az igazi előterjesztői, vagy legalábbis társszerzői, illetve, hogy nem szabad a „szovjet elvtársakat megsérteni".

– Mi mindenben támogatjuk a szovjet elvtársakat, erre nagy súlyt helyez maga az „elnök" is. – mondták sokértelműen. Aztán jött a dicsekvés.

– A NATO-ról mi mindent tudunk. Természetesen ezt mi át is adjuk a szovjet elvtársaknak. – Ezt a mondatot legalább háromszor hallottam a Belső Biztonsági Szolgálat vezetőjétől. De nem igazán tűnt erénynek számomra az sem, amikor kijelentették:

– A mi információink voltak azok, amik a tájékoztatón elhangzottak. – Vagy : „Közösen foglalkoztatjuk azokat a hálózatokat, akik igazán friss és megbízható információt képesek hozni". – majd szemforgatva hozzáfűzték: „Az egész szocialista tábor informálatlan lenne nélkülünk."

Talán megérthető, ha nem éreztem eléggé közel magamhoz a partnert amikor 1956 huszonöt éves évfordulóján a „halálbiztos" információjával megbukott előttem, hiszen életem talán egyik legritkább érzése kerített hatalmába: a káröröm.

Azt hiszem nem térek el az igazságtól, ha azt mondom, az eminens tanuló, az igazság bajnoka, a zseniség jegyeit viselő, vagy valami hasonló jelzőkre igényt tartottak. Ezt nem is tagadták.

Nem hiányzott belőlük a nyílt befolyásolási törekvés sem. Néha azzal kezdték:

– A szovjet elvtársak megkértek, hogy igyekezzünk megnyerni benneteket ennek az ügynek – kezdte teljesen „diplomatikusan" B. tábornok. Minden évben megújították igényüket arra, hogy kössünk együttműködési megállapodást. A javaslat mellé elküldték a megállapodás tervezetüket is. Ezek a tervezetek az ötvenes évek elejének szellemét idézték. Szó sem lehetett arról, hogy ennek alapján valamilyen megállapodás szülessen. Visszaküldtük hát a „ Mi szövegünket". Annak alapján viszont egy évig ők nem válaszoltak. Így ment ez éveken, sőt évtizedeken keresztül. Egyetlen biztonsági szolgálat a „szorosan együttműködők" közül, akikkel nem volt együttműködési megállapodásunk.

Hogy ne általános legyen az elutasítás indoka, idézek a tervből, amit minden évben megismételtek:

– „A magyar partner tájékoztatást ad az ellenforradalmi (értsd ellenzéki) erők tevékenységéről (mintha az alárendelteket Berlinbe rendelnék beszámoltatásra).

– „A magyar szerv tájékoztatást küld..." – Még jó, hogy nem „felterjeszt". Úgy döntöttünk tehát, hogy ilyen megállapodást nem kötünk. Ennek megfelelően a minden esztendőben megújított meghívás a „Csoportfőnöki szintű találkozóra" nem jött létre.

Ha valamivel nem lettünk szegényebbek, akkor ez volt az. A KGB-vel kialakított kapcsolatot hagytam a legvégére. Nem azért mert a népi mondás szerint végén csattan az ostor, hanem azért, mert a KGB szerepe az elmúlt évtizedek Kelet-Európájában jelentős volt. Ezen belül a vele kialakított, vagy fogalmazhatnám úgy is, hogy az általa velünk kialakított kapcsolat a többiekhez képest kiemelkedő jelentőségre tett szert. Ezt a jelentőséget formájában az élet változtatásra kényszerítette, de tartalmilag a lényeg nehezen és keveset változott. Arról már írtam, hogy 1953-ig az akkori Államvédelmi Hatóságnak nevezett szerv közvetlen irányítását Rákosi Mátyás és Farkas Mihály végezte, miközben a „tanácsadókon" keresztül a moszkvai KGB központ teljes betekintést nyert egy „szuverénnek" nevezett ország biztonsági szolgálatába és „javaslataival" minden fontos kérdésbe beavatkozott, sőt kemény ítéleteket hozott magyar állampolgárok ellen, akik a büntetésüket valamelyik megsemmisítő-táborban töltötték. Kádár János alatt ez a közvetlen beavatkozás tovább élt, de most már az „összekötőkön" keresztül és bizonyos korlátok között. Kivételt képeznek az 56-os ügyek, amelyekbe beavatkoztak, sőt az első időkben, tehát 56 végén és 57 elején végezték és irányították is a vizsgálati munkát.

Kádárnak azonban volt tapasztalata a Rákosi alatti KGB „segítségről" és amint módja volt rá, igyekezett ettől szabadulni. Ha igazat mondtak azok akik közvetlen tapasztalatból beszéltek, 1958 nyarán távozott az utolsó, közvetlenül vizsgálatot is végző KGB-s.

Itt is lényeges megemlíteni, hogy ezeknek a nyomát nehéz lesz megtalálni, mert a jegyzőkönyveket a magyar vizsgálókkal íratták alá. Az utasítások mindig szóban történtek, azokban a „törvényességre" helyezték a hangsúlyt. De az 56 előtti időben azonnali leváltás lett a vége, ha valaki nem tudta „törvényesen bizonyítani" azt, amit az eligazítás során neki „megmondtak". A KGB hatás egyébként a hetvenes években kezdett „elszürkülni", vagyis azokban az években alakult úgy a világhelyzet és benne a magyar elismertség, hogy ennek alapján már lehetett „vitatkozni", mást „javasolni", esetleg a jelentkező „nyomásnak" ellenállni. Ezekben az években jelent meg a mézesmadzag politika. Igyekeztek minél több embert megnyerni. Soha nem látott kitüntetési hullám indult el. Az igazi megnyerési szándékot „ajándéktárgyakkal" igyekeztek kivívni, dicsértek partnereket, hogy pozitív benyomást keltsenek. Sőt a hetvenes évek második felétől egyre többször lehetett találkozni az új, felkészültebb vezetői réteggel, az udvariassággal, a partneri viszonyra hangsúlyt helyező stílussal.

A legfontosabb változást ebben a kapcsolatban Gorbacsov megjelenése és működésének második felére eső időben lehetett tapasztalni. Ettől kezdve csökkent a javaslatok száma, bennünket is kérdeztek a helyzetről és a megoldási módokról. Megszűnt a korábban szinte állandóan jelen lévő érdeklődés. Konkrét személyekről, csoportokról, korábban áttételesen az érdeklődésre számot tartó belső helyzetünkről nem próbáltak meg adatot

gyűjteni, vagy megelégedtek a „szoros kapcsolataiktól" nyert tájékoztatóval. Inkább a párt és a társadalmi szervek felé orientálódtak. Kljucskov például 1989 tavaszán már több „ellenzéki személy" felkeresését tervezte. Közülük volt akit meg is látogatott. Nagyon behatóan érdeklődtek az ellenzék és a hatalom között kialakuló kapcsolatról, annak várható irányáról. Egyik legfontosabb kérdés volt, amire korábban példa nem volt, hogy hogyan értékelik Magyarországon a gorbacsovi politikát, mit tartanak annak eredményéről.

Az együttműködés egész időszaka alatt, de főként a nyolcvanas évek elejétől a KGB és az NDK biztonsági szolgálatai közötti rivalizálást kell még megemlíteni, mint olyan tényt, ami jelen volt még akkor is, ha nem különösebben hatott. Ez politikailag abból táplálkozhatott, hogy a Brezsnyev utáni Szovjetunió a három egymást követő főtitkár-váltás során kevésbé tüntette ki az NDK-t a figyelmével, sőt azt érezték, hogy Gorbacsov készül az NDK „elárulására". Az NDK vezetők valamit megérezhettek.

X. FEJEZET

VILÁGIFJÚSÁGI TALÁLKOZÓ MOSZKVA 1985

Számomra a Világifjúsági Találkozó 1978-ig, a havannai VIT-en történő részvételig a fiatalos lendületet, az önfeledt örömet, a fergeteges táncot, a túláradó fiatalság örömét, a fiatalok egymás közötti feloldódását és barátkozását jelentette.

Ennek köszönhettem, hogy az 1949-ben Budapesten tartott Világifjúsági Találkozó nyitó napján néhány órára magam is a találkozó részese lehettem. No nem mint küldött, csak mint szemlélő és mint a küldöttek által „bevont". De menjünk sorjában.

Ekkor már alapfokú rendőrtanfolyamon túl a tisztes iskola legfiatalabb hallgatójaként (közel a 18-hoz) igyekeztem életemben a fordulatot jelentő lehetőséget megbecsülni.

A tanulmányi eredményem és a fegyelmezett magatartásom eredményeként ötvenedmagammal, a VIT megnyitó napján kimenőt kaptunk éjfélig. A teljes ellenőrzés után, ami a „Népi Rendőrség" kötelékében akkor szokásos volt, végül is kiengedtek bennünket a laktanyából. Nos mivel tudtuk, hogy abban az időben már folyt az Andrássy úton a VIT megnyitása napjára tervezett felvonulás, azonnal arra vettük az irányt.

Az útvonalon végig dal, tánc, muzsika, vidámság, bábeli zűrzavar. A szavakat nem értettük, de a dalt, a táncot igen. Egészen a Hősök teréig tartott ez a hangulat, ahol koszorúztak, beszédeket mondtak. Semmire nem emlékszem. Sem arra, hogy hányan koszorúztak, sem arra, hogy mit mondtak a szónokok. Csak azt tudom, hogy rövid ideig tartott és közben is vidámság volt az arcokon, hogy a két szónoklat közötti időben megszólalt a zene, táncoltak a küldöttek és az általuk bevontak. Sőt még a szónokok beszéde alatt is, az Andrássy út végénél, ahová kevésbé juthatott el a szöveg, táncoltak, zenéltek. Utcabállal zárult a nap. Magam akkor még táncolni sem tudtam. Mégis egy pillanatra sem maradtam egyedül, partner nélkül. Mint egy kaleidoszkópban a színek, úgy váltották egymást a táncpartnerek, akik alkalmazkodtak mackó mozgásomhoz, ügyetlen lépéseimhez és megbocsátóan vették tudomásul, ha a lábukat néztem flaszternek és ráléptem. Egy fekete hajú, fekete szemű szépség csapódott hozzám. Az már nem engedte el a kezem. Türelmesen magyarázta a lépéseket, újra és újra mosollyal vette tudomásul a falábú mozgást. Néha hozzám bújt, mint aki fázik, erősebben ölelt meg, mint ahogy ezt a zene üteme kívánta. Aztán a fülembe súgott valamit, amit nem értettem, de olyan volt a lehelete, mint a parázs, szinte égetett. Azt hiszem puszit is kaptam tőle egy forró tangó után. De éppen ekkor néztem az órámra. Fél tizenkettőt mutatott. Megborzongtam, nem tudom a kis fekete forró puszija, vagy a félelem hatott jobban, hogy elkések.

Szinte futva tettem meg a Hungária körútig terjedő utat. Anélkül hagytam ott partneremet, hogy bármit is mondtam, vagy mondhattam neki. A nyelvtudás mindkettőnknél „anyanyelvi" szinten ragadt meg. Azon az éjszakán sokáig nem tudtam elaludni. Nyitott szemmel bámultam a sötét szobában, a hangosan horkoló fiúk között. Így álmodoztam. Ekkor jutott eszembe először, hogy a szerelem mennyire parttalan, korlátozhatatlan, de mégis milyen könnyen megölhető. Nem azért mert szerelmes lettem, csak mert a kis fekete félreérthetetlen közeledése ilyen tájakra vitte az akkor még csak lassan nyiladozó értelmemet.

Azóta is csak kellemes napjaimban jönnek elő azok a képek, a VIT sokadalmáról, a táncról, a népek bábeli zűrzavaráról és a szavak nélküli megértés örömérő1.

Havanna már felnőtt fejjel, közel az ötödik X-hez szakadt rám. Lehet, hogy bennem volt a hiba, vagy én őriztem és fényesítgettem a messze múltba, fiatalságom gyönyörébe rögzült lángot? Nem tudom. De a közel egy évig tartó előkészületek, az aprólékos, helyenként túlzottan is bürokratikusnak tűnő részletezések, programegyeztetések, erőltetett jelszavak kavalkádja, a politikai és kulturális programok kimódoltsága, az elmondani szánt előadások, beszédek, felszólalások unalmas, ismétlődő tartalma, az előadni tervezett zeneszámok, tánc és egyéb műsorok, ezek élve boncolása és az öreges, inkább saját korombelieket jellemző szőrszálhasogatása már közel sem vonzott. A patikamérleg nem világifjúsági összejövetelre való. Van annak más helye. Itt felesleges és idegesítő is.

Tudom, hogy a huszadik század vége, a kétpólusú világ, a mindent a politika szemüvegén keresztül látó és láttatni akaró szemlélet, a barátokra és „mindenkire" tekintettel lévő magatartás, a felnőtt politizálás, a kutatás, termelés, a technológia sajátja. Itt a felszabadultság, az ifjúvá érés nem erőszakolt, hanem a jó hatásoknak kitett folyamatok támogatásának jegyében kell megtörténnie. A kényszerérés a természetben is rossz termést, töppedt szőlőt, lehulló almát, keserű őszibarackot, apró ribizlit ad. Az emberi lények koraérése fonnyadt lelket, üres érzésvilágot, felelősség nélküli cinizmust, tájékozódásra képtelenséget, mások megértésének hiányát hozza. Ezért éreztem úgy, hogy a havannai VIT a tiszteletre méltó felelősségtudatot, de egyben a koravénséget, a vidámságban a felszabadultság nélküliséget, a barátságban és a szerelemben az üresség hordozta magában.

A szervezők azonban érezhetően a „csak legyünk túl rajta szerencsésen" hangulatot árasztották akaratlanul is.

Nem a szervezők tehetnek róla. Ők szívük, lelkük, egész tudásuk alapján dolgoztak. A kor vétett ellenük is. Amely nem becsülte meg az egyént, az embert, pedig erről beszélt, ezt ígérte, ez volt a hivatkozási alapja.

De sokan hittünk benne! Legalább annyian csalódtunk is.

Pedig már akkor is tudatában voltunk annak, hogy minden korosztálynak önmagát kell felépítenie, megtalálnia a nagy összefüggések láncolatában és nekik kell megtalálni a továbblépés terepét és ütemét is.

Már akkor tudtuk, hogy az egészséges, játszani, örülni tudó fiatalból lesz a felelősséggel gondolkodni és dolgozni képes felnőtt.

Nos hét évvel később, amikor már „Moszkvára tekintett a világ", az 1985. évi VIT házigazdájára, ahol a világ minden táján szervezkedő és nagy örömmel készülődő fiatal gyülekezett, már a maradék öröm is tovatűnt.

Mondhatják és talán igazuk is van azoknak, akik korosztályi problémát látnak ebben, de azért ez így sommás és félrevezető megállapítás lenne. Az ember képes arra, hogy bizonyos kérdésekről úgy gondolkodjon, hogy abban a személyes benyomások hátterébe szoruljanak. Nekem úgy tűnt, hogy képes vagyok erre, de hogy a valóságot vallatók mit állapítanának meg, nem tudom.

Minden esetre, míg Havannában a hangsúlyt még a fiatalok „szórakozásán éreztem", maga Maróthy László is képes volt „elengedni magát", amikor a komoly „tárgyalások" szünete következett és megmártózott a tengerben, sőt azt a szentségtörést is elkövette, hogy újságot vett a kezébe és a vízben olvasott, hagyva, hogy a kíváncsi kamera rögzítse ezt a helyzetet, egyesek szerint komolytalan jelenetet, addig Moszkvában a nálánál fiatalabb és korban, külső jegyekben is fiatalabb Hámori Csaba már inkább a komoly politikus mezében lépett fel mindenütt és magatartása, mozgása és kissé az elszigeteltsége is egy „komoly, felnőtt politikus" képét tükrözte. Nem a fiatalokhoz, hanem a küldetéstudathoz igazodott.

De maradjunk még az előkészületeknél egy kicsit. A VIT iroda néven szervezett előkészítő bizottság ülésezik. A program minden pontja komoly „körbejárást" igényel. Nem maradhat hézag, lazaság, végig nem gondolt jelszó, programpont, szereplés. A közös programhoz kapcsolódásnak minden ponton tökéletesnek kell lennie. A különböző szekció üléseken, ahol korunk és benne az ifjúságot érintő fő kérdéseket tárgyalják majd meg, a magyar politika tartalma, állásfoglalása, felismerése kell hogy megjelenjen. Mindenütt komolyan és hatékonyan kell képviselni a Magyar Népköztársaságot.

Gyűlnek az anyagok, minden papírra kerül, jóváhagyásra, egyetértésre felterjesztik. Alakul a teljes magyar szereplés, fulladozunk a részletekben, nyűjük egymás idegeit, elhangzik egy-egy idegesebb kérdés, megemelkedik a hang, eltűnik a fesztelenség, a fiatalos lendület, az öröm. Nincs felszabadultság.

Izgalmas időszak ez. A világpolitikában, a magyar belső helyzetben, a Szovjetunióban. Az utóbbi helyen meghatározó változást jelentett egy személy. Ezt persze akkor még talán senki nem tudta. Még minden a régi irányba, a megszokott keretekben és rituálé szerint zajlott. Gorbacsov

ugyan az első ember a Kremlben, de szelleme még palackba zárva. Tájékozódik. Bizonyára nyugtalan a nappala, és nyugtalanok az álmai. Még elemzi a helyzetet, még a régi szöveget fújja, de már hamisan cseng a kórusban. Érzi, hogy cselekednie kell. De nem tudja még kikkel és hogyan. Az idő közben száguld, mint téli szelek a hatalmas orosz síkságon.

Szuszlov, Romanov, Csebrikov...? száguldoznak a nevek Gorbacsov fejében és megállapítja, hogy csak lépésről lépésre haladhat. „Segíti" őt az egyre nyilvánvalóbb egy helyben topogás, sőt a jelentkező visszaesés. Talán soha nem tudjuk meg, mikor és hogyan jutott el az új jelszóhoz. Peresztrojka = Átépítés, Glasznoszty = Nyitottság. A jelszó segít. Gyanús lehet ugyan a „Kollégák" némelyikének, de a kényszer mindenkit megérint. Mindenki hisz még abban, hogy ez a jelszó és az ennek alapján bekövetkező változás keretekben tartható, irányítható. Talán még Gorbacsov is. Mindez csak a VIT után kezdi éreztetni hatását és sohasem jön igazán lendületbe. Gorbacsov sem tudja még, hogy az új jövevény fogadtatásakor érzett kis öröm, a jövevény megszületése után nem sok örömet szerez az apának.

Ő ebben az időben még lázas igyekezettel dolgozik a művön és ébren álmodik.

A világ ifjúsága pedig elküldte (vagy a hatalom) a maga követeit, akik a „talpasok", az egyszerű küldöttek révén, Moszkvába vitték a tavaszt. Még minden a régi. Gyönyörű külsőség, felzászlózott épületek, virágözön, zene, tánc hajnalig is és nagy várakozás. De csak a küldöttek között.

A moszkvai lakosok homlokán elmélyültek a ráncok. A féléves „árunélküliség", a hosszú sorbanállás mindenért és néha a semmiért is, már nehezen volt elviselhető. A korábban szentté avatott vezetők eltűntek. A pillanat szülte főtitkárokat már meg lehetett kérdőjelezni, sőt nemcsak halkan, de hangosan is szidni lehetett. A sok évtizedes elnyomott vádak, álmok, sóhajok most ordítássá erősödtek. Lépten-nyomon veszekedő, a vezetést szidó, az idegeneket ellenszenvvel fogadó emberekbe lehetett ütközni. Csökkent a barátság érzésének hőfoka. Olimpia, VIT, kongresszus, ígéretek és minden marad a régiben. Elég volt már az alkuból. A II. világháború győztes veteránjai, az életüket egy új rendszerért áldozók tömege, generációk egész sora már türelmetlenkedett. Ezt nem is rejtette el.

– Meddig kell még áldozatokat hozni? Közel hét évtizede csak áldozatokat kérnek tőlünk és cserébe boldog jövőt ígérnek. De a generációk sora hal meg úgy, hogy csak az áldozatokból volt része és a szép jövőnek még a körvonalait sem vélte felfedezni – mondta nekem egy moszkvai matróna, az idegennek, akin a magyar VIT egyenruha virított. Koromat tekintve biztos lehetett benne, hogy nem a fiatalok egyikével van dolga. Mégis elmondta. Választ azonban én sem adhattam neki. Talán az együttérzést olvasta ki a hümmögésemből, de lehet, hogy az ellenkezőjét, mert hamar otthagyott. Ilyen és hasonló helyzet szemtanúi voltak többen is.

A KGB hangulatgyűjtő méhecskéi pedig méz helyett mérget hordtak a kaptárakba. Nem nagy adagokban. Halált ez még nem okozott, de a veszélyt felidézte.

Gorbacsov számára ez lökést adott. Kérte és „köröztette", vagyis széles körhöz eljutatta ezeket a jelentéseket – súgta meg egy bennfentes barátom. Ezekben nemcsak a VIT külsődleges szépsége van, nemcsak az örömóda csendül fel, de a vezetés egy részében izgalmat kelt, figyelmet ébreszt, kérdőjeleket indít el. Alapozódik a gorbacsovi jelszó terjedésének csapata.

A rendezvények monumentalitása még Brezsnyevet idézi, a mögöttes hangulati jelek a csernyenkói bizonytalanságot jelentik, de az értékelésekben már felhangzik az új, a nyíltság és átépítés melletti tábor gyülekezése, az ezzel kapcsolatos hangzavar.

A Lenin, főképpen Sztálin és a „Párt" által megjelölt magabiztos útról való letérés, az új út keresése széleskörű figyelmet, szellemi felszabadultságot, új gondolatokat, merészebb véleményeket, szókimondóbb tárgyalásokat, nagyobb vitákat és ezzel együtt nagyobb reményeket, de bizonytalanságot is felkavartak.

A különböző témákat tárgyaló szekciók ülésein kevesen bólogattak. Már kevésbé volt unalmas a beszámoló feletti vita, az eltelt órák megteltek elektromossággal. Az egyhangú felolvasások helyett félretett papírok, a szabad mondatok, a szenvedélyek jelentkezése vált gyakorlattá. Havannában még mindezek csak óvatos kritikában, halk diplomatikus óhajokban, reménykedő várakozásban nyilvánultak meg. A markáns véleményeltérések csak a delegációk belső vitáiban vetődtek fel és csiszolódtak előadható véleménnyé. Itt már ledőlt a hallgatás támogatott fala, helyette a konszenzus-keresés kényszere, a téma elnapolása, a döntés elodázása, az előterjesztők sarokba szorítása jelentkezett.

A hirdetett egység már csak vendégségben van jelen. A valóságos kérdések, valódi problémák és ezzel kapcsolatos megoldásoknál az álegyetértés letűnőben.

A sokat hangoztatott jelszavak végre a valóság talajára állnak. A „Szuverén Szocialista Közösség" kezd egyértelműen a szuverenitás alapjára helyezkedni, a közösség ugyan repedezik, és a szocializmussal, a meglévővel nem igen tudnak mit kezdeni. Ezt ugyan még kevesen veszik észre. S ha észreveszi is néhány küldött, hallgatnak róla. A sorompót még nem húzták fel. Be kell tartani a szabályokat. Meddig?

A Luzsnyiki Stadionban is a külsőségeké a terep. Az élőképek még hirdetik a soha nem voltakat és a reménytkeltőket: Éljen a Béke, Éljen a szocializmust építő népek megbonthatatlan közössége, Éljen a Világ Ifjúsága, Éljen a VIT.... A stadionba jutás lassúsága, a bürokratikus szervezés, a belépést kísérő tömegjelenetek a múltat idézik. A körülötte kialakult morgás, hangos véleménynyilvánítás már új. Havannában még csak repedezett a fal, itt helyenként a dőlés veszélye is megjelent. A szivárványhíd eltűnt,

helyette a sötétben, csak a félelmetes, átszelhetetlen óceán hullámhegyeinek mormogása, surrogása, a parthoz csapódó hullámok tompa dübörgése töltötte be a teret. Mindez elnyeléssel fenyegetett.

Az egyszerű küldöttek mindebből még keveset láttak. A biztosítás fakabátjai, a szükségtelennek látszók, de mégis jelenlévők, a biztonsági szolgálat emberei pedig tisztük szerint információt gyűjtöttek, óvták, védték a delegáció által megjárt területeket, de nem beszéltek. Egyébként sem voltak kíváncsiak rájuk. „Tegyék a dolgukat és jelentsenek" ez volt az elvárás velük szemben, és az, hogy minél kevésbé vegyék észre őket.

Jelentsenek. De mit jelenthettek? Kényszeredettséget, unalmat, fásultságot, kilátástalanságot, a naiv hit felszívódását, a szocialista valóság, amire nyíltan mindannyian esküdtünk és vártuk eljövetelét, de amely nem akart eljönni, akár a hithű katolikusoknak a Megváltó?

Tettük a dolgunkat, mosolyogtunk, jelentettünk, ha volt mit, vagy ha kérdeztek és hallgattunk, ha a kérdés elmaradt. Naphosszat csendben szemlélődtünk, gondolkodtunk és meg kell vallani, keseregtünk is.

Közben zajlott a program. A VIT a befejező szakaszához ért. Megindult a maradék napidíj összegének elköltése. Roham az erre az időre feltöltött boltok ellen. Volt aki szamovárt keresett, de csak porszívót kapott. Mások feleségük számára a borostyánt keresték, de meg kellett elégedniük bizsuval. Volt olyan is, aki bár botfüléről volt híres, egy balalajkát vett magának, mert mást, ami egyáltalán érdekelte, nem kapott.

Ezernyi ajándék gyűlt össze. Többsége azzal a jelszóval, hogy ha nem kapod meg azt, amit szeretsz, szeresd azt, amit megkaptál. Az elosztás „rendje" az egyik boltba kétszeresét vitte annak, amit el bírtak adni, míg a másikba semmit sem juttatott.

Eljött a záróünnepély napja. Ha időben akartunk a stadionba érni, legalább három órával előbb kellett elindulnunk. Az utak tömöttek, a közlekedés lassú volt. Miközben araszoltunk a záróünnepség színhelyére, más országok küldöttségeinek buszaival találkoztunk. Leszállni nem lehetett. A forgalom egyenetlen lüktetése nem engedte, hogy leszálljunk. Soha nem tudhattuk, hogy a következő pillanatban indul-e a jármű velünk, vagy esetleg negyedórát is rostokolunk azon a helyen.

A stadionban minden delegáció számára kijelölt helyek voltak. Az ülésrendet megbontani tilos volt. Másokat megkeresni, barátkozni nem lehetett, főként ha nem egymás melletti szektorban volt az elhelyezésük.

A véletlen összehozott egy több mint tíz éve nem látott ismerősömmel, akivel a moszkvai pártfőiskolán együtt tanultunk. Őt három éven keresztül szinte minden nap láttam, néhányszor, inkább nyelvgyakorlás céljából, mint barátságból beszélgettünk. A szomszéd szektorból kiáltott felém. Integetett, majd a szektorra ügyelő rendőrrel néhány szót váltva átjött, üdvözölt, és mellém ült. Mintha előtte való nap váltunk volna el, úgy kezdte a beszélgetést.

– Kerületi tanácselnök vagyok – mondta mint a legfontosabbat, ami érdekelhet.

– Szervusz, hogy kerültél ide? – tettem fel a kérdést, amit inkább ő tehetett volna fel nekem, nem vette zokon, természetesnek tartotta.

– Tudod, jutalomból kerültem ide. „Csípnek" a területi pártbizottságon és a területi tanácselnökkel is jó viszonyban vagyok – mondta és kacsintás közben még hozzátette:

– Jó vadászati lehetőségek vannak nálam. Igyekszem. Tudod?...

Aztán közölte, hogy csak néhány percre engedte át a milicionér, a másik szektorból. A valóság azonban másként hozta. Az egész záróünnepség alatt mellettem ült.

Moszkvában vagyunk – döntöttem el. Itt minden és annak az ellenkezője is megtörténhet.

Közel két órán keresztül beszélgettünk. Főként ő kérdezett. Család, munka, gyerek, Magyarország, az itt lévő politikai helyzet. Alig győztem válaszolni. Közben régen nem használt szavak jöttek elő a feledés homályából. A válaszok nyögvenyelősen, de elhangzottak. Itt vettem észre, hogy mennyit felejtettem tizenkét év alatt, de csak a nyelvből. Minden más elevenen élt bennem.

Alig rögzítettem valamit a záróünnepségből. Jelszavak, élőképek, felvonuló csoportok, impozáns ruhák, népi motívumok, mindez összefolyt. A szavak keresése közben nagyokat nevettünk, mutogattunk, kiegészítettük egymás szövegét. Mintha valamikortól mostanáig mindig is jó barátok lettünk volna. Aztán megkérdeztem tőle.

– Mondd, hol vagy te végül is tanácselnök?

– Pod Moszkvoj, vagyis Moszkva alatt – válaszolta. Gondolatban egy ötszáz kilométer sugarú kört húztam Moszkva körül. Azt azóta tettem, amióta megfordultam Szibériában és ott mondták, hogy öt deci vodka nem vodka, öt szeretö nem szeretö és ötszáz kilométer nem távolság. Vagyis az óriási térséghez kell igazítani a gondolkodást.

A részleteket tehát nem firtattam. Még az is eszembe jutott a válasz kapcsán, hogy a „társszervnél" dolgozik és az egész „véletlen" egy nagyon is végiggondolt találkozás, hogy a tanácselnökség is a legenda része. Így akarják megtudni, hogy milyen a politikai nézetem, most, hogy szemlélem a világot. Ahogy azonban belemelegedtünk a beszélgetésbe, egyre inkább meggyőződtem arról, hogy a túlzott óvatosság futtatta erre a vakvágányra a gondolataimat. Igaz, hogy mindig azt mondtam magamnak, a kételkedés rossz tanácsadó, de mégsem tud az ember szabadulni a szakmájának béklyói alól.

Ő sokkal többet mondott nekem, mint én. Egyértelmű őszinteséget sugároztak mind a szavai, de mozdulatai is. Mivel én távolról jöttem, úgy gondolhatta, hogy előttem mindenről őszintén beszélhet. És sok gondolat, érzés, mondanivaló ragadhatott belé, mert csak úgy dőlt belőle a panasz.

– Nagyon nehéz az élet nálunk – mondta többek között. – Tudod a gazdaság csak a hadiiparban hozza az elvárásnak megfelelő eredményeket. Szinte minden más iparágban egyre elavultabbak a termelési alapok. A munkaerő képzetlensége, az új generációk munkába állásával ahelyett hogy nőne, csökken. Minél többet beszélünk a munkafegyelemről, annál rosszabbá válik. Nem tudom magam sem az okát, de azt tapasztalom, hogy az emberek már nem szívesen vesznek részt a munkaversenyben, ha elhangzik a felhívás, a legtöbben megvonják a vállukat és odébb mennek. Nem hallgatnak az üzemvezetőre, néha még az igazgatóra sem.

Közbeszóltam;

– Ezek a gondok nálunk is jelentkeznek. Az érdekviszonyokból sajnos kivettük az embert és a legvégére helyeztük, ezzel tartalék pályára állítottuk őket.

– Nálatok jobb a helyzet, olvastam róla és van egy ismerősöm is, aki tavaly járt nálatok, ő mesélt arról amit látott.

– Gondolod, hogy oda jutott, ahol a gyenge pontok vannak? Ahol ugyanezeket a gondokat halmozta föl az élet?

– Egészen biztos – mondta, bár hangja kissé bizonytalanabb volt. – Nálatok legalább kísérleteznek az iparban és nagyon jól megoldották a mezőgazdaság dolgát. Nálunk azonban minden konzerválódik. Alig van áru a boltokban. Ha emelnék a béreket akkor sem tudnának a pénzért árut adni. Nem a növekvő, de a csökkenő igényeket sem tudjuk kielégíteni.

– Brezsnyev arról beszélt már a hetvenes években, hogy a kommunista elosztás egyes fázisait fogják érezni a szovjet emberek.

– Ha a politikai bizottság tagjaira gondolt, akkor lehet, hogy igaza is van. De ha a népre, akkor csak az ókori ősközösségi kommunista elosztás jöhet számításba: egy szamóca, egy békacomb, egy kőbalta és egy kovakő, hogyha a baltával agyonütnek valakit, tüzet tudjanak csiholni, hogy meg tudják sütni az áldozatot. – Közben nevetett, pedig nem viccnek szánta. De mivel az istennek sem tudta megértetni velem a „békacomb" és a „kőbalta" szavakat, kézzel-lábbal mutogatott. Ezen mulattunk egy darabig, aztán, hogy túljussunk a kellemetlen vallomáson, neki említettem meg Gorbacsov személyét és azt amit vele kapcsolatban hallottam: dinamikus, végre fiatalabb, munkaképesebb elődjeinél, jó agrár szakember stb.

– Majd az új főtitkár segít – mondtam biztatóan, noha magam sem voltam meggyőződve arról amit mondtam.

Az egész testével felém fordult, mélyen a szemembe nézett.

– Te hiszel ebben? – kérdezte, majdnem támadóan.

Nem tudtam mit válaszolni. Hallgattam hát. De ő folytatta:

– Látom te is kételkedsz – mondta lemondóan, mintha az én válaszom döntené el, hogy mi lesz a következő időszak a Szovjetuniójában.

– Ha jól értelmeztem ezt a megjegyzésedet, akkor te is kételkedsz és engem is erre az oldalra állítasz anélkül, hogy figyelembe vennéd az én

meggyőződésemet. Különben is – zártam le a gondolatsort – nem nekem, hanem nektek kell benne hinni.

– Szó sincs arról, amit most mondtál. Csak nálunk a hallgatást beleegyezésnek veszik. Te pedig nem csak hallgattál, de az arcodon láttam, hogy bizonytalan vagy. Talán nem akarsz visszaélni a vendégjoggal, ezért nem nyilatkozol.

– Tévedsz, én mindössze nem szeretek megfogható információk nélkül állást foglalni, netán másokat is befolyásolni. Van éppen elég sok ember, aki nem így tesz és életre, halálra kitart megalapozatlan, emberek sorsát, becsületét negatívan érintő állásfoglalása mellett – mondtam szinte egy szuszra, nem engedve, hogy közbeszóljon.

– Jól kivédted, látszik, hogy pártmunkás vagy. Mindent és mindennek az ellenkezőjét képes vagy megmagyarázni. Én azonban gyakorlati szakember vagyok. A főiskola után tanácselnök-helyettes, majd öt évvel ezelőtt tanácselnök lettem. Ha te tudnád, hogy milyen szörnyű nehéz, megoldhatatlan problémák sokaságával találtam szembe magam. Eleinte nem aludtam, aztán káromkodtam, majd harcolni kezdtem, de gyorsan leintettek. Ekkor történt, hogy a pártnál lévő, általam kinevelt és tizenöt évvel ezelőtt útba indított utódom ugyanazt mondta nekem, amit korábban ugyanabban a funkcióban én mondtam az akkori tanácselnöknek. – Elhallgatott. Igazított egyet a testtartásán, körbenézett, mint aki most látja, hogy a stadionban mi is történik, aztán folytatta.

– Az élet egészen más, mint a főiskola. Itt nem tananyag, hanem valóság, emberek, tények, helyzetek, igények, hirdetett és a „megélt szocializmus" van. Mit tudjátok ti pártbürokraták, hogy azt hogyan lehet kezelni.

Hallgattam, nem tiltakoztam, hogy „lepártmunkásoz", a lényeg végül is igaz. Az érzékenységet, az embert sokan teljesen elfelejtették.

– Ezért mondtam neked az imént Gorbacsovot. Az új fiú. Talán...

Közbeszólt megint.

– Rózsaszínű ködben gyalogoltunk valamennyien. Csillagokat ígértünk, de még kenyeret, friss húst, tartós cipőt, ruhát és lakást sem tudtunk adni. Mindenki dolgozik. De miért? Mikor lesz emberibb a lét? Ennyi évtizeddel a szocialista forradalom után még egy igazi kényelmes kutyaólat sem tudok kiutaltatni, pedig fiatal házasok, szorgalmasak, megérdemelnék. Hogy lesz belőlük család? Hova szüljön a nő gyereket? Néhány hónap után a férj inni kezd, aztán más nők után koslat, majd néhány kellemetlen munkahelyi fegyelmezés és máris eltűnik ebben a határtalan országban. A fiatalasszony pedig most már gyerekkel együtt várja a jószerencsét. Hogy lesz itt biztos jövő? Milyen lesz az a társadalom, amit olyan nagy hangon ígértünk? – Egy pillanatra elhallgatott, megtörölte az izzadó homlokát. Aztán folytatta:

– Tudod, egész fiatal életem ment rá, hogy dolgozzak, harcoljak a nagy ígéretek beteljesítéséért. Ma már látom, hogy mekkorát tévedtem. Akik ezt

hirdették, azoknak korántsem volt olyan fontos mint nekem. Pedig éppen Gorbacsov beszélt a közelmúltban az „Új idők káderpolitikájának igényeiről". Jó hosszú szöveg, általános, ódivatú szlogenek. Fogalmuk sincs arról, hogy az embereket hagyni kellene kiválasztódni abból a közegből ahol élnek. A közeg válasszon, ne a pártbizottság, vagy a pártközpont és főként ne „Borisz Boriszovics", vagy „Nyikolaj Nyikolajevics", a barát barátot, a nyelvcsattogtató a nyelvcsattogtatót.

Felhevült, nemcsak izzadt, de arcára kemény pír ült ki, a homlokán kidagadtak az erek. A szája szélén egy nyálcsepp jelent meg és nem vette észre.

Csitítani próbáltam.

– Reméljük, hogy Gorbacsov megérti a helyzetet és a hétköznapi igények kielégítésére helyezi a súlyt. Megpróbálja helyrehozni azokat a mulasztásokat, amiket az elődjei elkövettek.

Most maga elé nézett az ismerősöm, láttam, hallja amit mondok, gondolkodik rajta, de csak felszínesen. Saját gondjait veszi számba, arra hangolódott rá. Keresi a választ, amivel maga mellé állíthat, amivel végképp meggyőzhet saját igazáról. De az is lehet, hogy fiatalkora, a komszomolban végzett munkája, korai hite és annak lassú erodálása forognak az agytekervényeinek végtelen szalagján. Folytattam hát, amit elkezdtem.

– Úgy látom csökken a két világrendszer közötti konfrontáció hevessége, hajlanak a megegyezésre. Ez eddig sok energiát lekötött. Egy józan közelítés, helyes átcsoportosítás, okosabb, emberibb politikai irány gyors sikereket is hozhat.

Elnevette magát. Ismét volt egy szó, amit nem tudtam jól kifejezni. Bégettem mint a bárányok, utánoztam a pulikutya ugatását és két karommal bekerítő mozdulatokat tettem. Aztán megértette és komolyan válaszolt.

– Úgy látom nálatok is a naivitás a legnagyobb urak egyike. Ti is ebben a betegségben szenvedtek. Te magad is nagybeteg vagy.

Még legalább fél órát ült mellettem. A politikai elemzésnek vége volt. Egy szót sem sikerült megtudnom arról, hogy min gondolkodott olyan elmélyülten. De láttam értelmetlennek tartotta a további győzködésemet. Én sem mondtam meg, hogy teljes köztünk az egyetértés. De nekem, aki nem pártmunkás vagyok, legalábbis nem illik ezt kimondani. Sajnáltam, hogy ilyen benyomás alakult ki rólam.

Ettől kezdve már csak a műsorról, a felvonuló széplányokról, a rajtuk lévő ruhájukról volt szó.

Viszontlátással búcsúztunk, bár tudhattuk mindketten, hogy erre már soha nem kerülhet sor. Legalábbis emberi számítások szerint.

Akkor gondoltam arra, hogy a történelem ilyen lényeges mozaikképei milliószámra vesznek el. Ezek nem kerülnek papírra, nem lehet őket az archívumok mélyéről előkotorni, nem lehet elemezni. Nem lehet, tehát bármily becsületes és szorgalmas, sőt hozzáértő is egy történész, ezt nem fogja figyelembe venni munkáiban.

Van persze egy másik, talán még nagyobb veszély, hogy nem a valóságnak megfelelően kerülnek leírásra, vagy olyan lényegtelen mozaikként kerülnek értékelésre, hogy mint elhanyagolhatót, figyelmen kívül hagyják.

Ez is része az emberi, társadalmi létnek. Mint az, hogy aki születik, az egyszer meg is fog halni. Végtelen csak a megújuló természet, amíg az emberek nem teszik végképp tönkre azt is.

A záróünnep után ismét fogadás következett. Igaz, jóval szerényebb körülmények között, mint az olimpia után. Egy szerény vacsora az egyik KGB vendégházban. A vendéglátó Bobkov, korábban a Belső Biztonsági Szolgálatot vezette, de újabban a KGB egyik helyettes vezetője. A tószt visszafogott volt. Néhány udvarias mondat és a szesztestvérek bánatára egyetlen kupica vodka. Az elhangzottak lényege, ahogy visszaemlékezem: a biztosítás eredményes voltára, az abban résztvevők segítségéért köszönetre és jó egészséget, további eredményes munkát kívánva, koccintás és a vacsora után gyors eltávozás.

A mellettem ülő egyik erős „vodkapusztító" barátom végig kínosan izgett-mozgott a székén és csak akkor nyugodott meg, amikor a füléhez hajoltam és megkértem segítsen ki, fogyassza el a nekem kitöltött vodkát, mert a gyógyszer, amit szedek, tiltja a szesz fogyasztását.

Hazafelé vonattal utaztunk. Mivel kiemelten kezelték a VIT delegátusok vonatait, így alig két és fél órát késtünk. Alvásról szó sem lehetett. Az egyes állomásokon kirendelt népes „búcsúztató" fiatalok csoportja fogadott bennünket zenével, tánccal, kenyérrel és sóval. Megható igyekezetükben alig tudták igazán kifejezésre juttatni a szeretetüket. Ez a találkozás bár csak percekig tartott és felszínesnek látszott, mégis számomra melengetőbb volt a hivatalosan megrendezettnél. Kétség nem fért hozzá, hogy kirendelték őket, de a jelenlétük ezzel az érzéssel rögződött. Kijev, Uzsgorod és a többi apró állomások fiataljai maradandó nyomokat hagytak mindenkiben. Ez tűnt az igazi fiatalok találkozójának.

Úgy éreztem, ezekben az órákban a régmúlt, az elmerült emlékek fognak újra körül. Budapest 1949, Világifjúsági Találkozó, dal, tánc, gyönyörű fekete szemek, bájos olajbarna arc, hibátlan fogsor, a táncban hozzám simuló test és a fülemben hallott halk, muzsikáló szavak, forróság, amely ha nem hívott volna a kötelesség, levesz a lábamról.

Ekkor gondoltam arra, hogy végül is generációk jönnek, mennek a történelem színpadán. Néha csak szállingóznak, bizonytalanul mennek át a színpad egyik oldaláról a másikra, miközben letelik idejük, máskor masíroztatják őket, ez gyorsabban múlatja az időt. Nem kapnak lehetőséget a megállásra, a szemlélődésre, örömökre és vágyak sem ébrednek szívükben, vagy ha igen, kiöli a történelem rohanó, sodró lendülete. Bárhogy is van, minden generációnak meg kell vívnia a maga harcát, el kell töltenie az idejét és végül legyen szomorú, vagy vidám, alkotó vagy romboló kor, a történelem ítél felettük.

Talán szerencsések azok a generációk, amelyek nem érik meg a felettük ítélkezők szorgalmát.

Amíg él az ember és a színpadon van, addig azt hiszi, hogy boldog, vagy az lesz, szebb lesz az élete, csak tőle függ. Mire rájön, hogy tévedett, korrigálásra már nincs ideje.

Talán azokért a percekért érdemes élni, amíg az ember hisz. Amíg reményt lát és célt maga előtt. Ezért a borúsabb időt is elviseli. Így volt ez eddig is és a jövőben sem lehetnek csodák. Bár ebben azért nem árt reménykedni.

A delegáció ünnepi fogadtatása magyar területen folytatódott. Nyíregyháza, Debrecen, Szolnok ... Egy-egy állomás, ahol a helyi ifjúság küldöttei, a helyi párt és állami vezetés kíváncsiai fogadtak, üdvözöltek, kérdeztek és tájékoztattak az elmúlt közel két hét történéseiről. Debrecenben egyik régi ismerősömet vettem észre a várakozó tömegben. Az ilyenkor szokásos örömteli üdvözlés után néhány szót váltottunk. Az ismerősöm úgy élt bennem, mint egy vidám, lezser fiatal, akkor alig töltötte be a huszonötöt, most pedig már közel a negyvenhez. A vidám karcsú fiúból testes, majdnem kövér, sápadt arcú, meggyötört férfi lett, aki legalább negyvenötnek nézett ki.

Nehezen indult meg közöttünk a beszélgetés. Kóstolgattuk egymást, mit változtatott bennünk az idő. Aztán egyszerre belevágott az őt izgató lényegi kérdésbe:

– Mit csináltok ti ott fenn Pesten?

– Nem értelek – dobtam vissza a labdát, bár nagyon is értettem a kérdés lényegét. Ekkor 1985-ben már sok mindent érteni kellett. – Úgy élünk, mint Ti itt Debrecenben – nyögtem ki végül.

– Ne üsd el egy ócska viccel. Én komolyan kérdeztem. Egyre több a bizonytalanság. Egymásnak ellentmondó tájékoztatók hangzanak el az eligazításokon. Ahány eligazító, annyi értékelés, annyi fajta feladat, annyi irányú dezorientáló hatás. Így aztán senki sem csinál semmit.

– Azt hiszem most köszön vissza az, hogy eddig mindig mindent a szánkba rágtak. A modern termelő erők, a bonyolultabbá váló viszonyok pedig nem viselik el a szájbarágást.

– Na és? – kérdezte élesen – nem ez a feladata a központban lévő vezetésnek?

Éreztem, hogy nem egy hullámhosszon mozog a gondolatunk, de nem szerettem volna belemenni egy nagy vitába. Erre az idő sem volt elegendő, de a lehetőség keretei sem voltak adottak. Viszont nem tudtam szó nélkül hagyni. Igaz, ha őszinte akartam lenni, meg kellett volna mondanom, hogy ebben az országban sem a hatalmi, sem az igazgatási, sem az igazságszolgáltatási szervezet, egyetlen központi és helyi szerv sem azt tette, amit tennie kellett volna, amit a választóinak ígért a párt és a kormány. Erre nem volt kedvem.

– A központnak – mondtam kissé oktató hangon, amit azonnal megbántam, de ha már elkezdtem be is akartam fejezni – nem az a feladata, amit eddig is tett. Neki programot kellett volna adni és feltételrendszert kellett volna biztosítani. Ki kellett volna bontakoztatni a nép alkotó erejét, amit egyébként a programba is foglalt a párt. Ennek megalapozottnak, a lehetőségekhez szabottnak és a helyi szerveket mozgósítónak kellett volna lennie.

Furcsán nézett rám. Mint aki nem hisz a fülének. Ugyanakkor látszott az is, hogy gondolkodik. Jól ismertem. Felkészült, magasra jutott, de a behatároltság miatt megfeneklett. Képességeit elnyomták. A szájbarágás, a kezdeményezés helyenkénti elfojtása a bürokratikus és hatalomféltő helyi vezetés itt is elvégezte a maga romboló munkáját.

– Pont most kell ezt elkezdeni, amikor ennyire bonyolulttá vált a helyzet? Amikor a Szovjetunióban is sűrűn változnak a vezetők, amikor – és itt felemelte a hangját – keményen támad az ellenzék? Pont ilyenkor kell magára hagyni a vidéket?

Tudta, hogy hol dolgozom. Szándékosan vitte tehát erre a terepre a beszélgetést.

– Látod éppen azokat az okokat sorolod fel, amik szinte kényszerítő erővel jelentkeznek, a demokrácia, a helyi erők szabad mozgásának kibontakoztatása irányába. Ott dőljenek el a dolgok, ahol a problémák jelentkeznek. Legyen meg az ellenerő, amely nem engedi, hogy elsikkadjanak a dolgok, amelyekkel meg kell harcolni az igazságért, hogy végre az igazság és nem a főnökök, a központ, a semmire tekintettel nem lévők, a hozzá nem értők döntsenek. Ne azok szintjén dőljön el a kérdés, miközben az egész társadalom nyögje a következményeit. Én ezt nevezem demokráciának, nem azt amiről beszélünk és megnyugodva hazamegyünk, hogy „most jól döntöttünk". Hogy közben mindenki belerokkan, az smafu. – Közel fél órát beszélgettünk. A helyi partner közel állt hozzám, de nem akart zavarni. Lehet, hogy megorrolt érte, mert a megyei potentáttal beszélek, de vele nem. Ilyen az élet. A neheztelők, haragosok a legjobb szándék mellett is jelentkeznek.

Rossz hangulatban búcsúztam el.

A hátralévő időben nem tudtam szabadulni ennek a beszélgetésnek a hatása alól. Arra gondoltam, hogy hány tehetséges ember vergődött, tért rossz cselekvések útjára, veszett el a család, a társadalom és önmaga számára is, mert feleslegesnek érezte magát, mert úgy gondolta, hogy a szavak és a tettek konfrontációjában nem találja meg a kiutat, mert haszontalannak érezte amit tesz, mert még csak reményt sem látott arra, hogy megváltozzon a helyzete. Mint mindig, amikor borús hangulatba jutottam, az erdőben önmagát felakasztó filozófus barátom jutott az eszembe, és az egymondatos életműve: „Nem bírtam tovább!"

Egy közösségi társadalmat hirdető eszme követője miért nem ismeri fel, hogy a közösség érdeke, csak az egyének érdekének érvényesülése révén,

azok által teremtett értékek révén, azok összegezése és okos hasznosítása útján valósulhat meg, teremthet anyagi bázist az egész társadalom, közte az elesettek számára is. Lehet, hogy bennem van a hiba? Nem tudtam megmondani az eredményt.

Kétségek között szálltam le a VIT vonatról Budapesten, a Keleti pályaudvaron.

Nem tudtam eltagadni az engem váró családtagok előtt sem a rossz kedvemet. Volt viszont hivatkozási alapom. A hosszú utazás fáradalma.

Milyen találékony is az ember, ha érdeke úgy kívánja....

XI. FEJEZET

GORBACSOV, AZ ÚJ FŐNÖK KIVÁLASZTÁSA ANDROPOV ÁLTAL

Minden luftballonnak az a sorsa, hogy egyszer annyi mennyiségű levegőt fújnak bele, amit már nem bírnak el a falai, tehát szétpukkad. A történelem során keletkezett birodalmak mindegyikének is ez lett a sorsa. A szemünk előtt zajlott le a Szovjet Birodalom bukása és semmivé foszlása.

Bennünket ez közelről érint, mert a tegnapunkat meghatározta, a napjainkat még 1990-ben is befolyásolta és még a jövőnkbe is beleszól.

A Szovjet Birodalom több évtizedes története még több tucat könyvnek lesz témája. Feldolgozzák a történészek, a memoár írók, a filozófusok, írók, költők és az egyszerű emberek is, akiknek életébe mélyen belenyúlt a birodalom tevékenysége, politikája, erkölcse, katonai és biztonságszolgálati ereje.

A Szovjet Birodalom feje, első és meghatározó embere az SZKP mindenkori főtitkára volt. De nem csak első ember volt, hanem a személyi kultusz mesterséges kifejlesztésével szinte a mitológiai görög istenek ereje, szellemisége, megcáfolhatatlan és megkérdőjelezhetetlen léte, cselekvése és a hétköznapi emberektől való távolsága mindenek fölé helyezte. Pedig ezek a majdnem isteni lények nagyon is emberek voltak, emberi vonásokkal, emberi jellemmel.

Csak több volt bennük a hatalomvágy, a torzult személyiségjegy, az akarnokság, a szívósság, hogy élre jussanak, az elhatározás, hogy népeik, sőt „A NÉPEK" életében nagyobb szerepet játsszanak, mint eleik, a királyok, császárok, cárok, istenek. Ezért, mivel alulról indultak, mindenről maguknak kellett gondolkozniuk, és mindent megteremteni a fensőbbséges mítoszhoz, ezért vérben, szennyben, erkölcstelenségben gázoltak nyakig. Egyeseket a fejük búbjáig öntött el a szenny. Ha csak egy parányit is megőriztek önmagukban az emberségből, személyi bukásuk gyorsan bekövetkezett. Gondoljunk csak a Hruscsov elleni palotaforradalomra, vagy Gorbacsov sorsára. De azt hiszem itt sem árt a sorrend betartása.

Sztálin eleinte még buzgó tanítványa volt Leninnek. Ezért kerülhetett az SZKP KB iroda élére. Ami akkor amolyan bürokratikus, szervező, adminisztratív ügyeket intéző szerv volt. Sztálin gyors ütemet diktált. Néhány esztendő alatt az általa vezetett szerv lett a hatalom igazi centruma. Találékonyságával, a forradalom utáni káosz, rend után kiáltó hangulatával, felragadtatta magát a csúcsra. Közben arról is gondoskodott, hogy Lenin szép csendesen, dicsőségben evezzen át a Kháron ladikján a túlvilági mezőkre. Alkotmányban, szervezeti szabályzatban rögzítette a Párt vezető szerepét, majd a személyes szerepét. Gyors ütemben, az eszközökben nem válogatva távolította el a riválisait, majd a csak neki alárendelt csinovnik típusú garnitúrát összetoborozta. Feltétlen hűség, abszolút alárendelődés, személyének felsőfokú dicsérete, személyes szolgálatok voltak az emelkedés legjobb hajtóerői. Így lett Berija a biztonsági szolgálat első embere, élet és halál ura Sztálin után, annak kegyéből és érdekében. A megkövetelt tulajdonságok és a saját jellem feladása, vagy „mélybe zárása" a hatalmi központban tartott embereket egy életen át. Hruscsov volt a legszerényebb, a legkevésbé veszélyes, a törtetők között a legkevésbé törtető, a „csapat" örült, hogy megszabadult a kíméletlen „Grúztól". Nem akart még egyszer olyan helyzetbe kerülni. A hatalomban azonban részesülni akart. Aztán Hruscsov is lépett. A „demokrácia" felé tett lépést, helyettest állított maga mellé. Brezsnyev akkor még nálánál is csendesebb volt. Mindketten takargatták „értékeiket". Hruscsov abból indulhatott ki, hogy Brezsnyev a fiatalabb garnitúra tagja, aki neki köszönheti, hogy élre került, ezért majd hálás lesz a helyettesi beosztásért és jól fogja őrizni a házat, amíg ő a turista útjait járja. Tévedett. A Szuszlovék által eltervezett palotaforradalom élére állt és máris ő lett az első ember. Főtitkár, mindentudó, békeharcos, hős tábornok, aki megvívta a „kis földet" és megírta a történetét, hogy ölte meg a hétfejű hitleri hadakat, megkapta érte a megérdemelt kitüntetést és folyamatosan csattogtatta a műfogsorát. Talán az egyetlen igazi gondolata volt, hogy önmaga nagyságát építse.

Hruscsov még leleplezte a sztálini személyi kultuszt, bár egy kis kultuszt önmaga körül megengedett, Brezsnyev azonban végleg kizárt mindenfajta leleplező beszéd nélkül minden személyi kultuszt, egyet kivéve: a sajátját.

Halála nemzeti gyászt és ennél nagyobb felszabadultságot jelentett az egész országban. A halál megváltás volt itt is. De az élet? Igen, a felhalmozódott gondok, a birodalom hanyatlása itt maradt. De még ez a hanyatló birodalom is kívánatos falat volt Romanov, a leningrádi titkár, Csernyenkó a pártbürokrata és régi „jó barátunk", Andropov a KGB elnöke, a Politbüró nagyhatalmú tagjai részére. Andropov a kor szokása szerint „minden értelemben" gondoskodott Brezsnyevről, annak agonizálása közben. Ő lett a befutó. De már súlyos beteg. Ő is eltávozott, nemzeti gyászt és felhalmozott problémákat hagyva maga mögött. De ő hagyott még valamit. Egy általa régen kiválasztott utódjelöltet. A Vének Tanácsa azonban illendően eltemette a Kreml ősi falai közé, meggyászolta, de köpött a kiszemelt utódjára. Csernyenkó könnyebb falatnak bizonyult. Ráadásul ő is beteg volt. Ki tudja, hátha hamar eltávozik az örök vadászmezőkre és akkor Én is lehetek... Igen. Az utód még túl fiatal, majdnem gyerek a maga ötven valahány évével. Várjon. Majd. Az igazság órája eljön mindig. Még akkor is, ha nem örülünk neki. Csernyenkó is elszenderedik. Igaz, előtte még nagyszerű kétszemélyes drámát mutatnak be Romanovval. Igaz, a szerepe csak statiszta, de Romanov úgy osztja rá, mintha övé lenne a főszerep. A már haldokló

Csernyenkót leszavaztatják a legfelsőbb tanács választásakor a kórházi ágya mellé cipelt urnába, a borítékot Romanov adja a kezébe, a televízió képernyője és milliók előtt. Megmutatja, hova kell betenni, sőt hóna alatt fogja az állni is képtelen főtitkárt, kezét az urnához viszi és szinte kilöki belőle a szavazó cédulát.

Tessék nézők. Láthattátok határokon belül és kívül, hogy én, Romanov vagyok az utód. Ki lehetne más? A végszót nem jól választotta meg. A dráma komédiává züllött. A taps helyett fütty lett a fizetség. De honnan került elő Gorbacsov, aki nem a régi gárda tagja, aki még szinte „suhanc" ebben a vének tanácsában. Akinek nem csak papagáji szerep kellett, hanem igazi főszerep, amit egész addigi életében írt, még a gépállomási szerelői munkakörben, miközben olajos kezét minden nap petróleummal kellett lemosnia. Utána tanulás, mert a Mezőgazdasági Főiskolán a diplomáért meg kell dolgozni. Hogy került Gorbacsov helyzetbe? Mi emelte fel ilyen magasba? Mi volt az a plusz, amivel korosztályánál elismerést nyert, amellyel patrónust talált? Ki volt az a patrónus, aki rendelkezett hatalommal is ahhoz, hogy patronáltját beemelje a nagy öregek közé és még föléjük is emeltesse? Nézzük meg azt, amit erről tudni lehet.

A hetvenes évek második felében járunk. Egészen pontosan 1977-ben. Andropov az SZKP elnökségének tagja, a KGB elnöke. Brezsnyev bizalmasa. Úgy is mondhatnánk, hogy jobb keze, de ehhez rossz képzetek is tapadhatnak egyesek részéről. Évente néhány alkalommal kiszáll a moszkvai sasfészekből, felkeresi a köztársaságok központjait, a helyszínen tájékozódik a KGB munkájáról, információiról, terveiről, a köztársasággal szomszédos országokról meglévő információk alapján az ottani helyzetről is. Ezeket a beszámolókat mindig összeköti a pártfeladatokkal. Felkeresi a Párt első embereit a köztársaságokban és ott is tájékozódik. Persze ha lehetőség nyílik rá, vadászik is egyet, szarvasra, vagy medvére. Hol mi van és mire csábítják az udvarias vendéglátók.

Andropov udvarias, sokat látott, az összefüggéseket értő figyelmes vendég. Vele mindent meg lehet beszélni. Hallgat és reálisan fogadja a beszámolókat. Akkor még teszi a szépet az elé kerülő szépasszonyoknak is. Erről már Pesten is híres volt.

De 1977-ben nem a köztársaság fővárosa az úti cél. A távoli Vlagyivosztokba készül. Néhány napra, hogy a kínai–japán viszonyokról az ottani KGB alközpont információi alapján tájékozódjon. Ott található a birodalom két veszélyes szomszédja. Ezt nem lehet lazán kezelni.

De miért száll le a gépe Sztavropolban? Mit keres a határterületi pártbizottságon? Miért vár félreállva gépe, miközben ő nyugodtan tárgyal, mosolyog, kedvesen kezet ráz egy régi ismerős nő férjével, aki a terület első titkára immár? Az olajfoltos kezű szerelő, a levelezőn tanuló főiskolás, a főiskolai tanár gyors léptekkel előrelépő pártmunkás... De ott mosolyog mellette a feleség, Raissza Gorbacsova, a szépasszony, az Andropov kedvencei közül való szépség, a régi ismerős. Neki kezet csókol és bókot mond a körülötte lábatlankodó siserehad megrökönyödésére. Mit tudnak ezek az emberek a világról, a nyugati kultúráról, a viselkedésről, az illemszabályokról? Nem diplomaták. Pártmunkások és belső elhárítók. Még a közvetlen főnökük is csak Moszkvában járt, mint a legtávolabbi pont.

Mire gondolhatott Jurij Andropov akkor? Azt hiszem, hogy a nagy udvariasság mögött egy még nagyobb zártság feszült. Senkinek sem mondta meg, hogy mire gondol. Jó tapasztalatokat szerezhetett 1956-ban Budapesten, majd a KGB elnöki székében, sok kis hangya által eléje rakott jelentések olvastán. Tudta, hogy milyen veszélyes, ha az ember beszél, feltárja azt, amire gondol. Amit igazán akar. Ő nem tett ilyent. Shakespeare megfogalmazta: színpadnak tekintette a világot, rajta önmagát is színésznek. És ő rendezett is. Egy új darabot, élete legjobb darabját szerette volna megrendezni, ehhez keresett főszereplőt, itt Sztavropolban. Sokat hallott a jelöltről. Magától a feleségétől is. A dosszié megtelt, csupa pozitív adat, tény, vélemény. Formálódott a darab. Most személyesen akart megnézni egy alakítást. Részt vett a területi pártbizottság ülésén. Szemüvege mögött, amely rejtette szemeit, élénken figyelt. Nem mulasztott el egyetlen gesztust, egyetlen szünetet a szövegben, figyelte a végszavakat, az azokra történő reagálást.

Amit látott, az megelégedéssel töltötte el. Az estét is együtt töltötte a házaspárral. Nem volt túl vidám a hangulat, mert az ország gazdasági helyzete és főképpen a mezőgazdaság több évtizedes gondjai, azok megoldásának lehetséges módjai kerültek szóba a házigazda közismert mezőgazdasági szakember volta miatt. A búcsú is szívélyes volt.

– Moszkvában találkozunk – mondta a búcsú kézszorítás közepette Andropov. A környezetben lévők közül csak a belső biztonsági szolgálat embere figyel fel és maga Gorbacsov. Azon az éjszakán bizonyára keveset aludt.

A biztonsági szakember pedig felidézte a látogatás előtti telefont, amikor Andropov titkára kérte őt, hogy a Gorbacsov lakásra Andropov nevében Raissza Gorbacsova részére egy szép csokrot juttasson el azzal, hogy melegen üdvözli őt és kedves férjét.

Andropov számára ez a megálló fontos volt. Ki más, ha nem ő az, aki tisztában volt az ország helyzetével? Brezsnyev egyre inkább döntésképtelen volt. Szuszlov a maga csendes, de szívós magatartásával minden modernizálás, újítás felmerülésekor óvatoskodott.

– Fontoljuk meg ezt jól – mondta és hosszú ideig fontolgatta.

Brezsnyev már könnyebben kezelhető volt. Attól függött a dolog, hogy hogyan tálalta neki. Andropov a helyzetéből adódóan mindent pontosan tudott. Érzékelte az ország hangulatváltozását, a gazdaság, a tudomány, a kultúra döccenéseit, az elv mindenekfelettiségét és annak kárát. Tudta, hogy a dolgok, ahogy azt már Lenin megmondta, a „kádereken" múlnak.

A Központi Bizottság jelenlegi összetétele már nem sok jót ígér a jövőre nézve. Kicsikarta Brezsnyev mellett Szuszlovból azt is, hogy friss erőket keres. Ebben a KGB nagy tapasztalatokkal és megfelelő lehetőségekkel rendelkezik.

Csak nagyon kevés szivárgott ki a gondolataira következtető tényezőkből, de az tény, hogy alig telt el három hónap, Gorbacsov már a Központi Bizottság legfiatalabb titkára és a mezőgazdaság ügyeinek teljes jogú felelőse, intézője. Andropov mosolyog, melegen gratulál.

Aztán az élet a megszokott kerékvágásban megy tovább.

Mindenki tette a dolgát, vagy csak úgy tett, mintha azt tenné. Az emberi cselekvést azonban egyre inkább a mókuskerék imitálta. A vezetés döntött, de az élet már nem igazolt vissza szinte semmit. A boros kupákban az utolsó borok, az utolsó svédasztalok megtöltésére elegendő ételek, az utolsó kérdésekre adott hamis válaszok, a mélyben levő tektonikus erők erősödő morgása, a közeledő földrengés félelmetes jelei, az omladozó falak, a hit páncéljának repedése, a közeledő világvég jelei szaporodnak és halmozódnak, de az elefántcsont-toronyban még élénk a mozgás.

Az SZKP Központi Bizottsága még ülésezik, elveket, politikát, jelszót, jövőt vázol fel, mint ostoba hadvezérek a terepasztalon lejátszott haditornák alkalmával. Mozognak a bábuk, változik a helyzet, győznek a csapatok, minden nap újra és újra, csak éppen nem a csatatereken, hanem a terepasztalon, a kidolgozott hadvezéri parancsokban, a főhadiszálláson.

Andropov híres volt arról, hogy „mindig képben" volt. Budapesten 1956-ban és Moszkvában több mint másfél évtizede. Brezsnyev életének utolsó évei alatt Szuszlov, mint fő ideológus és mint a régi gárda tekintélyes tagja után, Andropov lett a főember. Ő hozta képbe Brezsnyevet, már amennyire ezt megtehette, és amennyiben ezt az általa szükséges irányba befolyásolhatta. A brezsnyevi tájékoztatások alkalmával, mindig úgy állt fel a kényelmes fotelből, hogy a szükséges „Da", vagyis az igen elhangzott. Brezsnyev szabad kezet adott neki. Bizonyára megfordult az agyában, hogy Brezsnyev és Sztálin között a kimondott szavak tekintetében is mekkora különbség van. Brezsnyevtől szinte mindig az igent hallotta. A KGB irattárában, az idősebbek elbeszélésében Sztálin többször a „nyet", vagyis a nem szót használta. Mindig egyetértett azzal, amit úgy vittek elé, hogy előzetesen ő már kimondta az igent, de a váratlan helyzetekben, az ellenfeleivel szembeni humánus, vagy általa annak vélt javaslat esetében a „nem" szót használta. Igaz, legtöbbször már előre a döntést közölte, fel sem merült, hogy kérdést tegyenek fel neki, vagy, hogy variációkban gondolkozhatott volna valaki. Kategóriák, egyértelműségek, határozott irány és kíméletlen következetesség jellemezte őt. Brezsnyev maga volt a bizonytalanság, a befolyásolhatóság, a terelhetőség. Igaz, ennek volt egy titka. Mindig úgy kellett elővezetni a döntésre váró dolgokat, hogy abból világos legyen: a fő ihlető, maga a főtitkár. A „hiúság vására" diktatúrai kiadásban.

Andropov mindent elkövet, hogy az állam, a társadalom egyre lassabban mozgó és egyre több gyengeséget mutató szekerét kirángassa a sárból. Nem csak a múlt, de a jövő is érdekelte. Érezte, hogy az általa felkutatott fiatalabb káderek kulturált megnyerése sikert hoz a számára. Ő is fenn kívánta tartani a saját image-ét. Határozott, bölcs, előrelátó vezető, aki ha kell, nem riad vissza a kemény lépéstől sem. A dicsőséges forradalom hazája, a szovjet népek érdeke, a Szovjetunió által szükségesnek tartott világforradalom okos előkészítése vezette. Ebben bízott. Úgy gondolhatta, hogy az általa kiválasztott értelmes, okos és ravasz utódok majd továbbviszik az ügyet és még értelmesebb utódokra hagyják az országot. Hitt a szellemi erőben, annak megújító képességében. Ezt a hitet a KGB-ben szerzett tapasztalatainak köszönhette főként, ahol az elé kerülő jelentések mindegyikéből azt olvasta ki, hogy azok az országok jutnak előre és tesznek szert tartós tekintélyre és jólétre, amelyek képesek kitermelni az okos emberfők sokaságát és azoknak adnak politikai lehetőséget, döntési szerepet. Ilyennek tartotta Gorbacsovot, az egyik nagy felfedezettjét.

Gorbacsov is boldog volt. Belevetette magát a munkába. Keményen dolgozni kezdett. A környezetében lévő emberek közül sokat ismert néhány barátom. Ezek ismerték a párt egész felső vezetését, tudták róluk mindazt, ami alapján ítélni lehet róluk. A KGB emberei az elmúlt évtizedek alatt akarva, akaratlanul mindazt megtudták, ami kellett a vezetésnek és azt is, amit jobb lett volna titokban tartani. Gorbacsov nyitott könyv volt a környezete számára. Az őt fölfedező és patronáló Andropov ellentéte. Ő legtöbb megnyilatkozásában inkább a nyugati politikusokra, mint a keletiekre hasonlított. Ez lett végül is a veszte. A totális diktatúra és a nyitott politikus előbb-utóbb konfliktusba kevcrednek egymással. Nem lehet egy csónakkal előre haladni, ha az egyik evezős előre, míg a másik hátra evez. Gorbacsov politikai elképzelését a diktatúra viszonyai között álmodta, alakítgatta, amit le akart építeni, miközben azt hitte, hogy a leépítés során marad még eszköze és embere, aki segít ebben. A panelből csak panelház építhető és nem palota. De ismét előre szaladtak a gondolataim.

Gorbacsov egyre többször tapasztalhatta, hogy újra és újra nehézség, akadály, leépíthetetlen, átalakíthatatlan viszonnyal találja magát szembe. Falakba ütközött. A mezőgazdaság az évtizedek alatt kialakult megrögzöttségével, a bürokratizmus, a hozzá nem értés, a mezőgazdaság intézményei és feltételrendszere és benne az emberek érdekviszonyának háttérbe szorulása, a társadalomban és a politikában megnyilvánuló „hatalomerősítő reflexek túlsúlya" és a mezőgazdaságban dolgozó káderek egész hada ellene dolgozott. Gyengülni kezdett a sztavropoli találkozón még meglévő és erősödő önbizalma, reménye és lelkesedése. Kezdte utolérni a környezetében tapasztalt közöny, a bürokratizmus, a szóvirágözön kifelé és a bizonytalanság érzése befelé.

De ő sem az az ember, aki könnyen feladja magát a sorsnak. Tájékozó-

dik, gondolkodik, dolgozik, tervez, vagy inkább álmodozik. Ezerszer végigmehet a belső gondolati pályán: Mit kellene tenni? Mit lehetne tenni? Ha dönthetne mit tenne? A róla kialakult kép alapján csak ezek lehettek a gondolatai. Munka közben, éjszakákon, amikor olyan sötét volt Moszkva környéke, mint ahogy a jövőt mutatta az általa megismert tények sora. Ez lehetett benne az ünnepi harsogások közepette is. Senki nem fogja megtudni a pontos valóságot, a lelki és gondolati folyamatok teljességét. Talán Raissza Gorbacsova, az elbűvölő feleség kerülhetett hozzá legközelebb. De biztos ő sem lehet. S hogy tőle megtudjuk az általa megismerteket, az szintén kevésbé valószínű. Pedig ő szeretett volna nagyobb fényben, vonzóbb közegben, szabadabb térségben élni, de ő is csak a felszínt láthatta és gondolatai igyekeztek belefúródni annak az embernek a gondolatvilágába, aki legközelebb került az óriási térség, a Szovjetuniónak nevezett konglomerátum gondjaihoz, és a megoldási lehetőségről is sokat gondolkodott.

Egy szép napon azonban arra ébredt, hogy meghalt Brezsnyev, akivel csak azért tudott együttműködni, mert megtanult hallgatni, gondolatait, szavait, mozdulatait fékezni, eltitkolni. Mert a fizikai munka a gépállomáson, az ottani ostoba, de az igazság bajnokát játszó főnöke és azzal szembeni kiszolgáltatottsága erre megtanította.

Már akkor eljátszott a gondolattal, amikor igazságával alul maradt a főnökével szemben, hogy mi lenne, ha ő lenne a főnök helyében.

Mikor aztán Moszkvában a Központi Bizottság titkárává választották és megtörtént első beszélgetése Brezsnyevvel a mezőgazdaság helyzetéről, a reakció még élénkebben és mélyebben véste magát a lelkébe és gondolataiba. Rájött, hogy minden szinten valaki beosztott. Megtapasztalhatta, hogy az örök beosztotti szerep, örökké azokat a reflexeket váltják ki az emberből. Az igazság Janus arcú, emlékezett egyik olvasmányában talált és neki tetsző mondatra. Aztán Andropov lett az első ember. Felvillanyozódott. A munkakapcsolat jobb lett. Őszintébben tárhatta fel, amit megértett a valóságból. Már azt kezdte hinni, hogy az életben mégis van kiút a legrosszabb helyzetekből. Hogy még a Komszomolec korábban hallott és hitt igazsága napvilágra jöhet. A szovjet népek nagy családjának valóban lehet jobb élete. Bár egy kissé más volt már ez a hit, de hinni akart benne, ezt megengedte magának.

De itt is eljött a csalódás ideje. Andropov megértő volt, A sokat megélt ember figyelmét, a jóbarát megértését tapasztalta, de nagyra törő tervei egy részének ismertetése után így szólt hozzá:

– Mihail Szergejevics, nem kell annyira magas fordulatszámra kapcsolni. Lassabban, nyugodtabban, higgadtabban kell lépni, és azt hiszem kisebbeket. Az Isten is hat nap alatt teremtette a világot, legalábbis a Biblia szerint. Aztán pihent is egyet. Egyszerre mindent nem lehet. A feladat amiről Ön beszélt, Istennek méretezett, de embernek kell végrehajtani. Legyen türelemmel. Igaz – hozzátette – bízom magában.

A bizalmat adó főtitkár azonban halálos kórt hordozott magában. A hitet a vég lelohasztotta. Csernyenkó mint elsőtitkár, a brezsnyevi „szicsász" (:mindjárt:) időszakát idézte fel számára.

Hideg és meleg, váltakozva. Zuhany formájában, de neki kellett állnia alatta. El kellett viselnie.

Mit érezhetett? Mit gondolhatott? Erre nézve nem halottam semmit. Ezekben a hónapokban visszahúzódott csigaházába. Sokat dolgozott. Igazi bürokratának bizonyult. Mindent megtett, amit tőle vártak. A régi gárda tagjai befogadták. Egyre többet beszéltek vele. A tekintélye is nőtt. Ki tudhatta, hogy mekkora belső energia feszíti. Hogy fejét majdnem szétfeszítik a gondolatok? Hogy a tehetetlenség egyre inkább útitársává válik. Talán majd megírja egyszer, ha igazi demokrácia lesz hazájában, ha ő képes lesz igazi demokrataként szembenézni azzal is, amit nem jól látott. Vagy Raissza Gorbacsova írja helyette, aki sokat tett férje karrierjéért, főként Andropovnál. Az is lehet persze, hogy mint az életben, a valóságban is a titkok sora a leghosszabb. Ezek is ezt a sort fogják bővíteni. Sőt talán az lesz a legnagyobb szerencsénk, ha soha nem tudjuk meg ezekre a kérdésekre a választ. Csak utalnék arra, hogy nem szeretném mikroszkopikus valóságként megtudni, mi vezethette Sztálint, mikor egy szépnek tűnő eszme nevében a poklok poklát alakította ki saját népe számára? Annyi szennyet, mocskot láttam, hogy újabb már az emberekbe vetett öröknek tartott bizalmamat is megingathatná. Az események azonban gyorsvonati sebességre kapcsoltak. Legalábbis a szovjet gyorsvonati sebességet tekintve. Csernyenkónak nem sokat adott a sors. Alig egy esztendő és haldokolni kezdett. Már a szanatóriumban vívta utolsó harcát, mint igazi bolsevik, de most saját élete volt a tét. A környezetében is megkezdődött a harc, de itt a főtitkári székért.

Gorbacsov széles kapcsolatokkal rendelkezett. A moszkvai évek a pártapparátusnál is hasznosan teltek, de az igazi kapcsolatokat Andropov révén a KGB-nél szerezte. A vezetők zöme neki drukkolt és dolgozott!! Volt akivel szót is váltott. Az egyik bizalmas közlést is megengedett magának.

– Mihail Szergejevics! Az a baj, hogy a politikai bizottság tagjainak egy része már kevésbé reagál a valóság tényeire. Nem veszik észre, hogy az ország helyzete az utóbbi évtizedben romlott. Hogy tartalékainkat feléljük. Hogy az országban szegénység van, hogy az ipar és a mezőgazdaság oxigénért kiált. Sokan csak az önmaguk által szükségesnek tartott kérdésekre figyelnek oda, de az élet bonyolult valóságát már nem is hajlandók a tudatukhoz közel engedni. A katonák mindent megkapnak, de óriási a bendőjük. A mi szervünk is egyre nagyobb igénnyel jelentkezik. De az ország, a nemzetközi szintéren jelenlévő igényeink leértékelődnek.

A legnagyobb baj, hogy a drága információk kárba vesznek. A bajokról szóló jelentéseink nem igazán népszerűek. A KGB vezetője tudta, hogy állása, becsülete elveszhet, de mint megszokta, ez kellett ahhoz, hogy a

szerv életképes maradjon, hogy betöltse az ország érdekében megszabott feladatokat. Tudta, hogy itt is gyökeres változtatásra van szükség. Azzal is tisztában volt, hogy a tűzzel játszik.

Gorbacsov azonban hallgatott, nem reagált egyetlen mondatára sem. De érezte, hogy igazat adhat neki. A helyzet azonban nem engedi meg, hogy ezt ki is mondja. Az elmúlt évtizedek nem kedveztek az őszinte beszédnek.

Gorbacsov családi körben látta a televízióban megjelent haldokló főtitkárt, Csernyenkót és a vele lévő Romanovot. A Politbüró egyik legrégibb tagja a televízió képernyője előtti „leszavaztatással" megerősítette Gorbacsovot saját véleményében, de egyben ellenszenvet váltott ki nem csak benne, hanem a Politikai Bizottság több tagjában is. Talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy Gorbacsovot, igaz egyetlen plusz szavazattal, de megválasztották főtitkárrá, a maga megválasztását minden eszközzel erőltető Romanovval szemben. Andropov elképzelése tehát bevált. Az általa kiválasztott ember lett az utód. A kérdés csak az lehetett, hogy „andropovi" vagy saját utat fog járni? Erre a választ csak később ismerte meg a világ.

A sok apró mozaikból amit meg lehetett tudni abból a zárt világból, amiben ezek az események lezajlottak, az alábbiakat lehet valószínűsíteni.

Gorbacsov azon az éjszakán, amikor főtitkárrá választották, későn került ágyba. Sokáig maradt nyitott szemmel a sötétben. Vegyes érzések tartották fogva. Öröm, szorongás, a felgyülemlett álmok, vágyak, cselekvésre ösztönző belső hangok kórusa szólalt meg benne.

– Az utolsó órában vagyunk ahhoz, hogy tegyünk valamit annak érdekében, amit ígértünk, és elődeim ígértek ennek a sokat szenvedett népnek. De lesz-e rá idő? Elegendő erő? Megértés fogadja-e az elképzeléseket, vagy hamvában hal meg minden, mint eddig is a legtöbb kezdeményezés?

Most első ízben kapott teljes értékű, valamennyi területre kiterjedő jelentést. Most módja volt betekinteni abba a mélységbe, amit „szovjet valóságnak" hívnak, amit elődei „felépült szocializmusnak" neveztek. Ahány jelentés, annyi lakkozás. Minden egy kaptafára készült. Hol vannak az ellentmondások? A mélyben zajló folyamatok határai, iránya? Mit lehet tenni ebben az Augiász istállóban? Szégyellte magát, mert a hívő marxistának az juthatott az eszébe, hogy Marx, Engels forghatnak a sírjukban: mit tettek elméleteikkel, amelyekkel csak az volt az elképzelésük, hogy az emberiséget ráébresszék arra, ami rossz, de nem adtak receptet. Azt már mások adtak és az ő nevüket hamisították a recept alá. Ők csak tudósok voltak. Egy variációt jártak körül az élet sok variációi közül. Csak egyet és néha elengedték a fantáziájukat, hogy mit kellene, mit lehetne tenni, hogy a XIX. század elejénél jobb legyen az emberek élete. De hol volt még ekkor a relativitás elmélete, a modern ipar, a nagyipari mezőgazdaság, a tudomány számtalan ága, mindenekelőtt a természettudomány? Mit tudhattak arról, hogy az általuk vizsgált folyamatok hová fejlődnek, milyen pályát írnak le? Lehet, hogy nem pont ezt gondolta, de ezt is. Esetleg más oldaláról közelítette meg a múltat és a jelent. De az is lehet, hogy már a jövőkép, a számára egyetlen fontos vonulat foglalkoztatta. Kézenfekvőnek látszik, hogy még egyszer végiggondolta a két legfontosabbat. Kivel kezdjek és mit kezdjek? Némely jelek persze arra utalnak, hogy ekkor még az is foglalkoztatta, hogy miről hallgasson? Mikor kezdjen cselekedni?

Csak a nyilvános szereplései, a legszűkebb környezetének elejtett néhány mondata, vagy mondattöredéke, a kérdései és kérései, az egyes beszélgetéseken az arcának apró rezdülései igazíthatnak útba bennünket. Ezek azonban csak félig az övéi. Benne van a szubjektív értékítélet. Azoké, akik ezt észlelték, akik következtettek belőle. S végül amit mertek és akartak ebből a külső szemlélőknek elmondani, tudomásukra hozni.

Az első fél évéről megtudottak alapján magam úgy fogalmaztam meg, hogy a huszadik században megismételte az élet a görög mitológiában őrzött „tantaloszi kínokat", vagyis hasonló kínokat rótt rá az őt kiválasztó Andropov, a mellette voksoló elnökségi tagok és a megválasztását jelentő plusz egy voksot adó Szuszlov.

Persze ezzel korántsem azt akarom mondani, hogy ő volt a hibás mindazokért a bűnökért, amelyeket elődei elkövettek a társadalommal szemben. Mégis van azonosság. A legenda szerint ugyanis Tantalosz kifecsegte az embereknek az Istenek Tanácsán hallott titkokat. Egy másik variáció szerint ellopta a nektárt és ambróziát, majd szétosztotta az emberek között, barátai között. De hogy próbára tegye az istenek „mindentudását", vendégségbe hívta őket és saját megölt fiának, Pelopsznak húsából készített étket szolgált fel nekik.

Gorbacsov az istenek tanácsán részt vett, a titkokról lerántotta a leplet, mindazt mit láttatni kellett, láttatta a néppel, megosztotta velük az értékeit.

Tantalosznak az alvilágban bűneiért a legszörnyűbb kínokat kellett kiállnia. Egy tóban állt, nyakig ért a víz, de ha inni akart belőle, a víz eltűnt előle. Terméstől roskadozó fák vették körül, de valahányszor felnyúlt, hogy szakítson egyet, a szél a magasba emelte az ágakat. Mindezek tetejében a feje felett egy szikla állt, mely bármikor leszakadhatott rá.

Igen, Gorbacsovnak a sorsában van valami, ami erre a görög mitológiai alakra emlékeztetett.

Lehet, hogy az ő belső világa, szándékai mások voltak, indítékai egészen biztosan, de ő is dacolni akart a neki és a népének szánt sorssal.

Nem véletlen, hogy hamarosan megnőtt az ellenségeinek a száma. Ebben közrejátszhatott, hogy nem ítélte meg helyesen a saját helyzetét, nem vette számításba, hogy a brezsnyevi ajtónállók belőle ugyanolyan bohócot akartak csinálni, mint amilyen Brezsnyev volt. Ebben a darabban a főszereplőnek, Hruscsov óta ezt a szerepet kellett betöltenie, hogy a mögötte lévő népes, igazi főszereplői garnitúra megőrizze magát az örökkévalóságnak, a Kreml falainak.

Ebből a garnitúrából talán Jelcin volt számomra a legmeglepőbb. Soha

nem felejtem el, hogy 1973 tavaszán, amikor Jelcin a moszkvai tanács elnökeként dolgozott, legendákat meséltek róla.

Járta a várost, az üzleteket, a tömegközlekedési eszközöket használva. Metró, trolibusz, és nem állami autók voltak ilyenkor az utazási eszközök. Mérgelődött, veszekedett a trehányságok, a szervezetlenség, a kiáltó áruelosztási zavarok láttán.

Gorbacsov és Jelcin, ugyanazon az oldalon láttatta magát. A meglévő felváltása valami olyannal, amit hét évtizede ígértek a vezetők, a „nép bölcs vezetői", csak éppen egymást váltva sem tudtak előrelépni. Mikor megkérdeztem moszkvai barátaimat, mi az oka, hogy e két ember nem találta meg igazán egymást, nem tudtak mit mondani, csak a karjukat tárták szét. Az egyik, az eddig kevés beszédű végre hosszas ösztökélésem után megszólalt.

– A hatalom túl csillogó ahhoz, hogy bárkit is hidegen hagyjon. – Ennyit és nem többet mondott.

– De nincs abszolút hatalom. Minden hatalom korlátokba ütközik. Ebben az országban pedig óriási terep van. Több hatalommal rendelkező is kiélheti magát – mondtam végül, újabb beszédre sarkallva.

– Nem érted ezt – mondta a kevésbeszédű –, a hatalom rosszabb, mint az alkohol, vagy a kábítószer. Aki egyszer megkóstolta, nehezen mond le róla. Minden hatalommal rendelkező tehát miközben nyer, áldozattá válhat, kifordulhat önmagából.

Számomra a helyzet ennél bonyolultabbnak tűnt.

Gorbacsov következetesnek látszott, bár lehet, hogy nem volt elég előrelátó. Talán a kellő bölcsesség sem volt meg, amikor döntéseit meghozta, mert nem vette figyelembe az összefüggéseket, a körülményeket.

A Ciprus-sziget melletti hajón megszervezett Gorbacsov – Reagen találkozóról túl sokat, egyben túl keveset hallottam.

Az közismert, hogy szokatlanul nagy erejű biztonsági intézkedések történtek. Ez csak növelte a találgatások számát és a megalapozatlan információk tömegét „terelte" a hihető és lényegi történések közé.

Az első helyen szerepeltek azok az információk, amelyek szerint a két „szuperhatalom" eddigi kapcsolatát elemezték és helyezték új alapokra. Ebben a „világ" ketté osztottságának a fenntartása és a kölcsönös érdekviszony elismerése szerepelt. Ehhez alárendelten a nukleáris háború elkerülése, az atomfegyverek elterjedésének megakadályozása voltak a főbb pontok. Itt került először közös elemzésre Gorbacsov nyíltság és átépítés politikájának összessége. Ehhez sorolták a világ válsággócainak problémakörét és a megoldások irányába teendő közös erőfeszítéseket.

A második csoportba sorolhatók azok a vélemények, amelyek szerint itt alkották meg azt a „szabályzatot", aminek alapján a jövőben minden kérdést együttesen döntenek el. A szuperhatalmi státusz különleges igényei és jogai kerültek lefektetésre. Itt állítólag kölcsönös garanciákat adtak egymásnak a saját érdekszférába történő beavatkozás ellen. Ehhez a csoporthoz tartozik az is, hogy itt Gorbacsov beavatta Reagent a belső nehézségeibe, a gazdaság, az életszínvonal, a Szovjetunió ellehetlenülése kérdéseibe. Míg Reagen az USA belső nehézségeiről beszélt és arról, hogy a szuperhatalmi helyzet megtartása, az előretörő Japán és Németország, sőt a Közös Piac országaival szembeni kihívás Amerikának is megsokszorozta a nehézségeit. Javasolta, fogjanak össze ezek ellen a tendenciák ellen.

A harmadik csoportba tartoznak azok, akik minden teketória nélkül egyetlen mondatban foglalták össze azt, hogy miért e különleges helyszín és biztonsági intézkedés.

„Gorbacsov itt adta el a szocialista világrendszert, a saját hazáját, a Szovjetuniót és kért segítséget a belső ellenfeleivel szemben."

Gorbacsov politikai ellenfelei ekkorra már erőteljesen tagadták a jelszavakat, az intézkedéseit, a szerepléseit, miközben az általa kívánt és várt népi lelkesedés és politikai támogatás is elmaradt.

Gorbacsov számára alapvető kérdés volt, hogy legalább külpolitikai sikereket tudjon felmutatni, a volt ellenfeleitől, a demokratikus világtól kapjon támogatást, megértést és kevesebb támadást, hogy a hazai pályára tudjon koncentrálni.

A szovjet társadalom hirdetett egysége agyaglábakon állt.

Nem a gazdaság és nem az értelmes cselekvésben volt meg az egység, hanem a múlt „dicsőségében", az elavult „ideológiában", az öndicséret tespedtséget sugalló, az önálló gondolkodást kizáró, a kényelemre és a brutalitásra berendezett apparátusoktól való félelemben. Felmerül még egy kérdés. Azok az erők, amelyek főtitkárrá segítették megválasztani, miért nem segítették a politikájának megvalósításában?

A magyarázat egyszerű. Ellenérdekűek voltak! Féltették a hatalmukat. A megújulásra való képtelenség ebben a közegben volt legerősebb. Nem volt meg tehát a hirdetett gondolkodási és cselekvési egység. A külön érdek, a külön utak, a türelmetlenség, a szélsőségek, a tolerancia hiánya és mindaz, ami miatt a nyugati demokráciákat támadták, kőkeményen voltak jelen. Talán éppen azért, mert nem kapott utat a személyiség, az egyéni érdek, ha még olyannyira is kijárt volna valakinek. A legnagyobb baj azonban a gazdaság teljes csődje és a társadalom erkölcsi szétesése volt.

Végezetül Gorbacsov személyének megítélése szempontjából gondolom sokan egyetértenek velem, ha azt mondom, hogy Gorbacsov nélkül ma is állna a kétpólusú világ, rohannánk a szakadék felé. A kelet-európai földcsuszamlás, a történelmi jelentőségű fordulat vele, az ő politikájának eredményeként ment végbe, a szorító nagyhatalmi politika fokozatos gyengítésével, a kelet-európai népek vágyának, törekvéseinek figyelembe vételével, a katonai hatalom távoltartásával ettől a területtől, kétségtelen, hogy megtette, amit tehetett.

Lehet, hogy Andropov forog a sírjában emiatt. Ő egészen másra gondolt, más utat jelölt ki és remélt Gorbacsov fellépésétől.

Bár ki tudja? Lehet, hogy fellépett a lelkiismerete a Magyarország ellen 1956-ban elkövetett bűnök miatt? Nehezen hihető. Tény viszont, hogy ő találta meg azt az embert, és „emeltette trónra", aki végül is lehetővé tette, hogy Magyarország visszatérhessen saját önrendelkezési pályájára. Gorbacsov tehát valamit jóvá tett patronálója bűnéből. Lehet persze, hogy a kettőnek semmi köze egymáshoz. De az ember már olyan, hogy szeret jót feltételezni, és amellett kitart amíg lehet. Tény, hogy 1989. augusztus 19-én délután a magyar határt bántatlanul átlépő közel ezer NDK-beli német állampolgár öröme, a rokonok boldogsága és valahol a történelem gyökeres fordulópontjának kezdetéhez lökést adó esemény és annak fogadtatása Gorbacsov józansága nélkül más irányba mozdulhatott volna.

Az NDK vezetők azonnal interveniáltak nála. Ellenünk, magyarok ellen. A magyar hatóságok szocialistaellenes lépései miatt. Ő azonban nem tette meg a tőle „elvártakat". Nem lépett fel erőszakosan. Tudtommal még egy rosszalló telefont sem engedett meg? Bár ezt biztosan nem tudom.

Gorbacsov történelmi érdeme tehát nagy, akár elismerjük, akár nem. Azért persze rövid távon lehet, hogy saját hazájában nélkülöznie kell az elismerést.

Reményeim szerint jönnie kell egy olyan kornak, amikor nem a hódítás, vagy annak megtartása jelent megbecsülést a nagyhatalmak vezetőinek, a valamikori diktátorok utódainak, hanem az adott ország szellemi és anyagi jóléte, nemzetközi megbecsültsége, az állampolgárai életének minősége és az emberek gondolkodásának felszabadultsága az évezredes hatalmi reflexek rákos burjánzásától. Ehhez pedig a gorbacsovi politika, az összes következetlenségével, bizonytalanságaival és ellentmondásaival egyetemben megadta az első és talán a legnagyobb lökést.

Gorbacsov és támogatói nemcsak a környező országok népeitől, de saját, önbecsüléséhez visszataláló népüktől is megérdemelnék az elismerést.

XII. FEJEZET

STÁZI TISZTEK A PÁTERNOSZTEREN. MÉRLEGEN A HATALOM. BUDAPEST, BALATON, IDEGENFORGALOM

A „folyton járó liften", ahogy egyik barátom hétéves kisfia találóan elnevezte a páternosztert – valószínűleg sokan jártuk meg hivatalok, kormányépületek emeleteit. Ezek az utazások, liftezések, többségében kellemetlen ügyintézéssel, néha elutasítással, máskor az ügyek megoldásával jártak. Saját emlékeimben, inkább a munkahelyemen, a velem együtt dolgozókról, vagy a minisztériumba bejáró külső emberekről, pillanatokra feltűnő arcok, elmosódó vonások, az elhaladó fülkékből rám néző szemek, a néhány másodperces párbeszéd-töredékek, az eltűnő múlt mozaikkockái maradtak meg. Emlékszem, volt egy szoknyabolond barátom, ha vele mentem ebédelni, majdnem mindig „udvariaskodott". Félreálltunk, mert ő így akarta. Engedtük, hogy a nők menjenek fel előbb. Ő, ahogy kellő távolságba emelkedett a lift, szemérmetlenül nézett felfelé, a kibukkanó combok, a megvillanó kombinék, sőt bugyik birodalmában elmerülve, miközben átszellemült tudósítóként közvetítette amit látott, vagy amit látni vélt lázas szemeivel, s ha nem jeleztem vissza azonnal, hogy érzékelem, sőt magam is nézem azt amit ő, s vele együtt látom is a „csodát", nos akkor érzéketlen fabábúnak nevezett és megígérte, hogy többé nem jön velem ebédelni, mert elrontom az ő játékát is. Ahogy illik, következetes is volt. Egészen a következő napig. Akkor újrakezdődött a játék. Soha meg nem unta.

Tőle tanultam meg, hogy az élet pillanatait meg kell ragadni, ha az ember magát az életet érteni akarja és persze élvezni is. Bár soha nem értettem vele egyet, most mégis a páternosztert, a „folyton járó liftet" és az ő „tanítását" felhasználva próbálom érzékelhetővé tenni a mondanivalómat, mindazt amit nélküle talán soha nem értettem volna meg és még kevésbé tudtam volna elmondani röviden és talán így is érthetően. A páternoszter előtt állva, a következő fülkére várva, az ember előtt felfelé és lefelé is elhaladnak a fülkék. A fülkékben emberek. Van aki mosolyog, rád néz, köszön, a másik partnerével van elfoglalva, hallgatja, vagy éppen valamit ő magyaráz. Vannak hangoskodók, és vannak szemérmesen, csendesen beszélők. De néha vadidegen emberek teljesen közömbös arccal állnak egymás mellett, legfeljebb lopva pillantanak a másik arcára, mustrálják végig annak ruházatát, alakját. Van aki a legközömbösebben veszi tudomásul az utazó társát, s közben mást sem tesz, mint arra koncentrál, hogy észrevétesse magát. Vannak akik igyekeznek a másik gondolataiba betekinteni, megszólítják, kérdeznek, banális dolgot közölnek, s közben figyelik a hatást. Láttam, hogy két emelet között titkon csókot váltottak, vagy megsimogat-

ták egymás kezét, akik egyébként majdhogynem idegenként éltek egymás mellett.

Valahogy ezzel a képpel tudnám jellemezni kapcsolataimat az NDK politikusokkal és a biztonsági emberekkel. Talán csak az intimitás pillanatai maradtak ki ebből, mivelhogy arról a félről egyetlen nőnemű lényt sem sodort felém az élet. Bár most, hogy idáig jutottam, eszembe jut egy epizód. Egyik ritka pihenő napomon a hétvégi házunk kertjében napoztam, mikor megjelent az akkor alig tizennyolc éves fiam. Egy csinos, vele egykorú lány társaságában. Bemutatkozás, a lány csak nevét mondta. Talán így: Herta. S aztán eltűntek a házban. Herta fél óra múlva fürdőruhában jelent meg. A fiam még bent maradt. Herta a hozzám legközelebb eső nyugágyra vetette magát. Félszemmel, a nap miatt, végignéztem. Szép a teste a kicsinek, állapítom meg. Különösen a kiemelkedő részei vonzzák az ember szemeit. Kreol bőre van, szőke a haja, enyhén húsos a szája, amire azt szokták mondani, hogy „csókra termett".

– Hol szedte fel ez az egyébként mamlasz gyerek ezt a bombázót?

Aztán megjelenik a fiam és megértem a helyzetet. Korábban látogatóban járt Berlinben. Ott csípte fel őt a nő. Most pedig megjelent „baráti látogatásra".

Az újságomba temetkeztem, bár néha egy-egy pillantást vetek feléjük. Alig néhány konvencionális szó hangzik el közöttük. A fiam kissé morc, mert más programja volt, amelybe nem illett bele ennek a „levelező partnernek" a megjelenése. A lányt mindez nem izgatja. Élvezi a napot, kis idő múlva kibújik felső részéből és csak úgy magára teríti. Szép alma mellei vannak, üdék, kemények. A mellbimbót övező „mező" enyhén barna, sima.

Akár festeni is lehetne. Aztán feldől a nyugágy és kiderül, „figyelmetlenségből" nem vettem észre, hogy alsó része a fürdőruhának már szintén lekerült.

A testi kitárulkozás teljes volt. A lány kacagott, ott feküdt „kiterítve", mintha azt mondaná: íme itt vagyok. Jól nézzetek meg, nincs szégyellni valóm.

Nos ennyi volt a német nőnemű lényekkel kapcsolatos összes élményem. A szellem tovább őrzi az emléket, mint a test.

A politikusok és a biztonsági emberek azonban néhányan elmentek előttem fel, vagy lefelé a képzeletbeli „folyton járó liften". Ezek a „pillanatok" lehet, hogy a felszínt adták, de néha bepillantást is engedtek a valóságos életfolyamatokba.

Magát az államot, területét, városait, művészetét, nyüzsgő mindennapi életét közelről nem ismertem meg soha. Csak a mesterségesen létrehozott állam tőlem távol zajló életéről szóló híradások, az úgynevezett történelmi tények jutottak el hézagosan hozzám. Egyetlen alkalommal utaztam át Berlinen, 1978-ban, a Havannába vezető utam során. Ekkor egy kollégiumban éjszakáztunk és a környező utcák némelyikéhez jutottam el. Kevés

benyomás ragadt meg bennem. Szürkeség, egyforma kockaházak, majdnem üres utcák, félárbocra eresztett villanyfény.

Évekkel korábban olvastam az MTI külön, piros csíkos kiadványában egy amerikai újságíró riportját Berlinről, az ottani emberekről, az életről, a külsőségekről és az állam működéséről.

Amikor olvastam, propagandának tekintettem, most, hogy személyesen néhány órán keresztül ott voltam, már nem tartottam annak. Bár az állam működéséről nem szereztem benyomásokat.

Maradt hát a benyomás, amit közvetlenül, emberekkel történő találkozásaimból meríthetek. Ennek alapján tudom érzékelhetővé tenni a saját kialakult képemet.

Az első ezek között is a nagyhatalmú Erich Honeckerről munkatársaim által adott, közvetlen élményeikre utaló megjegyzéssel hitelessé tett ismeret.

A helyszín Budapest. MSZMP kongresszus. Az ilyenkor szokásos felvonulás, párt és állami vezetők, delegáció tagok, elhelyezés, vadászat, pincelátogatás, ivászat, gyűlések. Egyszóval nagy felhajtás. Minden delegáció ezekre „hajtott". A delegáció vezetők többsége inkább a vadászatot, a pince látogatást, a vidéki utakat, a gyárlátogatásokat részesítette előnyben, ahol vidámság, ételek, italok, ajándék, körbe udvarlás és laza program volt, míg az ülésteremben szürkeség, jelszó áradat, üres szólamok, sehová nem vezető utakról folyt a „felolvasás". Nos a kollégák elmondása szerint ebből a kavalkádból kiemelkedett Erich Honecker, az éppen hogy első emberré avanzsált NDK főtitkár és az államtanács elnöke, aki túlbuzgó diákként végigülte az egész kongresszust, figyelt, szorgalmasan jegyzetelt. Mindehhez szerényen viselkedett.

Emlékszem két helyszín-biztosítóval az ebédlőben futottam össze és szinte csak rutinból kérdeztem.

– Mi újság fiúk? – Az idősebb operatív biztosító szólalt meg:

– Tudod, megdöbbentő, hogy ezek a külföldi delegációk mennyire érdektelenül szemlélik a kongresszusunkat. Csak a gond van velük.

– Így igaz – szólalt meg a fiatalabb és szenvedélyesebb.

– Az ember legszívesebben haza zavarná őket. Csak a vadászattal, TSZ látogatással, a kapott ajándékokkal, a piával meg a kajával törődnek. Hogy mi a fenéért hívták ide őket ? – tette fel végül melankolikusan a kérdést.

– Azért ne essünk túlzásba – szólt közbe az idősebb, T. Kálmán. – Ez az új NDK-s vezető kirí a sorból. Ez végül is, még becsületesebb, mint a magyar küldöttek egy része. Képzelheted, hogy még az egyik tehenész által dadogva felolvasott szöveget is jegyzetelte, mintha attól függene az élete. Nem protokoll hallgatás, az biztos – fejezte be. A fiatalabb operatív tiszt nem állta meg szó nélkül.

– Ez még nagyon kezdő a szakmában. Alig egy éve választották meg. Várd ki a végét, hogy milyen lesz a következő kongresszuson.

A fiatal operatív tisztnek lett igaza. A következő kongresszusokon egy

más magatartású, követelődző, a kongresszus egészével elégedetlen, az MSZMP-t revizionizmussal megvádoló, helyenként tapintatlan megjegyzéseket is megengedő magatartást tanúsított. A hatalom, a felsőbbségtudat, Kelet-Európa történelmi útja és annak elágazásai, a mindenekfelettiség és a küldetéstudat, amely minden diktátor irányító csillagává válik előbb-utóbb, megtette a hatását.

A másik politikussal 1972-ben találkoztam Moszkvában. Az SZKP főiskolájának hallgatói voltunk mindketten. Azzal a kis különbséggel, hogy ő már a saját pártja központi bizottságának munkatársaként, én pedig ahogy mondták fakabátként, vagyis rendőrként érkeztem az iskolára. Szinte naponta találkoztam vele. Nem mondhatom, hogy nagyon szimpatikusan viselkedett, de rosszat sem mondhatok rá. Ahányszor találkoztunk, mosolyogva üdvözöltük egymást. Néhány szó a tanulásról, az otthoniakról, a várható vizsgákról, a beszerzési nehézségekről és az ezzel kapcsolatos sorállás bosszúságairól. Néha beavatott az előéletébe, gondolataiba is. Nem mulasztotta el dicsérni a német kommunisták internacionalizmusát, a német szorgalmat, precizitást. Mindez nem okozott gondot. Tudomásul vettem, hogy szorgalmasan tanul, udvarias és látja a körülötte jelentkező hibákat, ami valamennyiünk életét zavarta.

Még azt is kissé belső és titkos örömmel vettem tudomásul, amikor ironikus megjegyzést tett Brezsnyev szerepléseire, megjelenésére, csattogó, majdnem kieső fogsoraira. Nekem is ez volt a véleményem, sőt gondolatban tovább is mentem. Egyszerűen nem tudtam megérteni, hogy egy ekkora ország nem képes egészséges, dinamikus, a ma és a holnap kihívásainak is megfelelni tudó vezetést és ezen belül első embert kiállítani. Már akkor sem értettem, miért van az, hogy egy demokratikusnak, sőt „legdemokratikusabbnak" feltüntetett rendszerben olyan a vezetők sora, akik halálukig betöltik ezt a funkciót, mint a monarchikus államokban a királyok. De mivel ilyen kérdésekkel életveszélyesnek tartottam fellépni, hát hallgattam. Az én német „politikusom" ironikus megjegyzése tehát jó talajra talált nálam. Ezt a „politikust" a harmadik év első féléve közben hazarendelték. Egy hét után jött vissza. Kiderült, hogy miniszterhelyettesi kinevezést kapott és csak a holmijáért jött vissza.

Még azon a napon találkoztam vele az étteremben, ahol egy kis csoport közepén állt és elég hangosan beszélgettek. Őt ünnepelték, mint kiderült.

– Gratulálok – mondtam neki, amikor a csoportot otthagyva hozzám lépett.

– Megérte a sok tanulást – mondta kis büszkeséggel a hangjában. Nem akartam a hangulatát elrontani, de a buzgómócsingot sem akartam megjátszani, ezért belém rekedt a gondolat, hogy a tanulás lehetősége önmagában is akkora érték, hogy azt igazán nem kell még meg is fejelni. Tudtam, hogy nálunk is nagy hangsúlyt kap a „céltanulás", „ ha elvégzem", mondták többen, ez meg ez leszek. Nem érezték a tudás igazi ízét. Tényeket, eseményeket, véleményeket, néha még összefüggéseket is „megtanultak". Akár a

papagájok, de az igazi tudás nem ezeknek a tömege, hanem az életben való eligazodás képessége. Ebben kevesen érezték meg a csodát. El sem jutottak addig a gondolatig, hogy a vizsga és a beosztás mint cél csak felszín és legfeljebb csillogás. Az élet igazi szerepére való képesítést ez még nem ad.

Két nap múlva ezután a gratuláció után hallottam, hogy búcsúztatás volt az NDK csoportban. A „miniszterhelyettes" búcsúztatása közben, még a szokottnál is jobban berúgtak. Legjobban a „miniszterhelyettes". Fogadásból, a kiürült pezsgős üvegeket a nyitott ablakon keresztül a hetedik emeletről az utcára dobta. nem is akárhogyan, az ablaknak háttal, fél lábon. Szép teljesítmény és igazán emlékezetes, mert az egyik üveg végül is a nagy számok törvénye alapján egy öregasszonyt eltalált. Szerencsére nem a fejét találta telibe, csak a jobb oldali fülét szakította át, lefelé haladva felszakította a fej és a nyaki bőrt és az alatta húzódó ereket. A bajt gyorsan orvosolták a kiérkező mentők, de a következménye nem maradt el.

A miniszterhelyettesi pünkösdi királyság, csak a kinevezési akcióig és a moszkvai búcsúztatóig tartott. Hazarendelték és a süllyesztőbe került. Soha senki nem beszélt róla másként, mint „az a barom". Kiderült, hogy senki nem szerette, nagyképűnek, a német faj felsőbbrendűségét hirdetőnek, tulajdonképpen fasisztának tartották. Érdekes, gyors átalakulás.

A korábban leírt jellemzés minden szava elpárolgott a fenti értékítélet után.

Ennyit a politikusokról. Sajnálom, hogy többet nem ismertem, mert a kevés szám miatt ítéletalkotásra nincs módom. Marad tehát amit ígértem, a konkrét tények és a nehezét, az ítéletalkotást az olvasóra hagyom. Nem tudok kilépni az általános keretből én sem.

Az NDK biztonsági szolgálat embereivel sem volt sokkal kiterjedtebb a kapcsolatom. Amit tudok róluk, részben már az előző fejezetekben leírtam, részben pedig áttételes ismereteim vannak. Igyekszem ennek ellenére a politikusokhoz képest precízebb tájékoztatást adni róluk. Ez annál is inkább indokolt, mert az NDK biztonsági szolgálat a KGB után leginkább szervezett, legnagyobb létszámú, legkiterjedtebb kapcsolatrendszerrel rendelkező, a KGB-vel teljes mértékben összefonódó, (már amennyire egyik biztonsági szolgálat képes egy másikkal összefonódni) és ami a lényeg, hogy ez a szervezet a sajátos helyzete és a hatalmi elit által meghatározott igény alapján a leginkább beépült a társadalom legkisebb szövetébe is, és tevékenysége teljes egészében magán viseli a sztálini és a hitleri biztonsági szolgálatok összes jegyeit. Az ideológiája teljesen kiforrott. Mindent a „világforradalom" nézőpontjából közelített meg, arra készült, arra építette az erőit. A legkisebb megingás ettől, vagy annak feltételezése a partner országok biztonsági szerveiben, máris bezárkózást, bizalmatlanságot váltott ki. Sőt megítélésem szerint a kapcsolattartás során a partnerekről is folyt az adatgyűjtés, talán még markánsabban, mint a KGB részéről.

Az NDK biztonsági szolgálat mindegyik ága igyekezett kapcsolatokat tartani valamennyi „testvérország" biztonsági szolgálatával, annak minden ágával. Ők szorgalmazták a kapcsolatokat. De csak ott és addig a határig, amíg az számukra, feladataik, információ szerző munkájuk irányai szerint érdekes volt. Ha azt tapasztalták, hogy nem hajlandók az általuk megfogalmazottak szerinti kapcsolattartásra, úgy minden különösebb indokolás nélkül elálltak az általuk kezdeményezett és felettébb szorgalmazott találkozástól, együttműködési szerződés aláírásától, információ cserétől...Ezért történt meg az, hogy az én ismereteim szerint az utolsó mintegy tíz esztendőben nem jött létre együttműködési szerződés és vezetői szintű tapasztalatcsere az NDK belső biztonsági szolgálat és a magyar megfelelője között. Minden esztendőben újrakezdték a kapcsolat kiépítését szorgalmazni, mint ahogy a meteorológiai léggömböket eregetik fel, hogy megvizsgálják a különböző magasságokban meglevő időjárási viszonyokat. Itt is mérték, vajon változott-e a viszonyunk? Hajlandóak vagyunk-e belemenni egy lényegét tekintve totális információ szerzésbe, cserébe és az általuk elképzeltek szerinti „ellenség elleni fellépésbe".

A megküldött válaszok alapján, miután az nem egyezett az elképzeléseikkel, így minden maradt a régiben. Ezzel csak nyertünk. Sikerült megmenteni a magyar érdekek elleni cselekvéstől az országot. Négy olyan találkozó történt azonban, amiről gondolom, nem árt, ha külön szólok.

H. G. operatív tiszttel, az NDK olimpiai csapat biztosítójával, a moszkvai olimpia alatt többször is szót váltottam. Kétfajta állapot volt rá jellemző. Napközben józan és dicsekvő, este már kevésbé józan és lehangolt.

– Erőnkön felül támogatjuk a sportot – mondta egyszer, köztes állapotban, amikor leginkább őszintének tűnt. – Igaz, nagyszerűek az eredmények is. De mi lesz, ha egyszer rájönnek arra, ami a háttérben ezeket az eredményeket megtámogatja?

– Bizonyára jók a szakembereitek – vetettem közbe – és van elég tehetséges sportolótok. Egyébként nálunk, amíg nem lehetett utazni, csak hivatalosan, vagy a sport révén, mi is különlegesen kiugró eredményeket értünk el. Gondolj csak a helsinki olimpiára és az ottani magyar sikerekre. Ma már, szinte bárki utazhat, akire nem haragszanak az Istenek tanácsában, vagy nem büntetett előéletű, vagy éppen nem biztonsági szolgálati ember. Nincsenek is akkora eredményeink.

– Nem erre gondoltam – mondta kis gondolkodás után. Az edzők egy része meg a sportvezetők között is akad olyan, aki a versenyzőt minden áron való eredményre ösztönzi. Ebből pedig előbb-utóbb világbotrány lehet.

– Szteroidokra gondolsz? – vágtam rá hirtelen, mert úgy éreztem, nem meri kimondani amire gondol, és csak kerülgetjük, mint macska a forró kását.

– Ha egészen őszinte akarok lenni, arra – mondta, majd mint aki megijedt a saját őszinteségétől folytatta – persze nem tudom biztosan, de egy-

re több olyan jel van, ami arra utal, hogy ez is megtörténhet. Beszélni persze erről nem szabad. Csak utaltam rá az indulás előtt főnökeimnek, hogy ha ilyet tapasztalok, mit tegyek? Csak láttad volna hogy néztek rám. Aztán kioktattak, hogy a hazaárulókat, az NDK ellen dolgozókat, a csapatba befurakodott ellenségeket kell felderítenem. A sportvezetés dolgáról majd a vezetőm, meg a delegáció vezetője gondoskodnak.

Nem szóltam semmit, mert éreztem, hogy egyre jobban belemelegszik a témába és nem voltam biztos abban, hogy nincs e jelen egy „harmadik" fél is átalakult poloska formájában, de ő még folytatta.

– Csak attól félek, hogy egyszer ez nagyon rossz fényt fog ránk vetni.

– Ne ezzel foglalkozz – mondtam és felemeltem a teleöntött poharat. Német vodka volt. Kevésbé kemény ital, mint az orosz.

– Igyunk – mondtam. – Ez nem fog rossz fényt vetni ránk, sőt elűzi a bacilusokat – utaltam a náthásságára. Nem csalódtam. A felszólításnak foganatja lett. Jóval éjfél után tértem vissza a saját szállásunkra, miközben két kupica német vodka bánta „vedelő" hangulatomat, H. G. barátom azonban az üveg többi részét eltüntette.

Egyébként tőle hallottam először, hogy „otthon komoly belső feszültségek vannak felhalmozódóban". Beszélt a gazdaság lassú üteméről, az „NSZK-technológia megszerzésének fokozódó nehézségéről", amit ha meg is szereznek, azt meg kell osztani a szovjetekkel és az otthoni vezetés a bürokrácia miatt egyre nehezebb.

– A vezetés elöregszik, kényelmessé vált és a tehetségek nem biztos, hogy hamarabb jutnak szóhoz, mint a munkásmozgalmi szülők gyerekei. Már kiöregedett és még nagyon fiatal, tapasztalatlan gárda ül a vezetői posztokon – mondta az üveg végénél.

– Fiatalítanak – mondtam, csak hogy ellenkezzek vele.

– Kasztrendszer alakult ki, mint Indiában. Erich Honecker főtitkár, államelnök már elég idős, a felesége miniszter, a barátja és illegális társa állambiztonsági miniszter, gyerekeik, rokonaik mind vezető beosztásban. Ha van „ ajánló leveled", akkor minden rendben, ha nincs, akkor kuss.

Újabb italt akart bontani, de már nem volt ereje hozzá. Lefektettem. De másnap is bennem motoszkáltak azok a mondatok, amiket hallottam.

A KGB által tartott értekezleteken, minden alkalommal mintapélda volt az NDK. Itthon ugyan másként láttak mindent a résztvevők, de beszélni csak a számukra megbízható körben mertek erről. Magam az emlékeim hátsó udvarában őriztem meg ezeket a mondatokat.

A nyolcvanas évek azonban már úgy köszöntek be, hogy ezek a kérdések kezdtek a hátsó udvarból előretörni, sőt helyenként az évtized második felére már a kirakatokba is bekerültek.

Valamikor a nyolcvanas évek közepe felé egy kémelhárítókból álló társaságba csöppentem bele. Kávézás és sörözés volt a napirenden. Egy nemzetközi tanácskozás szünetében. Ott, az NDK-s delegáció tagjaitól hallot-

tam néhány mondatot, ami bár nem annyira szókimondó volt, mint H. G. barátom 1980-ban az olimpián, de hangulatában kísértetiesen olyannak éreztem.

A külföldi utazások kerültek szóba, az ezzel kapcsolatos állambiztonsági feladatok és óhatatlanul az állományt sújtó korlátok. De megemlítette valaki a külföldi kapcsolatokat, mint a céghez való tartozást lehetetlenné tevő tényezőt. Itt szólt közbe az egyik legfiatalabb résztvevő.

– Ezt a szabályt, csak nekünk „parasztoknak" kell betartani – mondta, amikor társa éppen a mellette lévő magyar kollégával beszélt.

– Hogy érted ezt? – kérdeztem színlelt meglepetéssel.

– Úgy, hogy Sztálin lánya, Allilujeva minden további nélkül férjhez mehetett egy jólszituált indiai tőkéshez, vagy Margot és Erich Honecker lánya egy nem éppen koldus chileihez. Mindketten ki is vándorolhattak, sőt megtarthatták útlevelüket, de kísérelne meg csak véletlenül is szerelmes lenni az én húgom egy NSZK munkásba és kérné a letelepedését.

– Mit tehetnél te erről? – kérdeztem.

– Semmit, de hogy két lábbal rúgnának ki a „cégtől", az biztos. Sőt az is biztos, hogy a munkásállam nem engedné, hogy a munkás elvegye a húgomat. Érted te ezt? – kérdezte, de már jóval halkabban, mert észrevette, hogy a társa figyel bennünket.

Óvatos voltam a válasszal, mert soha nem tudtam hányadán állunk az NDK „testvérekkel".

– Gondolom ez csak gyerekbetegség. Majd kinőjük – mondtam.

Nem válaszolt, de a nézésétől elszégyelltem magam.

Szerencsére nem találkoztam vele. Remélem most sem hoz össze bennünket a jó sors, mert a szégyen ma már indokoltabb is lenne.

Az utolsó találkozás, amiről számot szeretnék adni, 1989 nyarán történt. Két ezredes járt a csoportfőnökségen. Tapasztalatcsere címszó alatt. Az egyik osztályvezető fogadta őket, aki az adott téma felelőse volt. A tanácskozás egyik napján magam is betoppantam az ebéd utáni szieszta. Előtte való napon vidéki úton vettek részt. A vidék levegője, a pincék jó bora és a vendéglátók hangulatteremtő képessége megoldotta a mi vendégeink eléggé zárkózott magatartását. A hivatalos tájékoztatók a mennyországhoz, vagy a paradicsomi állapotokhoz közeli képet tártak elénk. A vidéki út, vagy utólag úgy is mondhatnám, hogy az „őszinteségtúra" a pokolhoz közel süllyesztettek le bennünket.

Kiderült, hogy a titoktartás bilincsét is le lehet oldani, a merev szembenállás szándékát is meg lehet változtatni, csak megfelelő légkörre van szükség. Az ember képes arra, hogy Shakespeare színpadán egy ideig szerepet játsszon, azonban egy idő után elfelejti a végszót, nem jut eszébe a pontos szöveg, a súgólyukból is rosszul hallható a szöveg. Ilyenkor felborul a rend, hamis a szöveg, vagy éppen hamis helyett igaz, a szereplő valódi életérzését mutató szöveg jön elő. Meglepődik a jámbor hallgató. Ha látta már a darabot, önkéntelenül arra gondol, hogy egy kísérletnek a részese, vagy rájön arra, hogy valamelyik szereplő nem jól adja elő a szerepét.

Ezt a zavarodottság követi. Az én fülem ekkorra azonban már túlzottan is élessé vált. Túl sokat hallottam már a színdarab szereplőitől más szöveget, mint amit a rendező előírt. Így nem volt meglepő amit mondtak. Az egyik így kezdte:

– Elrozsdásodott minden! ...

– Minden úgy történik ahogy az asszony akarja ... tette hozzá a másik (értsd alatta Margot Honeckert).

– Néhány éve még arról álmodoztunk, hogy az NSZK-ban felborul minden, hogy kitör a forradalom, hogy elnyeljük, mint béka a legyet.

Most minden bizonytalanná vált. Tegnap még az NSZK összeomlását vártuk, ma pedig reszketünk a saját országunk miatt – folytatta a másik. Amelyik az előtte való nap még az állam és az egyház javuló viszonyáról, az állampolgárok vallás iránti növekvő érdektelenségéről jóváhagyott szöveget úgy mondta, mint katolikus a miatyánkot, most pedig az ellenkezőjét, de nem akadozva, mint előtte, hanem folyamatosan, meggyőződéssel, szenvedéllyel.

– Semmi nem jó a főnökünknek, Mielkének, amit csinálunk. De a „nagyfőnök" is úgy táncol, ahogy Margot asszony húzza a talpalávalót. A minisztériumban is mindenki fél, talán a kedvenceket kivéve, meg a talpnyalókat. De nekik minden megfelelő, csak a talp legyen biztos. – Egyre jobban belelendült, de a másik közbevágott.

– Az értelmiség pedig gyűlöl bennünket. De nagyon. Mind menekülne, ha nem volnának eléggé zártak a falak.

– Azért azok egy része utazhat – szólt közbe az előbbi.

– Igen, ha Margot asszonynak is úgy van kedve. Meg persze a hírszerzés emberei is kivételek.

Egymás szájából veszik ki a szót. Nem túllicitálást érzek ennek ellenére. Inkább a zsilipek kinyíltak és nehezen zárhatók el. Ha az egyik beszél, a másik bólogat hozzá, egyetértést kifejezve. Aztán Margot asszonyról Mielke kerül a terítékre.

– Közel a nyolcvanhoz, már csak a foci érdekli, meg a gyűlölet, ami benne forr, ha nem úgy sikerül valami, ahogy azt tőle elvárták és emiatt szó érte a ház elejét, vagy éppen neki nem tetszett. A kettő majdnem mindig egybevág.

A tolmács nem győzi kapkodni a fejét. Mindezt akár egy évvel korábban így egymás előtt ki nem mondták volna biztosan. A félelem lakatot tett a szájukra. Most már ha akarnám, akkor sem tudnám elnémítani őket. Igaz, 1989 nyarán minden recsegett, ropogott a VSZ egész területén. Ezek a beszélgetések, és főként a két ezredessel történt eszmecsere mély benyomást tett rám. Talán nem véletlen, hogy alig néhány hét múlva, augusztus 19–20-án a Sopron mellett lezajlott Európa Piknik idején jelentkező konf-

liktusban egyetlen pillanat alatt életemben először megszegtem egy miniszteri parancsot, és erre adtam utasítást a határőrségnek. A „szocialista világrendszer érdekeivel ellentétes lépésre" szántam el magam. Legalább is a néhány nappal későbbi fenyegetők szerint.

A két ezredes beszámolója volt az utolsó csepp a pohárban.

Végezetül felmerül a személyiség szerepe. Erich Honecker a maga évtizedekig visszafogott, a felsőbbségnek tetsző magatartását adta fel, amikor első ember lett. Azzal a tudattal, hogy élete végéig a helyzet már nem változik. Megnyílt az út az egyeduralkodói szerep eljátszására. A térségben lévő korabeli társaival együtt vállalta ezt. Sajátos volt a helyzete a túlzott függés miatt és ehhez még egy nálánál jóval fiatalabb asszony, aki maga még jobban szerette a hatalmat mint a férje. Ő még több hatalmat akart.

Szabolcsi Bencétől, a kiváló zenepedagógustól és még kiválóbb embertől hallottam:

– A régiek mondták, hogy ha egy férfi, aki korábban rendes volt, önmagát feladja, „keresd mögötte az asszonyt".

Azt hiszem ez igaz volt Kádár Jánosnál is, legalábbis bizonyos mértékig, de igaz volt Erich Honeckernél is. Margot asszony „dirigált" nemcsak a szólistának, de rajta keresztül az egész zenekarnak.

Nincs igazuk tehát azoknak, akik a történelem alapvető folyamatai mögött a férfiakat látják – vélem én mindezek után.

De ha a gondolat itt megrekedne bennem, ugyancsak ostobaságot mondanék. Addig igaz, hogy a felsorolt tényezők mindegyike szerepet játszott a VSZ államai és az NDK-nak nevezett torzszülemény életében, születésétől az „elmúlásáig". De a lényeg mégis az, hogy a történelem létrehozott egy olyan rendszert, amely gyémánt keménységű, biztos jobb jövőt ígért, miközben üveggyöngyökön pergette állampolgárainak életét és ezek az üveggyöngyök az első igaz ütésre porrá zúzódtak az élet gránitkövén, maguk alá temetve emberek csoportjait, a hívők millióit és a hitetlenek tízmilliót. Mindaz tehát, ami történt, a most élő generációk számára veszteség, a jövő számára kiegyenlítetlen számla és örök mementó.

Akik viszont a döntések gombjait nyomogatták, utólag a történelem ítélőszéke előtt erkölcsi hullaként kerülnek egy eddig még fel nem állított panoptikumba, kiállítási tárgyként.

Magyarország, mondják, idegenforgalmi nagyhatalom. Bennem is az él, amit az előttem járó korosztályoktól hallottam: Budapest kelet Párizsa, a Balaton pedig Európa legnagyobb melegvízű tava. Csodálatosak a magyar nők, mindemellett a „szocializmus" utolsó évtizedeiben „kiérdemeltük" a legvidámabb barakk és a gulyáskommunizmus jelzőket is.

Mindez nagyon szép lehetne, sőt túl szép, de ez csak a felszín és kellemes a vezetők fülének.

A külsőségeket figyelembe véve, a külföldiek egy része is hajlandó belépni ebbe a bűvös körbe és velünk együtt hirdetni mindezt.

A kettészakított Németország állampolgárai, rokonok, barátok, szerelmesek nagyobb része csak itt találkozhattak egymással. Ide beutazhattak az NSZK-ból és az NDK-ból is és persze az előbb említett kellemetlenségek mellett még a nálunk tapasztalt olcsóság is vonzó volt.

Az idegenforgalmi szakemberek egyike a dolog politikai oldaláról hallgatva, mindezeken túl hangsúlyosan említette:

– A németek szeretik a Balatont, Budapestet és a jó magyar konyhát, valamint a vele járó kellemes magyar borokat.

Kis társaság előtt mondta, ki akartam igazítani, de aztán hallgattam. A politikai okokat nem igen illett emlegetni, főleg, ha a régi vágású „szakember" egészen másként már „eldöntötte" a kérdést. A biztonsági szolgálat azonban nem az idegenforgalmi szakember véleménye alapján igazította el az állományát és az ügynökeit. Szerintem a biztonsági szolgálatok keleten és nyugaton egyaránt tisztában voltak a vonzerő igazi okával, sőt munkáik során erre alapoztak.

Minden év tavaszán megindult hát a tömeges invázió az NDK és az NSZK állampolgárai részéről.

Az NDK csoportok konvojokban Trabanttal, Wartburggal, a tehetősebbje Ladával, sátrakkal felszerelve. Főként a kempingekben, de nem ritkán csak egyszerűen az utak menti erdősávoknál, esetleg rokonoknál találtak szállást.

Az NSZK-ból érkezettek Opellel, BMW-vel vagy éppen Mercedesszel és természetesen szállodákban vagy magánszállásokon szálltak meg. Így volt ez akkor is, ha rokonok voltak a közelben. A két pénztárca közötti különbség törvényszerűen jelentkezett.

Nem véletlen, hogy az NDK biztonsági szolgálata, hírszerzése és az elhárítása egyaránt erre a „vadászterületre" települt rá minden nyáron. Mind a Balaton, mind Budapest többszörösen becserkészett területté vált. Befészkelték magukat, mintha otthon lettek volna.

A magyar belső elhárítás szerveivel semmiféle kapcsolatot nem létesítettek. Igaz, nem is rejtőzködtek előlünk. Mi ugyancsak nem kerestük velük a kapcsolatot, mivel partnerszervek kompetenciájába tartozónak tekintettük jelenlétüket és az itt folytatott tevékenységet.

Hogy végül is a hírszerzés vagy a kémelhárítás miképpen szemlélte ezt a kérdést, volt-e és milyen típusú kapcsolat az ittlévő NDK csoportok és közöttük, előttünk örök titok maradt. Azt hiszem kollégáimat, akárcsak engem, ez nem is foglalkoztatott.

A végzett munkájukról, annak célszemélyeiről, módszeréről, eredményeikről sem kaptunk tájékoztatást. Hogy mégis beszámolok róla, annak a magyarázata végtelenül egyszerű. Létükről a szervnél mindenki beszélt, mint általában arról, amit titokban akartak tartani.

Egyértelműnek látszik, hogy a felsőszintű párt és állami megállapodás tette lehetővé a biztonsági szolgálati tevékenységet.

Egészen biztos, hogy csak torzóban meglévő ismereteim alapján nem

kielégítő az amit leírok, de talán ízelítőnek elegendő lesz. Abból indulnék ki, hogy a biztonsági szolgálatok embereinek megjelenését és cselekvését, annak fontosságát jól jelezheti, hogy maga Wolf tábornok, a hírszerzés nagyhatalmú főnöke felügyelte, méghozzá nem Berlinből, hanem a Balaton partjáról. Szinte minden évben „pihenés", „gyógykezelés", „látogatás", majd más sorrendben, de mindig azonos céllal megjelent a főidényben és a legfontosabb akciókat maga engedélyezte és „felügyelte".

Wolf tábornok, az NDK hírszerzés vezetője valóban fontos ember volt. Keszthely környékén, ahol évente a feleségével együtt jelent meg, békés üdülőként tartották számon. Reumáját gyógyíttatta. Legtöbbször fürdőruhában látták. Csak az étkezésekhez öltözött fel rendesen és időnként eltűnt az üdülőből és félnapokra távol volt. Voltak akik banktisztviselőnek, mások orvosnak, vagy írónak tippelték. Mindenképpen értelmiségi, mondta egy öreg hölgy, akinek tetszett a szemüveges, jóképűnek mondható férfi.

Senki sem tudta róla, hogy ő az NDK híres hírszerző szolgálatának vezetője. Hogy az üdülés csak a külső látszat, a hivatalos munkát fedező legalizáló cselekvés, külső forma. Mögötte ott van egy nagyon is céltudatosan működő szervezet, amelyik minden erővel és rendelkezésre álló jelentős eszközzel és anyagiakkal építi ki az egész világot átfogó hálózatát, amelynek csak egyik feladata a mesterségesen létrehozott és életben tartott állam vezetői részére információkat szerezni, de ezzel párhuzamosan a KGB részére is végez folyamatos „bérmunkát" s közben nem feledkezik el egy pillanatra sem arról, hogy a Német Biztonsági Szolgálat különlegességét és a táborban leginkább hatékonynak bizonyult helyét megszerezze és bizonyítsa. A munkát minden esztendőben magasra értékelte. Elismeréssel vette tudomásul a Magyarországon a nyári hónapokban működő csoport munkáját. Mindent el is követett ennek a vadászmezőnek a fenntartásáért.

Így volt ez évtizedekig. 1989 nyarán azonban olyan dolog történt, ami megváltoztatta a helyzetet. Meglepődött miatta, de tudomásul vette. Az események azonban nem adtak elég időt arra, hogy kellően reagáljon rá.

Magyarországon 1989 tavaszán hozzáfogtak a vasfüggöny, vagyis a szögesdrót akadály felszámolásához. A határőrzés rendje a régi maradt, de a korábbi teljes biztonság megszűnt. Lázasan gondolkodtak azon, hogy milyen ellenintézkedést tegyenek. A vadászmező azonban csábító volt. Nem siettek, mert féltek, hogy fel kell adni a lehetőségeket. Talán ateizmusuk ellenére bíztak az Istenben.

Tavasszal tehát újra megindult a magyarországi menetelés. Egy darabig minden simának látszott, azonban a nyár kellős közepén, amikor még jelentős állampolgári csoport tartózkodott Magyarországon, kiderült, hogy többen keresik az egérutat, amelyen keresztül nyugatra juthatnak. Augusztus 19-én aztán robbant a bomba. Wolf tábornokot Mielke, a nagyhatalmú miniszter hívatta. Tudta, hogy nem dicséretre kerül sor, de kötelességtudóan ment.

XIII. FEJEZET

RECSEG – ROPOG A FAL, REPEDEZNEK AZ ALAPOK KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPA ORSZÁGAIBAN.

A közelmúlt évtizedei alatt egész Kelet-Európában a felhalmozódott ellentmondások többször is nagy erejű robbanások kíséretében jelezték a bajt. Berlin, Varsó 1953, Budapest, Varsó 1956, Prága 1968, Varsó 1981. És ez csak a jéghegy csúcsa. A kiépített túlhatalom mindannyiszor úrrá lett ezeken a robbanásokon. Elfojtotta a tüzet. Megakadályozta, hogy tovább terjedjen. Akkora ereje azonban nem volt, hogy gyökeréig ásva megállapítsa az okokat és arra végképp gondolni sem akart, hogy gyökeres változtatásokkal feloldja az ellentmondásokat. Ellenkezőleg. Mindannyiszor kemény represszióval „helyrehozta" a felszínt, ráfestett a rozsdafoltokra, az erodált részeket letakarta, és önelégülten folytatta tovább a korábbi útját a sehova nem vezető zsákutcában.

A dolgok, az élet, a társadalmi mozgás logikája azonban egyértelművé tette, hogy az eltakart, elfojtott ellentmondások csak szaporodtak, újabbakkal egészültek ki, feszítő erejük nőtt. Csak idő kérdése volt, hogy mikor jelentkeznek akkora erővel, hogy elsöpörjenek mindent, ami az útjukba kerül.

Nos, a nyolcvanas évek elejétől kezdve sejteni lehetett, hogy közeleg az igazság órája, a dolgok a célegyenesbe fordultak.

Kelet-Európa országaiban az ellenzék megerősödött, a nyílt fellépés útjára lépett annak minden osztaga. Megsokszorozódott erejük, a semlegesek is feléjük fordultak, mivel látták a megoldatlan problémák sokaságát. De mindehhez jött az a nem kis jelentőségű erő, amely a szekértáboron belül a korábban hithűnek számító, de kiábrándult, a népre nem csak hivatkozni akaró, de érte cselekedni, felelősséget vállalni is kész emberekből alakult és rohamosan megerősödött csapat. Ezek a korábbi szorgos méhecskék, akik gyűjtötték a mézet anélkül, hogy a fogyasztásban illő részt kaptak volna, anélkül, hogy hallgattak volna rájuk, fizetségük legyintés, nemegyszer színvonaltalan kioktatás, a becsületükbe való gázolás volt. Nos ez a csapat, a nyolcvanas években az országban szétszórtan, csak a valóságra figyelve erőlködött. Szinte egyetlen lehetőségük volt, az ellenzéki követelések és később a kerekasztalnál elhangzottak irányába próbálták tartani az életüket. Új erőcsoportok a hatalom berkeiben. Növekvő létszám, de a hatalom már nem tud mit kezdeni velük. Nincs központjuk, ezért nem lehet szétverni, nincs egységes koncepciójuk, nem lehet őket támadni, ízekre szedni, rejtőzködők, nincs a felkutatásukra elegendő önkéntes. Kis csavarok a gépezetben, de nélkülük akadozik az egész, kicserélni csak akkor lehetne, ha megállhatnának, megkereshetnék a hibás csavart. Az idő azonban nem ad lehetőséget a megállásra, Ezért aztán a kormányt mozgatók, a központi

gombot nyomogatók egymást is keresztezték. Nőtt a zűrzavar. Az eddig bólogatók hallgattak, gondolkodtak kissé az új helyzeten, de az ösztönük még a bólogatásra állt, az eszük viszont megálljt parancsolt, ellenállt az ősi engedelmességi reflexnek. Ellenvélemények, ellenállás, sőt dac jelentkezett. Bár sokan még nem látták, de emögött ott lappangott a bizonytalanság, sőt a pánik veszélyes bacilusa is.

A hatalom elsáncolásra készült, miközben tárgyalt. De sem egyikre, sem a másikra nem volt igazán elképzelése. Valljuk meg, ahány ember volt a döntési helyeken, annyiféle indulat, gondolat, hatás, félelem és szándék. Mindezt cipelte a kor, a társadalom. Az a társadalom, amely évtizedek óta a szivárvány-híd építésének bűvöletében élt s most tapasztalnia kellett, hogy ez a híd soha nem készülhet el. Babiloni torony, amelyet az egymást nem értők serény munkája épít az idők kezdetétől és építeni fog az idők végezetéig. De legalábbis addig, míg felnőttekké nem válunk valamennyien és nem leszünk képesek elutasítani az álmok és a valóság összekeverését.

Ez a társadalom azonban az elmúlt évtizedek alatt kapott akkora dózist a valóságból, azok igazságáról, hogy közel járt a felismeréshez. Nincs híd az óceánon át, nem is építhető. Amit ígérnek neki, az gyermekmese, felnőtteknek. A természeti csoda, a szivárvány-híd alatt áll, mely ahogy felszáll a pára, vagy lebukik a nap, semmivé válik. Ahová indult, rajta senki nem juthat el soha. Az élet kemény harcait minden generációnak meg kell vívnia. Bármily szép lenne is gyermekeink, unokáink számára tejjel-mézzel folyó Kánaánt hagyni örökül, bármennyire is szeretnénk az egyenlőség, az igazság, a szabadság számunkra felvázolt társadalmát, azt nem fogjuk elérni. Még és így nem.

Néhány esztendő alatt Közép- és Kelet-Európában minden mozgásba lendült. Az eddigi tabukat, szent teheneket, istenített jelszavakat és embereket kikezdte az idő. A kezdetben enyhe szellő, az első stáció a tüllfüggönyt mozgatta meg. Mögötte előtűnt a mindent fedni akaró paraván. A szél azonban erősödött, a paraván is eldőlt, mögötte feltűnt a több évtizedes, gondosan felépített, de már minden részletében repedezett, bauxitbetonnal készített betonfal. A betonfal mögött pedig a meztelen valóság, mely felett egy kifeszített jelszó, a kor szokása szerint: *Nem ezt akartuk*!

A változtatás erői, a reformkommunisták, a demokraták, a hazafiak, az ellenzéki erők új oxigént kaptak. Minden mozgásba lendült. A lefektetett törvények ereje halványodni kezdett, a félelem bacilusait legyőzte az új terápia. A tabuk megdőltek. Mindebből még a legelzártabb szervek sem maradhattak ki.

A gorbacsovi fellépés, a meghirdetett politika, a „nyíltság" és az „átépítés" jelszava, a meginduló olvadás, a két szuperhatalom közötti viszony egyre inkább új alapokra helyezése a növekvő seregekben reményt keltett. A nyugat fogékony elemei megélénkültek. A helsinki-okmányban foglaltak

élni kezdtek. Az új politika nyugati segítséget kapott. Gorbacsov megértette, hogy a Szovjetunió birodalmi politikájának vége. A több mint hét évtizedes hazugság és önteltség „eredményeként" kifelé már csak harsogni tudna és katonailag fenyegetni, befelé pedig még jobban elnyomni. De meddig?

Menteni a menthetőt! – szerintem ez volt Gorbacsov politikájának lényege. Nincs igazuk azoknak, akik szerint eladta a Szovjetuniót és árulóvá vált. Mindössze tévedett a helyzet megítélésében és a lehetőségeiben. Ez minden politikus felett ott lebeg veszélyként. Modern országot akart látni saját hazájában.

Nem szabad azt sem elfelejteni, hogy Hruscsov óta a „ nagyobb szabadság", a korlátozottan működő és lassan bővülő szuverenitás azt jelentette, hogy a „testvérországok" kis hatalmasai egyre inkább hatást igyekeztek gyakorolni Moszkvára. A korábbi diktátorok kreatúrái meg akarták tartani a régi státuszt, a tovább erősített hatalmukat. Féltek minden újtól, ami ezt a helyzetet veszélyezteti. A „Német Demokratikus Köztársaság" vezetői a nyolcvanas évek közepétől egyre több bírálatot juttattak el a moszkvai vezetés címére. De velük együtt legalábbis bizonytalan egyetértésre számíthatott ez a bírálat bolgár, mongol sőt csehszlovák részről is. Gorbacsovnak tehát minden politikai okosságára szüksége volt, hogy ebben a helyzetben fenn tudja tartani magát.

Nem nélkülözhette ehhez a nyugati józan belátást és a gesztusértékű lépésektől kezdve a lényegi folyamatokban is jelentkező pozitív jövőképet. Erre utal a szovjet – amerikai viszony javulása, a béke és az atomháború elkerülésével kapcsolatos közös nyilatkozatok, egyezmények, a leszerelési tárgyalások, a gazdasági együttműködés távlatainak megnyílása.

Mindez megerősítette a változást akaró erők pozícióit Moszkvában és a VSZ országaiban. Ennél is lényegesebb, hogy a társadalom egyre nagyobb része ébredt fel a több évtizedes bódulatból és tehetetlenségből. Nemcsak a civil szféra, de a hatalom fenntartását és erősítését biztosító védett várak területéről is. Az igazgatási apparátus, a helyi önkormányzatok, a tömegszervezetek, a hadsereg, sőt a biztonsági szolgálatok és a párt berkeiben is egyre több kétely merült fel, egyre többen ismerték fel a bajt, a fenyegető veszélyt, sőt a tájékozódás is megindult. Kezdetben a gorbacsovi politika újdonságának a felismerése, támogatása, majd annak elégtelensége láttán a továbblépés igényével. Közép- és Kelet- Európában erre az időre már erőteljesen mozgásba lendülő ellenzékiség egyre döntőbb szerepre tett szert, mindenekelőtt a létével. A különböző csoportok, körök egyre markánsabban fogalmazták meg nemcsak a bírálataikat, de törekvéseiket is. A bírálatok és a törekvések vonzóak voltak. Ezekben a csoportokban jelentkezett a „reformkommunista" irányzat is. De míg az előző politikai csoportosulások „tiszta lappal" indultak, nem volt közük ahhoz, ami az elmúlt évtizedekben kialakult ebben a térségben, tehát vonzóbbak, nagyobb hittel ren-

delkezők voltak. Ezzel együtt még egy előnnyel rendelkeztek. A fuldokló hatalom az ellenzékiek kegyeinek megnyerésére törekedett. Mindent elkövetett legalábbis Magyarországon, hogy főként nyugat felé bizonyítsa demokratizmusát, az állampolgári szabadság meglétét. Ebben a körben voltak ugyan ezzel ellentétes lépések, de az alap mégis ez volt. Ezzel szemben a hatalom „belső emberei" által felvetett legkisebb bírálat azonnal a legelkeseredettebb ellenállást, ellenlépést váltotta ki, arról nem is beszélve, hogy ennek a politikai csoportnak nem is ez volt az igazi arculata. Ezek az emberek többségükben kezdettől fogva demokráciában gondolkoztak, de az elmúlt évtizedekben megejtette őket a bennük meglévő naiv hit, hogy lehetséges a meglévő és a demokrácia ellen rendszeresen fellépő hatalom kereteit felhasználva, azok „tágításával", az eredetileg meghirdetett, és azóta sokszor megcsúfolt jelszavak irányába mozdulni.

Nem lehetett.

A korábban meghirdetett jelszavakat, a jövőt, a szocializmust éppen a politikai gyakorlat, az ellentétes cselekvések sora, a semmivel nem magyarázható törvénysértések, hazugságok, a kényszerpálya, az emberek tömegeit kiábrándító hatalmi működés és annak mérhetetlenül káros volta lehetetlenné tette. A legjobb szándék is legfeljebb sajnálkozó legyintést váltott ki.

Tény viszont, hogy a biztonsági szolgálatok mozgás szabadsága megnőtt. A korábbi évtizedek beleszólása, erőteljesen megfogalmazott igénye sőt kötelező erejű „javaslata" helyett az óvatos „kérés", a kölcsönös érdek hangoztatása, a kulturáltabb „befolyásolás" és a közös ideológiára és jövőre való utalás jelent meg. Mindebből hiányzott a kötelező elem. Megjelent viszont a kibúvó, a félreállási lehetőség, sőt a hangoztatott általános törvényesség, a humánum.

Az adminisztratív (büntetőjogi) út helyett a figyelmeztető szerep, a megelőző, akadályozó feladat kapott hangsúlyt, sőt helyenként a biztonsági szolgálat javaslatát figyelembe véve, a politika lépett is. Tehát a politikai harc, a nyílt vita is szerephez jutott. Igaz ezek az évtizedek nem kedveztek az igazi értelemben vett politizálásnak. Mindenekelőtt azért nem, mert nem volt egyenlő helyzete a hatalmi és ellenzéki politizálás erőinek. Erre ez a rendszer nem is volt képes.

Így aztán a piros jelzés helyett, a sárga kapott nagyobb szerepet. Ezzel együtt a tétlenség, a várakozás, az erők erodálása, a tehetetlenség, a süllyedés és a visszaesés jutott a társadalomnak osztályrészül. Néhány mozgékonyabb elemet kivéve az utolsó évtizedben a várakozás, a helybenjárás, a toporgás lett a fő attrakció itt Magyarországon és a VSZ más országaiban is.

A biztonsági szolgálatnál ez a bizonytalansági tényezőkkel terhelt helyzet zavarokat idézett elő. A szervezetben lévő vezetők egy része a biztonsági szolgálat új helyzetnek megfelelő működtetésére, és ezzel párhuzamos átépítésére törekedett.

A nyugati országok biztonsági szolgálatainak működése, szabályozottsága, feladati rendje lett a minta. Az átmenetből következő magyar sajátosságokat tartalmazó gondolatok ekkor még tartalékpályán mozogtak, nem hatottak. Az irányt ma is jónak tartom, az ütemet, a változás tartalmát sajnos nem. Igaz, nem mindegy, hogy sima aszfalton, vagy mocsaras, netán hegyes-völgyes területeken kell haladni mázsányi súllyal a vállunkon. A belső és a külső ellenállás azonban túl nagy volt.

A több évtizedes parancshalmaz, amelyet a különböző, egymást váltó miniszterek adtak ki: Münnich, Papp, Benkei, Horváth, Kamara János, aztán ismét Horváth. A szabályzatok tömege, az egymásnak ellentmondó vezetői utasítások, a kialakult szokások, a moszkvai kényszerpálya, a múlt évtizedek ostobasága, nem egyszer a hatalmi félelem még működött, hatott, még akkor is, ha csökkenő hatókörrel. Az emberi reflexek, a félelmek, a papír mágikus hatalma ellenállt mindenfajta okos szónak, magyarázatnak, a valóság ordító igényének is.

Az apparátus szolgai megszállottjai még mindig „modellváltásban" gondolkodva nem vették észre, hogy az a vonat már rég elment.

Utólag is csak azt tudom mondani, hogy a szervezetben dolgozók túlnyomó többsége rég tisztában volt azzal, hogy más vonatra kell szállni, erre kell a jegyet is megváltani, és hosszú, nem kényelmes, de talán biztonságosabb utazásra kell felkészülni.

A teljes felismerés 1988-ra tehető az első bátortalan, de gyökereket érintő lépésekkel együtt. Itt kerültem először nyílt ellentmondásba a szervezet vezetőjével, aki a régi reflexek alapján megtagadta az útlevelet hat olyan ellenzéki személytől, akik ezzel csak babérkoszorút kaptak a fejükre, főként miután Philip Tibor lakásán éhségsztrájkba kezdtek. Ettől kezdve tudatos törekvéssel az alapok felülvizsgálatára, a szervezet átalakítására törekedtem munkatársaimmal együtt. Tudományos tanácskozást kezdeményeztem. Megfelelő támogatást kaptam. Az eredmény nem volt igazán jelentős. Az újabb javaslatok sorát nem is érdemes megjelölni, mert bizonyítani ma már nem is lehetne. Kit érdekel az, hogy javasoltam a választások „pártsemleges biztosítását", hogy Nagy Imre sírjának megtalálásában kemény munkát végzett a szervezet és a temetés biztosítása során minden politikai erő részvételének biztonságára ügyeltünk. Az meg végképp senkit sem érdekel, hogy mi javasoltuk 1989 júniusában, hogy „október 23-ika legyen nemzeti ünnep". Sokan nem igazán értették, hogy a határ megnyitását 1989 augusztus 19-re tegyék, amikor az én utasításomra a határőrség parancsnoka elrendelte a fegyverhasználati parancs felfüggesztését (bár erre most „nem emlékszik pontosan"). Ekkor közel ezer fő bántatlanul kilépett a határőrök sorfala között nyugatra, nem pedig szeptember 11, amikor a kormány hivatalosan is deklarálta a határ megnyitását az NDK állampolgárok előtt. Mi mást tehetett?

Letagadhatatlan, hogy a magyarországi rendszer nem volt azonos a kör-

nyező országokban uralkodó rendszerekkel. Ez vonatkozik a Szovjetunióra, különösen Romániára, Mongóliára, Kubára, vagy akár az utóbbi évtizedek Csehszlovákiájára, Bulgáriájára, vagy a távol-keleti szocialistának nevezett rendszerekre egyaránt. Drága árat fizettünk érte 1956-ban. Előtte és utána is egy ideig. Ez nem dicsekvés, csak ténymegállapítás akar lenni. Ez nem csak a nyugati újságírók kedvező cikkei, nem csak a magyar fülnek kellemes megállapítások szemfényvesztése, nem is a biztonsági szolgálat volt beosztottjának elfogultsága, netán védekezése, hanem a tények objektív elemzése alapján nyert eredmény.

Bizonyára szerepet játszik ebben a magyar '56 fenyegetése minden külső és belső „erőszakharcosának", de benne van Kádár és néhány vezető saját rossz tapasztalata, félelme attól, hogy újra kialakulhat olyan helyzet, amelyben őket is represszió érheti.

Kádár, aki a magyar történelem egyik legkegyetlenebb gyilkosa volt, az 1956–1963-ig tartó tömegmészárlás utáni évtizedekben látszólag anyagi biztonságot teremtett az országnak. Hamis volt ez a biztonság, mert a jövőnket élte fel, több generáció is kevesebbet kapott az élettől, mint amit maguk adtak a társadalomnak. Kisajátította a hatalom az emberek testét, lelkét, az érzelmet, a gondolatot, az álmot, a vágyat és az egyéniséget is.

Számomra egy élet tanulsága, hogy legyen bármily szép az, amit mondanak, bármily vonzó, amit ígérnek és bármily kellemetlen az, ha le kell mondani a közeledő szépről, jóról, mégis meg kell tenni, ha a józan ésszel végiggondolt útról kiderítjük, hogy nem igazi, hogy gyökereitől a leveléig díszlet, mely műalkotásként giccs, materiális makettje patyomkin falu, s benne az előrevetített élet egy álmodozó, rosszabb esetben egy kábítószer hatására keletkezett rémálom víziója, vagy egy rejtőzködő őrült agyszüleménye.

Ebben a széttöredezett szellemi létben biztos kapaszkodót a biztonságszolgálati ember számára csak az adhatott, hogy az átlagosnál tágabb lehetőségeit felhasználhatta egy szélesebb tájékozódáshoz, a felső régióktól az ellenzéken keresztül az „egyszerű emberként" jelzett réteg felé meglévő kapcsolatáig. Ha ilyennel rendelkezett. Nekem szerencsém volt. Csepelen, Újpesten, Zuglóban, vagy a XIII. kerületben, a munkában, a családban, a valóságban és a jövőben komolyan gondolkodókkal vethettem össze tapasztalataimat. Szerencsém volt az is, hogy a szervezet gerincét kitevő munkatársi gárdával hasonló lehetőséggel rendelkezve józan valóságismerettel és tudattal éltük meg ezeket az esztendőket és tettük, amit az ország valódi érdeke, a sokszor tanúként hívott nép szeretett volna, amiben már évtizedek óta reménykedett, amiben akkor kezdett hinni, amikor a háború utáni években igaznak látszó prófétáik mögé csatlakozott, amikor éhezve, rongyosan is, de valami szebb jövő csillagfényére függesztett szemmel éjt nappallá téve dolgozott. Munkája nyomán eltünedeztek a háborús sebek, kibontakozni látszottak a jövő, a biztonság képei.

Aztán kiderült, hogy a kép hamis, a festő csak giccset kínál, ez egyszínűség, az egyirányúság, az egyigazság kalodája fogja körbe életünket és ez a kaloda acélbilinccsel köt bennünket egy rozoga hajóhoz, melyet a biztos süllyedés veszélye fenyeget, s ha nem válunk le róla, mi is menthetetlenül elsüllyedünk.

A nyolcvanas évek beköszönte ezt a víziót csak megerősítette. Ki láthatta jobban mindezt, mint a paraván mindkét oldalán történő cselekvéseket rögzítő és azokat elemző Belső Biztonsági Szolgálat? Ki jelezhette a veszélyt? Adtuk is a jeleket. Önmagunkon kívül azonban senki nem hitte, hogy hatalmas erejű orkán felé hajózunk, a biztos megsemmisülés felé.

XIV. FEJEZET

EGÉRUTAK SOPRONNÁL AZ EURÓPA-PIKNIK ALATT

Az 1989-es esztendő, Magyarország történetének nemcsak azért kiemelkedő dátuma, mert valami befejeződött és valami elkezdődött, méghozzá európai módon, ami nem kis dolog, de azokért az eseményekért is, amikkel hozzájárultunk egész Európa történelmének alakulásához. Tudom, most sokan felkapják fejüket, mit akarhat ez az ember, aki az elmúlt évtizedek során inkább a naivitását, ostoba hiszékenységét, torzóban maradt életét mutatta és most Európa történelmi valóságáról, annak magyar vonatkozásáról, a magyar hatásról szónokol. Nem azért bátorkodtam tehát megfogalmazni mindezeket, mert arra számítok, hogy most egyetértésre találok. Ma még nem jött el a higgadt mérlegelés, az események valódi összefüggésének ismerete és a tények alapján való ítélkezés ideje. Túl sok sérült lélek, emberi tisztességében, becsületében megbántott ember és sok kioltott élet, romba döntött karrier, ostoba cselekvés miatti lelkiismeretfurdalás és közvetlen érdekviszony, a történelmi fordulattal együttjáró és a nehezen körvonalazódó jövő miatti még mindig jelenlévő félelem ezt megakadályozza.

A politikai porondra lépett főbb erők még nem tehetik azt, amit őszinte szándékkal tenni akartak. Nem tudták, hogy mire vállalkoznak és amit ígértek, majd számon kérhetik rajtuk és a türelmetlenség, a számonkérés miatti félelem karonfogva jár a nemtelen célokat követők gáncsoskodásával, a csak gyűlölni tudók gyűlöletével, a szembefeszülők bölcsességének hiányával. Azzal, hogy a huszadik század számunkra Krisztus utáni időszámítást hagyott, de sem a krisztusi bölcsességet, sem a türelmet, sőt a megbocsátást sem ismerjük, hogy a sokszor hallott és soha nem igazán ható erkölcs helyett, az individuális erkölcs túltengése vette birtokba a szíveket. Kirekesztünk. Igazságot szolgáltatunk, akarnokok módjára mint eddig is. Saját igazunkat terjesztjük. A szabadságot szabadosságként éljük meg. A régi fenyegetés helyett új fenyegetést pátyolgatunk. A régi félelmeket új félelmekkel váltjuk fel. A megbukott régi egy igazság helyett új egy igazságot hirdetünk. Közben nem vesszük észre, hogy továbbra is nyugtalanok az éjszakáink, hogy új zsákutcába akarjuk terelni az új járművünket, hogy vannak erők, amelyek a mókuskereket annyira meggyűlölték, hogy nem tudnak szabadulni a víziótól és maguk lépnek bele ismét, önként és tapossák a kereket, múlatják az életüket és fogyasztják a jobb sorsra érdemes nép és saját energiáikat. Szinte mindenki gyűlöl valakit az idősebb korosztályból.

Gyűlölik Kádár Jánost és gyűlölik már a rendszerváltás utáni politikusok egy részét is. Ha valaki nem tudná, nem árt figyelni arra is, hogy sokan

gyűlölik a gyűlölködőket, a visszafelé mutogatókat, a leszámolást akarókat, az állandó lázas állapotot akarókat. Gyűlölnek kis és „nagy" embereket jogosan és jogtalanul, egyes embert tények alapján vagy anélkül, csoportokat, mert megszokták, hogy valakit mindig gyűlölni kell, valaki mindig van, aki prédául odakerül a gyűlölet asztalára. Valaki, aki jogosan, vagy teljesen ártatlanul került a „gyűlöletkörbe".

Üdítő színfolt volt 1989 nyarán, amikor az Európa Piknik gondolatát a gyakorlat síkjára terelte Miskolc, Budapest, Sopron és néhány határon kívül, más nemzetiséghez tartozó fiatal és hozzákezdett a soproni piknik megszervezéséhez. Hatalmas szervező munka állt mögöttük, mire eljutottak odáig, hogy 1989. augusztus 19-én megkezdődött ez a szinte egyedülálló kelet-közép-európai fiatalokat megmozgató és tiszta emberi érzéseket és gondolatokat hordozó rendezvény, mögötte pedig ott állt Habsburg Ottó. A kezdet felemelő volt, a külsőségeket takarékpályára állította, a meleg és közvetlen találkozás csak jót ígért.

A résztvevő fiatalok nem is sejtették, hogy közben mekkora veszély fenyegeti őket és a kezdéskor még csak a határ környezetében sem lévő NDK csoportokat. De tartsunk rendet.

Az Európa-Piknik szervezésének híre a határon túl is nagy visszhangra talált. Nemcsak azzal, hogy az ország politikai változásairól pozitív képet jelzett, de azzal is, hogy a közvetlenül nem érdekelt rétegeket is megérintette. Az NDK állampolgárok jelentős csoportjaira gondolok elsősorban. Azokra, akik a saját hazájukban börtönbüntetés nélkül is megélték, már évtizedek óta a „börtönlét" lelki traumáit. Igaz, ez a börtön nem volt kicsi, csupán egy „országnyi". Berlini fallal, szögesdrótakadállyal, tűzparanccsal, rokonok, barátok, szerelmesek egymástól történő elzárásával, kényszerléttel. Mindehhez még kapták az igazán traumát okozó sikerpropagandát, mely szerint a „világ legdemokratikusabb rendszerének" az állampolgárai, amit elvártak, hogy el is higgyenek.

A magyar kormány még nyolcvankilenc tavaszán elhatározta, hogy felszámolja a határon kiépített szögesdrót-akadályt, a „vasfüggöny" egyéb részeit is fokozatosan leépíti, a „modellváltásnak" elnevezett rendszerváltás megkezdett lépései egyikeként. A hír reményt keltett az NDK állampolgárokban és nyugaton élő hozzátartozóikban. Megindult a népvándorláshoz hasonló áradat. Kik tették meg az első lépést a határ megnyitásához vezető úton? Ami tudható, hogy Pozsgay Imre és Horváth István ebben a kérdésben jelentős „harcot" folytatott. Tudom, az ellenzéki nyomás, a gorbacsovi politika és sok más tényező együttes jelenléte nélkül ez sehová sem vezetett volna. De engem azért érdekelt, mert a cselekvés, a pozitív lépések felkutatása, számomra fontosabb, mint azoknak a sötét lelkű embereknek a felkutatása, akik az elmúlt félévszázad kínját hozták ránk, az országra. Igaz, az előbbit is ki kell deríteni.

Nos a szögesdrót eltávolítása, az „európai határok irányába tett lépések"

eredményeként az NDK csoportok az Európa Piknik szervezését kihasználva megindultak a határ felé. Konvojok sora jelezte, hogy itt nagyobb erő, most legálisan akar átlépni, számon akarja kérni a meghirdetetteket.

Valami azonban kimaradt a számításból. Nyolc ország párt és állami vezetőinek szerződéses megállapodása, a Varsói Szerződés, a KGST és a több évtizedes gyakorlat, az internacionalizmusról nem is beszélve, a külsődleges jeleken túl elfelejtettek intézkedni. A határt hozzáigazítani a hirdetett jelszavakhoz.

A piknikezőktől eltérő csoportok jelentkezése, már a délelőtt folyamán észrevehető volt. De akkor még csak kerülgették a határt, „tájékozódtak", kísérletet tettek az elvegyülésre. A határőrök azonban azonnal felismerték az idegen személyek jelenlétét. Eltérő volt a magatartásuk, csomagokkal a kézben, családok, együtt, gyermekekkel. Mindez ellentmondott annak, hogy a piknikező fiatalokhoz tartoznak. A határőrök, udvariasan, ahogy az eligazítás szólt, megakadályozták a kilépést. Volt akit szép szóval, másokat figyelmeztetéssel, rábeszéléssel visszafordulásra késztettek. Volt akinél erősebb hangnemet kellett használni, mert a szép szóval nem tudtak hatni. Lassan visszahúzódtak a csoportok, de nem mentek el. Ott köröztek a piknikezők és a határ közelében. Ami még fenyegetőbbnek tűnt a helyszínen lévő parancsnoknak, hogy a számuk egyre nőtt. Öten elmentek, tízen jöttek helyettük. Jelentette a felsőbb parancsnoknak. Részletesen beszámolva arról hogy az egyre nagyobb tömeg megindulhat, parancsot kért a kialakult helyzet megoldására.

A felsőbb parancsnok is tanácstalan volt. A parancs csak arra szólt, hogy a piknikező fiatalok részére kell szabaddá tenni a határt, míg minden mást, okmányok nélküli kilépést, vagyis disszidálást meg kell akadályozni. Döntött. A Határőrség Országos Parancsnokától kell az újabb helyzetre érvényes parancsot kérni.

A Határőrség parancsnoka kereste azokat a vezetőket, akik ebben a helyzetben dönthetnek. Államtitkár, miniszter, miniszterhelyettesek, rajzottak benne a döntésre illetékes vezetők. Azonban az erőfeszítések sikertelenek maradtak. Senkit nem tudott elérni.

Ekkor juthatott eszébe a Belügyminisztérium ügyeletes tábornoka, aki a belügyminisztert helyettesítette szolgálati ideje alatt. Döntése azzal volt „egyenértékű".

Ezután szólalt meg az én telefonom. Gépkocsitelefon volt, mivel kint tartózkodtam a „hétvégi házamban". A szomszédban névnapot ünnepeltek. Engem is meghívtak az ünnepi asztalhoz. Lehettünk vagy tizenketten-tizennégyen. Éppen a birkapörköltnél tartottunk, amikor a telefon nagyon is hangos és kellemetlen csengése futásra késztetett, a mintegy tíz méter távolságban lévő gépkocsihoz.

Ahogy a vonal túlsó végén megszólalt a hívó, azonnal felismertem a hangját.

– Jelentkezem, Székely János, a Határőrség parancsnoka vagyok – mondta. A hang hivatalos volt, benne feszültséggel.

Az első pillanatban éreztem, hogy valami komolyabb dolog történhetett, mert vele azóta, hogy a pártközpontból kihelyezték a Határőrséghez, nem volt közvetlen kapcsolatom. Ugyis mondhatnám, hogy semmi közünk nem volt egymáshoz. Ha tehát hívott, annak komoly oka kell, hogy legyen. Az is „beugrott", hogy csak az Európa Piknik miatt hívhat, mert azon a napon ez az esemény volt, ami jelentőséggel bírt.

Felfokozott érdeklődéssel vártam hát, hogy megszólaljon.

– Szervusz – szóltam bele a kagylóba. Meg akartam kérdezni, hogy minek köszönhetem a szerencsémet, hogy ilyen időpontban hív, de erre nem került sor. Azonnal beszélni kezdett.

– Azért hívtalak téged, mert egyetlen „nagyfőnököt" sem találtam a helyén. A határon azonban kritikus helyzet alakult ki. Az NDK menekültek nagy csoportokban megközelítették a határt. Egyre inkább úgy néz ki, hogy áttörést is megkísérelhetnek. Nyilván tudod – folytatta, mivel nem válaszoltam – hogy a határon egy nyitott folyosón keresztül biztosítjuk az Európa Piknik résztvevőinek a szabad átjárást Ausztriába és vissza. – Persze, hogy tudtam. Mi voltunk az operatív biztosításért felelősek.

Megértettem. A Határőrség parancsnoka nem akar hibázni. Az NDK állampolgáraiból álló csoport minden tagja, nyilván tökéletesen tisztában volt a magyar határon zajló eseményekkel, azzal, hogy ott nyitott a határ, nyugati állampolgárok és a magyar belső ellenzék személyei vannak jelen, és persze újságírók is, Esélyt láttak a határ átlépésére, több évtizedes álmuk megvalósítására.

Akadályt csak a magyar határőrség jelent. Székely János folytatta.

– Eddig sikerült megakadályozni, lebeszéléssel, figyelmeztetéssel, visszairányítással.

– Mi a probléma? – tettem fel a kérdést.

– Az, hogy tűzparancs van érvényben. Ha nem állnak el szándékuktól, használni kell a fegyvert.

Mintha az ég szakadt volna rám. Fegyverhasználat?

– Isten ments ! – szakadt ki belőlem. Fegyverhasználat nincs! – ordítottam.

– De miniszteri parancs... – kezdte újra Székely János.

– Nincs fegyverhasználat! Érted? – nyomatékosítottam.

Székely János azonban a kutyaszorítóban lévő ember következetességével mondta tovább.

– Azt tudod ugye, hogy nyolc ország által aláírt nemzetközi szerződés kötelez bennünket.

– Leszarom a szerződést, az aláírókat, mindent – kiáltottam, talán még hangosabban mint az előbb. Akkor vettem észre, hogy a tőlem alig tíz méterre lévő vendégsereg „egy emberként" rám figyel.

Nyilván soha nem hallottak engem ilyen hangon sem beszélni, sem telefonálni. Gondolhatták, hogy komoly okom van. Nyilvánvalónak látszott, hogy kíváncsiak is arra, hogy mi hozott ki így a sodromból.

Kissé visszafogottabban mondtam tovább.

– Nem fogom engedni, hogy a huszadik század végén az egész magyar történelem szégyenére vágóhíddá alakuljon át a magyar határ. Meneküljenek Isten hírével – aztán még hozzátettem – ennyivel kevesebb kenyérpusztító lesz az országban.

Ő azonban még mindig rendelkezett újabb gonddal.

– Nem kellene a Minisztertanács ügyeletesét felhívni, és tőle kérni állásfoglalást? – mondta ki bátortalanul, mint akit nagy teher nyom, de nem szeretne hibázni.

– Azt majd elintézem. De értsd meg, semmi nem kötelezhet bennünket és nem is menthet fel, hogy vágóhíddá váljon a magyar határ, valamennyiünk szégyenére.

Kattant a telefon. Nem emlékszem, hogy elbúcsúztunk-e?

Azonnal kértem a központot.

– Kapcsolja nekem a Minisztertanács ügyeletesét.

– Sebestyén – hallottam a vonal másik végén néhány másodperc múlva.

Ő az Egészségügyi Minisztérium államtitkára. Rögzült bennem. Nyilván nem ilyen kérdésekhez van szokva. De a helyzet súlyossága miatt jelentenem kellett.

– Tessék – hallatszott a türelmetlennek ható hang.

– Horváth vezérőrnagy vagyok, a Belügyminisztérium ügyeletes tábornoka. Jelenteni szeretnék – mondtam kissé hadarva, a bennem lévő feszültség hatására elég hangosan. Mindazt amit Székely János jelentett, elmondtam. Szinte szó szerint.

A válasz késett. Nyilván számára eléggé szokatlan kérdés került az útjába. Ilyennel nemigen találkoznak az Egészségügyi Minisztérium hivatalnokai, de az orvosi minőségükben cselekvők sem. Lehet, hogy tanácstalan volt. Néhány másodperc alatt végigfutott gondolataiban az, hogy ha egyetért velem, annak mi lehet a következménye és ha más utasítást ad, akkor mi lesz?

Nem tudhatom, mi játszódik le a fejekben egy ilyen helyzetben. Csak a saját gondolataimmal birkózhatom, azt tudhatom és elemezhetem.

Biztos voltam benne, hogy számára kihívás volt ez a jelentés, amit végighallgatott. Valamit mondania kell.

De mi legyen ez a valami?

Lehet, hogy ezek a gondolatok futottak rajta át, de az is lehet, hogy egészen mások.

Újra megszólaltam.

– Jelentem, én már intézkedtem is. Megtiltottam a fegyverhasználatot.

Amivel Székely János, a Határőrség Országos Parancsnoka is egyetértett. Aztán emlékszem, én is vettem egy mély lélegzetet. Kiélezett helyzetben még ilyen apróság is megmarad az emlékezetben. Nem tudhattam ugyanis, hogy a következő mondatomnak milyen hatása lesz.

– Az intézkedésért természetesen vállalom a felelősséget – mondtam. Aztán vártam. Először egy mély sóhajt véltem hallani. De lehet, hogy csak a saját idegeim játszottak velem.

– Rendben van. Köszönöm a tájékoztatást – mondta végül.

Kattant a vonal. Én is letettem a kagylót. Néhány másodpercig kábának éreztem magam. Most, hogy már a „követ elhajítottam", kezdtem azon gondolkodni, hogy mekkora a tét. Mekkora súlya van annak, amit tettem. Az első megfogható gondolatom az volt, több évtizedes beidegződés alapján, hogy én a hangos szöveggel lényegében betekintést engedtem „illetéktelenekneb" a szervezet titkaiba. Ez önmagában szabálysértés. Aztán azon gondolkodtam, hogy mit tettem volna, ha az államtitkár nem ért egyet az intézkedéssel és más utasítást ad ki. Visszavonatja az én intézkedésemet? De mi lesz akkor, ha a felső vezetés nem ért vele egyet és belerántottam több embert is egy súlyos szocializmusellenes ügybe?"

Észrevettem, hogy a tenyerem megizzadt. A testemet a laza öltözet ellenére ellepte a verejték. Ennek nem csak a meleg volt az oka. A belső érzelmi hullámzás, a felfokozott idegi működés tart fogságban. Becsuktam a gépkocsi ajtaját, és lassan elindultam a kíváncsian váró ünneplőkhöz.

Lassan mentem. Tudtam, hogy valamit mondanom kell. De mit?

Csak jóval később, amikor már volt időm végiggondolni a maga teljességében a kialakult helyzetet és a körülöttem lévők kíváncsi kérdéseire is választ kellett adnom, vált bizonyossá bennem, hogy amit tettem, sokkal nagyobb súlyú, mint amit egy ügyeletes tábornok megtehet.

Lehet, hogy messze túlléptem a kompetenciámat? Lehet, hogy súlyos következményei lesznek nemcsak a rendszer, de ezen belül a személyem vonatkozásában külön is? Mert mit is tettem? Át lehet-e hágni a „szocialista világ" párt és állami vezetőinek döntését, amely a rendszer határait évtizedek óta tűzzel-vassal, szögesdróttal és fegyverekkel őrzi? Lehet a miniszteri paranccsal ellentétes utasítást kiadni? A többévtizedes hagyományt, a szocialista közösség érdekeit megsérteni ? Lehet-e az ellenségként kezelt disszidáltak előtt határt megnyitni? Mindezeken túl az eskümet megszegni?

Ki tudja, hány tabut döntöttem le egyetlen perc alatt? Felelősséggel tettem-e, vagy csak egy meggondolatlan, felelőtlen tábornok bűne az, ami nyom? Kérdések sorjáztak bennem. Szinte alig figyeltem a környezetemre. Azok azonban a kíváncsiságukkal kizökkentettek a pillanatnyi rövidzárlatból. Emlékszem, nehezen jutottam el addig, hogy valamit is ki tudjak magamból préselni.

– Azt hiszem, hogy most valami olyat tettem, ami jóvátehetetlen és belőle nagy bajom származhat – mondtam, de nem tudom, hogy ezt akartam-

e mondani? Kábult voltam. A szomszédok, akik tanúi voltak mindennek, korrekten hallgattak. Mikor azonban kimondtam ezt a mondatot, megszólalt az egyikük.

– Nagyon helyesen tetted. Ezt kellett tenned. – Aztán pillanatnyi hallgatás után hozzátette. – Én is ezt tettem volna. Szörnyű még rágondolni is, ha más utasítást adsz ki, mi lett volna a következménye? – Néhányan elgondolkozva, néhányan szánakozva, néhányan pedig a további részletek iránt érdeklődőn néztek rám. Megértettem mindegyiküket. A hangulatot mindenesetre sikerült elrontani. A névnapi ünneplés legalábbis a hangulatában végetért.

Azóta többször is előtűnt emlékeimben ez a nap, a napnak az a néhány perce, amelyik szöges ellentétben lévőnek látszik egész életemmel, a kötelességtudással, a törvénytisztelettel, naiv hitemmel, amelytől évtizedek óta igyekszem megszabadulni, de még ma sem tudok egészen. Még mindig hinni akarom, hogy mi emberek a történelem formálói, egy jobbat, emberibbet, igazabbat, az eddigieknél elfogadhatóbbat és védeni valóbbat tudunk létrehozni. Csak abban nem hiszek már, hogy az engem körülvevő nemzedékek soraiban vannak azok, akik erre képesek lesznek.

Mindenesetre, ha belegondolok, hogy mit jelentett az a néhány perc, az az állásfoglalás a kelet-német állampolgároknak, akik kiszabadulni akartak az őket fogvatartó állam elnyomásának terhe alól, akkor felmerül bennem az is, hogy mit jelent ez Németországnak, Európának, a szocialistának nevezett népeknek és a jövő emberiségének ebben a gyűlölettel és atomfegyverekkel teli világban. Akkor megnyugszom. Magyarország szégyene lett volna a határán esetleg kialakuló vérfürdő, Németország egysége hosszú időre elhalasztódott volna, mivel egy nagyhatalom karmaiban vergődő népnek sem lehetett volna benyújtani a számlát egy jobb társadalom iránti igényre. Tudom, így sem lesz könnyű az élet, de valami elkezdődhet. Valami, amit a népek ezen a tájon szeretnének. Lehet, hogy most végre ebbe az irányba fordulnak a folyamatok. Nem engedem el a fantáziámat. Egyébként akkor, 1989. augusztus 19-én éjszaka és a következő napokban ezek a gondolatok szállták meg agytekervényeimet újra és újra és nem tudtam szabadulni tőlük. Ami pedig ezekben a napokban történt ebben a kérdésben, másban is tartalék pályára irányította gondolataimat. A nagybetűvel írt élet ment tovább.

XV. FEJEZET

HÁNYSZOR LEHET EGY HATÁRT MEGNYITNI?

A „félig börtönlétű" életem résein keresztül is eljutnak hozzám a hírek, események, vélemények, melyeket az eddig még működő agyam összerak, elemez és néha még következtet is belőle. Mindebből egyértelmű számomra, hogy az elmúlt esztendők alatt ez az esemény, a „határmegnyitás" nem vesztett aktualitásából. Mint tényt mindenki tudomásul veszi, mint hőstettet sokan vallják magukénak, mint vitára és oldalcsapásokra alkalmas tényt sokan felhasználják, ha kell. A történészek azonban még nem igazán vették birtokba ezt a témát és nagy valószínűséggel nehezen is fogják megtalálni a valós adatokat produkáló „bizonyító anyagot", vagyis a papírokat, okmányokat, iratokat stb. Pedig ennek nyoma kellene, hogy legyen a Határőrség különböző ügyeleti okmányaiban, jelentésekben, előterjesztésekben és tanúknak is bőviben vannak. Nem másért, csak a történelmi igazságért.

Azóta hallottam különböző adatokat, hogy hány ember távozott a hirtelen nyitottá vált határon Ausztriába. Volt aki néhány tucat NDK-s állampolgárról beszélt, mások néhány százat, sőt volt aki ezreket említett. Számomra annak a nyilatkozata tetszett hitelesnek, aki a Piknik egyik szervezőjeként, Sopronban maga is tanúja volt az eseményeknek, és valahonnan hozzájuthatott megbízható információkhoz. Ő kilencszázhatvan főben jelölte meg azok számát, akik a résnyire nyitott határon, az így keletkezett egérúton távoztak. A határt átlépőnek csak a közvetlen élménye maradt meg. Nem tudhatott semmit arról, hogy közben a háttérben milyen erők (lelki, adminisztratív, gondolati stb.) mozogtak és hogy milyen csekélységen múlott az akkori „sima út". Talán jobb is így. Az ember cselekedete bénulna meg, ha néha előre tudná, hogy lépése milyen következményekkel jár.

Magam azért írok erről, mert szeretem a tisztázó lépéseket és irtózom, ha összekevernek valamit. Ez jellemezte a munkámat is és nyilván ezért van az, hogy kevés sikerélményem maradt meg. Azokról is jobb elfeledkezni, mert a butaságáról, félrevezetettségéről, ostoba cselekvéseiről az ember nem szívesen beszél. Így van ez még akkor is, ha a szándéka mindig egyértelmű volt és a cselekvés során ritkán került olyan helyzetbe, hogy a kétely akadályozta.

A kétség egyébként is néha már későn jelentkezik, amikor nem sokat ér. Talán az emberi lélek, a lelkiismeret utólagos kontrollja miatt kell megbecsülni és utólag is fogadni.

A határ-megnyitást azonban érdekes módon nem augusztus 19-ei dátumra teszik azok, akik emiatt tiszteletet és megbecsülést kapnak.

Ebben a gondolatkörben a dátum szeptember 11-re került. Felmerül a kérdés: mi hát az igazság? Mikor is nyitották meg a határt? Bármennyire is

egyértelmű a véleményem, inkább az olvasókra bízom ennek eldöntését. De igyekszem a tényeket leírni, mindazt amit tudok és aminek az alapján mindenki dönthet.

Az első kérdés ami azonnal felmerül, hogy hányszor lehet egy határt „megnyitni"? Nyilvánvalóan lehet hivatalosan és lehet nem hivatalosan. Az előző történelmi tény, ünnepelni lehet. Az utóbbi inkább elmarasztalásra, büntetésre, jobb esetben elfeledésre érdemes. Aki megtette, örüljön, hogy nem kapta meg a méltán kijáró büntetést. Aki viszont bármi okból részese a hivatalosnak, használja ki. Ez az élet rendje. Vagy csak a politika törvénye? Az előzőre mindenki érdekviszonya alapján emlékezik, az utóbbit, ha van egy csöpp józan esze és politikai érzéke, akkor igyekszik maga is elfelejteni. Sajnos, nálam valószínűleg mindkettő hiánya megfigyelhető.

A döntés előtti helyzetről és a tanúkról már írtam az előző fejezetben. Utólag azonban az egyik tanú a közelmúltban nyilatkozott. Nyilatkozatában az újságíró egyenes kérdésére, hogy akkor most ki nyitotta meg a határt, Horn Gyula, vagy Horváth József? azt válaszolta, hogy „hát abban az időben valamikor augusztus 21-e táján felhívtam Horváth József vezérőrnagyot is". A válasz avatott fülűeknek egyből feltűnt, anélkül, hogy a történéseket ismerték volna. Először azért, mert egy „ilyen dátumot" még az elmeszesedett agy is pontosan rögzíti. A tizenkilencedikei ügyben tehát engem nem hívhatott fel huszonegyedikén. A határmegnyitás ügye, mint ügy 19-én volt aktuális, és nem huszonegyedikén, ezt ma már minden magyar állampolgár betéve tudja. Lehet, hogy az intézkedő és akkor, abban a kérdésben szerintem nagyon is felelősen intézkedő határőr parancsnok nem tudja? Nem állítok, csak kérdezek. Talán az esemény után, tehát a határnyitás után kapott elmarasztalás és az utána kapott parancsok miatt fél még most is? Mert ugye az letagadhatatlan, hogy huszadikán már új intézkedések következtek, amit neki kellett végrehajtani! Ezek pedig a határt újra lezárták. Igaz, ez nem „nem hivatalos", hanem nagyon is „hivatalos" volt. Ennek szellemében a határzárás megszigorítása mellett a határtól a belső területek felé egy kilométerre és öt kilométerre egy-egy szűrőpontot kellett felállítani, hogy a határ felé igyekvő NDK-sokat határozottan visszatereljék az „aklokba", amiket addigra már több helyen felállítottak. Ezek az intézkedések persze lehet, hogy mégis a határ „megnyitását" jelentették egyesek szemében, de én, aki közel két hétig álmomból is felébredtem, mert hallani véltem a felelősségre vonást tettemért, sajnos érzéketlen vagyok az efféle „logikára". Tehát itt valami bűzlik számomra. Nem az én feladatom kideríteni, mint ahogy nem is azért érdekel, mert meghazudtol engem, önmagát és a tanúkat, no meg persze a történelmet is. De ebben elég nagy praxis alakult ki ezen a tájon. Mit lehet várni? Talán azt, hogy hirtelen minden megváltozik? Nem, a dolgok lassan változnak és nem mindig a számunkra egyetlen lehetséges valós úton haladnak. Most persze még tudnék néhány csiklandós kérdést feltenni, az újságíró megértő magatartása helyett. Hogy ne a levegőbe beszéljek, árulja el Székely János,

hogy miért hívott volna fel engem, akihez az égvilágon semmiféle szál nem kötötte őt? Más terület, más főnök, más érdekeltség. Mit akart tőlem kérdezni augusztus 21-én? Vagy ő sem tudja már, hogy 19-én tette ezt? Az idő elmossa az ember fejéből a részleteket. Legfeljebb az marad meg, ami a saját érdekviszonya alapján fontos, hogy meglegyen, és „úgy ahogy fontos", vagy akit áldozattá neveztek ki, annak már úgyis mindegy, nyugodtan hazugságba keverhető? Netán most is az az érdek mozgatja az eseményeket, amik 1990-ben mozgatták? Nem tudom. Szeretném remélni, hogy nem így van. Hogy elmúltak azok az idők, amikor az embertelenség cinkos kacsintást váltott ki. Ha az ember tisztaságra vágyik és megfürdik, jobban kell vigyáznia magára, hogy ne fogjon újra legalább aznap olyan munkába, ami ezt a kellemes tisztaságérzetet megzavarhatja.

Ennyit a dolgok kissé szubjektívnek ható oldaláról. De én szeretnék ennél továbbmenni. Három kérdést tennék fel és igyekeznék megválaszolni. Egy személy nyitotta-e meg a határt? Hős volt-e, aki a határ megnyitásában részt vett? Volt-e kellő megalapozottsága ennek a lépésnek, ami végül is engem mozgatott?

Az első kérdésre a válasz tulajdonképpen egyetlen szóval is megadható. Nem. A határ-megnyitás egy nagyon is határozott politikai átrendeződés végső konklúziója. A bukás felé haladó rend végső vergődése mindenekelőtt a Szovjetunióban végbement változások, a gorbacsovi politika és elkötelezettség nélkül, azonnal mozgásba lendültek volna a régi reflexek, amelyeknek az alapján augusztus 20-án már nem az otthoni kosztot ettem volna sem én, sem Székely János, sőt mások is ebbe a veszélyes zónában kerülhettek volna.

De túl ezen, Kelet-Európában és ezen belül Magyarországon olyan sorsdöntő változások zajlottak le az egész társadalomban és a politika színpadán, amelyek csak a botfülűeket hagyták érzéketlenül. A hatalom sáncain belül egyre többen látták, hogy „nincs tovább!". Igaz, a modellváltás, a rendszerváltás jelszavai váltakozva jelentek meg, de mindenki tudta, hogy a változásnak gyökeresnek kell lennie. Abban viszont nagyon nagy volt az eltérés, hogy ez hogyan menjen végbe. Egy biztosnak látszott. Mindenki, aki a pályán meghatározó szerepet töltött be, a „békés" váltás mellett volt. Az ellenzék erre az időre már meghatározó tényezővé vált. A társadalom minden szegmentjében „ a változás lázában éltek az emberek".

Mindezek nélkül soha nem mertem volna kiadni azt az utasítást, hogy „nincs fegyverhasználat!" Engedjék az NDK állampolgárokat békében távozni. Nem jelentettem volna ki a kissé talán nagyképűnek is hangzó szót, hogy „vállalom a felelősséget!"

Biztos vagyok abban is, hogy sem Székely János, sem Sebestyén államtitkár nem hallgatott volna rám, „keresztbe tettek" volna, más utasítást kértek volna magasabb szintről, tehát mindenképpen másként alakultak volna az események.

Az első kérdésre adott válasz tehát egyértelmű, hogy olyan társadalmi

és politikai háttér és biztonság volt, aminek az alapján, ha akartam volna sem tehettem volna mást, mint a határ „nem hivatalos" megnyitására adni parancsot. Ha van érdemem, az mindössze annyi, hogy az elkerülhetetlen egyetlen útnak a lehetőségét „kimondtam", vállaltam!

A második kérdésre a válasz már sokkal könnyebb. Nem kellett hősnek lennie senkinek ahhoz, hogy a határt ne engedje mészárszékké változtatni a huszadik századi Magyarország szégyenére. Csak az emberi humánum minimumával és egy kis bátorsággal kellett rendelkeznie.

Mindezekből következik a válasz a harmadik kérdésre, hogy megalapozott volt-e a döntésem. Nos attól függ, honnan közelítem meg. Ha az előzőekből indulok ki, a választ már megadtam. Megalapozott volt a döntés. De ha arra gondolok, hogy a következő napok során milyen légkör és milyen intézkedések sorozata fogadta a döntésemet, akkor már semmiképpen nem vagyok ennyire magabiztos.

Mindenekelőtt a határ lezárására adott utasítás, aztán a két újabb szűrőállomás-sor kialakítása, aztán a televízióban nem véletlenül bemutatott eset, amelyben az osztrák határt átlépni akaró személyek ellen fegyverhasználat történt augusztus 20-a után, sőt legalábbis a határfolyó közepén, de lehet, hogy a túlsó oldalán érte a személyt a lövés, lehet, hogy úgy került vissza a határ magyar oldalára, hogy a határőr ebben aktívan közreműködött? Arról nem is beszélve, hogy az ilyen intézkedéseket nem igen szokták megszellőztetni, sőt hallgatás vette körül, nyilvánvaló volt a szándék, hogy figyelmeztetés akart lenni mindenki számára, hogy a magyar határon továbbra sem lehet büntetlenül átjárni. Vége az augusztusi pünkösdi királyságnak.

Pontosan tudtam, hogy erőlködés folyik. A teljes határzár újra működik, a fegyverhasználati rendelkezés újra él. Nevetséges az, hogy a határőr azért kap fegyvert, hogy „önmagát meg tudja védeni". Természetes, hogy a határ őrzését fegyverrel is biztosítani kell. Itt csak a „totális politikai korlátozás", az emberi jogok megsértésével létrehozott láger-állapot felszámolása hiányzott. „ A határt fegyverrel őrzik" mindenekelőtt azért, hogy illetéktelenek, bűnözők, csempészek és egyéb, az ország biztonságát és alapvető érdekeit sértő emberek, vagy csoportok részére ne tegyék lehetővé a határ megsértését.

Az elmúlt évtizedekben nem erről volt szó. Erről tehát őszintén kell beszélni. Az NDK állampolgárok kálváriájáról pedig nagyon is sokat tudtunk ahhoz, hogy az emberi humánum is aktív szerepet kapjon.

Tény, hogy augusztus 19-e és a határon átlépő NDK állampolgárok ügye nagy nyilvánosságot kapott. A megítélések is különbözőek voltak. A párt felső vezetésében is többségben voltak azok, akik elítélték az NDK hatóságok közömbösségét, embertelenségét és eleve elhibázott politikáját, a törvénysértő és a „közösséget is lejáratő" politikát.

A megoldás keresésében azonban működött a régi reflex és az, hogy „korrekten kell a kérdést kezelni, keresni kell az NDK vezetéssel együtt a kölcsönösen elfogadható megoldást".

A szervezeten belül abban az időben még többségben voltak, akiket sokkolt ez a helyzet. Bármennyire hihetetlen, de a Belső Biztonsági Szolgálat egyetlen embere sem tett szemrehányást, nem éreztem ellentétes véleményt. Sokan gratuláltak a döntés miatt. Az a vélemény volt a jellemző, ami a két ország politikájának eltéréséből is fakadt, hogy az NDK hatóságai, párt és állami vezetése „a régi Rákosi mintát alkalmazta napjainkban is".

De ha jól belegondolok, ismeretségi körömön belül nagyon sok volt, aki borzadállyal vegyes félelemmel fogadta a hírt. Volt aki megkérdezte: nem félek a felelősségre vonástól? S miután őszintén szólva nem voltam biztos semmiben, ezért nem is adtam egyértelmű választ. Nehezebb volt azokkal a fenyegetésekkel együtt élni azokban a napokban, amelyek „burkoltan" érkeztek: „azért ez nem biztos, hogy helyes cselekedet volt részedről" vagy „jobban meg kellett volna fontolnod, hogy mit teszel, mert ennek jelentős kihatása lesz a nemzetközi politikában". Volt azonban olyan is, aki közölte velem nagyon őszintén, hogy „öregem, ha rajtam állna, ezért szigorúan megbüntetnélek". A legnagyobb lelki problémát azok a névtelen telefonok jelentették, amelyek megfenyegettek, hogy hadbíróság elé kerülök, mert áruló vagyok. Majd eljön az elszámolás ideje. Nem túlzok, ha azt mondom, hogy kellemetlen napjaim voltak. Az sem nagyon dobott fel, hogy a vezetők közül szinte mindegyik került. Senki sem állt szóba velem. Éreztem, hogy valami készül ellenem, csak azt nem tudtam, hogy mi. Százszor végiggondoltam utólag is azt a néhány percet és a döntést. Egyszerűen nem tudom ma sem megmagyarázni, hogy miért. Utólag is úgy éreztem : nem tehettem mást.

Ezekben a napokban jutott eszembe egy jogászprofesszor kifejtett gondolata: „A történelem sodrásában az emberek többsége ösztönösen cselekszik és talán éppen ez az ösztönös cselekvés adja meg a nagy történelmi események igazi tömegtámogatását". Akkor nem értettem ezt a mondatot, főként azért nem, mert a jogtörténeti anyaghoz nem kapcsolódott szervesen. Csak jóval később „esett le a tantusz". Révész professzor, aki ezt az eszmefuttatást tette, mint 58-ban megtudtam, „disszidált", aki erről beszélt, egy volt hallgatótársam, azt is tudni vélte, hogy 56-os magatartása miatt kellemetlen lett volna a maradása.

Lehet, hogy bennem is ez az „ösztön" munkált ilyen erősen, hogy még utólag sem tudok a hatása alól szabadulni? Erre nem kaptam választ, mint ahogy arra sem, hogy végül is hogyan értékelte a vezetés ezt a döntést? Miért nem vontak felelősségre, ha másnap a határ lezárása mellett kellett dönteniük? Vagy egyszerűen csak bennük is a félelem munkált? Félelem a „moszkvai medvétől"? Talán nem hitték, hogy átvedlett és nem akar, de talán nem is bír már halálos ölelő karjaiba ölelni bennünket. Nem tudom.

Ebben az őrlődő hangulatban éltem egészen 1989. szeptember 11-ig, amíg végül is be nem következett a határ „HIVATALOS" megnyitása.

XVI. FEJEZET

A HORN GYULA VEZETTE DELEGÁCIÓ BERLINBEN. MOSZKVA HALLGAT.

Az MSZMP és a kormány szűk vezetése a reform embereinek nyomására végül is döntött. Az NDK menekültek ügye olyan súllyal nehezedett Európa és különösen a sajátos helyzet miatt Magyarország politikai életére, hogy annak azonnali megoldása indokolttá vált. A döntés: utazzon Horn Gyula vezetésével egy delegáció Berlinbe és az ottani vezetéssel együtt keresse a megoldást, a kivezető utat. Kétségtelenné kell tenni az NDK vezetése számára, hogy Magyarország nem szándékozik „tartalék börtönné" átalakulni, ahol a menekült NDK állampolgárokat őrzik. Meg kell értetni velük, hogy 1989-ben élünk, és az egész világ felháborodását sikerült kivívni az NDK hatóságainak. Vagy ne adjanak ki útlevelet, amely magyarországi beutazásra jogosít, vagy vegyék tudomásul, hogy a jövőben nem tudjuk biztosítani „a határon való átjutás megakadályozását".

A delegációban helyet kapott a belügyminiszter állambiztonsági helyettese is. Nyilván ezzel is értésükre adták a tárgyaló partnereknek, hogy itt a kül- és belpolitikai érdek együttesen jelenik meg. Arra is alkalmas volt a delegáció, hogy ott azonnal konkrét megállapodást alakítsanak ki és azt a „szakmai szempontok" figyelembe vételével pontosan körvonalazzák.

A részletek nem ismertek előttem. De néhány nagyon fontos tény igen. Mindenekelőtt azt hiszem, első alkalommal történt meg, hogy minden fajta egyéb érdeket megelőzött a „magyar érdek". A döntés eleve erre alapozódott és a tárgyalás egész menete ezt bizonyította a tárgyaló feleknek.

Gondolom, az NDK vezetésének egész működése alatt sem kellett ilyen kemény tárgyaláson, ilyen következetesen képviselt érdeken keresztül rágnia magát. A delegáció mindkét minisztériumban a legmagasabb szinteken tárgyalt. Minden félnek egyértelműen tudomására hozta, hogy határozott céllal küldték őket és megegyezés nélkül is azt fogja tenni a magyar fél, amit a tárgyalás során a delegáció képvisel.

Minden tárgyaló partnernek tudomására hozták, hogy augusztus 19-én milyen rendezvény volt a magyar határon, mi késztette a magyar szerveket arra, hogy abban a helyzetben „külön, előzetes tájékoztatás nélkül" döntöttek a határon megjelent NDK csoportok átengedése mellett. Külön részletesen, szinte szemináriumi szinten kellett Horn Gyulának megmagyaráznia, hogy a nemzetközi politikai helyzet, a „gorbacsovi" politika és annak nemzetközi fogadtatása, elismertsége és egyáltalán a „közös politikánk komolysága" kerülhet veszélybe bármiféle ezzel ellentétes lépéssel.

A tárgyaló felek a kezdeti merev elutasítás után, látva a magyar fél elhatározottságát, alkudozni kezdtek. Kérték, hogy adjanak időt az NDK hatóságainak, hogy átgondolhassák a helyzetet és annak alapján alakítsák ki álláspontjukat.

– Ehhez nincs annyi idő – volt a válasz.

– Akkor tegyék lehetővé, hogy a gyűjtőhelyeken a követség dolgozói, felvilágosító propagandát folytassanak, ilyen irományokat terjesszenek, megjelenhessenek a megbízottaik, akik hazatérésre ösztönzik az ittlévőket.

Ehhez a delegáció igen rövid időt engedve hozzájárulását adta. Különösen nehéz volt a tárgyalás Mielkével, ezzel az öreg állambiztonsági miniszterrel. Hallani sem akart semmiféle alkuról. Állandóan a közös megállapodásra, a közös döntésekre, az internacionalizmusra hivatkozott. Megkíséreltе a zsarolást is, finom formában utalva a kialakult kapcsolatok „teljes újragondolására és a megfelelő konzekvencia levonására". Hogy félre ne értsék, a teljes újragondolás nem pozitív irányú lett volna a magyar fél számára.

A magyar delegáció azonban az induláskor megfogalmazottak szerinti határozott magatartástól nem tért el.

A megegyezés végül is létrejött. Néhány napon keresztül működött is az a „propaganda kampány", ami a hazatérést volt hivatva szorgalmazni. Alig volt hatása. Az alapvető tömegek maradtak és a magyar féltől várták a megoldást. Egyértelmű volt az is, hogy az augusztus 19-én külföldre távozottak körül kialakult hatalmas tömegkampány erejében bíztak. Naponta hallgatták a külföldi adásokat és azok hírei alapján csak idő kérdésének tartották, hog elhatározásuk realizálódni fog.

Azoknak lett igazuk, akik bizakodtak és nem mentek haza, hanem kivárták a számukra elfogadható megoldást.

A magyar szervek a delegáció hazatérése után azonnal hozzáfogtak az akció előkészítéséhez, melynek keretében végül is szeptember 11-én éjszaka az NDK állampolgárokat szállító járművek elindultak a határ felé, ahol már várták őket a nemzetközi szervezetek, amelyek augusztus 19-én már némi tapasztalatot szereztek az ilyen típusú ügyek lebonyolításában. Természetesen nem hiányzott a tömegkommunikáció hadoszlopa sem.

Magyarország nemzetközi tekintélye ezáltal megnőtt. A világot bejáró hírek nem csak arról szóltak, hogy a magyar szervek humánus megoldást találtak a nálunk lévő menekültek nyugatra juttatásában, de arról is, hogy „megnyitották a magyar határt", hogy eltűnt örökre a vasfüggöny és azt hiszem, ezek a napok gyorsították fel a történelem menetét Kelet-Európában, ezek adtak lökést a bábállamok gyors megsemmisülésére, a berlini fal ledöntésére s a két német állam egyesülésére, az átalakulás folyamatának felgyorsulására és végül a rendszerváltás folyamatának megindulására a VSZ. országaiban. Szeptember közepén, a határ „hivatalos megnyitása" utáni napokban futottam össze az egyik baráti ország diplomatájával, akivel akkor már több mint egy évtizedes barátsághoz közeli viszonyt ápoltunk. Neki nagyon szoros és kulturált, ahogy ő fogalmazott „emberi" vi-

szonya volt a Budapesten működő diplomáciai testületek tagjaival. Nyugatiakkal és keletiekkel egyaránt. Nevetve mesélte, hogy:

– A szovjet partneremet majd megüti a guta, mert olyan dolgokat, amiket neki feladatul szabtak Moszkvából, nem tud megoldani, de én minden nehézség nélkül a birtokába jutottam. Ami még jobban mérgesíti őt, hogy ezért tulajdonképpen nem is igen kell dolgoznom. Mindössze „emberi viszonyt", kulturált magatartást tapasztalnak nálam. Pedig szegénykém ahol megjelenik, megfagy a légkör, de azt nem lehet neki megmondani.

– Az emberek nehezen viselik el, ha a hibáikat emlegetik – vetettem közbe, csak hogy valamit mondjak, mert tudtam, hogy ha a barátom mesélni kezd, akkor jobb hallgatni és nem eltéríteni a megkezdett vonalról, mert akkor esetleg egészen másról kezd beszélni. Hallgattam hát és figyeltem.

– Képzelheted mennyire bosszantja, hogy a magyar határmegnyitás körül kialakult nemzetközi visszhangról és a diplomaták között terjedő hírekről kezdtem neki beszélni.

– Ez, hogy őszinte legyek engem is érdekel – vetettem közbe csak úgy mellesleg.

– Öregem, a legfrissebb hírek szerint Erich Honecker megpróbált benneteket feljelenteni Gorbacsovnál. Azt fejtegette neki, hog az NDK állampolgárok előtt megnyitott határ az egész szocialista világot védtelenné teszi. Mit gondolsz, mit válaszolt Gorbacsov?

– Fogalmam sincs – mondtam.

– Azt mondta – és közben összehúzott szemeivel hamiskásan nézett rám, nyilván a hatást tanulmányozva – egyszóval az volt a válasza, hogy vannak elkerülhetetlen következményei az elmúlt évtizedeknek. Ha konkolyt vetettünk, ne akarjunk búzát aratni. Na mit szólsz hozzá ? – kérdezte és láttam, érdekli a válaszom. Mivel tudtam, hogy a válasz esetleg körbeforog és visszajuthat hozzám is, de a vezetőimhez majdnem biztos, óvatos voltam.

– Lehet, hogy volt telefon, lehet hogy nem. Sőt még az is lehet, hogy Gorbacsov élt ezzel a szóképpel. Végül is mezőgazdász. – Közbevágott.

– Elhiszem, hogy így volt, mert az egyik szovjet diplomatával és egy NDK diplomatával éppen előtte beszéltem egy konkrét kérdés kapcsán és ott ha nem is az egész szöveg, de az Erich atyánk telefonja és az, hogy rendkívüli módon neheztel a magyar vezetésre, szintén elhangzott. Sőt az NDK diplomata, aki hírszerző, elmondta, hogy Mielke egészen lelkibeteg lett a magyar delegáció látogatása után. Állítólag mielőtt leül a televízió elé meccset nézni, rendszerint kiszól a titkárnőjének, hogy senki ne zavarja. De most elmulasztotta az egyik kedvenc csapatának a mérkőzését is. Dühöng, hogy a „magyarok csúnyán cserbenhagyták a munkásállamot." Azt is megismételte, amit állítólag több mint tíz év óta nem használt, de ő hangoztatott legelőször, hogy „megmondtam, ez egy rohadt revizionista banda, most ismét kimutatta a foga fehérjét.

– Nem hinném, hogy ilyen durván fogalmaz egy szövetséges állam vezetőivel kapcsolatban.

– Akkor te naiv vagy – mondta kipirosodott arccal. – Mielke meg van győződve arról, hogy az NSZK-nak már csak napjai, legfeljebb hónapjai vannak hátra. Ha még tovább húzza az összeomlás előtti agonizálás állapotát, az azért van, mert az amerikaiak mellett az ilyen szövetségesek mint Magyarország és Lengyelország ostoba politikával és az ellenzékkel történő paktálással segít neki. Most meg van győződve róla, hogy ezt az intézkedést is velük egyeztették a magyarok. A szovjet diplomata pedig, aki szintén nem a legokosabbak közül való, most mégis szembeszállt ezzel a fikcióval és azt mondta, ami szerintem szintén nagyon érdekes lehet, főként ha igaz, hogy Gorbacsov környezetéből származó megbízható információja szerint természetes lépésnek tartotta a magyar kormány lépését. Igaz, szerinte az apparátus egy része, amit Gorbacsov örökölt, Erich Honeckerrel ért egyet és természetesen Mielkével, de ezt csak halkan baráti körben merik megtenni.

Ez a beszélgetés meggyőzött arról, hogy ellenem többek között ezért sem léptek fel, mert a határmegnyitás miatt az NDK-n kívül senki nem lépett fel, Gorbacsov hallgatott és a meglévő, a hatalmát féltő réteg nem látta még elérkezettnek az időt arra, hogy emiatt fellépjen.

Egyetlen akkor működő szervezet vezetője tette fel a kérdést, telefonon.

– Mondd, miért kellett már megint nekünk sárba taposni az internacionalizmus eszméjét? – Hangja éles, kérdőre vonó volt. Kérdéssel válaszoltam.

– Szerinted miért nem adta meg a „szocialista állam saját állampolgárainak az alapvető emberi jogokat? Annak a demokráciának a minimumát, amit már évtizedek óta ígérnek?"

A válasz elhangzott, de nem sokat értettem belőle. Világforradalom, ellenség, és hasonló szavak kíséretében, megpróbálta védeni a védhetetlent. Többet nem hívott és nem is láttam.

A példák bizonyítják, hogy mint a Belső Biztonsági Szolgálat vezetője, különböző irányokból kaptam impulzusokat. A hatalom elvárta, hogy megfelelő információkkal lássuk el, amelynek alapján döntéseket hozhat. Ez a világ minden biztonsági szolgálatával szemben az alapvető követelmények körébe tartozik. A kérdés csak az, hogy honnan, miről, kiktől kell ezeket az információkat szerezni? Belefér-e az alkotmány és az egyéb törvények keretébe ez az információ szerző munka? Hogy ezt a legitimált szervezetek ellen is kiterjesztik-e, vagy a szigorú alkotmányos kereteken belül maradnak? A nyolcvanas évek második felében sokfajta félbeszakadt kísérlet történt, amely erre az útra való terelését jelentette a biztonsági munkának. Ezeket azonban alulról „kezdeményezték", a hatalom ezzel kapcsolatban tanácstalan volt, vagy amit nem is akarok feltételezni, a régi reflexek alapján igényelte mindazt amit a korábbiaknál elítélt, de közben úgy tett, mint-

ha változtatni akarna. Számomra több példa azt mutatja, hogy a hatalom emberei nem voltak igazán felkészült, széles látókörű politikusok, mert egyébként a „modellváltás" vagy „rendszerváltás" egyik alapvető területévé tették volna a biztonsági szolgálatot. Mindenekelőtt azért, mert éppen ez a szolgálat volt az, amelyik a törvénysértés középpontjába került az elmúlt évitzedekben és bár más szervek is érintettek voltak a kérdésben, a rendszerváltás egyik fő okozója a törvénysértések területe, tehát ezt az első intézkedések egyikének kellett volna értelmeznie. De ezt nem látták, vagy nem akarták látni. A köztársaság kikiáltása után nem intézkedtek azonnal a biztonsági szolgálatról. Elég lett volna akárcsak néhány mondatos miniszterelnöki utasítás. Ehelyett a szóbeli eligazításon, az érvényes miniszterelnök-helyettesi utasítással, több mint száz miniszteri paranccsal és szabályzattal szemben mindössze egy tábornoki eligazítás állt. Aki természetesen eléggé óvatosan fogalmazott, mert érvényes szabályt sértett minden mondata. Nem csoda tehát, hogy nem lett százszázalékos fordulat. Már azt is csodának könyvelem el, hogy a szervezet túlnyomó többsége tisztességgel felelősséget vállalva a szóbeli eligazítás irányába mozdult és tette a rendszerváltás békés körülményei között a feladatát. Sajnos, néhányan hibáztak. Nem találták még fel a preciziós gépeket, mint biztonságszolgálati feladatot ellátót. Az ember meg kell hogy értse a feladatot, azonosulnia kell vele és ha a szakmájába vágó dologról van szó, akkor képes legyen pontos munkára. De hol van a tökéletesség?

Itt egy engedelmességre és nem gondolkodásra szoktatott állomány dolgozott. Az utóbbi évtized tanította meg arra, hogy nem elég a parancsot végrehajtani. Ismerni kell az okokat és az összefüggéseket. A belső politikai harc, az ellenzék jelentkezése, a hatalom berkeiben növekvő számú „reformkommunista eszmék" egyre többször gondolkodásra és döntésre kényszerítettek mindenkit. Ez vezetett el oda, hogy a nyolcvanas évek közepétől egyre több ember tett fel kérdéseket a környezetének és önmagának. A válaszok azonban általában késtek. Ezeket a kérdéseket viszont az élet naponta ismételte. Egyre hangosabban. A végtelen gondolati pályákon az elme csatangolt, a kérdések száguldoztak mint sík vidéken a szél. Nem volt azonban olyan működő erő, amely megfelelő irányba terelte volna és hasznos cselekvésre irányította volna ezeket a gondolatokat és válaszaival az energiákat, melyeket ezek a gondolatok megtestesítettek. Talán egy jól végiggondolt politika segített volna, de ez, és az ezzel szinkronban működő akarat hiányzott.

Miközben a 80-as évek közepén gyülekeztek a „viharfelhők" az ország és az MSZMP felett, a szokott rituálé szerint kongresszusra készülődött a „vezető erő". Ezen a kongresszuson úgy erősödött szokás szerint a párt, hogy gyengült. Igaz, már 1988-ban a májusi pártértekezleten világossá vált, hogy ez a párt több politikai erőt olvasztott magába, és szó sincs a helyes értelemben vett pártegységről.

Ennek a helyzetnek csak a mutatói voltak azok a tényezők, amelyek a felszínén jelentkeztek. Egy pártnak négy elnöke: Grósz, Pozsgay, Németh, Nyers, a kongresszuson a párt kettészakadása, a teljesen bizonytalan helyzet az apparátus számára, amelynek csak egyik kifejezője volt, hogy a III/III által elkészített jelentéseket hivatalosan csak az ideiglenes köztársasági elnöknek, a miniszterelnöknek és az akkori rend szerint őt helyettesítő Pozsgay Imrének mint államminiszternek küldték meg. Ők voltak a címzettek, de valahol az apparátus valamelyik szintjén átalakult és az iratra, más írógéppel rákerült Grósz Károly és Nyers Rezső neve is. Vagyis a köztársaság kikiáltása után is az egypártrendszer idejében kialakult és több évtizeden keresztül megkövetelt gyakorlat uralkodott. Nekem nem szóltak. Gondolom, eléggé közismert volt a véleményem, mivel még a köztársaság kikiáltása előtt, nagyon határozottan felléptem a pártoktól független, semleges szervezet mellett, amelyben csak a legitim hatalom és az igazgatás csúcsain lévők számára adhat jelentést a biztonsági szolgálat, éppen a választók érdekeinek hathatós realizálása érdekében. De ezt szerintem sokan meg sem értették a közel félévszázados beidegződöttség miatt.

Jellemző az is, hogy a jogosan kért jelentést, melyet minden felelős politikus igénybe vesz, hogy ne a sötétben tapogatózva vezessen egy országot, minden nemzetközi tárgyalás előtt felhasznál arra, hogy tudja, mi várható a tárgyaló partner részéről, mi az, amit szeretne érvényesíteni a tárgyalások során. A kért jelentés alapján eldönthető, hogy mi teljesíthető a partner kívánságai közül és mi az, amit az ország, a nemzet alapvető érdekei miatt nem lehet teljesíteni. A két pólus között terül el az a terület, amit felhasználhat manőverezésre, alkura, egyeztetésre, vagy bármi másra, hogy a tárgyalások a kölcsönös érdekek alapján hozzák meg az eredményt. Nos ezeket a jelentéseket nem letagadni kell, hanem vállalni és jól felhasználni. De az olyan típusú jelentést, ami egy „politikai folyamatot elemez" semleges megközelítésben, le lehet állíttattatni, ha az új helyzet ezt követeli, de azt nem lehet csinálni, hogy a jelentést továbbra is elfogadják, elolvassák, minősítik, mint 1989 decemberében az október végén készült és november elején felterjesztettet és arra ráírni, hogy „nem igaz", majd később pedig úgy tenni, mintha mi sem történt volna.

Tehát a régi pártállami rendeletek, beidegződések, kívánalmak életben maradtak és hatottak. Az apparátus nem tudta végül is, hogy most mi történt, mi történik. Tagadva folytatódik a pártállam viszonya, az ott kialakult rend, a köztársaság megkezdi a működését és a békés viszonyokra alapozva, szívósan végzi mindannak a lebontását, ami ellentétes az új alkotmánnyal, az új büntetőtörvénnyel és egyéb rendeletekkel. Itt természetesen a legfontosabbakkal és a legtöbb veszélyt hordozókkal kellett volna kezdeni. Ezt azonban sajnos, fel sem fogták azok, akiknek ezekben a hónapokban ezeket a lépéseket meg kellett volna tenniök.

Lehet, hogy ezeket a sorokat sokan úgy értékelik, mint elmarasztalást.

Nem az. Puszta megállapítás. Nem emlékszem, hogy a történelem produkált volna olyan helyzetet, amilyen a pártállamból, a diktatúrából a köztársaságba, a demokráciába való békés átmenet. Ez a feladat a maga teljesen új problémáival mindenekelőtt a politika színpadán akkor működő valamennyi, az új alkotmányra „felesküdött" politikai erő dicséretét kell hogy hordozza. Ekkora politikai bölcsesség a magyar történelemben nem sok akad. Tény az is, hogy nem volt ez a döntés olyan könnyű és világos mindenki előtt mint ahogy utólag sokan hiszik, vagy elhitetni szeretnének. Sőt! Szerintem az 1989 utáni évek politikai harcai és megnyilatkozásai is sok tekintetben konzerválták ezt a bizonytalanságot.

Nekem személy szerint csak az lehet a feladatom, hogy az átmenet előtti időszak állambiztonsági munkájának átalakítását, az új iránti igény jelentkezésének fogadása és materializálódásának néhány fontos eseményét és akadályát felvázoljam.

Persze ahhoz, hogy a valóságos átalakulás nehézségeit megértsék, néhány mondat erejéig szólni kell a szervezet előéletéről anélkül, hogy a részletekben elvesznénk.

Az 1945–56 közötti időszak a magyar biztonsági szolgálatok szégyenének időszaka volt. Megtorlások, jogsértések, törvénytelenség, gyűlölet és leszámolás jellemezte a kort, melyben mindenki gyanús volt. Akinek az életében ténylegesen nem volt, annak kreáltak valami elítélendőt. Szinte nem is számított, hogy valaki melyik kategóriába tartozik. A győztes hatalom a saját rendjét kisszerű diktátorokon és messianisztikus propagandistákon keresztül végül is a biztonsági szolgálat, erre a feladatra alkalmas és azt vállaló tagjain keresztül biztosította.

A végső agóniája ennek a kornak a saját harcostársak kiiktatása, illetve egyesek meggyilkolása volt.

A következő szakasz 1956–62-re tehető. Ebben az időben újra jelentkezik a gyűlölet és leszámolás. A harcok során egy sor megtévesztett ember is életét vesztette. Hogy csak egyet említsek, a sorkatonai szolgálatukat a BM karhatalomnál teljesítőket is bevetették a harcba, anélkül hogy megkérdezték volna, akarják-e? A politika akkori szereplőinek kétszínűségét jelezte, hogy Kádár 1956. október 30-án kijelentette: „Büszke vagyok arra, hogy ennek a hősi felkelésnek a vezetésében a kommunisták is részt vettek." De akkor hogyan lettek ezek a hősök, forradalmárok néhány napos moszkvai tartózkodás után ellenforradalmárok ? És miért akasztottak? Az időszak kétségtelen csúcsa Nagy Imre, a politikai ellenfél kiiktatása, meggyilkolása volt, egy idegen hatalom biztonsági szolgálatának előkészítésében.

A hatvanas években aztán a hatalom konszolidáltnak érezte a helyzetét. Ettől kezdve születtek olyan döntések, amelyek a hirdetett törvényesség és demokratizmus „ jelszava alatt a biztonsági szolgálatra nehezedő" törvénysértések elkövetésében való részvételt megtiltotta. Bevezetésre kerültek a

törvényesség mellett olyan fogalmak, mint a „megelőzés", az „ifjúság védelme", a megkezdett cselekvéstől való „eltérítés, a lebeszélés". A jogpolitikai elvek már bizonyos törvényességi igényeket támasztottak és a belső rendelkezések is „felelősségrevonást helyeztek kilátásba a törvénysértésért, az állampolgárok zaklatásáért, az indokolatlan durva intézkedésekért. Az elméletileg megkövetelt magatartás nem hozott automatikus változást. Sokan tudták, hogy az 1956 előtti törvénysértések elkövetői jólfizető állásokba kerültek. Ez nem jelentett megfelelő visszatartó erőt. A hetvenes évek valóságosnak ható konszolidáltságot mutattak. Az ügyek egy részét politikai útra terelték és párthatározattal rendezték.

Más részét pedig pártdöntés alapján a vizsgálati szervek úgynevezett „rendőrhatósági figyelmezetéssel" zárták le. Többeknek felajánlották, hogy külföldre távozhat. Ugyanakkor liberálisabb kezelés alá kerültek a nyugati ösztöndíjban részesültek ügyének elbírálásai. Mindezeken a párt rajta tartotta a kezét, úgy, hogy ők döntöttek. Az erre való hajlandóság Aczél György részéről megvolt.

Általában az apparátuson belüli héjákkal ellentétben, a lehetséges enyhébb utat kereste.

Aztán „beütött a mennykő". A hetvenes évek végén szervezetten jelentkezett az ellenzék. Kezdetben lekezelték a „veszélyt", amikor azonban egyre újabb módszer vált ismertté, egyre több csoport kezdett „ellenzéki politikai tevékenységet" folytatni, akkor megindult az ilyenkor szokásos, félig hisztérikus megközelítés. Az első időszakban a „mi a viszonyod a marxizmushoz?" c. kiadvány még figyelmet és fokozott érdeklődést keltett. A „Napló" indítása, mivel már illegális elemeket is tartalmazott, felhorkanást és fokozott reagálást, a Biztonsági Szolgálat gyorsabb és pontosabb munkára ösztönzését jelentette. A nyolcvanas évek közepén a monori tanácskozáson valamennyi ellenzéki csoport (amelyeket akkor számottevőnek tartottak a politikai palettán) jelen volt. Donáth Ferenc mint a tanácskozás elnöke, részvétele és aktív „egyeztető munkája" már akkora ijedelmet jelentett, hogy elhatározták a helyzet felmérését és „párthatározattal történő rendezését". A szamizdatok műhelyeinek elszaporodása, az egyre nagyobb tömegű szamizdat kiadvány és az azokban felvetett kérdések tovább fokozták a félelmet. A lakiteleki találkozó aztán mindent megkoronázott. Nyilvánosságot kapott az ügy, méghozzá a Magyar Nemzetben megjelent Pozsgay-interjú keretében, amit a világ megtudott. Széles külföldi és hazai visszhang. Ettől kezdve már nem csak öszönzést, de elmarasztalást is kaptunk. Legalábbis a munka hétköznapjaiban.

– Ezt sem tudjátok? Miért nem léptek? Meddig vártok? – Szóltak a nagyon is markáns és keményen hangzó kérdések.

Volt egy régi, 56 előtt is a „cégnél" dolgozó munkatársam, aki kijelentette:

– Öregem, Rákosi alatt az ennyi kérdést kapó állambiztonsági vezető

hazaszólt a feleségének telefonon, hogy készítse össze a tisztasági csomagját, mert bármelyik éjszaka jöhetnek érte őrizetbe venni. – Ez nem történt meg. Az idő nem volt rá alkalmas. De újabb és újabb párthatározatok jelezték azt a nyomást, amit a Biztonsági Szolgálatnak, a belső biztonságért felelős III/III-nak el kellett viselnie.

Jelentésgyártó üzemmé váltunk. Minden héten újabb és újabb helyzetjelentést kértek. Már maga a kérés is viharfelhők gyülekezését jelentette. Aztán valamikor a nyolcvanas évek közepétől egyre inkább körvonalazódott egy olyan kör a párt különböző szintjein, ahol észrevették a helyzet kiáltó ellentmondását és azt, hogy „nem állambiztonsági ügyről" van szó.

Ettől kezdve már kérték, hogy jelezzük a véleményünket, tegyünk javaslatot az intézkedésekre (politikaira!).

Mindenki, aki politikával foglalkozik tudja, hogy 1988 májusában az MSZMP országos értekezletén „megindult a föld". A Politikai Bizottság öt nagyhatalmú tagja kiesett a „pikszisből" nem választották újjá őket. Kádár Jánost „diszpinttyé léptették elő". Ő még azt hitte, hogy továbbra is ő a vezető, ami nehézzé tette az utód, Grósz Károly munkáját. Még az irodájából sem akart kiköltözni, és nem volt aki megmondja neki, „ a nép vezetőjének, a legdemokratikusabb politikai erő (volt!) első emberének", hogy az ideje lejárt. Új rezidenciát kellett kialakítani az új főtitkárnak. Természetesen sok-sok millióért. Közpénzből. A puritánnak hitt Kádár munkahelyét (pihenő szoba, tárgyaló, előszoba, iroda stb.) az új első titkár nem volt hajlandó elfoglalni, mert olyan drága bútorokkal, használati tárgyakkal volt berendezve, hogy azok megfeltek a legfényűzőbb igényeknek is. Bennfentesek szerint csak az iroda bútorzata több mint ötven milliót emésztett fel. Az események ettől kezdve felfokozottan jelentkeztek a Biztonsági Szolgálatnál is.

Először a pártértekezlet után alig másfél hónappal, mintha mi sem történt volna, miniszterhelyettesi szinten eldöntötték, hogy nem adnak útlevelet hat ellenzékinek. Ezek a „másodvonalban" lévők, radikálisak voltak. Figyelmeztetés akart ez lenni, hogy „ácsi, nem oda Buda!".

A hatalom a helyén van!

Szabadságon voltam, amikor megtudtam, és azt is, hogy ennek alapján Philip Tibor lakásán éhségsztrájkba kezdtek. Azt hiszem, a rabságba ejtett vadállat idegessége fogott el. Ahogy a szabadságról beértem, azonnal kihallgatást kértem a minisztertől és közel másfél órán keresztül elemeztem a helyzetet és abban ennek az ostoba kivagyiságot mutató intézkedésnek a kárát. Egyetértett velem. Ígérte, hogy a kérdést „komplexen le fogjuk rendezni."

Sajnos semmi nem történt. Minden a régiben maradt.

Néhány hónap múlva következett be a Tudományos Tanács ülése, melynek tagja voltam. Fórumnak tekintettem és felvetettem, hogy a Belügyminisztérium egésze és azon belül az állambiztonsági szolgálat nem tesz eleget a modellváltás meghirdetett kötelességének (akkor még az volt a jelszó!). Márciusig ismét semmi. Akkor egy egyeztető megbeszélést hívtak össze, ahol azt kellett tisztázni, szükség van-e egy ilyen tanácskozásra?

Az értekezlet úgy foglalt állást – javaslatomra – hogy igen.

Áprilisban díszes meghívót kaptam a megrendezésre kerülő értekezletre és az állambiztonság részéről felkértek a korreferátum megtartására. A fő referátumot Verebélyi Imre, az egyik tudományos intézet akkori vezetője tartotta. Ennek egy eredménye lett. Kiszervezték a vizsgálati osztályt az állambiztonsági miniszterhelyettes alól. Hogy mindenki számára világos legyen ennek a jelentősége, elegendő ha arra utalok, hogy a vizsgálati szervek indíthattak nyílt vizsgálatot bárki ellen, aki államellenes tevékenység gyanújába került. Ott hallgathatták ki, helyezhették gyanú alá és gyűjthették rá a bizonyítékokat, tanúkihallgatási adatokat. Ez a szerv végezhetett házkutatást is.

Ezzel a lépéssel tehát a miniszter megteremtette azt a helyzetet, hogy az állambiztonság csak a rendőri vizsgálati szerveken keresztül kezdhet nyílt nyomozást.

Előre léptünk, de ez akkor már „időarányosan" kevés volt. Nem adtak utasítást az egész biztonsági szolgálati munka teljes felülvizsgálatára és a plurális viszonyokra történő átállás megkezdésére. A III/III csoportfőnökség vezetői állománya látva a veszélyeket és érezve az átállással kapcsolatos igényeket, maga kezdte meg az átalakítás irányába jelentkező teendők végrehajtását.

Felkutattuk az összes parancsot, ami még hatályban volt. Több mint száztíz ilyen parancs került elő. Némelyik harmincéves és a kor jó mutatója, de az átmenet vicclapba illő karikatúrája.

Elkezdtük a munkát. Vizsgáltuk, hogy milyen kérdések rendezésére szükséges parancsokat kidolgozni. Ha jól emlékszem 8-9 ilyen témát jelöltünk meg. Aztán hozzákezdtünk az egyes parancsok albizottságokban történő kidolgozására. Az összehangolást az általam vezetett bizottság végezte. Javaslatokat, tájékoztatókat készítettünk, amellyel jeleztük a munkát.

Nem akadályozták. Sőt csatlakozott hozzá egy miniszterhelyettesi bizottság, kvázi „kivették a munkát a kezemből". Közel félév alatt nem sikerült eljutni odáig, hogy az érvényben lévő és politikailag, alkotmányban rögzítettek szerint ellentmondásos munkát követelő parancshalmazt megszüntessék és az alkotmánnyal, valamint az új büntető törvénykönyvvel szinkronban lévő „utasítást" adjanak ki.

Maradt tehát a „pártállam" igény- és szabály-módszere, még a köztársaság kikiáltása után is.

Igaz, szóbeli eligazítások történtek részemről, melyek szerint a biztonsági szolgálat egész munkáját át kell szervezni, az információgyűjtés csak az új alkotmány és a büntető törvénykönyv alapján végezhető. Ezek azonban nem bírtak szabályzatok erejével, még kevésbé a miniszteri parancso-

kéval. Az állomány túlnyomó többségének politikai tisztánlátását bizonyítja, hogy lényegében sikerült átállni a szóbeli eligazításon elhangzottakra, tehát a plurális viszonyokhoz vezető sávra. Az előrelépés üteme nem volt megfelelő. A történelem keresztüllépett a legtisztességesebb szándékunkon is. Ebben látni kell, hogy az átállás nem volt zökkenőmentes. Voltak akik nem pontosan értették a tömör megfogalmazásokban kiadott utasításokat, az átmenet és a plurális viszonyok szabta követelményeket.

A „III/III" vagyis a Belső Biztonsági Szolgálat elsüllyedt. Magával rántotta a titkait, az erőfeszítéseit.

A pártállam elsüllyedt és vele a szervei is. Közép- és Kelet-Európában bekövetkezett a nagy bukás. A történelem dolga lesz, hogy végül elkülönítse a sok rossz közül a szándékosakat, a bűnöseket, a megtévedetteket, a jószándékú naivakat. Az ember születik, él, cselekszik és végül meghal. Rendszerek jönnek, mennek. A történelem azonban nem áll meg. A generációk mindent újrakezdenek. Mindenért újra megküzdenek. Nincs felmentés. Ez az ÉLET.

UTÓSZÓ

Mit mondhatok még?

Az utolsó szó jogát csak a bűnözők kapják meg a bíróságok előtt. Az egyszerű halandót a sors legtöbbször váratlanul lepi meg. Nincs ideje az utolsó szóra. Őszintén szólva nem is bánom, hogy így alakult. Van benne valami kultikus jellegű igazság, hogy az ember nem tudja előre mikor és hol mondja ki az „utolsó szót".

Bizonytalan életünknek ez az egyetlen „fix" és feltétlenül tudomásul veendő része. Legfeljebb a neurotikusok, a hisztériára hajlamosak, az örök álmodozók csinálnak belőle nagy ügyet.

Csendben éltem, dolgoztam, naponta tizenkét-tizennégy órát. Jóban, örömben, anyagiakban kevés részem volt. Ha az élet üveggolyót, netán igazgyöngyöt gördített elém, féltem lenyúlni érte. Ajánlatokat a csillogásra, nem fogadtam el. Nem az én világom volt. Életem „belül zajlott", önmagam őrizte börtönben. Szigorú volt a rezsim, mert az élet is ilyen. Hamar megértettem, hogy egyetlen életem, mások által zárt körben, kreált szabályok és önkényesség alakította erkölcs szerint zajlik. Zötyögő, csikorgó konténeren álltam, melyről csak a végső elszámolás során emel le a mindenkiért eljövő érzéketlen idegen. A lélek elszáll, a testet elemésztik. Volt, nincs. Talán nyoma sem marad. Életem első, mélyen megjegyzett munkahelye egy nyáron át 1940-ben Esztergomtáborban egy bolgárkertészetben volt. Ott gyomláltam naponta tizenkét órát, a kor rendje szerint egy pengőért.

Ha végeztem egy ágyással, ahonnan sikerült eltávolítanom a gazt, a gyomot, megfoghatatlan és megmagyarázhatatlan érzés fogott el. Ma talán az elégedettség szóval tudnám jelölni. Persze, ez csak szürke szó, mert igazán szegényes a nyelvünk, akár a lelkünk. Aztán e megmagyarázhatatlan érzés munkálta hangulatban álltam neki a forró napon az újabb ágyásnak, az újabb „gyomhalmaznak".

Gyomláltam a gazt. Az érzés, ahányszor csak végigértem egy ágyáson, újra és újra jelentkezett. Még este is, amikor már rendszerint nagyon fáradt voltam.

A következő munkahelyeim már rutint jelentettek. Élni kellett, a sors kijelölte az utamat. Csökkent az időm, reményem, illúzióm, de a nap végeztével mindig a bolgárkerti fiú szólalt meg bennem.

Az életem órájának mutatójával ellentétesen nőttek tapasztalataim, talán bölcsebb lettem, vagy csak beletörődőbb? Tény viszont, hogy szívből gyűlöltem a gazt, a rossz szándékot, a törvénytelenséget, a cinizmust, a hazug, kétszínű cselekvést és a hataloméhséget.

Hiszem, hogy ezektől mentes volt a személyes életem.

Szókimondásomért a kor ritkán adott cserébe elismerést. Az idők folyamán csiszolódtam, diplomatikusabb lettem. Óvatosabban fogalmaztam.

Tudtam, hogy ha fejjel valaki a falnak megy, csak a fejét töri összse. Lehet, hogy megalkuvó lettem ? Viszont nem menekültem az erdőbe, nem bújtam pincébe, hogy a felelősséget másra hagyjam ! Nem harcoltam, csak kérdeztem, érveltem, félretettem, magyaráztam, csillapítottam, éles szögleteket faragtam, ütéseket fogtam fel, vigasztaltam, a hirdetetteket kértem számon, de csendben, nem kiabálva, nem erőszakosan, csak szívósan. Benne éltem a korban, s nem akartam kilépni abból.

Igaz, soha nem szűntem meg hinni abban, hogy a verejték, az alkotás végül is valamennyiünkön múlik és jót hoz. Sziszifuszi lelket örököltem. A leguruló követ újra és újra felfelé görgettem. Nem a siker, a munka éltetett. S ha láttam valaki arcán az örömöt, vele örültem én is. Ha őszinte akarok lenni, a bolgárkerti örömöt egyre kevésbé láttam vendégül, lelkem lassan kérgesedett.

Amit sajnálok, hogy igaz barátokra csak kevéssé akadtam, pedig életem egyik nagy álma volt, hogy életem fogyasztása közben igaz barátokat szerezzek.

Viszont panaszra nincs okom. Ellenségeket sikerült begyűjtenem.

Csak az vigasztalt, hogy ezek döntő többsége nem is ismert. Csak hírből hallott rólam, másodkézből tukmálták rá ezt az érzést. A társadalmi tudat, a manipulált közvélemény és a gerjesztett gyűlölet beivódik az ember gondolataiba, sejtjeibe, mint az őszi pára. Didergünk. Nincs menekülés.

Ez sem mai találmánya az emberiségnek. Évszázadok, ezredek átka, mely Lucifer óta kísért. A legtisztességesebb és legjobb szándékú embert is megfertőzhetik a gyűlölet, az „ellenszenv bacilusok". Ha pedig valaki reprezentál egy „közfelelősnek", koncnak odadobott szervet, mint én a III/III-at, úgy ezen nincs mit csodálkozni.

Ki kíváncsi arra, hogy valaki gyilkolt, vagy csak a gyilkosság helyszínén találták? Talán éppen azért ment oda, hogy megakadályozzon valami jóvátehetetlent. Ha egyetlen ember ráfogja, hogy gyilkos, talán éppen az igazi bűnös, akkor a feldühödött tömeg a helyszínen meglincseli. Az igazi gyilkos pedig talán egy templomban ájtatoskodva kér bűnéért bocsánatot.

Modellváltás, rendszerváltás – hagzottak a jelszavak. Nem tudom, végül is melyik valósult meg? Történt-e valami, amely az én ifjúkori álmom, a „nép jóléte és szabadságának, boldogságának" irányába fordította az eseményeket?

Életem nyomor, háború, megaláztatás, hazug jelszavak, kényszerű hallgatás, kemény „életfogyasztás", diplomatikus megalkuvás, néha fogcsikorgató ellenállás, halványuló remények és félelmek között telt el.

A háborúban az ellenfelek között frontvonal húzódik. A senki földje véd a váratlan támadás ellen. A jelszavak háborújában ilyen nincs. Senki nem tudja, hogy „kire lő" igazán, és kit sebesít halálra. Bevallom, én a nyílt harcot, a barrikádot sem szeretem. Semmi olyant, ahol emberéletek, becsületek, a nép sorsa megy veszendőbe. Félek ezektől a helyzetektől. De tudom, az életben ezek jelen vannak.

A kiélezett társadalmi harcok, a nemzetek között kiélezett és háborúba torkolló események csak fokozzák azt a nyomort, szegénységet, elesettséget, amit egyébként is viselni vagyunk kénytelenek az „eredendő bűn óta". Lucifer a kígyó képében az örök rontást küldte ránk, a hívőkre. Mindegy, hogy milyen, a jövőben hívők egy cipőbe kerülnek. A harcokban győztesek pedig ítélkeznek.

Így ítélkeztek 1849-ben Haynau pribékjei, hetven évvel később pedig a testileg-lelkileg megcsonkított ország és nép fölé kerekedő Kun Béla, Szamuelly Tibor fegyveresei, Trianon kifundálói, a döntést hozó nagyhatalmak, 1944-ben Szálasi Ferenc és fegyveres csoportjai, 1945–56-ban a Rákosi pribékek és hóhérok, 1956 győztes idegen fegyveresei és a trónra segített bábok...

A győztes győzelmet hirdetett és ujjongást rendelt. A vesztesek elvesztek, jeltelen sírba hulltak vagy sérült lélekkel éltek tovább és közülük utólag néhány hőssé avanzsált.

De mi lett velünk? Akik csak áldozati bárányokká válhattunk. Akik a törvényeket tisztelve morzsoltuk napjainkat és mókuskerékbe kényszerülve használtuk energiáinkat abban a hitben, hogy értelmesen telik életünk?...

Mi győztünk? Vagy mindig vesztettünk?

Nem tudom.

Rohadt egy érzés. Főként egy elvesztegetett élet után...

Végül köszönöm minden kedves olvasónak, hogy az előzetes figyelmeztetés ellenére velem tartott és szűk életkeretéből ennyit e könyvre áldozott.

TARTALOM

FIGYELMEZTETÉS! 5

I. FEJEZET: Választás, kiválasztás, kiválasztottság 7

II. FEJEZET: Az első feladatok és a végrehajtás nyomán jelentkező felismerések. 29

III. FEJEZET: A biztonsági szolgálat és a politika kapcsolata Közép- és Kelet-Európában és annak alakulása. 51

IV. FEJEZET: Honnan, kik és hogyan szóltak bele a munkába? 76

V. FEJEZET: A beleszólások hatásai 89

VI. FEJEZET: Útban Kuba felé, Berlinen át és vissza 1978-ban 98

VII. FEJEZET: Olimpiai biztosítás „Moszkva 1980" 121

VIII. FEJEZET: Készülődés 1956 negyedszázados jubileumának biztosítására 142

IX. FEJEZET: A testvéri kapcsolatok hétköznapjai 152

X. FEJEZET: Világifjúsági Találkozó Moszkva 1985 168

XI. FEJEZET: Gorbacsov, az új főnök kiválasztása Andropov által 182

XII. FEJEZET: Stázi tisztek a páternoszteren. Mérlegen a hatalom. Budapest, Balaton, idegenforgalom 195

XIII. FEJEZET: Recseg – ropog a fal, repedeznek az alapok Közép- és Kelet-Európa országaiban. 207

XIV. FEJEZET: Egérutak Sopronnál az Európa-Piknik alatt 214

XV. FEJEZET: Hányszor lehet egy határt megnyitni? 221

XVI. FEJEZET: A Horn Gyula vezette delegáció Berlinben. Moszkva hallgat. 226

UTÓSZÓ 237

HORVÁTH JÓZSEF • A III./III. FŐNÖKE VOLTAM

HORVÁTH JÓZSEF

A III./III. FŐNÖKE VOLTAM,

AVAGY
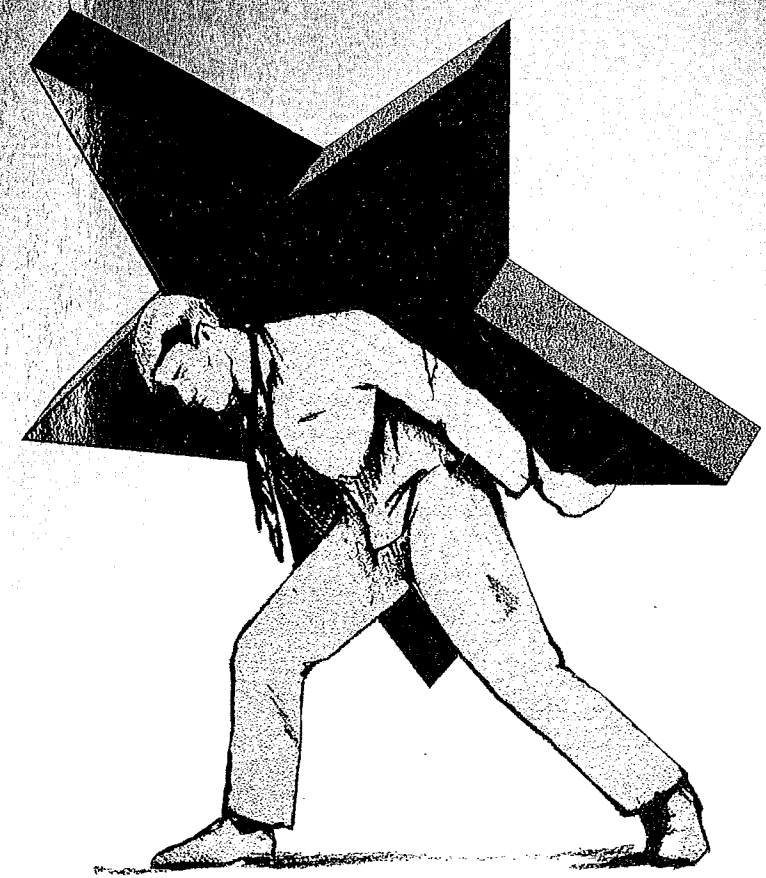
A „CÉG" EGYÜTT BUKOTT A RENDSZERREL